Универзитет у Нишу

Правни факултет

ЈЕЛЕНА М. МИЛЕНКОВИЋ-ВУКОВИЋ

ТОК КРИМИНОЛОШКЕ МИСЛИ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Текст ове докторске дисертације ставља се на увид јавности, у складу са чланом 40. став 8. Закона о високом образовању ("Сл. гласник РС", бр.88/2017,73/2018, 27/2018-др закон, 67/2019, 6/2020-др закон, 67/2021, 67/2021- др закон, 76/2023).

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА:

Овај текст сматра се рукописом и само се саопштава јавности (члан 7. Закона о ауторским и сродним правима, "Сл.гласник РС", бр. 104/2009, 99/201 119/2012, 29/2016- одлука УС, 66/2019).

Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе, осим за упознавање са њеним садржајем пре одбране дисертације

Ниш, 2023.

UNIVERSITY OF NIS

FACULTY OF LAW

Jelena M. Milenkovic-Vukovic

THE COURSE OF CRIMINOLOGICAL THOUGHT ON VIOLENCE AGAINST CHILDREN

DOCTORAL DISSERTATION

Nis, 2023.

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:	Проф. др Дарко Димовски, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу
Чланови комисије:	Проф. др Миомира Костић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу
	Проф. др Благић Драган, ванредни професор Правног факултета у Косовској Митровици
Датум одбране:	

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Проф. др Дарко Димовски, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Нишу

Наслов:

Ток криминолошке мисли насиља над децом

Резиме:

Криминална феноменологија и криминална етиологија су две централне области у оквиру којих ће се у овом раду одвијати истраживање насиља над децом. Главни истраживачки циљ представља прикупљање статистичких података о феноменолошким и етиолошким карактеристикама насиља над децом, са посебним нагласком на кривична дела у којима се деца јављају као жртве различитих облика насиља и злостављања.

Теоријски део рада посвећен је обједињавању примењивих и установљених научних сазнања која се односе на појавне облике насиље над децом, обим и распрострањеност насиља над децом, последице насиља, етиологију насиља над децом и превентивне активности различитих система - образовних, правосудних, здравствених, социјалних служби и невладиних организација, усмерених на заштиту интереса и права деце. Циљ емпиријског дела истраживања је утврђивање облика насиља над децом и дистрибуција ове појаве на предвиђеном узорку. У закључном образлагању, свеокупна и обједињена теоријска сазнања и закључци усмериће се ка непосредним подацима, чиме ће се скренути пажња на недостатке у позитивним прописима и констатовати потенцијална решења и смернице за унапређење и побољшавање положај деце, најпре у породици, а затим и у друштву, а такође и пружити свеобухватна заштита права детета у друштву.

У теоријском делу раду су коришћени следећи методи: језичко нормативно-догматска метода, историјска метода, компаративна метода, упоредно-правни метод, аксиолошка метода, социолошки метод, логичка метода, анализа и синтеза. У емпиријском делу употребљени су метод посредног посматрања и метод анализе садржаја, односно анализа кривичних предмета у којима су вођени кривични поступци за кривична дела у којима се дете јавља као жртва кривичног дела и правноснажних одлука које су донете у Основном суду и Вишем суду у Нишу, у периоду од 2006.г. до 2018.године.

Правовремена и делотворна заштита деце од насиља захтева даље усклађивање националног законодавства и континуирану примену ратификованих међународних докумената, добру кординацију институција али и утицање на круте културолошке обрасце, друштвену свест као и адекватну едукацију друштва и појединаца.

Научна област:	право
Ужа научна област**:**	кривично право, криминологија
Кључне речи:	насиље над децом, физичко насиље, психичко насиље, сексуално насиље, инцест, занемаривање деце, експлоатација деце, трговина децом, дечија проституција и порнографија, вршачко насиље, превенција и заштита деце од насиља
УДК:	
CERIF класификација:	S 110 Право S 149 Кривично право S 160 Криминологија
Тип лиценце Креативне заједнице:	CC BY-NC-ND

Doctoral Dissertation Information

Supervisor:	Ed. D. Darko Dimovski, Regular Professor, Faculty of Law, University of Niš
Title:	The Course of Criminological Thought on Violence against Children
Abstract:	The research of violence against children in this paper is focused on two main areas of interest: the phenomenology of crime and criminal etiology. The main objective of this research is to collect statistical data about phenomenological and etiological characteristics of violence against children, with a special emphasis on the main groups of criminal acts which involve children as victims of violence and abuse. The theoretical part of the paper is focused on synthesizing the observed available scientific discoveries related to the forms of violence against children, the scope and prevalence of violence against children, its consequences, etiology, as well as the activities of crime prevention taken by different systems – educational, legal or medical institutions, social services and nongovernmental organizations – directed towards protecting children's rights and interests. The empirical research is aiming to determine the forms of violence against children and their distribution in the defined research sample. In the final discussion, the theoretical findings and conclusions are synthesized and crossed with immediate empirical data in order to identify the deficiencies in the solutions provided by positive law, and recognize the possible improvements and recommendations to enhance the position of children in the family, and in the society, and subsequently to provide a comprehensive protection of children's rights in the society. Methodology used in the theoretical part of the paper is the following: linguistic normative method, formal-dogmatic approach, historical method, comparative method, comparative legal method, axiological approach, sociological method, logical method, analysis and synthesis. In the empirical research, we used the methods of indirect observation and content analysis, particularly the analysis of criminal cases that included criminal proceedings for criminal acts involving child victims and the analysis of final judgements given by the Basic court and the Higher Court in Niš from 2006 to 2018. Timely and effective child protection from violence demands further alignment of national legislation and continuous application of ratified international documents, as well as good coordination of institutions anda comprehensive influence on rigid cultural patterns, social awareness and appropriate education of both individuals and the society itself.
Field of Study:	law

Subfield:	Criminal law, criminology
Keywords:	Violence against children, physical violence, psychological violence, sexual violence, incest, child neglect, child exploitation, child trafficking, child prostitution and pornography, peer violence, prevention and protection of children against violence
UDC:	
CERIF classification:	S 110 Law S 149 Criminal Law S 160 Criminology
Creative Commons Licence type:	CC BY-NC-ND

САДРЖАЈ

УВОД 15

1.Појам детета и биолошко, психолошка и социјална обележја детета 20

1.1. Појам детета 20

1.2. Биолошко, психолошка и социјална обележја детета 22

2. Историјскоправна димензија насиља над децом 24

2.1. Насиље над децом према изворима старог века 24

2.2. Насиље над децом према изворима средњег века 29

2.3. Насиље над децом према изворима новог века 31

2.4. Насиље над децом према изворима српског права 34

2.4.1. Насиље над децом у правним изворима српског средњовековног права 34

2.4.2 Казнитељски законик за Књажевство Србију 37

2.4.3. Период између два Светска рата 38

2.4.3.1. Кривични законик Краљевине Југославије 38

2.4.4. Период после Другог светског рата 40

2.4.4.1. Кривични законик ФНРЈ из 1951. године 40

2.4.4.2. Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године 42

2.4.4.3. Кривични закон Социјалистичке Републике Србије из 1977. године 43

2.4.5. Период после 9. маја 1992. године 45

2.5. Међународноправна заштита деце од насиља кроз међународно правне документе и заштита полне слободе детета 47

2.6. Кривичноправна и породичноправна заштита деце од насиља у државама бившег југословенског правног простора 53

2.6.1. Република Словенија 53

2.6.1.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 53

2.6.1.2. Породичноправна заштита деце од насиља 56

2.6.2. Република Хрватска 57

2.6.2.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 57

2.6.2.2. Породичноправна заштита деце од насиља 62

2.6.3. Босна и Херцеговина 64

2.6.3.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 64

2.6.3.2. Породичноправна заштита деце од насиља 68

2.6.4. Република Северна Македонија 70

2.6.4.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 70

2.6.4.2. Породичноправна заштита деце од насиља 75

2.6.5. Република Црна Гора 78

2.6.5.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 78

2.6.5.2. Породичноправна заштита деце од насиља 84

2.7. Кривичноправна и породичноправна заштита деце од насиља према позитивним нормама српског законодавства 90

2.7.1. Кривичноправна заштита деце од насиља 90

2.7.2. Породичноправна заштита деце од насиља у породици 110

3. Криминолошка обележја насиља над децом-феноменолошка својства 112

3.1. Распрострањеност насиља над децом 114

3.2. Облици насиља над децом 120

3.2.1. Насиље над децом у породици 121

3.2.1.1. Услови и узроци насиље над децом у породици 123

3.2.1.2. Карактеристике родитеља и детета жртве насиља 125

3.2.1.3. Индикатори насиља над децом 130

3.2.1.4. Последице насиље над децом у породици 131

3.2.2. Облици насиља над децом у породици 132

3.2.2.1. Појам физичког насиља деце 133

3.2.2.2. Распрострањеност физичког насиља деце 137

3.2.2.3. Карактеристике насилног родитеља и физички злостављаног детета 138
3.2.2.4. Индикатори физичког насиља деце 140
3.2.2.5. Последице физичког насиља деце 142
3.2.3. Појам емоционалног насиља деце 145
3.2.3.1. Распрострањеност емоционалног насиља деце 150
3.2.3.2. Карактеристике насилног родитеља и жртве емоционалног насиља 151
3.2.3.3. Индикатори емоционалног насиља деце 152
3.2.3.4. Последице емоционалног насиља деце 154
3.2.4. Појам сексуалног насиља деце 155
3.2.4.1. Распрострањеност сексуалног насиља деце 160
3.2.4.2. Карактеристике сексуалног злостављача и сексуално злостављане деце 163
3.2.4.3. Индикатори сексуалног насиља деце 165
3.2.4.4. Последице сексуалног насиља деце 165
3.2.5. Инцест 168
3.2.5.1. Распрострањеност инцестуозних понашања 170
3.2.5.2. Карактеристике инцестника и жртве инцеста 172
3.2.5.3. Индикатори инцеста 176
3.2.5.4. Последице инцеста 176
3.2.6. Занемаривање деце у породици 178
3.2.6.1. Распрострањеност занемаривања деце 182
3.2.6.2. Карактеристике родитеља и занемарене деце 185
3.2.6.3 Индикатори занемаривања деце 187
3.2.6.4. Последице занемаривања деце 188
3.3. Облици насиља над децом у друштву 189
3.3.1. Експлотација деце 189
3.3.1.1. Распрострањеност експлоатације деце 191
3.3.1.2. Карактеристике експлоатисане деце 193

3.3.1.3. Индикатори експлоатације деце 194
3.3.1.4. Последице експлоатације деце 197
3.3.2. Трговина децом 200
3.3.2.1. Распрострањеност трговине децом 203
3.3.2.2. Карактеристике жртви трговином деце 209
3.3.2.3. Индикатори трговине децом 210
3.3.2.4. Последице трговином деце 211
3.3.3. Вршњачко насиље 215
3.3.3.1. Распрострањеност вршњачког насиља 217
3.3.3.2. Карактеристике насилника и жртве вршњачког насилништва 221
3.3.3.3. Индикатори вршњачког насиља 224
3.3.3.4. Последице вршњачког насиља 225
3.3.4. Дечија проституција и дечија порнографија 226
3.3.4.1. Распрострањеност дечије порнографије и проституције 228
3.3.4.2. Карактеристике деце жртава порнографије и проституције 231
3.3.4.3. Индикатори дечије проституције и порнографије 232
3.3.4.4. Последице дечије проституције и порнографије 233
4. Насиље над децом у контексту појединих етиолошких теорија 235
4.1. Психолошке теорије 235
4.2. Социолошке теорије 238
4.3. Социјално психолошке теорије 238
4.4. Еколошка перспектива 239
4.5. Трансгенерацијско преношење насиља над деце 241
5. Превенција и заштита деце од насиља 244
5.1. Улога Центра за социјални рад у заштити деце од насиља 244
5.1.1. Превентивне активности Центра за социјални рад 245

5.1.2. Процес заштите деце од насиља, злостављања и занемаривања 246

5.2. Улога здравственог система у заштити деце од насиља 250

5.2.1. Превентивне активности здравственог система 252

5.2.2. Процес заштите детета од злостављања или занемаривања 253

5.3. Улога правосудног система у превенцији и заштити деце од насиља 257

5.3.1. Поступци за остваривање права на заштиту деце од насиља 258

5.3.2. Заштита малолетних лица од насиља у грађанском судском поступку 259

5.3.3. Положај малолетног лица у грађанском судском поступку 262

5.3.4. Заштита малолетних лица од насиља у кривичном судском поступку 264

5.4. Улога других субјекта у превенцији и заштити деце од насиља 266

5.4.1. Улога образовно-васпитног система у превенцији и заштити деце од насиља 266

5.4.2. Улога организација цивилног друштва у превенцији и заштити деце од насиља 272

II 274

ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП 274

Опис истраживања 274

1.1. Предмет и циљ истраживања 274

1.2. Хипотезе 274

1.3. Узорак и метод истраживања 276

2. Феноменологија насиља над децом на основу података Основног суда у Нишу и Вишег суда у Нишу 276

2.1. Обим, динамика и структура 276

2.2. Дистрибуција кривичних дела према локацији извршења 281

3. Временска диструбуција 284

3.1. Временска дистрибуција кривичних дела по месецима 284

3.2. Временска дистрибуција кривичних дела по данима 287

4. Однос покушаних и свршених кривичних дела 288

5. Саучесништво при извршењу кривичних дела 289

6. Стицај 290

7. Окривљени 290

7.1. Структура окривљених према полу 290

7.2. Структура окривљених према сродству са дететом 295

7.3. Старосна структура окривљених 301

7.4. Здравствено стање окривљених 305

7.5. Брачни статус окривљених 309

7.6. Структура окривљених према школској спреми 314

7.7. Структура окривљених према занимању 319

8. Структура деце 325

8.1. Полна структура деце 325

8.2. Структура деце према старости 328

8.3. Структура деце према здравственом стању 332

8.4. Структура деце према друштвено негативном понашању 336

9. Породична средина и односи у породици у којима су злостављана деца 342

9.1. Структура деце према типу породице 342

9.2. Структура деце према породичним односима 348

9.3. Породични односи између родитеља и детета жртве кривичног дела 348

9.4. Број деце у породици 351

9.5. Криминалитет у породици 360

9.6. Социо-патолошке појаве у породици 363

9.7. Економске прилике и материјално стање породице 367

9.8. Физичко кажњавање у породици детета 372

9.9. Васпитање у породици детета 375

ЗАКЉУЧАК 379

Литература 3914

Законски текстови и правни извори 394

Интернет извори 396

Биографија аутора 400

УВОД

Насиље над децом је сложен друштвени проблем који је привлачио пажњу стручне и научне јавности, а последњих година посебно изазива интересовање српског друштва. Као друштвена појава насиље над децом забележио је пораст посебно последњих петнаест година. Сигурно је да насиље над децом више не представља табу тему, да се о њему све више зна, говори и истражује, међутим не и довољно. Иако спроведена истраживања сведоче о распрострањености насиља над децом, посебно злостављања и занемаривања деце у породици, тешко је доћи до података о стварном стању и заступљености ове појаве у друштву. Наиме, друштво врло често негира постојање насиља у породици, чему посебно доприноси чињеница да породице прикривају насиље које се догоди или које се догађа у дужем временском периоду. Такође, и у случају откривања и пријављивања случајева насиља над децом друштвена заједница врло често на исте гледа и прихвата их као изненадне појединачне догађаје. Поред наведеног и сами доступни подаци су непоуздани и нереални, с обзиром да не постоји јединствено сагледавање, праћење и анализа ове појаве.

Насиље над децом део је укупног насиља у друштву, оно има своје друштвене детерминанте одређене друштвено-економским развојем, патријахалном традицијом, ауторитарношћу у процесу васпитања, променама у структури и функционисању савремене породице, ставом друштва према насиљу уопште, и насиљу у породици посебно.[1]

Постоји јасно изражена сагласност у научној и стручној јавности да насиље над децом не представља више табу тему, већ се посматра као сложен друштвени проблем, али оно и даље привлачи пажњу јавности само повремено, и у драстичним случајевима свог манифестовања. Истовремено друштвена реакција је врло често закаснела и неадекватна, а изостаје и интервенција одговарајућих институција социјалне заштите, здравства, правосуђа, образовања и активност одговарајућих невладиних организација.

Са теоријског аспекта, основни научни циљ докторске дисертације на тему „Ток криминолошке мисли насиља над децом“ јесте да обједини утврђена и доступна сазнања која се односе на појавне облике насиље над децом, узроке, последице насиља, а затим да да анализу на основу које ће се повезати добијени подаци и сазнања. Путем емпиријског истраживања дисертација утврђује облике насиља над децом и

[1] Вучковић-Шаховић, Н., *Права детета у свету и Југославији*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997, стр. 178.

дистрибуцију ове појаве на предвиђеном узорку. У закључном образлагању, свеокупна и обједињена теоријска сазнања и закључци усмериће се ка непосредним подацима, чиме ће се скренути пажња на недостатке у позитивним прописима и констатовати потенцијална решења и смернице за унапређење и побољшавање положај деце, најпре у породици, а затим и у друштву, а такође и пружити свеобухватна заштита права детета у друштву.

Посебан практични и применљиви значај испољава се у чињеници да је дисертација састављена од два узајамно усклађена дела, теоријског и емпиријског дела. Стручан и систематски истраживачки прилаз анализом података доводи до смерница применљивих у важећем дефинисању ове криминолошко-виктимолошке појаве, што ће довести до додатне и ефикасније заштите деце од насиља у Републици Србији.

Непосредни видљиви циљ емпиријског истраживања чијем је остварењу ауторка тежила, јесте да израдом докторске дисертације под називом „Ток криминолошке мисли насиља над децом“ да свој скроман допринос у сагледавању феноменолошких и етиолошких карактеристика насиља над децом у Нишу.

Докторска дисертација „ Ток криминолошке мисли насиља над децом“ подељена је у два узајамно усклађена дела која се допуњују и дају потпут прилаз овом компликованом и захтевном проблему. Први део дисертације посвећен је теоријском делу, док је у другом сегменту извршено емпиријско истраживање проблема насиља над децом. Структурално теоријски део рада подељен је у пет глава, уз увод и закључна разматрања.

Поглавља теоријског дела рада носе следеће називе: 1) Појам детета и биолошко, психолошка и социјална обележја детета, 2) Историјско-правна димензија насиља над децом, 3) Криминолошка обележја насиља над децом – феноменолошка својства, 4) Насиље над децом у контексту појединих етиолошких теорија, 5) Превенција и заштита деце од насиља.

Први део рада посвећен је дефинисању појма детета које полази од разних аспеката посматрања, као што су: социолошке, биолошке, психолошке, правне дефиниције и сл. Такође, у овом делу је указано на биолошка, психолошка и социјална обележја детета, која утичу да дете буде у ризику изложености криминалној виктимизацији. Управо биолошке предиспозиције и карактеристике детета, његова физичка инфериорност да се одбрани или само о себи стара, указују да дете не поседује начин избора, што се пре свега односи на средину у којој живи и у којој се развија, а што доводи до тога да дете постане изложеније криминалној виктимизацији. Социјализација

детета се остварује васпитањем, образовањем, обучавањем и просвећивањем. У процесу социјализације дете може бити виктимизирано у психолошком смислу присиљавањем да усвоји одређена устаљена правила понашања. Такође, указано је и на социјални положај детета и на значајну биолошку и социјалну везу између родитеља и деце, као и на установљена правила понашања према детету како од стране родитеља, тако и од стране институција која требају да имају одређени третман опхођења према детету. У овој глави је указано и на постојеће дефиниције појма насиља над децом.

У другој глави под називом „Историјско-правна димензија насиља над децом“, анализирано је насиље над децом кроз различите временске епохе, почев од старог, средњег века, па до новог века. Предмет анализе су следећи законски текстови: Хамурабијев Законик, Хетитски законик, Атинско законодавство, Римско законодавство, Закон XII таблица, Јустинијанова кодификација, Еклога, Салијски закон, енглеско законодавство, Француски грађански законик, Аустријски Општи грађански законик, Немачки грађански законик и Швајцарски грађански законик. Положај деце у друштву и породици сагледан је и кроз правне споменике Србије, средњег и новог века. Најпре, ћемо говорити о положају деце у нашој земљи из дубровачког Статута Валтазара Богишића, Душановог законика, Закона проте Матеје Ненадовића и Карађорђевог законика, као и нормама Српског грађанског законика из 1844. године. У наставку рада анализиране су норме прописа којима се пружала заштита деци од насиља и то кроз Криминални (Казнителни) законик за Књажество Србију, Кривични законик Краљевине Југославије из 1929. године, Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године, Кривични закононик Социјалистичке Републике Србије из 1977. године и Кривични законик РС из 2005. године. У наставку рада следи приказ међународноправног аспекта насиља над децом, у којем су обједињени и систематизовани међународноправни оквири кривичноправне заштите малолетника и деце од злостављања и насиља у међународним конвенцијама и уговорима. У овој глави је приказан и упоредно-правни преглед законских решења у државама које су некад чиниле јединствени правни простор СФРЈ, кроз прописивање кривичних дела којима се пружа заштита деци од насиља, као и породичноправна заштита деце од насиља и злостављања. Такође, у наставку је приказана кривичноправна и породичноправна заштита деце од насиља према позитивним нормама српског законодавства.

У трећем делу рада, под називом „Криминолошка обележја насиља над децом – феноменолошка својства“, најпре се говори о појму и распрострањености насиља над децом како у свету, тако и код нас, а затим и о појавним облицима насиља над децом.

Предмет анализе су појавни облици насиља над децом који се дешавају у породици и то: 1. насиље над децом у породици; 2. физичко насиље; 3. психичко насиље; 4. сексуално насиље; 5. инцест као посебан облик сексуалног злостављања и 6. занемаривање деце у породици. Такође, предмет анализе су појавни облици насиља над децом ван породице и то кроз следеће облике: 1. експлоатација деце; 2. трговина децом; 3. вршњачко насиље и 4. дечија проституција и порнографија. У оквиру сваког од наведених појавних облика насиља над децом разматра се распрострањеност појавних облика насиља, индикатори, карактеристике злостављача и жртви злостављања и последице насиља.

У четвртој глави која носи назив „Насиље над децом у контексту појединих етиолошких теорија“ прегледом теоријских схватања о насиљу и злостављању деце, пружа се објашњење о етиологији злостављања деце. Теорије су груписане у психолошке, социјално-психолошке и социолошке перспективе.

У петој глави под називом „Превенција и заштита деце од насиља“ указује се на превентивне активности, улоге и подељене одговорности различитих система-образовних, правосудних, здравствених, социјалних служби и невладиних организација, усмерених на заштиту интереса и права деце.

Емпиријски приступ је назив другог дела докторске дисертације. Подаци добијени истраживањем предмета докторске дисертације представљени су у овом делу рада. Као критеријум за одређивање узорка предмета емпиријског истраживања узети су да је реч о донетој правноснажној судској одлуци за кривично дело које је обухваћено истраживањем и то у посматраном временском периоду од 2006. године до 2018. године. Циљ истраживања се огледа у сагледавању феноменолошких и етиолошких карактеристика насиља над децом.

У емпиријском делу истраживања постављене су одређене хипотезе, са циљем да се утврди да ли су хипотезе потврђене обављеним истраживањем. У овом делу истраживања употребљени су метод посредног посматрања заједно са методом анализе судских предмета у којима су вођени кривични поступци за кривична дела у којима се дете јавља као жртва кривичног дела и правноснажних пресуда које су донете у Основном суду и Вишем суду у Нишу. Такође, у наставку рада представљени су добијени резултати истраживања и научни значај резултата истраживања. На темељу добијених података предложена су решења за унапређење достигнутих стандарда у области истраживања.

Завршни део рада посвећен је анализи оног што је кроз докторску дисертацију представљено. Такође, у закључном делу рада укратко су дати закључци у вези

добијених резултата истраживања, указано је на значај података који су представљени и на начин како да се са постојећим законским решењима друштво бори и залаже у правцу превенције насиља над децом.

Посебан сегмент структуре рада чини списак коришћене литературе.

I

1. Појам детета и биолошко, психолошка и социјална обележја детета

1.1.Појам детета

Како се овај рад односи на заштиту деце од насиља, најпре је упутно одредити термин дете, односно одредити кога сматрамо дететом у смислу овог рада. У теорији постоји различите дефиниција појма детета које у дефинисању користе различите концепте сагледавања. С тим у вези постоје социолошке, биолошке, правне, психолошке, филозофске и сличне дефиниције овог појма. Социолошке и психолошке дефиниције у дефинисању појма детета полазе од критеријума социјалне, физичке и психолошке зрелости личности, док се правне дефиниције најчешће везују за узраст детета.

Правно, термин „дете“ се односи на дете млађе од доба пунолетства или од неке друге старосне границе. Основна дефиниција за означавање појма детета, која представља јединствену и почетну основу је прописана у чл.1. Конвенције о правима детета,[2] Организације Уједињених нација, која као основни критеријум за одређивање појма детета узима узрастни период детета. Према Конвенцији дете представља „свако људско биће млађе од 18 година, осим ако се по закону који се примењује на дете пунолетство не стиче раније”.[3] Термин „дете” се такође може односити на особу испод неког другог правно дефинисаног граничног узраста, невезаног од доба пунолетстава.

Биолошке дефиниције под појмом дете подразумевају сваку особу између рођења и пубертета. Поједине енглеске дефиниције под појмом дете подразумевају фетус који се некада назива нерођеним. У великом броју култура, дете сматрају одраслом особом када прође обред зрелости, а што временски може али или не мора да одговара времену пубертета.[4]

Психолошке дефиниције појма детета полазе од психичког развоја детета који почиње одмах при рођењу, често и зачећу. Главни фактори који утичу на лично мењање детета односе се на наслеђе, породичну средину и васпитање, а посебно сопствена активност детета и његово емоционално и социјално искуство.

---

[2] Конвенција о правима детета усвојена је на Генералној скупштини Уједињених Нација 20.11.1989.год., ступила је на снагу 02.09.1990.године.

[3] Конвенција о правима детета са факултативним протоколима. Видети : http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf, приступ дана 10.10.2013. године.

У законодавству Републике Србије не постоји опште прихваћена и прецизна дефиниција појма детета. Дефиниција детета се може извести из чл. 37. Устава ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006) и чл. 11. Породичног закона ("Сл. гласник РС", бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015). Наведени чланови под појмом детета подразумевају особу до навршене осамнаесте године живота. Закон о основама система образовања и васпитања ("Сл. гласник РС", бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - аутентично тумачење, 68/2015 и 62/2016 - одлука УС), Закон о раду ("Сл. гласник РС", бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014 и 13/2017 - одлука УС), Закон о здравственој заштити ("Сл. гласник РС", бр. 107/2005, 72/2009 - др. закон, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 - др. закон, 93/2014, 96/2015 и 106/2015) и Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом ("Сл. гласник РС", бр. 33/2006 и 13/2016) усвајају ову дефиницију детета.

Различити закони користе различите термине у означавању појма деце. Тако Устав Републике Србије и Породични закон користе термин „дете" и под њим подразумевају сва лица која нису пунолетна, тј. која нису навршила 18 година. Кривични законик под појмом „малолетно лице" подразумева лице које није напунило 18 година, а под појмом „дете" подразумева лице које није напунило 14 година. У Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица дефинисан је појам „малолетник". Под појмом „малолетник" сматра лице које је у време извршења кривичног дела напунило 14 година, а није напунило 18 година. Такође, исти закон прави разлику између појмова „млађи малолетник", за лице које је у време извршења кривичног дела напунило 14. година, а није напунило 16 година, и „старији малолетник", за лице које је у време извршења кривичног дела напунило 16, а није напунило 18 година. Под појмом дете Нацрт Закона о правима детета подразумева људско биће млађе од 18 година.

У Уставу Републике Србије прокламовано је право деце на сва људска права примерена њиховом узрасту и душевној зрелости.[5] Деци се пружа заштита од физичког насиља, емоционалног, економског насиља и сваког другог облика злоупотребе.

[5] чл. 64, Устав Републике Србије („Сл. Гласник РС" бр.98/2006 и 115/21).

1.2. Биолошко, психолошка и социјална обележја детета

Биолошка, психолошка и социјална обележја детета, њихов однос са могућим извршиоцем кривичног дела, понашање и држање детета уопштено, чине да дете буде изложено ризику виктимизације. Све наведене карактеристике детета представљају факторе криминалне виктимизације. Постојање већег број ових фактора ствара већу могућност да дете буде изложено неком облику криминалног понашања.

Дете долази на свет са одређеним биолошким и психолошким диспозицијама карактеристичним за људску врсту.[6] Ипак личност детета се креира кроз друштвене процесе. Психички развој детета и његове психичке особине изграђују се кроз међусобне односе повезаности. „Емоционалну атмосферу породице одређује специфичан начин на који родитељи показују љубав једно другом и љубав према својој деци“.[7] Дететова личност најпре се изграђује кроз породичну атмосферу и у односима са најближом околином. У породици се личност детета формира кроз културне обрасце понашања и друштвени живот са којим се упознаје најпре у својој породици. Утисци из најранијег детињства су најачи и ти доживљаји урежу се у памћење детета и остављају трагове кроз цео живот. Дужност је родитеља да се постарају да ти доживљаји не буду болни и тешки, већ да зраче и дају детету снаге да одоли свим оним тешкоћама и несрећама које га касније у животу могу снаћи.[8] Дете ће посматрати окружење у зависности шта му чланови његове породице и то пре свега родитељи преносе из окружења, на који начин га посматрају, шта прихватају а шта не, односно како они доживљавају свет око себе. Породица која треба да представља идеалну средину за психичко-физички, емоционални и социјални развој детета, може уједно бити и извор његовог запостављања, занемаривања и злостављања. Због тога дете још у најмлађем узрасту током формирања личности може да доживи виктимизацију, уколико родитељи и остали укућани својим примером и понашањем на њега преносе негативне и неприхватљиве ставове и понашања. Начин на који се одвија комуникација у породици детета утиче на то како ће се дете развијати у моралном смислу. Дете може доживети виктимизацију током свом моралног развитка уколико му родитељи и његово окружење намећу друштвене норме у

[6] Костић, М., *Дете као жртва криминалитета*, Магистарска теза, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 1995. година, стр. 13.
[7] Ekermen, V., N., *Psihodinamika porodičnog života*, Grafički zavod-Titograd, 1966. година, стр. 46.
[8] Костић, М., op. cit., стр. 16.

форми обавезног поштовања ауторитета родитеља, што код детета ствара ограниченост моралног просуђивања.[9]

Личност детета се формира кроз комплексне процесе култивације, социјализације и индивидуализације. Култивација, која се првенствено одвија у породици и најближој околини, подразумева учење језика и стицање знања и искуства који утичу на развој мишљења и осећања, као и мотивацију изван примарних биолошких потреба, морални развој, стицање социјалних навика и учење начина људске интеракције.[10] Као део комплексног процеса, значајну улогу у развоју детета има процес социјализације. Кроз њега се „дете уводи у правила друштвеног живота и учи да разуме начин живота и понашања свог друштва преко улога и норми са којима се упознаје, али истовремено остварујући и сопствена мерила и критеријуме за то понашање".[11]

Социјализација детета се постиже образовањем, васпитањем, учењем, подучавањем и просвећивањем. Путем васпитања тежња је да се на дете свесно пренесу пожељне особине и карактеристике, а процес социјализације садржи и случајне, ненамерне утицаје у циљу да дете прихвати адекватне информације.[12] Спровођење васпитања деце повезано је са начином дисциплиновања детета. У процесу социјализације дете може бити виктимизирано у психолошком смислу присиљавањем да усвоји одређена устаљена правила понашања.

Процес индивидуализације је процес помоћу кога се развија унутрашњи систем мотивације („оквир оријентације") у складу са персоналним својствима личности. Оба процеса теку упоредо, смењујући се у различитим животним добима.[13]

Дете од тренутка доласка на свет изграђује индентитет у складу са социјалним и културним оквирима своје породице. Развој детета подразумева пут до психо-физичке, емоционалне и социјалне зрелости, те се самим рођењем детета за друштвену заједницу и родитеље настају обавезе и дужности да се старају о новом члану.

Положај детета у друштву и породици мењао се кроз историјске етапе старог века, средњег века и грађанског друштва, онако како су се мењали друштвени односи, религијски обрасци понашања, обичаји и облик породице. Када је на дете почело да се

[9] Голубовић, З., Породица као људска заједница, „Напријед", Загреб, 1981. година, стр. 239, Цитирано у: Костић, М., op. cit., стр. 16.
[10] Костић, М., op. cit., стр. 15.
[11] Голубовић, З., loc.cit.
[12] Костић, М., Девијантно понашање деце као последица претрпљене виктимизације, *Социјална мисао,* Београд, бр. 5-6, 1995. година, стр. 138.
[13] Голубовић, З., Породица као људска заједница, „Напријед", Загреб, 1981. година, стр. 246, Цитирано у: Костић, М., *Дете као жртва криминалитета,* op. cit., стр. 20.

гледа као на личност у развоју, са својим биолошким, психолошким и социјалним особинама, друштвена заједница је наметнула правила понашања према детету, обавезе и дужности како породици тако и институцијама које се баве дететом. С тим у вези, сматра се да свако одступање од тих правила понашања представља чин виктимизације детета што доводи до одговарајуће реакције државе.

2. Историјскоправна димензија насиља над децом

Друштвени и породични положај деце у породици и у друштву мењао се од постанка људске заједнице па до данашњег времена. Физичка подређеност и материјална зависност деце од родитеља, утицали су на стварање потчињеног положаја деце, који се према неким карактеристика задржао и до данас.

Садашња историја показује важну биолошку и социјалну везу између родитеља и деце, на основу које настаје породица као специфична друштвено-културна заједница, која представља заједницу живота различитих посебних личности као чланова породице и део одређеног социјалног и културног система.[14]

У наставку рада одређена пажња посвећена је историјско-правном развоју насиља над децом кроз различите временске епохе, почев од старог, средњег века, па до новог века. Предмет анализе биће следећи законски текстови: Хамурабијев законик, Хетитски законик, Атинско законодавство, Римско законодавство, Закон XII таблица, Јустинијанова кодификација, Еклога, Салијски закон, енглеско законодавство, Француски грађански законик, Аустријски Општи грађански законик, Немачки грађански законик и Швајцарски грађански законик.

2.1. Насиље над децом према изворима старог века

Насиље над децом представља историјску појаву, стару колико и само човечанство. О овоме сведоче разни документи из блиске и далеке људске цивилизације, различите форме искоришћавања и злостављања, напуштања, телесног кажњавања и убијања деце. Стари век је епоха робовласничког друштвеног поретка који се протеже од појаве класних друштава, првих цивилизација и прве писмености од 4000—3000. године п. н. е. па до пропасти Западног римског царства (476. године).

[14] Јањић-Комар, М., *Права детета на живот и здравље*, Доктораска дисертација, Београд, 1981. година, стр. 5.

Хамурабијев законик- За Законик вавилонског цара Хамурабија, који се сматра најпотпунијим извором Старог века, у литератури се наводи да представља „најкрупнији драгуљ у ланцу сачуваних правних споменика старог истока“.[15] Хамурабијевим закоником се регулишу облигациони односи, породични односи, наследна питања и кривично-правна област.

Правни акт моћне империје Месопотамије, предвиђа да власт над децом припада оцу, а након његове смрти мајци или најстаријем брату. Законик не каже до које су године деца била под влашћу оца.[16] Отац је имао право да дете прода у дужничко ропство, понуди на усвојење или да пошаље ћерке у свештенице. Забрана инцеста је у Хамурабијевом законику прописана у чл. 154. и чл. 155., који под претњом казне прогонства забрањује брак између оца и кћери (чл. 154), као и сина и мајке (чл. 155).[17] Приликом склапања брака улога родитеља је била изузетно значајна (чланови 155,156, 166, када је у питању син; чланови 159-161, 183, 184, се односе на кћер).[18]

Хетитско законодавство- Хетитски законик који је настао у Хетитској држави у периоду између XV и XIV в.п.н.е, није прописивао изрицање казне за инцест између сродника по крви и по тазбини. Кажњавао се онај ко обешчасти своју мајку, кћер или сина (чл. 189), као и мушкарац који после женидбе са слободном женом обешчасти њену кћер (чл.195)[19]. Облици суровог кажњавања и убијања деце забележени су у античко доба, код Грка и Римљана, код којих се под правом родитеља подразумевало насилничко понашање према деци.

Атинско законодавство- Очинска власт старешине породице била је у Хомерско доба скоро неприкосновена, мада слабија од patria potestas у Риму.[20] До Соломонофих реформи отац је могао да лиши живота децу и да их прода у дужничко ропство.[21] Аристотел у делу “Политика“ износи: „У Хелади су родитељи могли тројако да поступају са новорођеном децом: примењивати одгајање, излагање или напуштање деце. Одгајани су само физички и психички здрава деца која су могла да користе држави; кржљава деца су напуштана, односно остављана ван насеља да би умрла, док је излагање значило

[15] Аврамовић, С., *Општа правна историја*, Стари и средњи век, Номос, Београд, 2004. година, стр. 73.
[16] Шаркић, С., Поповић Д., *Велики правни систем и кодификације*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2005. година, стр. 14.
[17] Шаркић, С., Поповић Д., op. cit, стр. 13.
[18] Ibidem.
[19] Кандић, Љ, *Одабрани извори из опште историје државе и права*, Савремена администрација, Београд, 1977. година, стр. 72.
[20] Николић, Д., *Фрагменти правне историје*, Институт за правна и друштвена истраживања Правног факултета, Ниш, 1997. година, стр. 108.
[21] Шаркић,С., Поповић, Д., op. cit., стр. 33.

остављање на таквим местима где би их неко могао наћи и узети на даље одгајање. Закон прописује да треба да се забрани да се и једно кржљаво дете одгаја, али ни једно дете не треба узлагати зато што у породици има превише деце, и ако закони то ограничавају“.[22]

Отац је могао, такође, по атинском законодавству, пре Солонових реформи, да дете због неиспуњења уговорних обавеза прода у дужничко ропство. Тако, Плутарх у делу „Упоредни живописи“, говорећи о тешком стању у Атини уочи Солонових реформи, износи да су многи морали продавати тела и постајати робови поверилаца, док су многи били приморани да продају и децу.[23]

После Солонових реформи, отац је имао само право да изгна сина који га недовољно поштује. У V веку пре н.е. очинска власт је ублажена, али је старешина породице задржао следећа права: права да се одрекне новорођенчета, одмах по рођењу, ако је сматрао да дете није његово; отац се могао одрећи сина и лишити га наследства ако је син рђаво поступао са њим.

Римско законодавство- У стара времена односи у породици били су препуштени обичајима и религији. Manus (рука) је био назив за пуну и доживотну власт коју је имао *pater familias* над властитом децом, женом, свим члановима породице и имовином.[24] Patria potestas представљала је велику власт породичног старешине (*pater familias*) над децом. У почетку је власт била апсолутна, али временом се јавила потреба да држава регулише власт породичног старешине. Већ *leges regiae* утврђује ауторитет патер фамилијаса, али предвиђају и обавезу родитеља да подижу децу, нарочито мушку. [25]

Закон XII таблица- Најстарији римски правни споменик који представља прву кодификацију обичајног права и којим су створени темељи римског правног система познат је под називом Закон XII таблица. По њему *patria potestas* се неограничено простирала над породицом, њеним члановима, децом и над имовином. Pater familias је у односу на личност детета имао „право живота и смрти (*ius vitae ac necis*)“.[26] Такође, имао је право да децу казни телесним казнама, да прода другог свог члана породице. Наиме, закон предвиђа да отац може убити наказно дете (таблица IV, 1), и ако три пута прода сина, нека син буде ослобођен очинске власти (таблица IV, 2).[27] Право продавања звало

[22] Аристотел Политика у издању БИГЗ из 1975.године. Цитирано у: Љубојев, Н., *Заштита детета од злостављања и занемаривања*, докторска дисертација, Београд, 2004.година, стр.14.
[23] Плутарх, *Упоредни живописи*, (Атински државници), Београд, Просвета, 1950, стр.13, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр.15.
[24] Костић, М., *Дете као жртва криминалитета,* op. cit.*,* стр. 26.
[25] Стојановић, О., *Римско право*, Јавно предузеће Службени лист СЦГ, Београд, 2004. година, стр. 173.
[26] Стојановић, О., op. cit, стр.180.
[27] Николић, Д., Ђорђевић, А., *Законски текстови Старог и Средњег века*, Центар за публикацију Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010. година, стр. 42.

се *ius vendendi*.[28] Ово право води порекло из периода тешких времена, сиромаштва, глади, да би касније постало симболично. Породица је заиста била, како каже Шулц, „висока школа дисциплине“.[29] Ако је дете продавано ван граница Римске империје (trans Tiberium) оно је постајало роб, а ако је продавано у границама римске државе, долазило је у положај сличан ропству- у тзв. *mancipium*. Од свога *ius vendendi* отац је вршио употребу, нарочито ако је био сромашног стања- па је дете давано и за дуг. Исто тако, ако би дете учинило какву штету, могао га је отац, место накнаде штете, дати трајно у mancipium.[30] Право располагања децом на овај начин се почео временом мењати, те један такав отац почиње да се сматра недостојним и дете 3 пута продато ослобађа се очинске власти: „*Si pater filium ter venumduit, filius a patre liber esto“*.[31]

„Очинска власт“ у стварности није била тако сурова као што на први поглед изгледа.[32] *Leges regiae* ограничили су право оца да одбаци новорођенче-морао је да прихвати све синове и првороћене кћери. Такође је и ограничено право одлучивања о животу и смрти детета. Доста рано је уведено правило да *pater familias* мора да саслуша савет сродника (који је био састављен од одраслих мушкараца из куће) пре него што казни тешком казном потчињено лице. Сакупити их и саслушати значи „избећи извршење казне у афекту, и бити изложен критици и убеђивању“, што је сигурно утицало на коначну одлуку *pater familiusa*.[33] Поред тога постојали су и обзири морала и религије, а познато је да је религија имала велику улогу у свакодневном животу старих римљана. Држава је у односе између *pater familias* и његове деце почела интервенисати преко цензора, који су злоупотребу очинске власти кажњавали укором, што је значило да *pater familias* губи право да обавља државну или другу јавну фунцију, односно да буде тутур или сведок. Ипак, мешање државе у односе између *pater familiasa* и детета долазило је у обзир само у случају грубих злоупотреба права на изрицање казне.[34]

Временом су се променили економски и идеолошки услови који су довели до овако великих овлашћења и крајем републике власт *pater familas* почиње да слаби. Римска породица губи свој патријахални карактер, а у римском праву се јавља схватање

[28] Стојановић, О., op. cit., стр. 181.
[29] Ibidem
[30] Лазаревић, П., А., *О државној интервенцији у породичним односима*, Библиотека за правне и друштвене науке, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1927. година, стр. 26.
[31] Ibidem
[32] Ibidem, стр. 181.
[33] Стојчевић, Д., *Римско приватно право*, Београд, 1985. година, стр. 94, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 18.
[34] Љубојев, Н., op. cit., стр. 18.

о потреби постојања међусобних права и дужности родитеља и деца. Током републике право оца да одбаци новорођенчад је ограничавано и на крају укинуто. Владари су у периоду принципата приморавали оца да еманципује сина кога је злостављао, а било је и случајева у којима је отац за убиство сина кажњаван смртном казном. У време домината право на продају деце било је дозвољено само у случају крајње беде.

Јустинијанова кодификација- Садржај очинске власти у Јустинијановом праву имао је мало заједничког са оним што је била у доба цивилног права.[35] У Јустинијановом праву *pater familiusu* је одузето право да кажњава децу, изузев благих казни. Остало му је право да може да прода дете чим се роди, под условом да је у крајњој беди и да није способан да дете васпитава.

Благе казне које је могао да примењује су представљале поправне мере. Кажњавање деце за тешке преступе који изискује строжу казну, а која прелази право домаћег кажњавања било је поверено судској власти.[36] Ако дете учини какав злочин суди му надлежни државни суд.

Еклога- Овај најзначајнији правни споменик Византије, који је настао у раздобљу од VII до VIII века, донет је у време владавине цара Лава Исавријског и Константина V између 717. или 741. године. Еклога у великом обиму свог садржаја обухвата изводе из Јустинијанове кодификације. Прве три главе посвећене су прописима породичног права, док су материјално-кривични прописи дефинисани у претпоследњој глави. Чл. 9 и чланови од 19. до 30. садрже норме које се тичу полне слободе и морала. Шеснаест чланова се тичу заштите полног морала, породице и уласка у брак сходно хришћанским правилима. Три члана инкриминишу следећа кривична дела: силовање, отмица са силовањем и полно насиље над дететом (девојчицом).

Чланом 24. прописано је: „да ће онај који отме монахињу или световну, невину девојку из било ког места, ако ју је полно искористио, бити кажњен сечењем носа, а саучесници ће бити заточени“. Чланом 30. прописана је казна одсецања носа за лице које силује девицу. Кривично дело полно насиље над дететом прописано је у чл. 31, у коме стоји „да ће се лицу које заведе девојчицу која нема законски узраст односно пре њених

[35] Грабер, В., *Права дјеце с особитим обзиром на: брак, обитељ и насљедство*, Загреб, 1893.година, стр. 83, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр.20.
[36] Ромац, А., *Римско право*, Народне новине и Правни факултет у Загребу, Загреб, 1987. година, стр. 117-118., Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 18.

тринаест година, одсечиће се нос, а половина његове имовине ће се одузети и предати оштећеној“.[37]

Еклога прописује сличне или исте казне за лице које прекрши норме у вези полног морала и кривичних дела против полне слободе. „У случају полног односа са монахињом, полног односа или ступања у брак са кумчетом, прељубе са удатом женом, завођење туђе веренице и инцест, извршилац се кажњава телесном казном одсецањем носа; хомосексуални однос мушкараца кажњава се смртном казном, односно казном мач“.[38] Када се код хомосексуалног односа као пасивни учесник јавља особа млађа од дванаест година починиоцу кривичног дела се опрашта казна.

2.2. Насиље над децом према изворима средњег века

Средњи век обухвата историјски период од V до XV века. Ово раздобље започело је падом Западног римског царства и окончало се ренесансом и раздобљем великих географских открића.

У феудалној друштвеној формацији постојао је строги патријахални систем, ублажен утицајем хришћанске цркве.[39] Друштво тога доба, било је као и римско патријахално, отац се и даље сматрао апсолутним господарем жене и деце.[40] Правне односе родитеља и деце у овом друштвеном уређењу обележила је очинска власт. За разлику од римске *patria potestas*, очинска власт је у средњовековном праву подразумевала да и дете може имати законска права, а да родитељи имају значајну улогу у заштити његових права. Шира породица - сродници су, такође, имали одређена овлашћења у заштити деце.[41]

У средњем веку на брак и породицу утицали су германски обичаји. Германска породица је била патријахална породица, у којој је отац породице има овлашћење *mund* или *mundium* над женом и децом. Разлика између *mundium* и римског *patria potestas* је у томе што је отац имао и одређене и обавезе према деци. Иако је власт оца заиста била велика, ипак она није достизала такав степен, јер су у прво време дете штитили мајчини

[37] Више у: Карчић, Ф., *Одабрани извори за општу хисторију државе и права*, Правни факултет, Сарајево, 2004. година, стр. 91 – 113.
[38] Николић, Д., Ђорђевић, А., op.cit., стр. 108.
[39] Прокоп, А., *Односи родитеља и дјеце*, Школска књига, Загреб, 1972 .година, стр. 12, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 20.
[40] Љубојев, Н., op. cit, стр. 21.
[41] Јањић-Комар, М., op. cit., стр. 10-11.

сродници, а касније је такво право ограничавано или сасвим укинуто.[42] Отац је могао на рођењу да одбаци дете уколико сумња у очинство или ако је дете слабо или рођено са маном. Ако се отац није старао о детету на начин како захтевају обичаји или дететови сродници могао је да изгуби родитељско право.

У средњовековној Француској брачно и породично право своје изворе имало је у црквеном, обичајном и римском праву. Родитељска власт је на северу углавном била уређена обичајима, а на југу Француске римским правом. У северним покрајинама родитељска власт се сматрала старатељством над дететом, а у јужним областима старешина је вршио родитељску власт која је била доживотна.

У Франачкој породично право је претежно обичајно. Према Салијском закону, породица је природна заједница на челу са главом породице. Његова власт није била ни приближна оној коју је у Риму имао *pater familias*. Имао је старатељство *(mundium)* над женом, непунолетном децом и слугама. *Mundium* значи да је глава породице задужена да правно заступа њене чланове, да преузима одговорност за њихове поступке и доноси одлуку о удаји кћери. Над синовима је стратељство престајало када они наврше 12. година, док је над супругом и ћеркама било до краја живота. Удајом, кћери прелазе под *mundium* мужа и живе по његовом племенском праву.[43]

Почев од 12.века, у Енглеској током феудализма створен је посебан правни систем који се у својој суштини задржао до данашњих дана. За време британских колонијалних освајања он се проширио и на земље којима је владала британска империја, као што су САД, Нови Зеланд, Канада, Аустралија, Сингапур, Индија. Овај правни систем познат је као ангосаксонски или *common law*. У погледу односа родитеља и деце, *common law* регулише углавном однос оца према деци, и у овом подручју правни партикуларизам је био још израженији него у односима мужа и жене. Римска институција очинске власти није била прихваћена одредбама *common law*. Али, и по енглеском феудалном праву, деца су сматрана скоро искључивим власништвом оца. У теорији се износи да је мешање државе у односе између родитеља и деце узимано као „нужно зло“ и примењивано у „строго ограниченим специфичним околностима“.[44]

И према исламском праву очинска власт протеже се на личност и имовину малолетне деце. Оцу припада право да може децу оженити (удати), може располагати и

[42] Смиљанић, Д., Мијушковић, М., *Драма брака и породице*, Издавачко предузеће „Рад“ Београд, 1965. година, стр. 148.
[43] Николић, Д., op. cit., стр. 178.
[44] Kahn, A., Sh. Kamerman, B. McGowan, Child Advocacy, p. 31, 64 Према Обретковић, М., *Родитељско право и социјална заштита*, Београд, 1980.година, стр. 20, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 22.

управљати дечијом имовином (ако је способан за то и на добром гласу „азил“), може их дати у најам (на рад), продати.[45]

2.3. Насиље над децом према изворима новог века

Нови век или модерно доба почиње у XV веку и траје до почетка XX. Три догађаја се узимају као прекретница између средњег и новог века и то: пад Цариграда 1453. година, изум штампарске машине 1450. година и Колумбово откриће Америке 1492. година. Као крај новог века узима се почетак Првог светског рата 1914. године.

Средином осамнаестог и током деветнаестог века, јављају се прве кодификације грађанског права које пружају већу заштиту интереса детета, увођењем дужности оца у погледу личности и имовине детета.

Француски грађански законик из 1804. године карактерише задржавање очинске власти. Одређујући садржај очинске власти, овај Законик као примарну дужност детета било ког доба старости истиче његову дужност да исказује пажњу и поштовање родитељима.[46] Детету је било изричито забрањено да напусти очинску кућу без одобрења родитеља. Отац је могао да тражи да суд интервенише и примора дете на послушност.

У Француском грађанском законику не постоје норме које се односе на одузимање очинске власти, већ је ова област регулисана у складу са Законом о заштити злостављане или морално напуштене деце, од 24. јула 1889. године. Према овом Закону „ако отац не врши своје очинске дужности, или власт очинску злоупотребљава, таквом ће се оцу одузети власт над децом, којој ће се поставити стралац; или ће деца бити предата неком лицу, које само изјави да исту жели примити, у коме случају то лице, као и старалац судом одређени, стоји под надзором државног органа. Такво лице зове се „полузванични тутор“.[47] У Закону је такође предвиђено да ће суд увек у таквом случају саслушати породични савет.

Родитељи којима је одузета очинска власт могу тражити њен повраћај. Разлози за одузимање очинске власти могу бити: напуштање деце, пијанство и рђаво владање, скитничарење итд. Оно што је карактеристично за француско законодавство јесте да оно не познаје лишење родитељске власти без права на њен повраћај, без обзира који је разлог довео до њеног одузимања.

---

[45] Сладовић, Е., *Исламско право у Босни и Херцеговини*, Београд, 1926.година, стр. 10, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр.22.
[46] Параграф 371 Француски грађански законик, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit, стр. 23.
[47] Лазаревић, П., А., op. cit., стр. 50.

Право на подизање тужбе ради одузимања очинске власти по француском праву припада првенствено сродницима малолетника; а и државне власти могу ову тужбу подићи; у коме случају специјално, државно тужилаштво имало би да поведе истрагу, ради утврђивања основаности тужбеног тражења.[48]

Такође, и Аустријски Општи грађански законик из 1811. године је предвиђао очинску власт: „Права која припадају нарочито оцу као глави породице чине очинску власт“.[49] Аустијски грађански законик истиче дужности родитеља, те прописује да „су родитељи уопште обавезни да своју брачну децу васпитавају, тј. да се старају за њихов живот и здравље, да их пристојно издржавају, телесне и душевне моћи дечије развијају и наставом у религији и корисним занимањима да заснивају темељ будућег дечијег благостања“.[50] Деца су дужна да слушају и поштују своје родитеље. Право је родитеља да децу која су неваљала и непослушна и деци која својим понашањем праве немир и не поштују правила, казне казном која није прекомерна и не штети њиховом здрављу.

Аустријски грађански законик садржи одредбе о одузимању и престанку очинске власти у параграфима од 172 до 178. У параграфу 176. посебно су предвиђени случајеви обуставе родитељске власти и то када: отац душевно оболи, прогласи се за распикућу, ако се својевољно исели или је више од једне године одсутан и слично.

Параграф 177. односи се на губитак очинске власти. У њему стоји: „Очеви, који сасвим пренебрегну издржавање и васпитање своје деце губе очинску власт заувек“: По Аустријском грађанском законику не може се тражити повраћај очинске власти, као по француском и српском законодавству. У параграфу 178. предвиђено је ограничење родитељске власти услед злоупотребе исте од стране оца и услед његове неморалности. Тај параграф гласи: „Ако отац своју власт злоупотребљава и с њоме скопчане дужности не испуњава, или води нечасан или неморалан живот, онда може тражити помоћ од суда не само дете, већ сваки ко за то сазна, нарочито најближи сродници. Суд треба да испита предмет тужбе и да изда према околностима погодне наредбе; он може нарочито наредити да се отац стави под надзор суда у погледу управе имовином или у погледу старања за личност детета и да се с њиме поступа као са тутором“.[51] Разлози за ограничење родитељске власти су исти као и по Српском грађанском законику, заштита детета од моралне и материјалне пропасти.

---

[48] Ibidem., стр. 51.
[49] Параграф 147 Аустријски грађански законик, (у даљем тексту АГЗ), Цитирано у: Љубојев, Н, op. cit., стр. 24.
[50] Параграф 139 АГЗ, Цитирано у: Љубојев, Н, op. cit., стр. 24.
[51] Лазаревић, П., А., op. cit., стр. 49.

Пруски кривични законик који је ступио на правну снагу јула 1851. године, и који је од тада постао, углавном, општи казнени законик за целу Немачку царевину, у глави XII, под називом „ злочини и преступи против морала“, прописује више кривичних дела против полне слободе и полног интегритета деце.[52]

Тако, у параграфу 141 прописано је да се код блуда између телесних родитеља и деце кажњавају родитељи робијом до 5 година, а деца, ако су напунила 16 година, затвором од 3 месеца до 2 година. Блуд између очуха и пасторке, између рођених и полурођених сестара и браће, кажњава се затвором од 3 месеца до 2 године. Предвиђено је да пасторци остају некажњени ако нису навршили 16 година живота.

У параграфу 142 у тач. 1 је прописано да се робијом до 5 година кажњавају старатељи који са својим штићеницима, васпитачи, учитељи, духовници који са својим малолетним ученицима или васпитаницима чине блудне радње.

У параграфу 143. тач. 3 предвиђено је да се робијом од 20 година кажњава онај ко чини блудне радње са лицима испод 14 година или иста наводи на вршење или трпљење блудних радњи. Ако је тиме проузрокована смрт особе против које је извршен злочин, као казна је предвиђена доживотна робија.

Параграф 148. прописује да подвођење, чак и ако се оно не упражњава по навици или ради властите користи, треба да се казни робијом до 5 година и стављање под полицијски надзор ако кривац са особама са којима је блуд упражњавао стоји у односу родитеља према деци, старартеља према штићеницим, или васпитача, учитеља или духовника према особама које подучавају или васпитавају.

Параграф 149. пружа кривичноправну заштиту младе девојке узраста од 14 до 16 година.Прописује да ко честиту, непорочну младу девојку заведе на обљубу, треба да се казни по тужби родитеља или старатеља затвором од 3 месеца до 1 године.

Немачки грађански законик из 1896. године уводи институт родитељске бриге, уместо појам очинска власт.[53] Овај законик је „евалуирао у правцу равноправности оца и мајке“, али и веће заштите малолетног детета.[54] Право и дужност старања о личности и дечијем имању има првенствено отац, али и мајка може вршити родитељску власт. По немачком Грађанском законику родитељска власт једном одузета не може се више поправити, и ако су престали узроци њеног одузимања.[55]

---

[53] Љубојев, Н., op. cit., стр. 26
[54] Прокоп, А., *Породично право: односи родитеља и дјеце,* Школска књига, Загреб, 1972. година, стр. 27.
[55] Лазаревић, П., А., loc. cit.

Швајцарски законик из 1908. године тежиште ставља на власт оца. И по овом законику мајка има превасходно права и дужности везане за личност детета.[56] Деца су и по одредбама Швајцарског грађанског законика дужна да родитеље поштују и слушају. Швајцарски грађански законик предвиђа могућност лишавања очинске власти оца и мајке ако су се тешко огрешили или занемарили вршење очинске власти.[57] Дејства лишавања односе се на децу рођену пошто је лишавање изречено. Отац и мајка лишени очинске власти остају обавезни да издржавају и школују децу.[58]

2.4. Насиље над децом према изворима српског права

Историја породице, положај деце у друштву и породици, може се сагледати кроз правне споменике у Србији, из средњег и новог века, као и важеће законске текстове.

У наставку рада приказана је анализа положаја деце у друштву кроз призму најзначајнијих законских текстова: дубровачког Статута Валтазара Богишића, Душановог законика из 1349. године, Закона проте Матеје Ненадовића и Карађорђевог законика, Криминалног законика за Књажество Србију из 1860. године, Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенца из 1929. године, Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године, Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године, Кривичног законика Србије из 1977. године.

2.4.1. Насиље над децом у правним изворима српског средњовековног права

Српско средњовековно право, по својим општим карактеристикама, засновано је на старим српским обичајима и обичајном праву.

Душанов законик[59] који је усвојен на сабору у Скопљу 1349. године и допуњен 1354. године у Серу, је први највиши писани правни акт феудалне Србије. Пре Душановог законика у српској држави није било самосталних закона. Извори права биле су многобројне повеље, међународни уговори и преведени византијски правни зборници.

О положају деце у нашој земљи говори још Валтазар Богишић у свом издању Дубровачког Статута из 1271. године, у коме изричито утврђује право на „очинско

[56] Љубојев, Н., op. cit., стр. 27.
[57] чл. 285. Швајцарски грађански законик, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 29.
[58] чл. 289. ст.1. Швајцарски грађански законик, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 29.
[59] Више: *О Душановом законику*, (са текстом „Закона благовернога цара Стефана), Научна књига, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1948. година, стр .32.

кажњавање“ детета за мање домаће преступе. Такође, Валтазар Богишић у делу Зборник садашњих правних обичаја у јужних Словена, наводи следеће одговоре на три питања из његове анкете.[60] На питање бр. 17: „Може ли домаћин казнити радшта каква задругара? Или бива какав укупан кућни суд за тај посао и како то бива?“ Добијени су одговори које се односи и на физичко кажњавање деце, које је по правилу било врло умерено и сводило се најчешће на кажњавање прутом. Положај деце у породици јасније описују одговори на питање: “Мисли ли народ да отац може са сином што му воља?“ На ово питање добијани су различити одговори као што су: „Конавли: Он га може казнити (и то док још није одрастао) али тако да муне науди здрављу.“[61] „Љесковац и околина Трнова у Бугарској: Не, син је и члан обитељи а не само син, зато отац као што ради са сином треба да се обазире на право човјека и на корист и вољу осталих укућана“[62] Поједини одговори указују на потпуну власт оца над децом: „Котари и Буковица (код Задра): Народ држи да је отац потпуни господар.“[63] Херцеговина, Црна Гора и Бока: Народ дава право оцу да од сина чини шта год оће, па да му син није ни крив ни дужан, за то и веле: „Отац је бог на земљи сину.“[64]

У српским правним изворима, од кривичних дела против полног интегритета у неким повељама помиње се кривично дело силовање, под називом „разбој девички“, и за ово дело се учиниоцу изриче глоба. Обзиром на овај редослед, под силовањем се није сматрало само дело којим се угрожавао полни морал, већ кривично дело против личности. Душанов законик не инкриминише кривична дела којима се штите деца од злостављања, занемаривања и полног насиља.

Положај детета у српском средњевековном праву био је сличан положају роба. Реч „отрок“ значи дете, а у феудалној Србији најнижи стележ становништва названи су отроци, и њихов положај је био сличан робовима.

---

[60] Богишић, В.: *Зборник садашњих правних обичаја у јужних словена,* књига 1- Грађа и одговори из различитих крајева словенског југа-Загреб, ЈАЗУ, 1874.година, стр.290, Цитирано у: Стојаковић, В., *Злостављање деце*, Београд, 1984.година, стр. 17.

[61] Богишић, В.: *Зборник садашњих правних обичаја у јужних словена*, књига 1- Грађа и одговори из различитих крајева словенског југа-Загреб, ЈАЗУ, 1874, стр. 290, Цитирано у: Стојаковић, В., op. cit., стр. 17.

[62] Богишић, В.: *Зборник садашњих правних обичаја у јужних словена*, књига 1- Грађа и одговори из различитих крајева словенског југа-Загреб, ЈАЗУ, 1874, стр. 291, Цитирано у*:* Стојаковић, В., op. cit., стр. 17.

[63] Богишић, В.: *Зборник садашњих правних обичаја у јужних словена*, књига 1- Грађа и одговори из различитих крајева словенског југа-Загреб, ЈАЗУ, 1874, стр. 290, Цитирано у: Стојаковић, В., op. cit., стр. 17.

[64] Богишић, В.: *Зборник садашњих правних обичаја у јужних словена*, књига 1- Грађа и одговори из различитих крајева словенског југа-Загреб, ЈАЗУ, 1874, стр. 290, Цитирано у: Стојаковић, В., op. cit., стр. 17.

Од Првог српског устанка па све до кодификације националног законодавства 1860. године, најзначајнију улогу је имало обичајно право. Питања из области кривичног права и других области права регулисани су различитим наредбама и расписима. Најзначајнији закони из овог периода су Закон проте Матеје Ненадовића из 1804. године и Карађорђев криминални законик из 1807.године[65]. У њима нису инкриминисана кривична дела којима се штите деца од злостављања, занемаривања и полног насиља.

У Српском грађанском законику из 1844. године права и дужност родитеља и деце предвиђена су у трећој глави (параграф 112-155). У наведеном законику може бити речи само о очинској власти а не о родитељској.

У параграфу 115. Српског грађанског законика предвиђене су родитељске дужности. Параграф 115. гласи: „Родитељи, под којима се разумева отац и мати, били они инокосни или задружни, дужни су деци својој бити и хранитељи, они треба да се старају за њихов живот и њихово здравље, да их хране и одевају, да им тело снаже и подижу, васпитавају и душевне способности развијају, у закону божјем обучавају, и науком срце и душу облагорођавају, и тако за срећан живот приправљају, и основ благостању њиховом положе“.[66] Родитељи, а нарочито отац, према овом законику има право „дете своје недозрело за ово стање живота преправљати и васпитавати, које он за добро нађе“.[67]

Однос између родитеља и деце, то је однос између млађег и старијег, однос субординације детета својим родитељима.[68] Деца су дужна да буду послушна и да се покоравају наредбама и упуствима својих родитеља, а у случају њихове непослушности родитељи могу применити принудне мере. Принудне мере не смеју прећи у злостављање.

Тако, по параграфу 120 грађанског законика прописано је да ниједно лице нема право да туђе изгубљено или одбегло дете против родитељске воље задржи, а родитељ може такву децу вратити помоћу власти и непослушну децу казнити умереном казном.[69] Такође је предвиђено да уколико таква умерена домаћа казна не би помогла, отац може због крајње непослушности своје дете доставити полицијској власти, која може да их казни казном затвора до 10 дана. У параграфу 349 Грађанског законика је предвиђено да уколико би родитељи према деци били крајње нечовечни, или би их немилосрдно тукли

[65] *Карађорђев Криминални законик*, Видети: http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Karadjordjev%20Kriminalni%20zakonik,%201807.pdf, приступ 20.01.2014. године.
[66] Лазаревић, П., А., op. cit., стр. 36.
[67] Параграф 124 српског Грађанског законика, Цитирано у: Љубојев, Н., op. cit., стр. 25.
[68] Лазаревић, П., А., op. cit. , стр. 38.
[69] Ibidem.

и злостављали, онда ће за такав свој поступак моћи бити и кажњен на тужбу повређеног до 30 дана затвора.[70] Оцу се може и одузети очинска власт.

У параграфу 154. и 155. предвиђени су случајеви у којима се по Српском грађанском законику оцу може одузети очинска власт. Тако, у параграфу 154. предвиђени су случајеви одузимања очинске власти услед немогућности вршења исте, а у параграфу 155. случајеви одузимања очинске власти услед недостојности очева. „Ако би отац децу злоставио, или би њих на зао пут живота упућивао, или васпитање њихово сасвим пренебрегавао, то ће га моћи не само деца и мати, но и сродници и старешине и добри људи суду оптужити; и ако се нађе да је тужба основана, таквому ће се оцу власт родитељска одузети, а за децу сходна наредба учинити".[71] Тужба се подноси надлежном првостепеном суду, који у сваком конретном случају процењује да ли је наступио неки од случајева за одузимање очинске власти.

2.4.2 Казнитељски законик за Књажевство Србију

Основа кривичноправног система тог врмена био је Казнитељски законик за Књажевство Србију из 1860. године, а рађен је ослањајући се на одредбе Пруског Казненог законика из 1851. године. У Законику није прављена разлика између брачно и ванбрачно зачетог детета. Законик је „пружао заштиту деци до навршене тринаесте године од чињења блуда са њима и када се то са њиховим саизвољењем догодило". (чл. 191)

У чл. 200. Законика предвиђено је кажњавање лица које девојку која је напунила 15. година, али није напунила 21. годину, обљуби, одведе својој кући или венча. Услов је да ово дело учини без знања дететових родитеља и да га они туже. Учиниоцу овог дела изриче се казна затвора до шест месеци. Другим ставом истог члана прописано је да се учиниоцу неће изрећи казна или ће се ублажити, ако је кривица родитеља девојке за извршено кривично дело.

Заштита детета од полног насиља прописана је у чл. 201. Дело чини онај који са лицем које није напунило 15 година изврши блудну радњу, или га радњом преваре и обећања наведе да блуд учини са другим лицем. Учиниоцу дела се изриче казна затвора од три месеца до четири године. Ово кривично дело чини и лице које радњу кривичног дела учини са поштеном девојком са навршених петнаест година, али која нема

[70] Лазаревић, П., А., loc. cit.
[71] Ibidem, стр. 46.

осамнаест година, и тада се учиниоцу изриче казна затвора од једног месеца до једне године (чл. 201. ст.2).

Члановима 204. и 205. прописано је кажњавање тутора, управитеља, свештених и духовних лица и вероисповедача, изрицањем казне затвора од пет година, када са њиховим непунолетним ученицима, учине блуд, без обзира на пол.

Одредбама овог закона није била прописана заштита деце и малолетника од злостављања и запуштања. Међутим, она се постизала изрицањем казне лицу „које намерно злоставља сродника по крви у усходној линији, као и старешини који према својој жени и другим укућанима крајње нечовечно поступа, немилосрдно их туче и злоставља" (чл. 173).

Чланом чл. 171. пружа се заштита заједници брак и породици, пружањем заштите детету до седме године живота од одбацивања, односно остављања под околностима опасним по његов живот и здравље.[72] У параграфу 349. предвиђено је кажњавање старешине уколико би „спрам своје жене и других домаћих крајње нечовечан био, ове немилосрдно тукао и злостављао.“[73]

2.4.3. Период између два светска рата

Током периода између два светска рата изграђена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која се у временском периоду од 1929. године до 1941. године звала Краљевина Југославија. Тадашњи кривичноправни систем темељио се на Казнитељском законику за Књажевство Србију из 1860. године. То је трајало до законских, уставних и државних реформи 1929. године и доношења Кривичног законика Краљевине Југославије из 1929. године.

2.4.3.1. Кривични законик Краљевине Југославије

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенца, односно Краљевине Југославије усвојен је 27. јануара 1929. године, а почео је да се примењује 1. јануара 1930. године. Важио је уз измене и допуне из 1931. године све до 1941. године. Кривични

[72] Живановић, Т., Кривични (Казнени) законик и Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије, Напредак, Београд 1925. година, 106-123, Цитирано у: Костић, М., *Поглед на историју развитка кривичноправне заштите детета код нас*, Пешчаник, Историјски архив града Ниша, год. 2 бр. 2, Ниш, стр. 139.

[73] Хирјан,Ф., Сингер, М., *Малолетници у кривичном праву*, Загреб, Информатор, 1978. година, стр. 232.

законик Краљевине Југославије састављен је ослањајући се на модерне буржоаске законике новог века.

У двадесетчетвртој глави законика инкриминисана су „кривична дела којима се пружа заштита полном интегритету и слободи човека“.[74] Кривична дела којима се штити од угрожавања слобода и полни интегритет деце и малолетних лица садржана су у шест чланова.

Чланом 273. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „обљуба женског лица које није напунило четрнаест година“. Прописивањем овог кривичног дела пружа се заштита полном интегритету детета које није напунило четрнаест година. За учиниоца дела закон прописује изрицање казне затвора до десет година. За извршење блудних радњи детету које није напунило четрнаест година, учинилац дела кажњава се казном строгог затвора. Кривично гоњење за ово дело предузима се по предлогу. Радња кривичног дела састоји се у обљуби, односно блудној радњи. Инкриминисањем овог дела пружа се кривичноправна заштита женског детета до четрнаест година живота.

Кривично дело којим се пружа заштита полном интегритету малолетних лица предвиђено је у члану 274. Онај који мушку особу, која је у узрасту млађем од четрнаест година, искористи за обљубу и дело изврши према малолетном пасторчету, усвојеном детету, храњенику или штићенику, казниће се казном затвора до пет година. Ко блудне радње изврши према наведеним лицима казниће се казном строгог затвора. У овом случају ради се о обљуби мушког лица млађег од четрнаест година, коју чине само жене које су навршиле четрнаест година живота.

У чл. 276 Кривични законик инкриминише „заштиту полног интегритета женског детета са навршених четрнаест година“. Радњу овог дела чини лице које злоупотребљавајући поверење полно непорочну малолетну девојку, са навршених четрнаест година наведе на обљубу. За учиниоца овог дела закон прописује казну затвора од најмање шест месеци. Ако учинилац кривичног дела са оштећеним лицем ступи у брак, неће се казнити.

У чл. 278. Кривичног законика штити се дете од насилне обљубе. Радњу кривичног дела врши онај који применом силе, претње или преваре полно непорочно лице женског пола одведе у намери да са тим лицем учинилац дела или нека друга особа живи у блуду. За учиниоца је прописана казна затвора до пет година. Код квалификованог облика дела као жртва кривичног дела јавља се особа женског пола,

[74] *Кривични законик Краљевине Југославије од 16.02.1929. године*, Збирка закона, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1929. година, стр. 103.

старосног узраста до четрнаест година. Учинилац се кажњава казном затвора до десет година.

Заштита лица женског пола до осамнаесте године, од полне злоупотребе и подвођења пружа се чланом 282. Дело чини онај који лице које нема осамнаест година или које му је супруга, ћерка, сестра, унука или лице о коме се стара или врши надзор одведе некој другој особи са циљем извршења сексуалних радњи. Ово кривично дело се јавља и када извршилац дела лице до осамнаест година, одведе из места где живи у друго место где га другом оставља или предаје, ради блуда. Извршилац дела кажњава се казном затвора до петнаест година.

Групом кривичних дела против брака и породице пружа се заштита деци до навршене седме године старости од повреде "породичних односа", подметањем или променом детета из користољубља (чл. 296).

Чланом 294. Законика предвиђено је кажњавање родитеља, храниоца, стараоца и других лица којима је дете дато на старање, ако прекораче право кажњавања и на тај начин врше злостављање детета над којим имају надзор или власт. Дело се чини запуштања детета у погледу васпитања или прекорачавањем права на кажњавање, што доводи до злостављања детета.

2.4.4. Период после Другог светског рата

После Другог светског рата предстоји, историјски-правно гледано, временски период до 9. маја 1992. године који карактерише престанак постојања државе Југославије и стварање самосталних држава на територији бивше Југославије, а касније и оснивање Републике Србије као самосталне државе. Тај период карактерише доношење Кривичног законика Федеративне Народне Републике Југославије из 1951. године, Измене Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године и Кривичног законика Социјалистичке Републике Србије из 1977. године.

2.4.4.1. Кривични законик ФНРЈ из 1951. године

Послератна Југославија је изградила нови правни систем, с тим што је у значајној мери пратио Кривични законик Краљевине Југославије из 1929. године. На Народној скупштини Федеративне Народне Републике Југославије у процесу кодификације казнених норми 1947. године донет је Општи део кривичног закона. Кривичним

законником од 1951. године, који је примењиван у Федеративној Народној Републици Југославији извршено је коначно нормирање кривичног правног система.

У оквиру шеснаесте главе која је носила назив: „кривична дела против достојанства личности и морала“ обезбеђена је полна заштита малолетника и детета.

Тако, чланом 181. Кривичног законика прописано је кривично дело „обљуба и противприродни блуд са малолетним лицем“, које се остварује вршењем обљубе или противприродног блуда над лицем које није напунило четрнаест година. За извршење овог дела извршилац се кажњава казном строгог затвора од шест месеци до пет година.

Истим чланом, прописано је постојање квалификованог облика дела које постоји када се радња кривичног дела изврши према лицу које није напунило четрнаест година, употребом силе или претњом напада на живот и тело. Предвиђена је казна строги затвор до петнаест година. Када је извршењем радње кривичног дела дошло до тешке телесне повреде или смрти детета, учинилац се кажњава казном строгог затвора од најмање пет година. Овим делом пружа се кривично-правна заштита полној слободи женског детета до четрнаест година од обљубе или друге полне радње, с тим да је неважно да ли је жртва дела дала или није дала пристанак за предузету радњу. Инкриминисањем овог дела пружа се заштита детету женског пола до навршених четрнаест година.

Прописивањем кривичног дела „обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја“ у чл. 182. пружа се заштита малолетном лицу од четрнаест до осамнаест година, од радње обљубе или друге полне радње лица које дете чува, васпитава, учи или негује. Дело чини лице које злоупотреби положај и наведе лице женског пола, које је у положају подређености или у зависном односу према учиниоцу кривичног дела. Прописана кривична санкција је казна затвора до три године.

Код квалификованог облика дела се наставнику, васпитачу, стараоцу, усвојитељу, очуху или другом лицу које злоупотреби свој положај ради вршења обљубе или противприродног блуда са малолетним лицем старијим од четрнаест година, а које му је поверено ради чувања, васпитања, неге или учења изриче се казна затвора од најмање три месеца или строги затвор до пет година.

Чланом 185. законика прописано је кривично дело „завођење“. Кривично дело се врши навођењем на обљубу малолетног лица, женског пола које је напунило четрнаест година, лажно обећавајући брак. За учиниоца дела закон прописује казну затвора од три месеца до две године.

Прописивањем кривичног дела „подвођење“ у члану 187. пружа се кривичноправна заштита малолетном лицу од подвођења на вршење сексуалних радњи.

Када неко лице подводи лице женског пола због награде или омогућава да се врши блуд у виду заната постоји посебан облик овог дела. Закон за учиниоца основног облика дела прописује изрицање казне затвора од најмање три месеца или строги затвор до пет година, а за посебан облик дела новчану казну или затвор до две године.

И послератни Кривични Законик из 1951. године, злостављање повезује са прекорачењем права на дисциплинско кажњавање. Тако је у чл. 196. прописано да се кажњава родитељ, старалац или друго лице ако злоставља малолетника или грубо занемари дужност збрињавања и васпитања чиме запусти малолетника о коме је дужан да се стара.

2.4.4.2. Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године

Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године[75] на сличан начин као и Кривични Законик ФНРЈ из 1951. године инкриминише кривична дела против достојанства личности и морала.

Чланом 182. инкриминисано је кривично дело „обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја“. Основни и квалификовани облик дела је по опису бића кривичног дела остао индентичан као у Законику из 1951. године. Изменама закона уведен је други квалификовани облик дела и промењене су кривичне санкције за основни облик дела и за први квалификовани облик. За извршиоца основног облик дела било је предвиђено кажњавање казном затвора до три године, а промењена је у затвор од најмање три месеца. За квалификовани облик овог дела учинилац се кажњавао казном затвора од три месеца и строги затвор до пет година, а изменама је повећана казна на затвор од најмање шест месеци и строги затвор до пет година. Код другог квалификованог облика дела радња извршења се врши над малолетником који није напунио четрнаест година и прописана је казна затвора до осам година.

Чланом 185. Кривичног законика прописано је кривично дело „завођење“. Ово дело је задржало исти опис бића кривичног дела као из Законика из 1951. године, док је промењена кривична санкција за учиниоца дала, из казне затвора од три месеца до две године у казну затвора од најмање три месеца.

Изменама и допунама Закона из 1959. године није вршена измена у погледу кривичног дела подвођење и омогућавање вршења блуда које је прописано у чл. 187.

[75] Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године („Службени лист Федеративне народне Републике Југославије“ бр.30/59).

Разлика је и у томе што Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959.године у чл. 188. предвиђа кривично дело „посредовање у вршењу проституције“. Ово дело се врши радњама врбовања, навођења, подстицања или намамљивања лица женског пола на вршење проституције или учествовање на неки други начин ради предаје лица женског пола неком другом у циљу вршења проституције. Учиниоцу овог дела изриче се казна строгог затвора до пет година.

Када је дело извршено према малолетном лицу женског пола или применом силе, претње или обмане, тада постоји квалификовани облик дела. За учиниоца дела прописана је казна строгог затвора без навођења законског минимума и максимума казне.

2.4.4.3. Кривични закон Социјалистичке Републике Србије из 1977. године

Социјалистичка Република Србија је 28. јуна 1977. године донела Кривични законик у коме су сексуални деликти инкриминисани у глави дванаест која носи назив „кривична дела против достојанства личности и морала“.[76]

У кривична дела против достојанства личности и морала спадају следећа кривична дела: силовање,[77] принуда на обљубу,[78] обљуба над немоћним лицем,[79] обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило четрнаест година,[80] обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја,[81] блудне радње,[82] завођење,[83] противправни блуд,[84] подвођење или омогућавање вршења блуда.[85]

У члану 103. је инкриминисано кривично дело „силовање“, које постоји када неко лице принуђује на радњу обљубе женско лице са којим није у браку, уз примену силе или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица. Учиниоцу кривичног дела изриче се казна затвора од једне до десет година. Квалификовани облик дела предвиђен је у ст. 2. и састоји се у извршењу основног облика дела при чему се као последице дела јављају тешка телесна повреда жртве дела или смрт

[76] Кривични закон Србије, („Службени гласник СРС“, бр. 26/77). Овај закон је више пута мењан, последња измена извршена је 2002. године, када је Народна скупштина Републике Србије донела Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије.
[77] чл. 103, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[78] чл. 104. Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[79] чл. 105, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[80] чл. 106, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[81] чл. 107, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[82] чл. 108, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[83] чл. 109, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[84] чл. 110, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.
[85] чл. 111, Кривични закон Србије, Службени гласник СРС.

женског лица, или је дело извршило већи број лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или у другом особито тешком случају. За учиниоца је предвиђена казна затвора најмање три године.

Кривично дело „принуда на обљубу“ прописано је у члану 104. Радњу кривичног дела чини принуђивање на обљубу женског лица са којим не живи у браку, озбиљном претњом да ће за то или њему блиско лице открити нешто што би њиховој части или угледу шкодило или озбиљном претњом да ће им нанети друго тешко зло. Учиниоцу дела изриче се казна затвора од шест месеци до пет година.

У одредби чл. 105 прописано је кривично дело „обљуба над немоћним лицем“. Ово дело врши онај ко изврши радњу обљубе према женском лицу са којим не живи у брачној заједници, при томе искоришћава њено душевно обољење, привремену душевну поремећеност, немоћ или друго стање тог лица, због кога оно није способно да пружи отпор. Учинилац дела казниће се затвором од три месеца до пет година. Тежи облик садржан је у ст. 2 са истим квалификаторним околностима као код кривичног дела из чл. 103. ст. 2. и са прописаном казном затвора од најмање једне године за учиниоца.

У чл. 106 је прописано је кривично дело „обљуба или противприродни блуд са лицем које није напунило четрнаест година“. Учинилац који ово дело учини према немоћним лицем које није напунило четрнаест година или применом силе или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица, кажњава се казном затвор од најмање три године. Када је радњом извршења дела из ст. 1. и 2., дошло до тешке телесне повреда или смрти малолетног лица, или је дело извршило више лица или на свиреп или понижавајући начин или у другом особито тешком случају, извршилац се кажњава казном затвора најмање пет година.

Следеће кривично дело које је прописано у чл. 107. чини се навођењем на обљубу женског лица злоупотребљавајући положај, јер се жртва кривичног дела у односу на учиниоца налази у односу подређености. Реч је о кривичном делу „обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја“. Наставнику, васпитачу, стараоцу, усвојиоцу, очуху или другом лицу који злоупотребљавајући свог положаја изврши радњу обљубе или противприродни блуд са малолетним лицем старијим од четрнаест година које му је поверено ради учења, васпитања, чувања или неге, изрећи ће се казна затвора од шест месеци до пет година. Реч је о квалификованом облику овог дела. У ст. 3. пружа се кривичноправна заштита лицу које није навршило четрнаест година.

У чл. 108. прописано је кривично дело „блудне радње“, које постоји када неко случајеве из члана 103. до члана 107. изврши блудну радњу. Учинилац дела кажњава се затвором до три године.

У чл. 109. инкриминисано је кривично дело „завођење“ које чини онај ко наводи лажним обећањем брака на обљубу женско малолетно лице које није напунило четрнаест година. Учинилац дела кажњава се казном затвора од три месеца до три године. Гоњење за ово дело се предузима по приватној тужби.

Кривично дело „противприродни блуд“ предвиђено у чл. 110. састоји се од принуде на противприродни блуд другог лица применом силе или претње да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица. Квалификовани облик дела предвиђен је у ставу 2., са квалификаторним околностима: тешка телесна повреда или смрт принуђеног лица, дело учињено од већег броја лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или у другом особито тешком случају. За квалификовани облик закон предвиђа казну затвора најмање три године. За противприродни блуд између лица мушког пола предвиђена је казна затвора до једне године.

У последњем члану у овој глави, у чл. 111. предвиђено је кривично дело „подвођење или омогућавање вршења блуда“, тако што је за подвођење малолетног лица предвиђена казна затвора од три месеца до пет година, а за омогућавање вршења блуда са малолетником казна затвора до три године. У чл. 111. ст.3 је предвиђено да ће се казном затвора до три године казнити онај ко за награду подведе лице женског пола или ко за награду омогућава вршење блуда.

2.4.5. Период после 9. маја 1992. године

Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године[86] уводи нови облик кривичног дела силовања и то тако што је у чл. 103. додат ст. 3., који представља квалификовани облик кривичног деловања силовања и који постоји ако је основни облик кривичног дела извршено према малолетнику или када је извршењем овог дела дошло до смрти лица женског пола.

Наведеним изменама промењен је и назив кривичног дела предвиђеног у чл. 104. који више не гласи „принуда на обљубу“ већ „принуда на обљубу или противприродни

[86] Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, („Службени гласник РС", бр. 47/94).

блуд". Након измена чл. 104, дело чини лице које принуди на обљубу женско лице са којим није у браку, озбиљном претњом да ће за то или њему блиско лице открити нешто што би шкодило њиховој части или угледу или озбиљном претњом другим тешким злом, уколико не постоје обележја неког другог кривичног дела, учинилац се кажњава казном затвора од шест месеци до пет година. Када неко кривично дело учини на начин који је прописан у ставу 1. овог члана, и тиме изврши противприродни блуд над другим лицем кажњава се истом казном. Када је кривично дело извршило више лица или је дело учињено на нарочито свиреп или понижавајући начин или се као жртва дела јавља малолетно женско лице које је напунило 14 година, учинилац се кажњава казном затвора од једне до десет година.

Такође, измењен је назив члана 105. који гласи „обљуба или противприродни блуд над немоћним лицем". Новина представља став 4. који предвиђа да уколико је кривично дело учињено према малолетнику које је напунило 14. година или се као последица дела јавља смрт малолетног лица, извршиоцу се изриче казна затвора до три године.

Измењен је и чл. 106. којим је прописано „кривично дело обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило четрнаест година", тако што је за облике овог дела из ст.2. и ст.3. умањена казна за учиниоца, а додат је и ст.4. којим је прописан најтежи облик овог дела који постоји када је извршењем дела наступила смрт малолетника и за учиниоцу истог се изриче казна затвора најмање пет година.

До измена је дошло и у чл. 110. прописивањем новог, тежег облика кривичног дела противправни блуд. Дело постоји када је извршено према малолетнику које је напунило 14. година или је извршењем дела дошло до смрти принуђеног лица.

Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године[87] пооштрене су кривичне санције у односу на казне које су за наведена кривична дела прописане у Кривичном Законику из 1977. године, а уведене су и неке нове квалификаторне околности код тежих облика неких кривичних дела.

Наиме, код тежих облика кривичних дела силовање, принуда на обљубу или противприродни блуд, принуда на обљубу или противприродни блуд над немоћним лицем, обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило четрнаест година, обљуба или противприродни блуд злоупотребом положај и противприродни блуд, поред раније предвиђених квалификаторних околности уведене су и нове и то да је услед извршења свих напред наведених дела наступила трудноћа или тежа заразна болест.

[87] Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије (Сл. гласник РС бр. 10/2002 и 11/2002).

Такође се код чл. 107. у коме је прописано кривично дело „обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја" уноси промена, тако што се ово кривично дело након ових измена може извршти и према мушком лицу.

До измена је дошло и у смислу проширивања кривичног дела силовање (чл. 103.) и кривичног дела принуда на обљубу (чл. 104.), и на жене која са учиниоцем живи у брачној заједници.

2.5. Међународноправна заштита деце од насиља кроз међународно правне документе и заштита полне слободе детета

Декларација о правима детета представља први међународни документ који је 1924. године донело Друштво народа. Ова Декларација је позната као „Декларација из Женеве", и истом је прописано да „ мушкарци и жене свих нација, признајући да човечанство дугује детету оно најбоље што има, објављују и прихватају као своју дужност да без обзира на расу, националност или уверење:

1. дете има право на одговарајуће материјалне и духовне услове за правилан развој;

2. дете које је гладно мора бити нахрањено; болесно дете мора бити лечено; дете које је заостало мора добити помоћ; дете делинквент мора бити поново прихваћено; сироче и бескућник морају добити помоћ и заштиту;

3. дете мора прво добити помоћ у кризним тренуцима;

4. детету се мора обезбедити издржавање и заштита од сваког облика експлоатације и

5. дете мора да се одгаја уз свест да његове способности треба да служе његовим ближњима".[88]

Други значајни међународни документ јесте „Декларација о правима детета" донета 1959.године на Генералној скупштини Организације Уједињених Нација[89]. У преамбули „Повеље" прописано је да: „Човечанство дугује деци најбоље што има", те је управо у томе приказано шта је Генерална скупштина хтела постићи овим документом. Генерална скупштина је прогласила Декларацију са задатком да „свако дете има срећно детињство и да ужива, како за његово добро тако и за добробит друштва, сва права и

[88] *Права детета у међународним документима*, Уницеф Србија, Заштитник грађана-повереник за заштиту равноправности, Београд, 2011. година, стр. 89.
[89] Више: *Декларација о правима детета*, резолуција 1386 Генералне скупштине Организације Уједињених Нација од 10.11.1959 .године.

слободе која су овде прописане и упућује позив родитељима, мушкарцима и женама, локалним органима власти и влади да признају ова права и да обезбеде да се иста поштују кроз законодавне и друге мере које ће се прогресивно примењивати у складу са следећим принципима:

1. Дете ужива сва права прописана у овој Декларацији. Сваком детету, без икаквог изузетка, припадају ова права без разлике или дискриминације због расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других својстава било детета или његове породице.

2. Дете ужива посебну заштиту и законом или на други начин му се обезбеђују могућности и средства за здрав и правилан физички, психички, морални, духовни и друштвени развој у условима слободе и достојанства. У извршењу закона у овом циљу, најбољи интереси детета биће од највећег значаја.

3. Дете од рођења ужива право на име и држављанство.

4. Дете ужива право на услуге социјалне заштите. Оно има право да расте и развија се у здрављу; у том циљу, обезбеђује се посебна нега и заштита детету и његовој мајци, укључујући и одговарајућу пренаталну и постналну негу. Дете има право на одговарајућу исхрану, смештај, рекреацију и медицинске услуге.

5. Дете које је физички, ментално или друштвено хендикепирано има право на посебан третман, образовање и негу у складу са његовим специфичним стањем.

6. Детету је, за потпун и хармоничан развој његове личности, потребна љубав и разумевање. Дете ће, где год је то могуће, расти под родитељском негом и одговорношћу и, у сваком случају, у атмосфери љубави и моралне и материјалне сигурности; дете у осетљивим годинама неће бити одвајано од мајке, изузев у изузетним околностима. Друштво и јавне власти дужни су да прошире бригу на децу без породице и децу без одговарајућих средстава подршке. Новчана давања државе и друга подршка ради издржавања деце у великим породицама су пожељна.

7. Дете има право на образовање, које је, најмање на основном нивоу, бесплатно и обавезно. Детету се обезбеђује образовање које развија његову општу културу и омогућава детету да, на основама једнаких могућности, развија своје способности, индивидуалне ставове и осећај морала и друштвене одговорности и постане користан члан заједнице. Најбољи интереси детета биће руководећи принцип за оне који су одговорни за дететово образовање и усмеравање; ова одговорност лежи превасходно на родитељима. Детету се у пуном обиму обезбеђује могућност игре и рекреације, која је

усмерена ка истим циљевима као и процес образовања; друштво и јавне власти предузимају мере ради остваривања овог права.

8. У свим ситуацијама, заштита и помоћ пружају се најпре детету.

9. Дете ужива заштиту од свих облика занемаривања, окрутности и експлоатације. Дете неће бити предмет трговине у било ком облику. Дете неће ступати у радни однос пре него што достигне одговарајући минимални узраст; у сваком случају дете неће бити подстицано нити ће му се одобрити обављање послова или запошљавање које може угрозити његово здравље или образовање или штетно утицати на дететов физички, психички или морални развој.

10. Дете ужива заштиту од пракси које подстичу и негују расну, верску или какву другу диксриминацију. Дете се одгаја у духу разумевања, толеранције, пријатељства међу народима, мира и универзалног братства и уз пуну свест да његова енергија и способности треба да служе његовим ближњима".[90]

Декларација о правима детета је факултативни и има саветодавни међународни карактер због чега није обавезујући за потписнице.

С обзиром да су примећени пропусти у примени Декларације, а с циљем да се побољша заштита детета, Генерална скупштина Организације Уједињених Нација је резолуцијом бр. 44/25 од 1989. године усвојила нови међународни уговор „Конвенцију о правима детета".

У члану 2. Конвенције прописано је да државе уговорнице треба да поштују и обезбеде деци сва права која су Конвенцијом утемељена. Тако, прописано је да државе уговорнице у обезбеђењу прописаних права не праве дискриминацију сходно раси, боји коже, полу, језику, вероисповести, политичком уверењу, националној, етничкој или социјалној припадности, имовинском стању, онеспособљености или другом статусу детета, његових родитеља или законског старатеља. Истим чланом Конвенције државе уговорнице се обавезују да предузимају адекватне мере ради заштите деце од свих облика дискриминације или кажњавања на основу статуса, активности, израженог мишљења или уверења родитеља детета, чланова породице или старатеља. Посвећеност најбољим интересом детета као принцип Конвенције остварује се и чланом 3. који прописује овај принцип у свим активностима које се односе на децу, независно да ли исте реализују јавне или приватне институције социјалног старања, административни органи или законодавни органи, судови и сл.

[90] Права детета у међународним документима, op. cit., стр. 90.

Посебно важним у контексту насиља над децом истиче се и то што су се стране уговорница обавезале да предузимају законске, административне, социјалне и образовне мере ради заштите деце од свих облика насиља. Као облици насиља детета наводе се повређивање или злостављање, физичко и психичко насиље, запостављање или немарно поступање, малтретирање или експлоатације, сексуално злостављање, а за време док је под надзором или чувањем родитеља, законских заступника или било које друге особе која о њему брине.[91] Овом одредбом је прописано да примењене заштитне мере треба да обухватају примену ефикасних поступка са циљем социјалних програма којим би се обезбедила неопходна подршка детету и осталим лицима који се брину о детету. Такође и програма за заштиту, спречавање, утврђивање, пријављивање, прослеђивање, поступање и праћење случајева злостављања детета и по потреби, обраћања суду.[92]

Конвенцијом УН штите се и друга дечија права која су прописана у Конвенцији од чл. 20 до чл. 35 и која се односе на следећа права: „право на посебну помоћ и заштиту од стране државе када је дете привремено или стално лишено породичне (чл. 20); право на заштиту и хуманитарну помоћ деци са избегличким статусом (чл. 22); право деце са сметњама у развоју на посебну бригу, образовање, обуку, здравствену заштиту, услуге рехабилитације, припреме за запошљавање, рекреације, социјалне интеграције и целокупног културног и духовног развоја (чл. 23); неселективно гарантовање права услугама здравствене заштите, а са циљем смањења смртности одојчади и деце, адекватне борбе против болести и неухрањености, као и остваривања адекватне заштите мајки пре и после порођаја (чл. 24); право сваког детета на коришћење социјалне заштите и социјалног осигурања (чл. 26); право на животни стандард који одговара дететовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју (чл. 27); право на бесплатно и обавезно основно образовање (чл. 28); право да исповеда и манифестује своју веру и користи свој језик (чл. 30); право на одмор и слободно време, на учешће у игри и рекреативним активностима и на слободно учешће у културном животу и уметности (чл. 31); право детета да буде заштићено од економског искоришћавања и од обављања било ког посла који би могао да буде опасан или би ометао школовање детета или би био штетан по здравље детета или за физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој детета (чл. 32)“. Конвенцијом се наводи и низ обавеза држава потписница међу којима су: „заштита деце од незаконите употребе наркотика и психотропних супстанци, као и спречавање коришћења деце у незаконитој производњи

[91] чл. 19 Конвенција о правима детета.
[92] чл. 19 Конвенција о правима детета.

и трговини тим супстанцама (чл. 33); обавеза државе да штите децу од свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, укључујући под овим навођење или присиљавање детета на учешће у ма којој незаконитој сексуалној активности, искоришћавање деце за проституцију и друге незаконите сексуалне радње и искоришћавање деце у порнографским представама и материјалима (чл. 34); обавеза предузимања одговарајућих националних, билатералних и мултилатералних мера у циљу спречавања отмице, продаје или трговине децом у било коју сврху и у било којој форми (чл. 35)“.[93]

Ради квалитетније и ефикасније заштите детета Генерална скупштина Уједињених нација је 25. маја 2000.године усвојила Факултативни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.[94]

Протокол чине уводни део и седаманаест чланова. У уводном делу се наглашава потреба додатне и детаљније заштите детета, истичући забринутост растом међународне трговине децом ради продаје деце, дечије проституције и дечије порнографије. Као фактори који доприносе сексуалној злоупотреби деце наведени су: слаба развијеност, сиромашно и необразовано становништво, мигрирање становништва из сеоских у градске средине, неједнако поступање према половима, стални оружани сукоби, неадекватно сексуално понашање и трговина децом.

Чланом 3. Факултативног протокола прописана је обавеза свих чланица уговорница да националним кривичним законодавством обезбеде и обухвате низ активности у вези сексуалне злоупотребе деце, независно од тога да ли су исте учињене у земљи или транснационално, односно на индивидуалној или организованој основи.[95]

Факултативним протоколом је прописан минимални оквир који треба да буде обухваћен националним кривичним законодавствима. Он се остварује нуђењем, испоруком или прихватањем, било којим средствима, детета у циљу сексуалног искоришћавања детета; пребацивање органа детета ради остваривања профита; искоришћавање детета за принудни рад. Такође, остварује се навођењем од стране посредника, на пристанак да се усвоји неко дете чиме се нарушавају важеће међународне норме о усвајању; нуђењем, добијањем, набављањем или обезбеђивањем детета за

[93] Више о правима: Конвенција о правима детета.
[94] Факултетивни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији iz 2000.године.
[95] чл.3., Факултетивни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.

потребе дечје проституције. Поред наведеног, прописана је и производња, дистрибуција, ширење, увоз, извоз, нуђење, продаја или посредовање дечје порнографије. [96]

Факултативни протокол даље прописује „да ће државе уговорнице усвојити одговарајуће мере за заштиту права и интереса деце жртава кривичних дела у свим фазама кривично правосудног процеса“. [97] То се посебно односи на признање стања угрожености детету жртви и усклађивање поступка са његовим посебним потребама, посебно када је реч о потребама детета у положају сведока. Такође, подразумева упознавање детета са његовом улогом у поступку, правима и временском тренутку у коме се његов предмет налази. Мере за заштиту права и интереса деце даље подразумевају да се, у случају да су у поступку дететови лични интереси угрожени, дозволи да се прикажу и размотре гледишта, потребе и преокупације деце жртава сходно нормама националног права. Даље је прописано пружање помоћи деци током поступка преко одговарајућих служби подршке, пружање заштите идентитету жртве и предузимање адекватних мера са циљем спречавања ширења информација које би довеле до његове идентификације. На крају је наведено да је потребно заштити децу, њихове породице и сведока који сведоче у њихово име, од застрашивања и одмазде.

У циљу спречавања и борбе за заштиту деце од сексуалног злостављања и искоришћавања и ради унапређења државне и регионалне сарадње у овој области у оквиру Савета Европе, потписана је Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања из 2007. године (Закон о потврђивању Конвенције, 2010).[98] Овај међународни документ истиче и указује на превентивну заштиту од насиља, а у ситуацијама када је до насиља дошло, на заштиту детета које је жртва, као и његовој улози и активном учешћу у поступку против учиниоца. Такође, Савет Европе је 2011. године усвојио Конвенцију о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Ова Конвенција полази од тога да је насиље у породици најраспрострањенији облик кршења људских права и даје појмовно одређење насиља у породици. Под насиљем у породици су у чл. 3 обухваћене жртве и починиоци насиља оба пола, злостављана деца, старије особе и животни партнери, без обзира да ли је насилник живео заједно са жртвом. Значајно је поменути и Препоруку Савета министара чланицама Савета Европе R(79) 17, која се односи на заштиту деце од злостављања;

[96] чл. 3., Факултетивни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.
[97] чл. 8., Факултетивни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.
[98] Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања из 2007. године.

Препоруку R(90) 2 о социјалним мерама у вези са насиљем у породици; Препоруку R(93) 2 о медицинским аспектима злостављања деце и др.

2.6. Кривичноправна и породичноправна заштита деце од насиља у државама бившег југословенског правног простора

У наставку рада приказан је упоредноправни преглед законских решења у државама које су некад чиниле јединствени правни простор СФРЈ, инкриминисањем кривичних дела којима се пружа заштита деце од насиља, као и породично-правна заштита деце од насиља, злостављања и злоупотреба. Приказана је и кривично-правна и породично-правна заштита деце од насиља и злостављања према позитивним нормама српског законодавства.

2.6.1. Република Словенија

2.6.1.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

Државни збор Републике Словеније донео је 20 маја 2008. године Кривични (Казенски) законик.[99] У деветнаестој глави која носи назив „кривична дела против полног интегритета“ предвиђена је група кривичних дела којима се штити полна слобода малолетника. У двадесет четвртом поглављу, истог законика, под називом „кривична дела против брака, породице и деце“ систематизована је група кривичних дела којима се штите деца од злостављања, занемаривања и других облика насиља у породици.

Заштита полне слободе малолетника обезбеђена је следећим кривичним делима: сексуални напад на лице млађе од петнаест година,[100] злоупотреба проституције[101] и презентација, производња, поседовање и дистрибуција порнографског материјала[102].

Чланом 173. прописано је кривично дело „сексуални напад на лице млађе од петнаест година“. Дело чини онај ко врши сексуални чин са лицем истог или супротног пола млађе од петнаест година. Извршиоцу кривичног дела изриче се казна затвора од три до осам година. Предузимањем радње извршења кривичног дела према болесном лицу или коришћењем силе или претње непосредним нападом на живот и тело постоји

[99] Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije, „Uradni list RS“, št. 55/08 (Кривични законик Републике Словеније, „Урадни лист“ број 55/2008).
[100] čl. 173., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[101] čl. 175., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[102] čl. 176., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.

први квалификовани облик овог дела. За ово дело је прописана казна затвора од пет до петнаест година. У случају да злоупотребом положаја наставник, васпитач, старалац, усвојилац, родитељ, свештеник, лекар или друго лице изврши обљубу или други развратни чин, са лицем млађим од петнаест година које му је поверено на чување, образовање, заштиту или бригу, постоји други квалификовани облик дела. Законом је за овај облик дела прописана казна затвора од три до десет година. Привилеговани облик дела постоји када је предузимањем радње која не представља сексуални чин дошло до угрожавања сексуалног интегритета лица млађег од петнаест година. Учинилац овог дела кажњава се казном затвора до пет година.

Кривично дело „злоупотреба проституције“ прописано је у чл. 175. закона. Дело чини онај који употребом силе, претње, обмане подстиче друго лице на проституцију. Када се као пасивни субјекат кривичног дела јавља малолетно лице или је дело учињено у односу на већи број лица или у оквиру организованог криминала, тада постоји квалификовани облик дела. Учинилац основног облика кажњава се казном затвора од три месеца до пет година, а квалификованог облик казном затвора од једне до десет година.

Кривично дело „презентација, производња, поседовање и дистрибуција порнографског материјала“ прописано у чл. 176, и чини га лице које продаје, приказује, јавно излаже или на други начин омогућава приступ фајловима, фотографијама, аудио–визуелним или другим предметима порнографске садржине или приказује порнографске садржаје лицу млађем од петнаест година. Учиниоцу се изриче новчана казна или казна затвора до две године. Први квалификовани облик дела врши се злоупотребом малолетног лица за циљем производње фотографија и аудио–визуелних садржаја, ради коришћења у порнографске или друге сексуалне сврхе. Закон прописује казну затвора од шест месеци до пет година.

Други квалификовани облик кривичног дела чини онај који производи, дистрибуира, продаје, увози и извози обезбеђује порнографски садржај, или на други начин направљен сексуални експлицитни материјал који укључује малолетна лица или њихове фотографије или у поседовању таквог материјала или у откривању идентитета малолетника у таквом материјалу. Учинилац дела се кажњава казном затвора од шест месеци до пет година. Када су претходно наведени квалификовани облици дела учињени од стране криминалне организације постоји трећи квалификовани облик дела и учиниоцу се изриче казна затвора од једне до осам година. Поред казне затвора учиниоцу овог дела изриче се и обавезна мера безбедности одузимање порнографског материјала.

У двадесет четвртом поглављу Законик прописује „кривична дела против брака, породице и деце“, којима се штите деца од свих облика насиља у породици. То су следећа кривична дела: одузимање малолетника,[103] насиље у породици,[104] злостављање и занемаривање детета,[105] неплаћање алиментације[106] и инцест[107].

У чл. 190. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „одузимање малолетника“. Радња извршења кривичног дела чини се противправним одузимањем малолетника од стране родитеља, усвојиоца, старатеља, из установе или лица коме је малолетник поверен или онемогућавању извршења одлуке о поверавању малолетног лица. Учинилац овог дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до једне године. Код квалификованог облика дела, радња извршења доводи до погоршања физичког или менталног здравља малолетника или угрожавања његовог развоја и учиниоцу се изриче казна затвора од од једне до пет година.

За учиниоца кривичног дела „насиље у породици“ које је прописано у чл. 191. Кривичног законика изриче се казна затвора до пет година.

У чл. 192. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „злостављање и занемаривање детета“. Радња кривичног дела састоји се у кршењу обавеза према детету од стране родитеља, старатеља, усвојитеља или другог лица. За учиниоца закон предвиђа казну затвора до три године. Родитељ, старатељ, усвојитељ или друго лице које приморава дете на рад или на рад који је непримерен његовом узрасту или га наведе на просјачење или обављање активности штетне по развој детета чини други облик овог дела. Предвиђена је казна затвора до пет година.

Чланом 194. предвиђено је кривично дело „неплаћање алиментације“. Радњу извршења врши лице које одбија да плаћа издржавање за оног кога је дужан да издржава по закону, а дужност давања издржавања је утврђена одлуком суда или извршним поравнањем. Учиниоцу овог дела изриче се казна затвора до једне године. Ако је услед извршења дела угрожена или су могла бити угрожена средстава за живот корисника или ако учинилац избегава да даје алиментацију, изриче му се казна затвора до три године.

Кривично дело „инцест“ прописано је у одредби чл. 195. Радња извршења кривичног дела састоји се од вршења сексуалног односа са малолетником у крвном

[103] čl. 190., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[104] čl. 191., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[105] čl. 192., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[106] čl. 194., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.
[107] čl. 195., Kazenski zakonik – KZ-1 Republike Slovenije.

сродству у правој линији или са малолетним братом или сестром. Учинилац дела кажњава се казном затвора од две године.

2.6.1.2. Породичноправна заштита деце од насиља

Закон о спречавању насиља у породици [108] Републике Словеније дефинише појам насиља у породици, улогу и функцију државних органа, носиоца јавних овлашћења, пружаоца јавних услуга и других услуга у области социјалне заштите, здравства, образовања, заједница локалне самоуправе и невладине организације у решавању насиља у породици и обезбеђењу мера којима се пружа заштита жртава од насиља у породици. Да би се спречило насиље у породици и пружила помоћ и заштита жртвама насиља, примењују се мере предвиђене у овом закону, као и мере прописане другим законима и прописима издатим на основу овог закона.

У члану 3. закона дата је дефиниција насиља у продица. Прописано је да се под насиљем подразумева употреба физичког, сексуалног, психолошког или економског насиља једног члана породице (починиоца насиља) над другим чланом породице (жртвом) или занемаривање или ухођење жртве независно од узраста, пола или било ког другог личног својства жртве или починиоца насиља и телесног кажњавања деце. Чланом 3а се изричито забрањује телесно кажњавање деце. Физичко кажњавање је свако физичко кажњавање, оштра или понижавајућа казна или било која радња кажњавања детета, која има елементе физичког, психичког или сексуалног злостављања или занемаривања. Посебна заштита и нега од насиља превиђена је у чл. 4. за млађе чланове породице, односно децу. Наиме, дете је жртва насиља, чак и ако је присутна током вршења насиља над осталим члановима породице или живи у окружењу у којем се насиље врши.

[108] Zakon o spreprečevanju nasilja v družin Republike Slovenije („Uradni list RS“, br. 16/08 i 68/16)- Закон о спречавању насиља у породици закона („Службени гласник РС“, бр. 16/08 и 68/16).

2.6.2. Република Хрватска

2.6.2.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

У Кривичном закону Републике Хрватске из 2011. године[109] у глави која носи назив „казнена дјела сполног злостављања и искоришћавања дјетета“ прописана су кривична дела којима се пружа заштита полној слободи и правима деце. Хрватски Кривични закон дефинише појам детета до петнаесте године и сходно томе пружа заштиту лицима млађим од петнаест година од радњи којима се врши полно злостављање и искоришћавање.

У глави седамнаест инкриминисана су следећа кривична дела: сполна злоупотреба детета које је млађе од петнаест година[110], сполна злоупотреба детета које је старије од петнаест година[111], задовољавање похоте пред дететом млађим од петнаест година[112], упознавање деце са порнографијом[113], искоришћавање деце за порнографске представе[114], искоришћавање деце за порнографију[115], подвођење детета[116], мамљење деце за задовољавање полне потребе[117] и тешка казнена дела сполног злостављања и искоришћавања деце[118].

Кривично дело „сполна злоупотреба детета млађег од петнаест година“ предвиђено је чланом 158. Кривичног закона. Дело има два основна, два привилегована, један посебан и два квалификована облика. Радња основног облик дела састоји се у полном односу или са њим изједначеном полном радњом са особом која је млађа од петнаест година, навођењу малолетног лица да ове радње изврши са трећом особом или над самим собом. Код другог основног облика дела радња извршења састоји се од вршења блудних радњи са дететом које је млађе од петнаест година, навођења да малолетник радње изврши са трећим лицем или над самим собом. За учиниоца првог основног облика дела изриче се казна затвора у распону од једне до десет година, а за учиниоца другог облика дела казна затвора од шест месеци до пет година.

---

[109] Kazneni zakon Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 125/2011, izmene I dopune br. 144/2012, 56/2015 i 61/2015 (Кривични закон Републике Хрватске, Народне новине, бр. 125/2011, измене и допуне бр.: 144/2012, 56/2015 и 61/2015).
[110] čl. 158., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[111] čl. 159., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[112] čl. 160., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[113] čl. 161., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[114] čl. 162., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[115] čl. 163., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[116] čl. 164., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[117] čl. 165., Kazneni zakon Republike Hrvatske.
[118] čl. 166., Kazneni zakon Republike Hrvatske.

Ово дело има два привилегована облика, те је код првог облик привилегована околност то што старосна разлика између особе која је учинила кривично дело жртве дела није већа од три године, у којој ситуацији и нема дела. Други привилеговани облик дела постоји у случају када је учинилац овог дела у стварној заблуди да жртва дела нема мање од 15. године.

Посебан облик дела постоји када је извршилац кривичног дела био у отклоњивој заблуди да је жртва дете, па оствари елементе бића овог кривичног дела. Извршиоцу овог дела изриче се казна затвора од шест месеци до пет година. Када је извршилац дела у стању отклоњиве заблуде да жртва има мање од петнаест година, чиме оствари елементе бића кривичног дела, казниће се затвором до три године. Код посебног облика дела карактеристичан је специфичан субјективни однос учиниоца према жртви кривичног дела. Кривични закон Хрватске јасно одређује добну границу која доводи до постављања нижег степена кривице учиниоца овог кривичног дела.

У случају извршења полног односа или изједначене полне радње са особом која није навршила петнаест година применом силе, претње, обманом, преваром, злоупотребом тешког положаја или зависног односа постоји први квалификовани облик дела. За учиниоца је предвиђена казна затвора од три до петнаест година.

Код другог квалификованог облик дела блудне радње се врше према детету које није напунило петнаест година под истим околностима као код првог квалификованог облика. Учиниоцу се изриче казна затвора од једне до осам година.

У члану 159. Кривичног закона предвиђено је кривично дело „сполна злоупотреба детета старијег од петнаест година“. Дело се јавља у два облика. Првим обликом дела пружа се заштита детету са навршених петнаест година од полног односа, изједначене полне радње, навођења на полни однос или другу полну радњу са трећим лицем или над самим собом. Као учинилац дела јавља се особа којој је дете дато на чување, учење, старање и негу. Другим обликом овог дела пружа се заштита детету са навршених петнаест година од полног односа, са њом изједначене полне радње, навођења на полни однос или полну радњу са трећим лицем или над самим собом. Као учинилац дела јавља се особа која је у крвном сродству, у односу усвојења, очух или маћеха, односно ванбрачни партнер или животни партнер или неформални животни партнер родитеља жртве кривичног дела. Учиниоцу првог и другог облика дела изриче се казна затвор од шест месеци до пет година.

У чл. 160. прописано је кривично дело „задовољавање похоте пред дететом млађим од петнаест година“. Ово дело чини лице које полном радњом задовољава своје

или туђе похоте испред лица млађег од петнаест година. Радњу извршења чини свака полна радња која се врши са циљем да се задовољи полни нагон учиниоца овог дела. Код овог дела учинилац дела не остварује физички контакт са жртвом. За учиниоца дела закон прописује казну затвора до једне године. Такође, покушај дела се кажњава. Када успред детета које је млађе од петнаест година неко лице изврши кривична дела која су прописана чл. 152. (сполни одношај без пристанка), чл. 155. (блудне радње), чл. 158. (сполна злупотреба детета млађег од петнаест година) и чл. 159. (сполна злоупотреба детета старијег од петнаест година) постоји тежи облик овог дела. Учинилац тежег облика дела кажњава се казном затвора до три године.

Кривично дело „мамљење деце за задовољавање полне потребе“ предвиђено је у члану 161. Кривичног закона. Дело чини лице које предлаже сусрет и предузима друге радње да дође до контакта између пунолетне особе и малолетника који је млађи од петнаест година или другом особом. При томе радњу извршења врши преко информацијско-комуникацијских технолошких средстава или на други начин са циљем извршења кривичног дела полне злоупотребе детета млађег од петнаест година. За учиниоца је прописана казна затвор до три године. Лакши облик овог дела остварује се прикупљањем, давањем или преносом података о лицу које је млађе од петнаест година са циљем остварења бића основног облика дела. За ово дело предвиђена је казна затвора до једне године.

Чланом 162. Кривичног закона одређено је кривично дело „подвођење детета“. Дело чини лице које намамљује, врбује или подстиче дете да врши полне услуге или у организује или омогућава пружање полних услуга са дететом у циљу остваривања зараде или неке друге материјалне користи. Учиниоцу дела изриче се казна затвор од једне до десет година.

Ово дело има два лакша облика. Први лакши облик дела састоји се у коришћењу полних услуга детета које је напунило петнаест година давањем надокнаде или противуслуге, при чему је учиниоцу дела познато или је морало бити познато да се ради о детету. Предвиђена казна је затвор од шест месеци до пет година. Код другог лакшег облика дела учинилац дела оглашава искоришћавање полних услуга детета и за ово дело се кажњава казном затвора од шест месеци до пет година.

Када неко лице примењује силу, претњу, обману, превару, злоупотребљава овлашћења, тежак положај или зависан однос у циљу присиле или навођења детета да пружи сексуалне услуге или у коришћењу полних услуга детета уз наплату постоји

квалификовани облик дела. Учиниоцу овог облика дела изриче се казна затвора од три до петнаест година.

Чланом 163. Кривичног законика прописано је кривично дело „искоришћавање деце за порнографију“. Први основни облик дела постоји када се врши намамљивање, врбовање или подстицање детета да учествује у снимању дечије порнографије или када се организује и омогућава овакво снимање. Неовлашћеним снимањем, производњом, нуђењем, дистрибуирањем, ширењем, увозом, извозом, прибављањем за себе или другог, продајом, приказивањем или поседовањем дечије порнографије или приступањем информацијско-комуникационим средствима технологије остварује се радња извршења другог основног облика дела. За учиниоца првог и другог облика изриче се иста кривична санкција, казна затвор у трајању од једне до осам година.

Код квалификованог облика овог дела радњу извршења чини лице које примењује силу, претњу, обману, превару, злоупотребљава овлашћења, тежак положај или зависган однос у циљу да дете до петнаест година присили или наведе да сними садржај дечије порнографије. За учиниоца овог облик дела предвиђена је казна затвор од три до дванаест година уз који се обавезно изриче и мера безбедности, којом се одузима посебна направа, средства, компијутерски програм или подаци намењени, прилагођени или употребљени за извршење овог кривичног дела, као и порнографски материјал настао извршењем кривичног дела који се обавезно уништава. Не кажњава се дете за производњу и поседовање порнографског материјала које приказује себе или њега и неко друго дете, у случају када су они сами направили такав материја, уз обострани пристанак и то за њихову личну употребу.

Под појмом дечија порнографија закон подразумева материјал који показује право дете или у стварности непостојеће дете или неко друго лице које изгледа као дете, у реалном или симулираном полно експлицитном понашању или који показује полне атрибуте детета у полне сврхе. Порнографски материјал не представља материјал уметничког, медицинског, научног, информативног или сличног значаја.[119]

Кривично дело „искоришћавање деце за порнографске представе“ прописано је чланом 164. Радњу извршења основног облика дела чини намамљивање, врбовање или подстицање детета да учествује у порнографским представама. Порнографска представа састоји се у омогућавању вршења сексуалног чина или било које друге радње у циљу задовољавања полне похоте пред гледаоцима. Учинилац овог дела кажњава се казном

[119] čl. 163., Kazneni zakon Republike Hrvatske.

затвора од једне до осам година. Код другог основног облик радња извршења се остварује коришћењем порнографског садржаја у коме учествује дете или на други начин искоришћавање детета за порнографске садржаје ради остваривања зараде. За учиниоца дела предвиђена је казна затвора од једне до десет година.

Када неко употреби силу, претњу, обману, превару, злоупотреби овлашћења, тежак положај или зависган однос у циљу присиљавања или навођења детета да учествује у порнографској представи постоји квалификовани облик дела. Предвиђена санкција је затвор од три до дванаест година. Законом је прописана и кривична одговорност за лице које гледа порнографске садржаје уживо или преко средстава комуникације, а при томе му је познато или му је могло или морало бити познато да у таквом садржају дете има учешће. Учиниоцу се изриче затвор од једне до осам година.

У члану 165. предвиђено је кривично дело „упознавање деце са порнографијом“ које се врши радњама продавања, поклањања, приказивања или јавног излагања детету млађем од петнаест година преко рачунарских система, друштвених мрежа или медија за похрањивање компијутерских података или на други начин чињења доступним фотографија, аудио-визуелних садржаја или других предмета порнографског садржаја или у приказивању детету представа порнографске садржине.

Законом су у чл. 166 инкриминисана и тешка кривична дела сполног злостављања и искоришћавања деце у поглављу који носи назив: „казнена дела против сполног злостављања и искоришћавања детета“.

Први квалификовани облик састоји се у извршењу кривичних дела из: чл. 158. ст. 1. (полна злоупотреба детета млађег од петнаест година), чл. 162. ст. 1. и 2. (подвођење детета), чл.163. ст. 1. и 2. (искоришћавање деце за порнографију) и чл. 164. ст. 1. (искоришћавање деце за порнографске представе), при чему је пасивном субјекту нанета тешка телесна повреда или је нарушен његов телесни или психички развој или је дете остало трудно, када је дело извршено од више лице или је учињено према осетљивом детету или од стране блиског лица или лица са којим дете живи у домаћинству или је дело извршено на окрутан или понижавајући начин. Учинилац овог облика дела кажњава се казном затвора од три до петнаест година.

Када је извршењем кривичних дела из: чл. 158. ст. 5. (сполна злоупотреба детета млађег од петнаест година), чл. 162. ст. 3. (подвођење детета), чл. 163. ст. 3. (искоришћавање деце за порнографију) и чл. 164. ст. 2. (искоришћавање деце за порнографске представе), пасивном субјекту нанета тешка телесна повреда или је нарушен његов телесни или психолошки развој или је дете остало трудно, када је дело

извршено од више лица или је дело извршено према осетљивом детету или је дело учињено од блиског лица или лица са којим дете живи у домаћинству или је дело извршено на нарочито окрутан или понижавајући начин постоји други квалификовани облик дела. Учиниоцу овог дела изриче се казна затвор од најмање пет година.

Трећи облик дела јавља се када је радња сполне злоупотребе детета млађег од петнаест година, подвођење детета, искоришћавање деце за порнографију и искоришћавање деце за порнографске представе, проузроковала смрт детета. Законом је за извршиоца овог облика дела прописна казна затвора од најмање десет година или дуготрајни затвор.

Оно што је карактеристично за Кривични закон Хрватске, у односу на кривичне законе других држава из региона, је да у већој мери штити децу од полног насиља и полних радњи, јер се њиме штити дете до напуњених петнаест година и са напуњених петнаест година. Нарочито се пружа заштита детету које је напунило петнаест година, од особа којима је оно дато на старање и чување.

Хрватско законодавство нормира насиље у породици и као прекршај и као кривично дело. Кривично дело насиље у породици уведено је први пут 2000. године Законом о изменама и допунама Казненог закона и гласило је: „члан обитељи који насиљем, злостављањем или особито дрским понашањем доведе другог члана обитељи у понижавајући положај, казнит ће се казном затвора од три месеца до три године“.[120] Каснијим изменама и допунама промењен је кривични оквир тако да по изменама из 2015. године извршилац кривичног дела може бити кажњен казном затвора до три година. Насиље у породици као прекршај уведен је „Обитељским законом 1998. године“, али ова регулатива није заживела у пракси.

2.6.2.2. Породичноправна заштита деце од насиља

Обитељски закон Републике Хрватске предвиђа да се превенција, сузбијање и санкционисање свих врста насиља у обитељи уређује посебним законом. Реч је о нормама Закона о заштити насиља у обитељи из 2009. године,[121] чија се сврха остварује применом одговарајућих мера према учиниоцима. Сврха овог закона је да се и ублаже последице већ учињеног насиља, пружи помоћ жртви насиља и заштити жртва од ове врсте криминалитета.

[120] чл. 215а, Закон о измјенама и допунама Казненог Закона.
[121] Закона о заштити насиља у обитељи Републике Хрватске („Народне новине“ бр. 137/2009).

У члану 4. Закона о заштити од насиља у обитељи под насиљем у породици се подразумева свако телесно, психичко, сполно или економско насиље, а нарочито: облици телесног насиља применом физичке силе, независно од тога да ли је дошло до телесне повреде или није; различити облици телесног кажњавања и понижавајућег поступања према деци са циљем васпитања; облици психичког насиља применом психичке присиле која код детета изазива осећај страха, угрожености, узнемирености или повреду достојанства. Такође под насиљем у породици подразумева се и вербално насиље, вербални напади, вређање, псовање, називање погрдним именима, или на какав други начин грубо вербално узнемиравање, ухођење или узнемиравање преко средстава комуникације или преко електронских или штампаних медија или на други начин или комуницирање с трећим особама, противправна изолација или угрожавање слободе кретања; облици полног насиља или полног узнемиравања. У закону је прописано је да насиље представљају и облици економског насиља који доводе до оштећења или уништења личне или заједничке имовине, и којима се забрањује или онемогућава коришћење личне или заједничке имовине или покушава да се то учини. Под насиљем у породици подразумевају се и различите активности које имају сврху да онемогуће располагање личним приходима или имовином која је наслеђена или стечена личним радом, онемогућавање запошљавања или рада, присиљавање на материјалну зависност, забрањивање коришћења средстава у циљу одржавању заједничког дома и бриге о деци или другим члановима заједничког породичног домаћинства.

Законом је прописана обавеза здравствених радника, стручних радника у делатностима социјалне заштите, породичне превенције и заштите, васпитања и образовања, стручних радника верских и хуманитарним установа и организација, удружења цивилног друштва у делокругу који се односи на децу и породице, да полицији или надлежним тужилаштвима пријаве информације које су прикупили обављањем послова из своје надлежности, а које се односе на постојање насиља у оквиру породице.[122]

Закон о заштити од насиља у породици прописује изрицање прекршајних казни за учиниоце ових кривичних дела навођењем да се прекршајне санкције прописују, изричу и примењују са сврхом личне заштите породице и чланова породице, који су угрожени и изложени насиљу.[123] Прекршајне санкције које се примењују у циљу заштите од насиља у породици су: заштитне мере, изрицање казне затвора, новчане казне и друге

[122] čl. 8., Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Republike Hrvatske.
[123] čl. 10., Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Republike Hrvatske.

прекршајно-правне санкције. Такође, законом је предвиђена одговорност у случају непоступања по заштитним мерама.

Република Хрватска је 2003. године увела институцију омбудсман за децу. Законом о правобранитељу за децу установљено је посебно надзорно тело са задатком да пружи заштиту, прати и промовише права и интересе деце у оквиру Устава, закона и међународних уговора. Правни основ за доношење овог закона била је Конвенција о правима детета. Овај закон под дететом подразумева свако лице млађе од осамнаест година.

Омбудсман за децу има за задатак да упознаје и саветује децу о начину остваривања и заштите њихових права и интереса, и да предлаже мере за повећање утицаја деце у друштву. Он има задатак да саветује решења у вези са правима припадника националних мањина, правима деце која имају проблеме у понашању, води бригу за ментално здравље деце, заштита деце од различитих облика зависности, правима деце чији су родитељи у затвору, правима деце која се баве спортом и др. Свако има право да омбудсману за децу поднесе предлог да размотри питања од значаја за заштиту права и интереса деце. Дужан је да увек када сазна да је неко дете изложено физичком или психичком насиљу, сексуалној злоупотреби, злостављању, експлоатацији, занемаривању поднесе пријаву надлежном тужилаштву и да о томе упозори надлежни центар за социјални рад, као и да предложи мере које треба применити у конкретном случају за заштиту права и интереса детета.

2.6.3. Босна и Херцеговина

2.6.3.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

У складу са устројством Босне и Херцеговине четири кривична закона инкриминишу кривична дела којима се штите деца од насиља: Кривични закон Босне и Херцеговине, Кривични закон Федерације БИХ, Кривични закон Републике Српске и Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

У Кривичном закону Федерације БИХ, Кривичном закону Републике Српске и Кривичном закону Брчко Дистрикта БиХ у поглављима „кривична дјела против сполног интегритета и морала“ и „кривична дјела против брака и породице“ пружа се кривичноправна заштита деце односно малолетника.

Кривична дела против сполног интегритета и морала су: силовање[124]; сполни одношај с немоћном особом;[125] обљуба над немоћним лицем;[126] сполни однос са немоћним лицем[127]; сполни одношај с дјететом; [128] полно насиље над дјететом; [129] сполни однос с дјететом[130]; сполни одношај злоупотребом положаја[131] обљуба злоупотребом положаја[132], сполни однос злоупотребом положаја[133]; блудне радње[134]; задовољење похоте пред дететом или малољетником;[135] задовољавање полних страсти пред другим[136]; навођење на проституцију[137]; трговина малољетним лицима[138]; трговина људима[139]; искоришћавање дјетета или малољетника ради порнографије;[140] искориштавање дјеце и малољетних лица за порнографију[141]; производња, посједовање и приказивање дјечије порнографије[142]; упознавање дјетета са порнографијом[143]; родоскрвнуће;[144] родоскрвњење[145].

Кривични закон Босне и Херцеговине, у групи „кривичних дела против човјечности и вриједности“, прописује одређена кривична дела која садрже сексуалну злоупотребу деце, односно у којима се као оштећени појављују особе млађе од 18 година старости и то: заснивање ропског односа и превоза лица у ропском односу; трговина људима и међународно врбовање ради проституције.

---

[124] чл. 203. ст.5. и ст.6., Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, („Службени лист Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014 и 76/2014); чл.193. ст.2., Кривични закон Републике Српске, („Службени гласник Републике Српске“, број 49/2003., измене и допуне „Службени гласник Републике Српске“, број 1/2012 и 67/2013) и чл. 200. ст. 5. Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, („Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“, број 10/2003, 45/2004, 06/2005, 21/2010, 52/2011 и 9/2013).

[125] чл. 204., Кривични закон Федерације БИХ.

[126] чл. 194. ст.2., Кривични закон Републике Српске.

[127] чл. 201., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

[128] чл. 207., Кривични закон Федерације БИХ.

[129] чл. 195., Кривични закон Републике Српске.

[130] чл. 204., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

[131] чл. 205., Кривични закон Федерације БИХ.

[132] чл. 196., Кривични закон Републике Српске.

[133] чл. 202., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

[134] чл. 205. ст.2., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 208. ст. 2, Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

[135] чл. 209., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 206., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ.

[136] чл. 197., Кривични закон Републике Српске.

[137] чл. 210. ст.4., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 207., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ; чл. 198., Кривични закон Републике Српске.

[138] чл. 198б, Кривични закон Републике Српске.

[139] чл. 207а., Кривични закон Федерације БИХ.

[140] чл. 211., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 208, Кривични закон Брчко Дистрикт БиХ.

[141] чл. 199. ст.1., Кривични закон Републике Српске.

[142] чл. 200., Кривични закон Републике Српске.

[143] чл. 212., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 209., Кривични закон Брчко Дистрикт БиХ.

[144] чл. 213. ст.2. и ст.3., Кривични закон Федерације БИХ; чл. 210. ст. 2. и ст. 3., Кривични закон Брчко Дистрикт БиХ.

[145] чл. 201., Кривични закон Републике Српске.

Кривична дела којима се пружа заштита брака, породице и младих инкриминисана у Кривичном закону федерације БиХ и у Кривичном закону Брчко Бистрикт БиХ су: „одузимање дјетета или малољетника, запуштање или злостављање дјетета или малољетника, промјена породичног стања, напуштање дјетета, повреда породичних обавеза, насиље у породици, избјегавање издржавања. У смислу ових закона „кривично дело насиље у породици постоји када неко угрожава мир, тјелесну цјеловитост или душевно здравље члана своје породице, насиљем, дрским или безобзирним понашањем“.[146]

У Републици Српској инкриминисаност кривичног дела насиље у породици присутно је од 2000. године увођењем кривичног дела „насиље у породици“ (чл. 208) у Кривичном закону Републике Српске. У 2005. години донет је Закон о заштити од насиља у породици у Републици Српској, са изменама и допунама од 2008. године („Службени гласник Републике Српске“, бр. 118/05, 17/08) са циљем потпуније и ефикасније заштите жртава насиља.

Закон прописује да се против учиниоца кривичног дела насиље у породици води прекршајни поступка и изриче прекршајна санкција. Према закону под насиљем у породици подразумевају се радње којима се другоме наносе физичке, психичке и сексуалне патње или економска штета, као и претње тим радњама. Такође, под насиљем у породици подразумева се и пропуштање пружања дужне пажње, која онемогућава чланове породице да остварују своја права и слободе у јавном и у приватном делу живота.

У Федерацији Босне и Херцеговине 2005. године заштита од насиља у породици остварује се сходно нормама Закона о заштити од насиља у породици. И ентитетским Законоником о заштити насиља у породици Федерације Босне и Херцеговине изричито се забрањује било који облик насиља у породици. У члану 1. дефинисан је предмет овог закона као одређење законске области заштите од насиља, формулисањем појмовног оквира и лица које се сматрају члановима породице, начини њихове заштите као и сврха прекршајних санкција које се изричу учиниоцима насиља. У поступку заштите примењују се прописи Закона о прекршајима, изрицањем прекршајних санкција.

У смислу овог закона „насиље у породици представља сваку радњу која члану породице наноси физички, психички или сексуални бол, или економска штета, као када се прети таквим делима, или када се пропушта дужно чињење и пажња којим се озбиљно

[146] чл. 218. ст. 1., Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ; чл. 222 ст.1., Кривични закон Федерације БИХ.

онемогућава члановима породице да уживају своја права и слободе на принципу равноправности, у јавној или приватној сфери живота“.[147]

Истим чланом прописано је да радња насиља у породици постоји када се примени физичка или психичка принуде према физичком или психичком интегритету члана породице; поступањем једног члана породице на начин који може произвести или изазвати опасност да ће допринети физичком или психичком болу или економској штети; проузроковањем страха или угрожености или повреду достојанства члана породице уценом или другом принудом; физичким нападом члана породице на другог члана породице, без обзира да ли је наступила физичка повреда или није; вербалним нападом, вређањем, псовањем, називањем погрдним именима, или неким другим начином којим се узнемирава члан породице од другог члана породице. Такође, до насиља у породици долази када се сексуално узнемирава други члан породице у складу са Законом о равноправности полова у БиХ; уходи и на слични начин узнемирава други члан породице; оштећује или уништава заједничка имовина или покушава да се то уради, пропуштањем дужне пажње, вршења надзора према другом члану породице или не пружањем помоћи или заштите члану породице иако је таква дужност прописана као обавеза сходно закону и моралу, чиме се као последица јавља стање или осећање физичке, психичке или економске угрожености тог члана породице.[148]

Чланом 7. закона прописана је дужност здравствених и социјалних радника, наставника, васпитача, медицинских, образовних и других установа и органа, невладиних организација да пријаве полицији учињено насиље у породици, чим сазнају да је дошло до насиља. Ову обавезу пријављивања имају и чланови породице, као и сви други грађани када сазнају да је дошло до насиља, а посебно се насиље врши над малолетном особом. У случају непоштовања ове законске обавезе, училилац врши прекршај за који ће се казнити новчаном казном.

Закон о заштити прописује да се заштита од насиља у породици остварује изрицањем одређених мера. Најпре је прописано изрицање мере удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора, односно забрана враћања у стан, кућу или неки други стамбени простор. Затим, прописује меру забране приближавања жртви насиља и осигурање заштите особи која је изложена насиљу. Следећа мера коју закон прописује је

[147] чл. 7., Закон о заштити од насиља у породици у Федерације Босне и Херцеговине, („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 28/13).
[148] чл. 7, Закон о заштити од насиља у породици у Федерације Босне и Херцеговине.

забрана узнемиравања или ухођења особе која је изложена насиљу. На крају је прописана мера обавезног психосоцијалног третмана и обавезно лечење од зависности.

Сврха заштитних мера је да се спречи и сузбије насиље у породици, уклоне последице извршеног насиља, као и да се предузму ефикасне мере ради преваспитања насилника и отклањања околности које доприносе извршавању нових насиља.

За изрицање заштитних мера надлежан је суд за прекршаје према месту пребивалишта жртве насиља у време када је поднет предлог, односно захтев за покретање прекршајног поступка. Прописано је да захтев подносе сама жртва, пуномоћник жртве, односно службено лице полиције, тужилаштва, органа старатељства, владиних или невладиних организација. Приликом изрицања заштитних мера посебно се води рачуна о сврси и тежини заштитних мера и о ефикасности која се очекује њиховом применом. Суду је дата могућност да изречену меру замени неком другом заштитном мером. Законом је прописана дужност вођења евиденције о изреченим мерама, праћењу извршење мера од стране органа старатељства, који о свему томе обавештава суд. Орган старатељства је овлашћен да у току извршења изречене мере предложи прекид извршења, продужење трајања или да изречену меру замени неком другом мером и дужан је да о свом поступању извести суд у року од 6 месеци, али и раније када постоји захтев суда.

2.6.3.2. Породичноправна заштита деце од насиља

Породични закони Босне и Херцеговине уређују различите аспекте породичног живота, регулише односе унутар породице и радње које предузимају надлежни органи у породичним односима и односима старатељства.

Забрањено је насилничко понашање у породици, под којим се подразумева „свако нарушавање физичког или психичког интегритета“. „Дете у породици има право да буде заштићено од свих облика насиља, злостављања и узнемаривања“.[149] „Родитељи су дужни да воде бригу о здравственом стању детета, да га чувају, задовољавају његове нормалне потребе и штите га од свих облика порока: дрога, алкохол, скитничење, разбојништво, крађа, проституција, просјачење, као и свих облика малолетничке

[149] чл. 127., Породични закон Федерације Босне и Херцеговине, („Службене новине Федерације БИХ“ бр. 35/05 и Закон о изменама и допунама Породичног закона Федерације Босне и Херцеговине „Службене новине“ бр. 31/14); чл. 110., Породични закон Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине, („Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“, број 10/2003, 45/2004, 06/2005, 21/2010, 52/2011 и 9/2013).

деликвенције, те насиља, повреда, економске експлоатације, сексуалне злоупотребе и свих других асоцијалних појава“.[150]

Одредбом из чл. 154. ст.1. Породичног закона Федерације Босне и Херцеговине прописано је одузимање родитељског старања. Наиме, оном родитељу који злоупотребом својих права, или грубим занемаривањем својих дужности, или напуштањем детета, или нестарањем о детету са којим не живи, доводи до опасности по сигурност, здравље или морал детета, или који не пружи заштиту детету од оваквог понашања другог родитеља или друге особе, суд у ванпарничном поступку одузима родитељско старање. Став 2. истог члана предвиђа да злоупотреба права постоји нарочито у случајевима телесног и душевног насиља над дететом, полног искоришћавања детета, навођења детета на друштвено неприхватљиво понашање, те грубог кршења дететових права на други начин.

Породични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, бр. 54/02 и 41/08) уређује породичне односе брачних супружника, односе родитеља и деце, усвојиоца и усвојеника и радње које предузимају надлежни орган у породичним односима и односима старатељства. Законом се посебна заштита пружа породици, мајци и детету.

Законом је регулисано насиље у породици те је прописано да ће родитељ који злоставља дете, злоупотребљава родитељско право или напусти дете, занемари бригу о њему и занемари своје родитељске дужности, бити лишен родитељског права у ванпарничном поступку.[151] Важећи закон прописује случајеве у којима родитељ злоупотребљава родитељска права и дужности. Родитељ то чини уколико предузима радње физичког или психичког насиља над дететом, уколико сексуално искоришћава дете, када врши експлоатацију детета присиљавајући га на претерани рад или на рад који није примерен узрасту детета. Такође, родитељ злоупотребљава родитељска права и дужности када омогућава да дете ужива у алкохолним пићима, злоупотребљава дрогу или друга опојна средства или га наводи да то чини. Поред наведеног, када родитељ наводи дете на било коју активност која је друштвено неприхватљива или када на било који други начин грубо крши његова права детета, такође злоупотребљава родитељска права и дужности. Према закону родитељ грубо занемарује родитељске дужности и права када напусти дете, када не води бригу о детету са којим не живи у периоду дужем од

[150] чл. 134., Породични закон Федерације БИХ.; чл. 97 Породични закон Брчко Дистрикт БиХ.

[151] чл. 106., Породични закон Републике Српске, („Службени гласник Републике Српске“, број 49/2003.), Измјене и допуне, („Службени гласник Републике Српске“, број 1/2012 и 67/2013).

месец дана, када без оправданих разлога не обезбеди у року од годину дана услове за заједнички живот с дететом које је из неког разлога измештено у другу породицу или установу и када занемари да води бригу и да се стара о основним животним потребама детета с којим живи или у случају када не поступа у складу са мерама које је донео надлежни орган, ради заштите права и добробити детета.

2.6.4. Република Северна Македонија

2.6.4.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

У Кривичном законику Републике Македоније из 1996. године[152] прописивањем одређених кривичних дела пружа се заштита полној слободи малолетника и заштита деце и младих од насиља и злостављања.

Реч је о кривичним делима предвиђеним у деветнаестој глави под називом „кривична дела против полних слобода и полног морала“ и у двадесетој глави под називом „кривична дела против брака, породице и младих“, која ће бити предмет разматрања у наставку рада.

Полна слобода малолетних лица штити се врши се прописивањем следећих кривичних дела: сексуално злостављање лица са инвалидитетом[153], сексуални напад на малолетника испод четрнаест година[154], сексуално злостављање злоупотребом положаја[155], задовољавање сексуалне потребе пред другим[156], подвођење и омогућавање полних односа[157], гледање порнографских материјала са малолетником[158], производња и дистрибуција дечије порнографије[159], намамљивање на сексуални однос или друге сексуалне радње малолетника старости испод четрнаест година[160] и инцест[161].

У члану 187. предвиђено је кривично дело „сексуално злостављање лица са инвалидитетом“. Дело чини лице које обљуби малолетницу злоупотребом њеног стања,

[152] Кривични законик Републике Македоније, („Службени вјесник Републике Македоније“ број 37/1996), Закон о измјенама и допунама Кривичног законика Републике Македоније, („Службени вјесник Републике Македоније“ број: 88/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012 и 55/2013).
[153] чл. 187., Кривични законик Републике Македоније.
[154] чл. 188., Кривични законик Републике Македоније.
[155] чл. 189., Кривични законик Републике Македоније.
[156] чл. 190., Кривични законик Републике Македоније.
[157] чл. 192., Кривични законик Републике Македоније.
[158] чл. 193., Кривични законик Републике Македоније.
[159] чл. 193а, Кривични законик Републике Македоније.
[160] чл. 193б, Кривични законик Републике Македоније.
[161] чл. 194., Кривични законик Републике Македоније.

присуства менталних поремећаја, болести или ретардације, због кога не може да пружи отпор учиниоцу. Прописано је изрицање казне затвора у трајању од најмање осам година. Када се као последица извршеног кривичног дела код жртве дела јави тешка телесна повреда, смрт или нека друга последица или је дело учињено од више лица или на нарочито свиреп или понижавајући начин, тада постоји квалификовани облик дела. Учинилац квалификованог облика дела кажњава се казном затвора од најмање десет година или казном доживотног затвора.

Када се радња чињења изврши неком другом сексуалном радњом, тада постоји привилеговани облик овог дела. Учинилац основног облика дела кажњава се казном затвора од три до пет година, а квалификованог облик казном затвора од три до десет година.

Кривично дело „сексуални напад на малолетника испод четрнаест година“ прописано је чланом 188. Дело чини лице које врши сексуалне односе или друге сексуалне радње са малолетником који није навршио четрнаест година и изриче му се казна затвора од најмање осам година. Када је извршилац кривичног дела са жртвом сексуалног односа, односно малолетником који није напунио четрнаест година у сродничком односу у правој линији, родитељ, усвојилац, старалац, очух, брат, сестра, васпитач, наставник, лекар или друго лице, уколико је дело учињено злоупотребом положаја или је извршилац учинио насиље у породици постоји први квалификовани облик дела. Учинилац се кажњава казном затвора од најмање десет година. Када је учинилац радњу сексуалног односа или изједначену полну радњу учинио према малолетнику млађем од четрнаест година, који због менталног поремећаја, болести, ретардације или из неког другог разлога није у могућности да пружа отпор, постоји други квалификовани облик овог дела. Законом је прописана казна затвора од најмање десет година. Уколико се као последица основног или првог квалификованог облика дела код жртве кривичног дела јавља тешка телесна повреда, смрт или друга тешка последица, када је дело учињено од више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, постоји трећи квалификовани облик овог дела. Прописана казна је казна затвора од најмање десет година.

Чланом 189. предвиђено је кривично дело „сексуално злостављање злоупотребом положаја“. Дело чини лице које наводи друго лице да изврши радњу обљубе или другу полну радњу, при чему дело врши злоупотребом положаја лица која су у положају подређености у односу на учиниоца или из истих намера малтретира, прети или поступа

на неки други начин којим понижава и вређа достојанство и личност човека. Учинилац дела кажњава се казном затвора од најмање пет година.

Када наставник, васпитач, усвојилац, старалац, очух, лекар или друго лица злоупотреби положај са циљем да наведе на радњу обљубе или другу сексуалну радњу малолетно лице старије од четрнаест година. Учинилац овог дела кажњава се казном затвора од најмање десет година. Поред казне затвора учиниоцу квалификованог облика дела обавезно се изриче и мера безбедности забрана вршења позива, делатности и дужности.

У чл. 190 Кривичног законика прописано је кривично дело „задовољавање сексуалне потребе пред другим“. Радњу кривичног дела чини лице које врши сексуални чин у јавности испред другог лица. Учиниоцу основног облика дела изриче се казна затвора до једне године. Када се радња сексуалног чина врши пред дететом или са циљем да наведе на извршење сексуалне радње испред учиниоца или другог лица постоји квалификовани облик дела, за који се изриче казна затвора до три године.

Чланом 192. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „подвођење и омогућавање полних односа“, које се састоји у подвођењу малолетног лица. Привилеговани облик дела постоји када се омогућава полна радња са малолетником, за који облик дела је сходно закону предвиђена казна затвора до пет година. Законом је прописана кривичноправна одговорност и правног лица.

Кривично дело „приказивање порнографског материјала малолетнику“ инкриминисано је у чл.193. По дефиницији законика ово дело састоји се у продаји, приказивању, јавном излагању или на други начин чињење доступним малолетнику који има мање од четрнаест година, фотографија, аудио- визуалне порнографске садржаје или приказивању представа порнографске садржине или уколико малолетно лице узима учешће у представама овакве садржине. Учинилац дела се кажњава затвором од шест месеци до три године. Ово дело има четири квалификована облика.

Код првог квалификованог облик дела радња извршења остварује се предузимањем преко мас медија и учинилац дела се кажњава казном затвора од три до пет година. Други квалификовани облик дела остварује се злоупотребом малолетника ради израде аудио-визуелних садржаја, фотографија или других порнографских садржаја или порнографских представа. Предвиђена је казна затвора од три до пет година. Трећи квалификовани облик дела састоји се од вршења принуде према малолетнику ради израде и снимања фотографија или других порнографских садржаја или порнографских представа. Прописана је казна затвора од најмање осам година. Када се трећи

квалификовани облик дела изврши према малолетнику који није напунио четрнаест година, постоји четврти квалификовани облик дела. Предвиђена је казна затвора од најмање четири године. Кривично-правна одговорност за ово дело постоји и када је дело учинило правно лице.

У члану 193а Кривичног законика прописано је кривично дело „призводња и дистрибуција дечије порнографије“. Радња извршења састоји се у производњи дечије порнографије у сврху њеног преношења, дистрибуције, понуде или на други начин чињења доступним дечије порнографије. Предвиђена је казна затвора од најмање пет година. Дело има два квалификована облика.

Први квалификовани облик дела чини лице које купује дечију порнографију за себе или неког другог или поседује дечију порнографију и за извршење овог дела учинилац се кажњава казном затвора од пет до осам година. Када је радња извршења основног или првог квалификованог облик извршени преко средстава масовне комуникације постоји други квалификовани облик дела, за који је прописана казна затвора од најмање осам година. За ово дело законом је прописано кажњавање и правног лица.

У чл. 193 б прописано је кривично дело „намамљивање на сексуални однос или друге сексуалне радње малолетника испод четрнаест година“, које чини лице које намами малолетно лице које није напунило четрнаест година преко рачунара или комуникационих програма на сексуалне односе или друге сексуалне радње или ради производње дечије порнографије или омогућавања непосредног сусрета са малолетним лицем. Учиниоцу овог дела изриче се казна затвора од једне до пет година.

У члану 194. прописано је кривично дело „инцест“, које врши лице које има сексуалне односе са сродником по крви у правој линији или са братом или сестром. Законом је за ово дела прописана казна затвора од пет до десет година. Када се радња извршења основног облика дела врши према малолетном лицу који је навршио четрнаест година постоји квалификовани облик дела за који закон прописује казну затвора од најмање десет година.

Чланом 194. који се односи на „Објављивање пресуде“ предвиђено је да се приликом изрицања осуђујуће пресуде за кривична дела која припадају овој групи извршена су према малолетнику који није напунио четрнаест година, у случају постојања захтева јавности, јавни тужилац објављује пресуду о трошку осуђеног путем медија, с тим што се тада штите лични подаци жртве.

Глава двадесета под називом „Кривична дела против брака, породице и младих“ предвиђа кривична дела којима се пружа кривичноправна заштита деце и младих од злостављања и злоупотреба у оквиру породице. То су следећа кривична дела: ванбрачни живот са малолетником[162], отмица малолетника[163], напуштање беспомоћног детета[164], занемаривање и злостављање малолетног лица[165] и неплаћање алиментације[166].

У чл. 198. предвиђено је кривично дело „ванбрачни живот са малолетником“. Дело се састоји у живљењу у ванбрачној заједници пунолетног лица са малолетником. Особи која је достигла 14. година, али још увек није 16. година живота, изрећиће се казна затвор од три месеца до три године. Када родитељ или старатељ малолетника који је навршило 14. година, али још увек није 16. године, омогућава другој особи да живи у ванбрачној заједници са малолетником постоји квалификовани облик дела, за које је предвиђена казна затвора од једне до пет година.

У Кривичном законику је у чл. 199. предвиђено кривично дело „отмица малолетника“. Дело се састоји у противправном одузимању малолетника од стране родитеља, усвојиоца, старатеља, из установе или лица коме је малолетник поверен или онемогућавање извршења одлуке о поверавању малолетног лица. Учинилац овог дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до једне године. Уколико је дело извршено из користољубља или других ниских побуда или силом, претњом или обманом или због теже здравље, образовање, или служење образовање малолетника постоји квалификовани облик дела, за који је прописана казна затвора од три месеца до три године.

Кривично дело „напуштање бепомоћног детета“ прописано је у чл. 200. и дело постоји уколико родитељ, усвојилац, старалац или друго лице коме је поверено беспомоћно дете, напусти дете са намером да се трајно ослободи од њега. За учиниоца дела закон предвиђа изрицање казне затвора од три до пет година.

Кривично дело „занемаривање и злостављање малолетног лица“ прописано је у чл. 201. Дело постоји када родитељ, усвојилац, старалац или друго лице грубо занемарује своју дужност бриге и васпитање о малолетнику, занемарује или малтретира малолетника. Закон прописује казну затвора од најмање пет године. Када родитељ, усвојилац, старалац или друго лице приморава малолетника на рад који није примерен

[162] чл. 198., Кривични законик Републике Македоније.
[163] чл. 199., Кривични законик Републике Македоније.
[164] чл. 200., Кривични законик Републике Македоније.
[165] чл. 201., Кривични законик Републике Македоније.
[166] чл. 202., Кривични законик Републике Македоније.

његовом узрасту и физичкој снази или га наведе на просјачење или обављање радњи које су штетне за његов развој постоји други облик овог дела. Када је извршењем основних облика дела наступило тешко телесно оштећење или погоршање здравља малолетника или ако се малолетник ода просјачењу, проституцији или другом облику асоцијалног понашања постоји квалификовани облик дела, за који је предвиђена казна затвора од најмање десет година.

У чл. 202. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „недавање алиментације". Радња извршења кривичног дела састоји се од недавања издржавања лицу које је по закону дужан да издржава, а што је утврђено пресудом суда или извршним поравнањем. За учиниоца дела закон предвиђа изрицање новчане казне или казне затвора до једне године.

2.6.4.2. Породичноправна заштита деце од насиља

Породични закон Републике Македоније[167] дефинише насиље као радње „злостављања, вређања, угрожавања сигурности, наношења телесних повреда, сексуалног, психолошког или физичког насиља којима се изазива осећај небезбедности, угрожавања или страха од:

- супружника, родитеља или деце или других особа које живе у брачној или ванбрачној заједници или заједничком домаћинству,

- бивших супружника или лица која имају једно дете или су у блиском личном односу, укључујући односе који настају усвајањем и старатељством,

- браћа и сестре, полубрата и полусестре,

- старијих чланова породице или заједничког домаћинства и

- лица - чланова породице или заједничког домаћинства који су пословне способности, делимично и потпуно лишени".[168]

У чл. 94-г закона прописане су мере заштите које Центар за социјални рад предузима када постоји насиље у породици, а у чл. 94-е привремене мере које надлежни суд може да изрекне починиоцима насиља у породици.

Закон о превенцији, спречавању и заштити од насиља у породици, који је донет 15.09.2014. године, а примењује се од почетка 2015. године, систематски, свеобухватно

[167] Закон за семејството на Република Македонија, („Службен весник на Република Македонија", бр. 80/92, 9/96), Породични закон Републике Македоније, („Службени лист Републике Македоније" бр. 80/92, 9/96).
[168] чл. 94б., Закон за семејството на Република Македонија.

и координативно регулише област насиља у породици. Циљ закона је предузимање мера у циљу превенције и заштите жртава насиља у породици, поштовање основних људских слобода и права, живота, личног интегритета, недискриминација и родна равноправност, уз поштовање интереса и потребе жртве.

Насиљем у породици сматра се малтретирање, вређање, угрожавање безбедности, телесна повреда, сексуално или психолошко насиље, физичко или економско насиље које код жртве насиља ствара осећај угрожености или страха, укључујући и претње таквим поступцима, према супружнику, родитељима или деци, или другим лицима са којима живе у брачној или ванбрачној заједници или заједничком домаћинству, као и тренутном или бившем супружнику, ванбрачном партнеру или особама које имају заједничко дете или су у блиском личном односу, без обзира на починиоца дела.[169] Министарство рада и социјалне политике, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља, Министарство просвете и науке, Министарство правде, јединице локалне самоуправе, институције које обављају активности у област социјалне заштите, бриге о деци, унутрашњим пословима, здравља, запошљавања и образовања, дужни су да предузимају мере за заштиту жртве и спречавају насиље, и да остварују међусобну сарадњу и координацију. У чл. 7. закона предвиђена је хитност поступања службених лица у институцијама које обављају послове из области заштите друштвене делатности, унутрашњих послова, здравствене заштите, бриге о деци и образовању, надлежних судова у поступцима за насиље у породици, водећи рачуна о интересу и потреби жртве, а посебно када је жртва дете, старија особа, особа која не може да се стара о себи и особа са ограниченом или лишеном пословном способношћу.

У члану 10. регулисана је помоћ и заштита деци, жртава насиља. Дете је жртва насиља када трпи директно насиље, када је присутно насилничким односима између чланова његове породице или када живи у окружењу у којем има насилних односа.

Члан 15. предвиђа да је Влада Републике Македоније донела Националну стратегију за спречавање, превенцију и заштиту од насиља у породици на период од пет година. Националну стратегију припрема Министарство рада и социјалну политику у сарадњи са министарствима и институцијама из члана 5. овог закона, а стратегија се односи на :

- анализу стања и утврђивања циљева и задатака за превенцију и заштиту од насиља у породици,

[169] чл.3., Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство РМ.

- одређивање политике у области насиља у породици,

- ширење доступности мера превенције, заштите, помоћи и подршке жртава, као и мера за поступање према починиоцима,

- утврђивање мера, активности и носиоца за реализацију,

- успостављање базе података у сваком ресорном министарству,

- континуирано образовање и оспособљавање професионалаца,

- неопходна финансијска средства за спровођење стратегије и извора средстава.

Такође, чл. 16. предвиђа да је Влада Републике Македоније успоставила Национални координативни орган против насиља у породици са мандатом од пет година. Задатак овог ооргана је праћење и анализирање ситуације са насиљем у породици, координирање активности надлежних институција и удружења, предлагање мера за промоцију националних политика и мера за имплементацију националних политика.

У чл. 17. су прописане превентивне мере за спречавање и смањење насиља у породици које предузимају Министарство рада и социјалне политике, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља, Министарство просвете и науке, Министарство правде, јединице локалне самоуправе и удружења. Мере за заштиту од насиља које предузимају Центар за социјални рад, министарство унутрашњих послова, здравствене установе, удружења и јединица локалне самоуправе прописане су од чл. 18-33 закона.

Ради заустављања насиља, уклањања последица извршења насиља и предузимања ефикасних мера против починилаца насиља, због елиминације узрока даљег насиља у породици, у глави три закона прописане су мере привремене заштите које се могу изрећи починиоцу насиља. Захтев за изрицање привремене мере заштите надлежном суду могу да поднесу министраство унутрашњих послова, Центар за социјални рад, жртва, родитељ или старатељ у име малолетног детета или лица са ограниченом пословном способношћу или лица лишеног пословне способности. У поступцима у којима се изриче привремена мера у циљу заштите од насиља у породици одлучује судија појединац примењујући одредбе Закона о парничном поступку, осим ако овим законом није друкчије одређено.

Процес извршења привремених мера прописан је у петој глави Закона, од чл. 51. до чл.59. У извршењу мера радње предузимају министарство унутрашњих послова, Министарство здравља. Центар за социјални рад надгледа извршење проглашене привремене мере заштите из члана 35. овог закона. У чл. 62. предвиђене су новчане казне које се изричу у случају непоштовања одредби овог закона.

2.6.5. Република Црна Гора

2.6.5.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

Кривични законик Црне Горе[170] у осамнаестој глави под називом „кривична дјела против полне слободе“, инкриминише кривична дела којима се штити полна слобода детета. Такође, Кривични законик у глави деветнаест која носи назив „кривична дјела против брака и породице“ прописује читав низ инкриминација које се могу повезати са сузбијањем насиља у породици, а посебно ради заштите деце од насиља.

Кривична дела систематизована у поглављу „кривична дјела против полне слободе“ су: силовање,[171] обљуба над немоћним лицем,[172] обљуба са дететом,[173] обљуба злоупотребом положаја,[174] недозвољене полне радње,[175] подвођење и омогућавање полног односа,[176] посредовање у вршењу проституције,[177] приказивање порнографског материјала деци и производња и поседовање дечије порнографије,[178] навођење малолетног лица да присуствује вршењу кривичних дела против полне слободе[179] и мамљење детета у циљу вршења кривичних дела против полне слободе[180].

Кривично дело „силовање“ инкриминисано је чланом 204. закона кроз дефинисање једног основног облика, једног привилегованог облика и два квалификована облика дела. Када неко принуђује друго лице на вршење обљубе или изједначен чин, употребљавајући силу или претњу да ће напасти на живот или тело тог или другог лица постоји основни облик дела. За учиниоца овог дела је прописана казна затвора од две до десет година. Привилеговани облик дела чини лице које врши обљубу или са њом изједначен чин применом претње да ће за то или друго лице извршилац дела рећи нешто што би нашкодило његовој части и угледу или претњом другим тешким злом. Учиниоцу дела изриче се казна затвора од једне до осам година.

---

[170] Кривични законик Црне Горе, („Службени лист Републике Црне Горе“, број: 70/2003, 13/2004, 47/2006. и „Службени лист Црне Горе“, број: 40/2008, 25/2010, 32/2011, 62/2011 -др. закон, 40/2013, 56/2013- испр. 14/2015, 42/2015, 58/2015-др. закон, 44/2017, 49/2018 и 3/2020.).
[171] чл. 204., Кривични законик Црне Горе.
[172] чл. 205., Кривични законик Црне Горе.
[173] чл. 206., Кривични законик Црне Горе.
[174] чл. 207., Кривични законик Црне Горе.
[175] чл. 208., Кривични законик Црне Горе.
[176] чл. 209., Кривични законик Црне Горе.
[177] чл. 210., Кривични законик Црне Горе.
[178] чл. 211., Кривични законик Црне Горе.
[179] чл. 211а., Кривични законик Црне Горе.
[180] чл. 211б., Кривични законик Црне Горе.

Код првог квалификованог облика дела врши се обљуба или са њом изједначен чин, а по жртву кривичног дела наступа као последица тешка телесна повреда. Такође, ово дело постоји када је извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или на понижавајући начин, када је жртва дела малолетно лице или када је дело као последицу имало трудноћу лица женског пола. Учинилац овог облика дела кажњава се казном затвора од три до петнаест година. Уколико је вршењем обљубе или са њом изједначеним чином дошло до смрти жртве или је дело вршено над дететом постоји други квалификовани облик овог дела, и учиниоцу овог облика дела изриче се казна затвора од најмање десет година.

У члану 205. Кривичног законика прописано је кривично дело „обљуба над немоћним лицем“. Дело чини онај који врши обљубу или са њом изједначен чин користећи душевно обољење, другу душевну поремећеност, заостали друштвени развој, немоћ или неко друго стање због кога лице не може да пружи отпор. Прописана је казна затвора од две до десет година. Кривично дело има два квалификована облика.

Када је извршењем обљубе или са њом изједначеног чина дошло до тешке телесне повреде немоћног лица или је више лица учинило дело или је учињено на нарочито свиреп или понижавајући начин или је извршено према малолетном лицу или је извршењем дела дошло до трудноће женског лица постоји први квалификовани облик дела. Уколико је извршењем радње основног дела као последица наступила смрт жртве или ако се као жртва кривичног дела јавља дете постоји други квалификовани облик овог дела. Учиниоцу првог квалификованог облика дела изриче се казна затвора од пет до петнаест година, а другог казна затвора од најмање десет година.

Кривично дело „обљуба са дететом“ које је прописано чланом 206. постоји када се врши обљуба или са њом изједначен чин са дететом и учиниоцу овог дела изриче се казна затвора од три до дванаест година. Кривично дело има два квалификована и један привилеговани облик. Уколико је извршењем радње основног дела дошло до тешке телесне повреде детета или је више лица извршило дело или је дошло до трудноће детета постоји први квалификовани облик. Учинилац овог облика дела кажњава се казном затвора од пет до петнаест година. Када је као последица дела наступила смрт детета постоји други квалификовани облик, за који се учиниоцу изриче казна затвора од најмање десет година. Уколико између извршиоца дела и пасивног субјекта дела не постоји значајнија разлика у душевној и телесној зрелости постоји привилеговани облик овог дела. У том случају учинилац се неће казнити.

Кривични законик у чл. 207. инкриминише кривично дело „обљуба злоупотребом положаја“ и дело чини лице које злоупотребљава свој положај у циљу навођења на чињење обљубе или са њом изједначен чин лица које се налази у односу подређености или зависности. Учиниоцу дела се изриче казна затвора од три месеца до три године. Код првог квалификованог облика, наставнику, васпитачу, стараоцу, усвојиоцу, родитељу, очуху, маћехи или другом лицу који злоупотребљавајући свој положај или овлашћења, учини радњу обљубе или са њом изједначен чин са малолетним лицем, које му је поверено ради чувања, васпитања, старања или неге изриче се казна затвора од једне до десет година. Код другог квалификованог облик дела радња извршења предузима се према детету. За учиниоца овог дело закон предвиђа казну затвора од три до дванаест година. Квалификована последица код трећег квалификованог облика дела је трудноћа жртве дела. Када је последица извршења другог квалификованог облика дела смрт детета, постоји четврти квалификовани облик, за који је предвиђена казна затвора од најмање десет година.

Када је извршењем неке друге полне радње, којом се остварују услови за извршење основног и првог квалификованог облика кривичног дела силовање, основног и квалификованог облика кривичног дела обљубе над немоћним лицем, основног облика кривичног дела обљуба са дететом и основног и прва два квалификована облика кривичног дела обљуба злоупотребом положаја, постоји основни облик кривичног дела недозвољене полне радње. Учинилац основног облика дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до две године. Када је извршењем дела дошло до тешке телесне повреда жртве или је више лица учинило дело или је дело учињено на свиреп или нарочито понижавајући начин постоји први квалификовани облик дела за који се према закону изриче казна затвора од две до десет година. Када је при вршењу основног дела наступила смрт пасивног субјекта постоји други квалификовани облик дела, за који се изриче казна затвора од две до десет година.

Чланом 209 прописано је кривично дело „подвођење и омогућавање вршења полног односа“ које се састоји у подвођењу малолетника ради извршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње. Учиниоцу дела се изриче казна затвора од једне до осам година. Ко омогућава вршење обљубе или са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем чини радњу извршења привилегованог облика дела, за који се изриче казна затвора од шест месеци до пет година.

У чл. 210. предвиђено је кривично дело „посредовање у вршењу проституције“. Дело се састоји у навођењу и подстицању другог лица на обављање проституције или

учествовању у предаји лица другоме ради вршења проституције или пропагирању или рекламирању проституцију преко средстава јавног информисања и других сличних средстава. Уколико се као пасивни субјекат дела јавља малолетно лице тада постоји квалификовани облик дела за који се учиниоцу дела изриче новчана казна или казна затвора до једне године. Учинилац основног облика дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до једне године, а квалификованог облика казном затвора од две до десет година.

Кривично дело „дечија порнографија“ инкриминисано је у члану 211 и врши се продајом, приказивањем, јавним излагањем или на други начин чињење доступним детету текстова, фотографија, аудио-визуелних или других предмета порнографског садржаја или приказивањем порнографских представа. Законом је за учиниоца овог дела утврђена казна затвора од шест месеци до пет година.

Код првог квалификованог облик дела радњу извршења чини онај који искоришћава малолетно лице за производњу слика, аудио-визуелних или других предмета порнографског садржаја или за порнографску представу. Закон за учиниоца овог облика дела предвиђа изрицање казне затвора од једне до осам година. Иста казна изриче се и лицу које се бави неовлашћеним снимањем, производњом, нуђењем, чињење доступним, дистрибуирањем, увозом, извозом, прибављањем за себе или другога, продајом, давањем, приказивањем, јавним излагањем или поседовањем слика, аудиовизуелних или других предмета порнографског садржаја. Када је радња извршења дела предузета према малолетном лицу постоји трећи квалификовани облик дела, за које је предвиђена казна затвора од три месеца до три године. Када је радња извршења првог квалификованог облик дела извршена уз употребу силе или претње постоји четврти квалификовани облик, за који је предвиђена казна затвора од пет до десет година.

Чланом 211а прописано је кривично дело „навођење малолетног лица да присуствује вршењу кривичних дела против полне слободе“, које чини лице које наводи дете присуствовању радњи силовања, радњи обљубе или са њом изједначеном чину или другој недозвољеној полној радњи. Законом је предвиђена казна затвора од три месеца до три године. Када је дело учињено према малолетнику уз употребу силе или претње, постоји први квалификовани облик дела за који закон предвиђа казну затвора од шест месеци до пет година. Када је радња извршења основног облика дела извршена употребом силе или претњом постоји други квалификовани облик, за који је предвиђена казна затвора у трајању од једне до осам година.

У члану 211б. Кривичног законика прописано је кривично дело „мамљење детета ради извршења кривичних дела против полне слободе“. Дело чини пунолетно лице које користи средства информационо–комуникационе технологије или друге начине ради договара контакта са дететом и предузима радње да дође до контакта ради извршења кривичног дела силовање, обљубе над немоћним лицем, обљубе злоупотребом положаја, недозвољене полне радње, подвођења и омогућавања вршења полног односа и посредовање у вршењу проституције или дечије порнографије.

„Насиљем у породици“, у складу са Кривичним законом Црне Горе, „сматра се примена грубог насиља којим се нарушава телесни или душевни интегритет чланова породице или породичне заједнице“.[181] Кривична дела којима се обезбеђује заштита деце од насиља су: ванбрачна заједница са малолетником,[182] одузимање малолетног лица,[183] промена породичног стања,[184] запуштање и злостављање малолетног лица,[185] недавање издржавања,[186] родоскрвњење,[187] трговина децом ради усвојења[188].

У члану 216 Кривичног закона прописано је кривично дело „ванбрачна заједница са малолетником“. Радњу извршења кривичног дела чини лице које је пунолетно и са малолетним лицем је у ванбрачној заједници. Законом је предвиђено да се учинилац дела кажњава казном затвора од три месеца до три године. Ова казна изриче се и родитељу, усвојиоцу или стараоцу који малолетнику омогућава да са другим лицем живи у ванбрачној заједници или га на то наводи. Када је радња извршења основног облик дела учињена силом, претњом или из користољубља постоји квалификовани облик, за који је прописана казна затвор од шест месеци до пет година. У закону је предвиђено да уколико се брак између пунолетног и малолетног лица закључи, гоњење се не предузима, а отпочето гоњење се обуставља.

Кривично дело „одузимање малолетног лица“ предвиђено је у члану 217. Радња извршења остварује се противправним задржавањем или одузимањем малолетника родитељу, усвојиоцу, стараоцу или другом лицу, односно установи, коме је оно поверено или онемогућавањем извршења одлуке, којом је малолетник поверен одређеном лицу. Учинилац дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до две године. Код

[181] чл. 220., Кривични законик Црне Горе.
[182] чл. 216., Кривични законик Црне Горе.
[183]чл. 217., Кривични законик Црне Горе.
[184] чл. 218., Кривични законик Црне Горе.
[185] чл. 219., Кривични законик Црне Горе.
[186] чл. 220., Кривични законик Црне Горе.
[187] чл. 221., Кривични законик Црне Горе.
[188] чл. 223., Кривични законик Црне Горе.

другог облика дела радња извршења остварује се онемогућавањем извршења одлуке надлежног органа, којом је уређен начин одржавања личних односа малолетника са родитељем или другим сродником. Закон прописује изрицање новчане казне или казне затвора до једне године учиниоцу овог облика дела. Када је радња извршења основног облика учињена из користољубља или других ниских побуда или ако је услед дела теже угрожено здравље, васпитање или школовања малолетног лица постоји квалификовани облик овог дела. Учинилац овог дела кажњава се казном затвора од три месеца до пет година. Законом је предвиђено да учиниоца првог основног облика и квалификованог облика који добровољно преда малолетника лицу или надлежној установи којој је поверено или омогући извршење одлуке о поверавању малолетног лица, суд може ослободити од казне.

Кривични законик у чл. 218. инкриминише кривично дело „промена породичног стања“, чија се радња извршења састоји у подметању, замени или на други начин промени породичног стања детета. Законом је за учиниоца овог дела прописана казна затвора од три месеца до три године. Покушај извршења овог кривичног дела је кажњив. Законом је предвиђено да се лице које из нехата замени или на други начин промени породично стање детета кажњава затвором до једне године.

Код кривичног дела „запуштање и злостављање малолетног лица“ прописано је да се родитељу, усвојиоцу, стараоцу или другом лицу изриче казна затвора до три године уколико грубо занемари своју дужност збрињавања и васпитавања и на тај начин запусти малолетно лице о коме је дужно да се стара. Родитељу, усвојиоцу, стараоцу или другом лицу који злоставља малолетно лице или га принуђује на претеран рад или на рад који је непримерен његовом узрасту или на просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи, штетних за његов развој, изриче се казна затвора од три месеца до пет година.

Кривично дело „насиље у породици или у породичној заједници“ чини лице које примењујући грубо насиље нарушава телесни или душевни интегритет члана своје породице или породичне заједнице. Учинилац овог дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до једне године. Први квалификовани облик овог дела постоји када је основни облик дела извршен уз употребу оружја, опасног оруђа или другог средства које је подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши. Учиниоцу првог квалификованог облика изриче се казна затвора од три месеца до три године. Када је извршењем дела код пасивног субјекта дошло до тешке телесне повреда или тешког нарушавања здравља или је дело учињено према малолетном лицу постоји други

квалификовани облик. За учиниоца овог квалификованог облика предвиђена је казна затвора од једне до пет година. Када је услед извршења кривичног дела као квалификована последица наступила смрт члана породице или породичне заједнице тада постоји трећи квалификовани облик, за који је предвиђена казна затвора од три до дванаест година. Законом је предвиђено да се лицу које прекрши меру заштите од насиља у породици одређену судском одлуком или одлуком другог државног органа, изриче новчана казна или затвор до шест месеци.

Код кривичног дела „недавање издржавања“ које је прописано у чл. 221 радња извршења кривичног дела састоји се у недавању издржавања за лице које је по закону дужан да издржава, а што је утврђено извршном пресудом суда или извршним судским поравнањем или поравнањем закљученим испред другог надлежног органа, у износу и на начин како је то одлуком односно поравнањем одређено. Законом је прописано изрицање новчане казне или казне затвора до једне године учиниоцу кривичног дела. Неће се казнити лице које из оправданих разлога не даје издржавање. Уколико је извршењем основног облика наступила тешка последица за издржавано лице постоји квалификовани облик дела, за који закон за учиниоца дела предвиђа казну затвора од три месеца до три године.

У члану 223. инкриминисано је кривично дело „родоскрвњење“ и постоји када пунолетно лице учини радњу обљубе или са њом изједначен полни чин са малолетним лицем у крвном сродству у правој линији или малолетним братом, односно, сестром. Учинилац се кажњава казном затвора од шест месеци до пет година.

2.6.5.2. Породичноправна заштита деце од насиља

Према Породичном закону Републике Црне Горе породица предствља „животну заједницу родитеља, деце и других сродника, који сходно одредбама закона, имају одређена међусобна права и обавезе“. [189] У члану 2. предвиђено је да се под породицом сматра и свака друга основна заједница живота, дужна да негује или подиже децу. Насиље у породици се у овом закону наводи у вези са регулисањем уређења односа родитеља и деце, навођењем разлога који доводе до одвајања детета од родитеља, односно ускраћивање детету право да остварује односе са другим родитељем са којим не живи у заједници.

[189] Породични закон Црне Горе („Сл. лист РЦГ“, број 1/07 и “Сл. лист ЦГ“, бр.53/2016 и 76/2020).

У члану 87. Породичног закона прописано је „лишење родитељског права“ оног родитеља који злоупотребљава родитељска права или грубо занемарује родитељске дужности.[190] Злоупотреба права постоји и у случају физичког, сексуалног или емоционалног злостављања детета; израбљивања детета присиљавањем на претерани рад или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом; подстицања детета на извршење кривичних дела; развијање лоших навика, склоности и сл“.[191]

Новине у регулисању „насиља у породици“, дате су кроз одредбе Закона о заштити од насиља у породици који је Црна Гора 2010. године донела као lex specialis, а који је измењен 2011. године.[192]

Закон о заштити од насиља у породици, под насиљем у породици подразумева радње чињења или нечињења које предузима члан породице према другом члану, којим долази до угрожавања физичког, психичког, сексуалног или економског интегритета, менталног здравља и спокојства, независно од места на коме је радња учињена.[193]

Према закону до угрожавања физичког, психичког, сексуалног или економског интегритета, менталног здравља и спокојства члана породице долази ако други члан породице према њему употребљава физичку силу, без обзира да ли наступила телесна повреда члана породице; прети нападом или изазива опасност која ствара осећај несигурности или психички бол другог члана породице; вербално напада, користи погрдна имена, псовке и на други начин вређа другог члана породице; члана породице спречава да оствари комуникацију са трећим лицима; исцрпљује га радом, ускраћује му сан и другу врсту одмора, стално износи претње да ће га избацити из стана и одузети децу; сексуално узнемирава другог члана породице; прогања или на други начин узнемирава члана породице; предузима радње којима покушава да оштети или којима уништава заједничку имовину или имовину другог члана породице; ограничава основна средства за егзистенцију другом члану породице и дрским понашањем угрожава породични мир члана породице са којим не живи у породичној заједници.[194]

Законом је прописано да до угрожавања физичког, психичког, сексуалног или економског интегритета, менталног здравља и спокојства долази и када члана породице

[190] чл. 87., Породични закон Црне Горе.
[191] чл. 87. ст.2., Породични закон Црне Горе.
[192] Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе, („Службени лист РЦГ”, број 46/2010); Закон о измјенама и допунама Закона којима су прописане новчане казне за прекршаје, („Службени лист РЦГ”, број 40/2011).
[193] чл. 2., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[194] чл. 8., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.

не брине довољно о: начину исхране, хигијене, одевања, медицинској заштити или редовном одласку у школу или не ограничава дете у штетним дружењима, просјачењу, скитњи или у крађама или на неки други начин занемарује подизање и васпитање детета; о начину исхране, хигијене, облачењу или медицинској заштити другог члана породице за које је дужно да се брине, а коме је потребна посебна помоћ услед неког обољења, инвалидиности, старости или из неког другог личног разлога услед ког то лице није у могућности да се брине о себи. Тежим обликом насиља у породици сматра се скривање члана породице са посебним потребама.[195]

Законом о заштити од насиља у породици чланом 9. прописана је дужност пријављивања насиља у породици за државне органе, друге органе, здравствене, образовне и друге установе. Дужност је одговорног лица у органу или у поменутој установи, здравственог и социјалног радника, наставника, васпитача и другог лица, да поднесу пријаву о учињеном насиљу, чим сазнају за учињено насиље. Такође, дужност је органа за прекршаје и полиције да информишу центар за социјални рад о свакој поднетој пријави за учињено насиље.

У чл. 10 прописана је хитна интервенција полиције чија је дужност да одмах по сазнању о насиљу, предузме хитне радње и мере ради заштите жртве. Ову дужност имају и Центар за социјални рад, установе социјалне и дечије заштите, здравствене установе као и сви други органи и установе задужене за заштиту жртве.

Чланом 11. прописан је план помоћи жртви насиља, који се остварује образовањем стручног тима од стране Центра за социјални рад. Он се састоји од представника установа, органа и служби локалне самоуправе, полиције, невладиних организација и стручњака који се баве питањима породице.[196] Овај тим се формира у циљу прављења плана помоћи жртви сходно потребама жртве насиља. Адекватан план помоћи жртви обухвата конкретне мере које је потребно предузети сходно закону.

Законодавац у члану 12. прописује мере социјалне заштите које се остварују активностима којима се пружа материјална и нематеријална помоћ, смештај и услуге социјалног рада, сходно закону којим је уређена социјална и дечија заштита.[197] Додатно, прописана је обавеза установа Центара за социјални рад да евидентирају децу и лица са посебним потребама са своје територије. Такође, предвиђена је и обавеза центара да оформе специјалне тимове који су задужени да обилазе породице са децом и лицима која

[195] чл. 8. ст.2. и ст.3., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[196] чл. 11., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[197] чл. 12., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.

имају посебне потребе, као и да контролишу поступање према тим лицима и да о утврђеном стању сачине писани извештај.

Законом се прописује сврха као и врсте заштитних мера које се изричу учиниоцу насиља. Наиме, заштитне мере се примењују како би се спречило и сузбило насиље, отклониле последице насиља и предузеле ефикасне мере преваспитања учиниоца насиља и отклониле околности које су погодно тле за појаву насиља или које подстичу вршење новог насиља.[198] Учинилац насиља се може удаљити из стана или другог простора за становање, може му се забранити приближавање, узнемиравање и ухођење жртве насиља и може му се изрећи заштитна мера обавезно лечење од зависности и обавезни психосоцијални третман.[199]

Законом о заштити од насиља у породици регулисан је и поступак за одређивање заштитних мера, те је прописано да се заштитне мере изричу као самостална санкција или са одговарајућом казном.[200] Органу за прекршаје се оставља могућност да изрекне једну или више заштитних мера, у зависности од процене конкретних потреба и испуњења законских услова.

Законом је прописано која лица могу поднети захтев за одређивање заштитне мере. Реч је о жртви насиља, њеном заступнику, Центру за социјални рад, односно другој установи социјалне и дечије заштите, полицији или државном тужиоцу.[201] Заштитну меру може одредити и орган за прекршаје по службеној дужности.

Жртве насиља у породици штите се и издавањем наредби од стране полицијског службеника, ради отклањања опасности по физички интегритет жртве. Полицијски службеник може да нареди учиниоцу насиља да се удаљи или да му забрани да се врати у стан или други простор за становање. Ово удаљење или забрана не може да траје дуже од три дана (чл.28). Полицијски службеник писану наредбу о удаљењу или забрану враћања у стан или други простор за становање, одмах или најкасније у року од два сата уручује извршиоцу насиља и жртви насиља. Уручење наредбе се обавезно извршава у у присуству пунолетног лица које није члан породице, а то лице може бити други полицијски службеник. Сходно закону, писана наредба пре свега обавезно садржи дан и врема када је извршено удаљење или забрана враћања у стан или други простор за становање. Затим, мора да се наведе простор по коме учинилац насиља не сме да се креће,

[198] чл. 19., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[199] чл. 20., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[200] чл. 26., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.
[201] чл. 27., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.

борави или приближава жртви и адресу на којој ће учинилац насиља боравити док траје време удаљења или забране враћања. Писану наредбу поступајући службеник обавезно прилаже уз службени извештај о догађају и о томе је дужан да одмах, а најкасније у року од 12 сати, обавести надлежни орган за прекршаје и центар за социјални рад, где ће се даље донети одлука о потреби изрицања заштитних мера.

Мере се, како је то прописано законом, могу изрећи пре покретања поступка и у току поступка. Чланом 29. прописано је да је орган за прекршаје овлашћен, да када процени да је потребно да се жртва насиља без одлагања заштити, да пре покретања и у току поступка изрекне заштитну меру, најкасније у року од 48 часова од часа пријема захтева. Такође, прописано је и да орган за прекршаје има право да потражује од Центра за социјални рад или друге установе социјалне и дечије заштите пружање помоћи у циљу прибављања неопходних доказа, као и да дају своје стручно мишљење о оправданости тражене заштитне мере. У ситуацији када је захтев поднет пре него што је покренут поступак, а подносилац тог захтева у року од пет дана не поднесе захтев за покретање поступка, орган за прекршаје укида изречену заштитну меру.

У трећем сегменту закона предвиђено је да члан породице прекршајно одговара ако употреби физичку силу, независно од тода да ли је дошло до телесне повреде другог члана породице; претњу нападом или изазивањем опасности која прозрокује осећање личне несигурности или психички бол другог члана породице; вербални напад, псовке, погрдна имена и друг начин вређања другог члана породице; ограничава другог члана породице да оствари комуникацију са трећим лицима; исцрпљује радом, ускраћује сан и други одмор, стално прети избацивањем из стана и одузимањем деце; сексуално узнемирава другог члана породице; уходи и на други начин грубо узнемирава другог члана породице; оштећује или уништава заједничку имовину или имовину другог члана породице или покушава да то учини; ускраћује другом члану породице основна средства за егзистенцију; дрско понашање ради угрожавања породичног мира члана породице са којим не живи у породичној заједници.[202] За наведена понашања за члана породице предвиђена је новчана казна од 150 еура или казна затвора у трајању од десет дана. Члану породице који је пунолетан, и неку од наведених радњи учини у присуству детета, изриче се новчана казна у најмањем новчаном износу од петоструког износа минималне зараде у Црној Гори или казна затвора од најмање двадесет дана.

[202] чл. 27., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.

Закон о заштити од насиља у породици инкриминише постојање прекршајне одговорности у случају занемаривања члана породице, које постоји када члан породице не води бригу у погледу исхране, хигијене, одевања, медицинској заштити или редовном одласку у школу или не ограничава дете у штетним дружењима, просјачењу, скитњи или у крађама или на неки други начин занемарује подизање и васпитање детета, као и у случају занемаривања начина исхране, хигијене, одевања или медицинској заштити другог члана породице за које је дужно да се брине, а коме је потребна посебна помоћ услед неког обољења, инвалидиности, старости или из неког другог личног разлога услед ког то лице није у могућности да се брине о себи. [203]

Закон о заштити од насиља у породици прописује обавезу доношења Стратегије за заштиту од насиља у породици. Стратегија заштите од насиља у породици 2011-2015. године је документ коју је Владе Црне Горе донела 2011. године и у коме је дефинисана општа политика земље у односу на заштиту од насиља у породици за период од 2011. до 2015. године. Циљ Стратегије је да кроз пружање подршке свим институционалним и ванинституционалним субјектима који учествују у превенцији и спречавању насиља у породици унапреди заштиту од насиља у породици.

Стратегија за заштиту од насиља у породици садржи оцену стања и уочавању најважнијих проблема социјалне и друге заштите, као и приоритете и смернице за побољшање социјалне и друге заштите.

На основу увида у бројне анализе и студије, званичне и независне извештаје о спровођењу Стратегије заштите од насиља у породици за период од 2011-2015. године држава Црна Гора је углавном дефинисала законски и институционални оквир за системско решавање насиља у породици, али да се приликом решавања овог друштвеног проблема срела са бројним изазовима. Они су сврстани у три групе: „друштвене вредности и степен јавне свести када је у питању насиље, заштита и подршка жртвама насиља и приступ правди и правна заштита жртава“.[204]

Марта 2015. године, Министарство рада и социјалног старања оформило је Радну групу за израду Стратегије за период 2016-2020. године. Стручну помоћ при изради овог документа пружила је канцеларија УНИЦЕФ-а у Црној Гори, у име УН Тематске групе за родну равноправност и људска права.

Стратегија заштите од насиља у породици 2016-2020. године је документ Владе Црне Горе којим је настављен стратешки приступ питањима од значаја за заштиту од

[203] чл. 37., Закон о заштити од насиља у породици Црне Горе.

насиља у породици, који је кренуо израдом и применом Стратегије заштите од насиља у породици 2011-2015. године. Сходно изазовима и утврђеним потребама Стратегијом за период 2016-2020. године дефинисано је укупно 5 циљева и то: „1. побољшан правни оквир за заштиту од насиља у породици; 2. ојачани административни и стручни капацитети и мултидисциплинарни приступ у спровођењу прописа из области заштите од насиља у породици; 3. повећан ниво јавне свести о насиљу над женама и насиљу у породици; 4. побољшан систем институционалне заштите од насиља у породици и 5. побољшан приступ правди и правна заштита од насиља у породици“.[205]

2.7. Кривичноправна и породичноправна заштита деце од насиља према позитивним нормама српског законодавства

2.7.1. Кривичноправна заштита деце од насиља

У Републици Србији 2005. године усвојени су нови законски текстови и то: Кривични Законик Републике Србије, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и Закон о извршењу кривичних санкција, којима су извршене одређене промене у кривичном законодавству Републике Србије.

Кривични законик из 2005. године[206] који је мењан и допуњаван 2005., 2009., 2012., 2013., 2014. и 2016. године кривичноправну заштиту деце остварује прописивањем кривичних дела у самнаестом поглављу под називом: „кривична дела против полне слободе“ и прописивањем кривичних дела у деветнаестом поглављу овог законик, који носи назив: „кривична дела против брака и породице“.

Код кривичних дела против полне слободе штити се право човека да слободно одлучи у погледу полних односа, о ступању у полне односе или о задовољењу полног нагона на други начин. Полна слободе деце штити се прописивањем следећих кривичних дела: силовање[207] (квалификовано малолетством жртве); обљуба над немоћним лицем[208]; обљуба злоупотребом положаја[209]; недозвољене полне радње[210]; обљуба са дететом[211]; подвођење или омогућавање вршења полног односа[212]; посредовање у вршењу

[206] Кривични законик Републике Србије, („Службени гласник Републике Србије“ број: 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016).
[207] чл. 178., Кривични законик Републике Србије.
[208] чл. 179., Кривични законик Републике Србије.
[209] чл. 181., Кривични законик Републике Србије.
[210] чл. 182., Кривични законик Републике Србије.
[211] чл. 180., Кривични законик Републике Србије.
[212] чл. 183., Кривични законик Републике Србије.

проституције[213]; приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију[214]; навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама [215] и искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу[216].

Најтеже кривично дело против полне слободе је кривично дело „силовање“, које је прописано у чл. 178. Кривичног законика. За разлику од раније предвиђених инкриминација, према сада важећем законском решењу, пол извршиоца и жртве је ирелевантан за постојање овог кривичног дела. Кривично дело постоји када неко лице (без обзира на пол) принуди на обљубу или са њом изједначен чин друго лице (без обзира на пол) применом силе или претње да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица.[217] Учинилац овог дела кажњава се казном затвора од три до дванаест година. Ако је радња извршења основног облика дела извршена претњом да ће учинилац за жртву или за друго лице открити нешто што би нашкодило његовој части и угледу или претњом другим тешким злом, постоји привилеговани облик дела, за који је закон предвиђа казну затвора од две до десет година. У закону су предвиђена три квалификована облика, при чему су два квалификована облика везана за малолетство жртве. Ако услед извршења обљубе или са њом изједначеног чина за жртву дела наступи тешка телесна повреда или дело изврши више лица или на нарочито свиреп начин или понижавајући начин или према малолетном лицу или се као последица дела јавља трудноћа женског лица, тада постоји први квалификовани облик дела. За учиниоца овог облика дела предвиђена је казна затвора од пет до петнаест година. Када је извршењем обљубе или са њом изједначеног чина као последица дела наступила смрт жртве или је дело учињено према детету постоји други квалификовани облик дела. Учинилац дела кажњава се казном затвора од најмање десет година.

У члану 179. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „обљуба над немоћним лицем“. Код кривичног дела обљуба над немоћним лицем, узраст (малолетник, дете) представља квалификаторну околност код тежих облика основног кривичног дела, код којих је објекат заштите немоћно лице. Реч је о „лицу које није способно да пружи отпор акту обљубе или са њом изједначеном чину услед душевне болести, заосталог

[213] чл. 184., Кривични законик Републике Србије.
[214] чл. 185., Кривични законик Републике Србије.
[215] чл. 185а., Кривични законик Републике Србије.
[216] чл. 185б., Кривични законик Републике Србије.
[217] чл. 178., Кривични законик Републике Србије.

душевног развоја, друге душевне поремећености, немоћи или другог тешког стања“.[218] „Душевна болест, заостали душевни развој или друга душевна поремећеност, треба да буду таквог интезитета да особа због тога није способна да схвати природу и значај радње која се од ње тражи или на коју се наводи или да није у стању да пружи отпор сексуалном контакту“.[219] У сваком конкретном случају се утврђује постојање стања физичке или психичке немоћи или неког другог тешког стања, те тако нпр. у случају опијености алкохолом, опојним дрогама или лековима, отровним материјама, услед нанете телесне повреде, инвалидности, одузетости, прекомерености, високе температуре и сл.[220] Учинилац овог дела кажњава се казном затвора од две до десет година. Кривично дело има два квалификована облика, тако да ако је извршењем обљубе или са њом изједначеног чина дошло до тешке телесне повреде немоћног лица или је дело учињено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или је дело учињено према малолетном лицу или се као последица дела јавља трудноћа женског лица, реч је о првом квалификованом облику дела за који закон прописује казну затвора од пет до петнаест година. Када је извршењем радње основног дела наступила смрт лица или је дело извршено према детету, постоји други квалификовани облик овог дела.

У одредби чл. 180. предвиђено је кривично дело „вршење обљубе са дететом“. Кривично дело у основном облику остварује се вршењем обљубе или са њом изједначеног чина са дететом.[221] За учиниоца овог дела закон прописује казну затвора од три до дванаесет година. Када је услед радње извршења дошло до тешке телесне повреде пасивног субјекта, када је чињено од стране више лица или када је за последицу имало трудноћу, и када је услед дела из наступила смрт детета постоји квалифилковани облик овог кривичног дела. Учиниоцу овог дела изриче се казна затвора од пет до петнаест година. Када је предузимањем радње извршења основног облика овог дела као последица наступила смрт детета-жртве постоји најтежи облик овог дела. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од најмање десет година где није одређена горња граница. Истим чланом предвиђено је да се „Неће казнити за дело из ст.1 овог члана учинилац, ако између њега и детета нема значајније разлике у душевној и телесној зрелости“.[222] Иако максимална старосна граница која би могла да постоји, није једнако

[218] Ђурђић, В. Јовашевић, Д, *Кривично право*, Посебни део, друго измењено и допуњено издање, Номос, Београд, 2010. година, стр. 75.
[219] Ibidem.
[220] Ibidem.
[221] чл. 180., Кривични законик Републике Србије.
[222] чл. 180. ст.4., Кривични законик Републике Србије.

решена у страном законодавству, судској пракси и мишљењима израженим у теорији, та разлика се обично креће у распону од две до четири година, уз то се као услов захтева и да пасивни субјекат не буде млађи од дванаест година. То би био прихватљив критеријум и у нашем кривичном законодавству, с тим да би најприхватљивије било да та разлика није већа од две године, јер би у другом случају било потребно упоређивати степен душевне и телесне зрелости учиниоца и пасивног субјекта од чега би зависило постојање кривичног дела.[223]

Кривично дело „обљуба злоупотребом положаја“ прописано је у чл. 181. и ово дело има један основни облик и четири квалификована облика. Код овог кривичног дела користи се положај извршиоца према жртви. То је положај зависности или подређености. Код основног облика дела учинилац злоупотребом положаја наводи на обљубу или са њом изједначен чин лице које се у односу на учиниоца дела налази у положају подређености или какве друге зависности. За учиниоца овог дела закон прописује казну затвора од три месеца до три године.[224] Наставнику, васпитачу, стараоцу, усвојиоцу, родитељу, очуху, маћехи или другом лицу који злоупотреби положај или овлашћења, и учини обљубу или са њом изједначен чин са малолетним лицем које им је поверено ради чувања, васпитања, старања или неге чини први квалификовани облик дела. За учиниоца овог облика дела закон прописује казну затвора од једне до десет година. Код овог облика кривичног дела реч је о тежој злоупотреби, јер се као извршилац дела јављају лица којима је малолетно лице поверено ради учења, васпитања, старења или неге. Када је радња извршења предузета према детету тада постоји други квалификовани облик дела, за који закон прописује казну затвора од три до дванаест година. Код трећег квалификованог облика као квалификована последица дела јавља се трудноћа жртве. Законодавац прописује различите кривичне санкције када се као последица дела јавља трудноћа пасивног субјекта. Тако, када дође до трудноће пасивног субјекта код основног облика кривичног дела предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година, код првог квалификованог облика дела казна затвора од две до дванаест година и код другог квалификованог облика дела казна затвора од три до петнаест година.[225] Када је извршењем радње другог квалификованог облика дела наступила смрт детета постоји четврти квалификовани облик.

[223] Тањевић, Н., Кривичноправна заштита деце жртава сексуалног насиља у Србији, *Темида*, бр. 4, 2010.година., стр. 26.
[224] чл. 181., Кривични законик Републике Србије.
[225] чл. 181., Кривични законик Републике Србије.

У Закону је инкриминисано кривично дело „недозвољене полне радње“ и прописано је да основни облик овог дела постоји уколико неко лице учини другу полну радњу сходно условима који су прописани за извршење основног и првог квалификованог облика кривичног дела силовање, основног облика кривичног дела обљуба над немоћним лицем и основног и првог квалификованог облика кривичног дела обљуба злоупотребом положаја.[226]

„Полне радње“ су физичке радње које се предузимају са циљем задовољавања полног нагона другог лица. Учинилац дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до три године. Ово кривично дело има три квалификована облика. Закон прописује да се извршењем кривичних дела под околностима које су предвиђене за обљубу над дететом у основном облику и обљубу злоупотребом положаја у другом квалификованом облику, изврши нека друга полна радња постоји први квалификовани облик дела.[227] Предвиђена је казна затвор од шест месеци до пет година.

Уколико је вршењем дела код жртве кривичног дела дошло до тешке телесне повреде или је дело учињено од више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин постоји други квалификовани облик овог дела.[228] Предвиђена је казна затвора од две до десет година. Када је извршењем основног облика дела и првог квалификованог облика дошло до смрти жртве кривичног дела тада постоји трећи квалификовани облик дела за који је законом предвиђена казна затвора од најмање пет година.[229]

У чл. 183. КЗ РС инкриминисано је кривично дело „подвођење или омогућавање вршења полног односа“. Основни облик дела састоји се у вршењу подвођења малолетног лица у циљу извршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње. Учинилац дела кумулативно се кажњава казном затвора од једне до осам година и новчаном казном. Лице које омогућава вршење обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем, чини привилеговани облик дела. Учиниоцу овог облика дела изриче се казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна.

У чл. 184. инкриминисано је кривично дело „посредовање у проституцији“, које се врши радњама навођења или подстицања другог лица на обављање проституције или учествовањем у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или

[226] чл. 182. ст.1., Кривични законик Републике Србије.
[227] чл. 182. ст.2., Кривични законик Републике Србије.
[228] чл. 182. ст.3., Кривични законик Републике Србије.
[229] чл. 182. ст.4., Кривични законик Републике Србије.

пропагирањем и рекламирањем проституције путем средства јавног информисања или других сличних средстава.[230] Учиниоцу овог дела изриче се новчана казна и казна затвора од шест месеци до пет година. Када је радња извршења основног облика дела учињена према малолетнику постоји квалификовани облик овог дела, за који је предвиђена казна затвора од једне до десет година и новчана казна.

Чланом 185. пружа се кривичноправна заштита само деце кроз кривично дело „приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију“. Изменама закона из 2009. године учињене су промене код овог кривичног дела тако што је у називу кривичног дела поред „приказивања“ додато је и „прибављање и поседовање порнографског материјала“, а реч „деца“ замењена је речима „малолетног лица“. Тиме је кривичноправна заштита проширена и на малолетна лица, те се на основу ових измена и основни и тежи облик овог дела могу извршити према малолетном лицу. Ово кривично дело је у закону прописано кроз основни облик и кроз три квалификована облика. Уколико неко лице продаје, приказује, јавно излаже или на други начин чини доступним предмете порнографске садржаје или порнографске представе чини радњу основног облика овог дела. Законом је предвиђено да се учинилац дела кажњава новчаном казном или казном затвора до шест месеци. Први квалификовани облик постоји када неко искоришћава малолетника за производњу слика, аудио-визуелних или других предмета порнографске садржине или за порнографску представу, и закон као казну за учиниоца дела предвиђа казну затвора од шест месеци до пет година. Радња извршења другог квалификованог облика дела врши се према детету. Код трећег квалификованог облика учинилац дела прибавља за себе или друго лице, поседује, продаје, приказује, јавно излажу или на други начин чине доступним фотографије, аудио-визуелне садржаје или друге предмете порнографске садржине настале искоришћавањем малолетника. Учинилац се за ово дело кажњава казном затвора од три месеца до три године. У случају извршења овог кривичног дела обавезно се изриче мера безбедности обавезно одузимање предмета.

Изменама и допунама Кривичног законика од 03.09.2009. године дошло је до прописивања два нова кривична дела и то: кривичног дела „навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама“ (чл. 185а) и кривичног дела „искоришћавање

[230] чл. 184. ст.1., Кривични законик Републике Србије.

рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу“ (чл. 185б). [231]

У чл. 185а прописано је кривично дело навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама, које чини лице које наводи малолетно лице да присуствује радњи силовања, обљубе или са њом изједначеном чину или неког другој полној радњи.[232] Као казна за учиниоца овог дела предвиђена је новчана казна и казна затвора од шест месеци до пет година. Када је дело извршено применом силе или претње, или према детету тада постоји квалификовани облик дела.

Кривично дело „искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу“ прописано је у чл. 185б. Дело чини лице које са намером да изврши:

1. трећи квалификовани облик кривичног дела силовање,

2. други квалификовани облик кривичног дела обљуба над немоћним лицем,

3. основни и први квалификовани облик кривичног дела обљуба над дететом ,

4. први и други квалификовани облик кривичног дела обљуба злоупотребом положаја,

5. основни облик кривичног дела недозвољене полне радње,

6. квалификовани облик кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа,

7. квалификовани облик кривичног дела посредовање у вршењу проституције,

8. први квалификовани облик кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,

9. кривично дело навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама, искоришћавањем рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима са малолетним лицем договори састанак и појави се на договореном месту.[233] Учинилац дела кажњава се казном затвора од шест месеци до пет година и новчаном казном. Тежи облик постоји уколико је дело извршено према детету.

Од 01. јуна 2017. године у српском кривичном законодавству примењују се нова кривична дела против полне слободе. То су кривично дело „полно узнемиравање“ (чл.

[231] Измена и допуна Кривичног законика из 2009.године, („Службени гласник РС“, 88/2005 -испр. и 107/2005 –испр, 72/2009 и 111/2009).
[232] чл. 185а., Закона о Измена и допунама Кривичног законика Републике Србије.
[233] чл. 185б ст.1., Закон о Измена и допунама Кривичног законика Републике Србије.

182а) и кривично дело „принудно закључење брака“ (чл.187а), која су предвиђена Законом о изменама и допунама Кривичног законика („Сл. Гласник РС“, бр. 94/2016)[234].

Кривично дело из чл. 182а или „полно узнемиравање“ постоји када неко лице полно узнемирава друго лице и као казна за ово дело изриче се новчана казна или казна затвор до шест месеци. Када је радња извршења основног облик извршена према малолетнику постоји квалификовани облик дела. Учинилац овог дела кажњава се казном затвора од три месеца до три године. Закон под полним узнемиравањем подразумева вербална, невербална или физичка понашања која имају за циљ или представљају повреду достојанства лица у области полних односа, а која изазивају страх или стварају непријатељска, понижавајућа или увредљива окружења.[235]

У закону је прописано кривично дело „принудно закључење брака“ које постоји када неко лице примењујући силу или претњу принуди друго лице на закључење брака. За ово кривично дело запрећена је казна од три месеца до 3 године затвора.[236]

Од 01. јуна 2017. године почиње примена Кривичног законика („Сл.Гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016)[237] којим су извршене одређене измене. Наиме, повећан је законски минимум казне за основни облик кривичног дела силовање, па је уместо досадашње три године, прописано да се учиниоцу може изрећи најмање пет година затвора. Такође, дошло је до измене у погледу кривичне санкције за кривично дело обљуба над немоћним лицем, те се уместо казне затвора од две до десет година, према изменама учинилац дела кажњава казном затвора од пет до 12 година.

Код кривичног дела обљуба над дететом повећан је законски минимум казне за основни облик овог дела, па је уместо три године затвора, прописано да се учинилац може казнити казном затвора од најмање пет година.

Овим Кривичним закоником промењен је и назив кривичног дела „навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама“ у „навођење детета на присуствовање полним радњама“. Такође, повећана је казна за ово дело. Законом је запрећена казна од једне до осам година, а за квалификовани облик дела казна затвора од две до 10 година.

---

[234] Законом о изменама и допунама Кривичног законика, („Службени Гласник Републике Србије“, бр. 94/2016).
[235] чл. 182а ст.3., Закон о изменама и допунама Кривичног законика РС.
[236] чл. 187а., Закон о изменама и допунама Кривичног законика РС.
[237] Кривични законик РС, („Службени Гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016).

Кривичноправна заштита малолетних лица од насиља у породици врши се инкриминацијом кривичних дела у поглављу законика који носи назив „кривична дела против брака и породице“. Ту спадају следећа кривична дела: ванбрачна заједница са малолетником,[238]одузимање малолетног лица,[239] промена породичног стања,[240] запуштање и злостављање малолетног лица,[241] насиље у породици,[242] недавање издржавања,[243] кршење породичних обавеза[244] и родоскрвњење[245].

Чланом 190. Кривичног законика прописано је кривично дело „ванбрачна заједница са малолетником“, које постоји када пунолетно лице живи у ванбрачној заједници са малолетним лицем. За учиниоца овог кривичног дела предвиђена је казна затвора до три године. Родитељу, усвојиоцу или стараоцу који омогућава малолетнику да живи у ванбрачној заједници са пунолетним лицем или га на то наводи кажњава се истом казном.[246] Ако су наведена лица кривично дело учинила из користољубља, изриче се казна затвора од шест месеци до пет година. Законом је такође прописано да ако се између ових лица закључи брак не предузима се кривично гоњење, а започето гоњење се обуставља.[247]

Кривично дело „одузимање малолетног лица“ које је прописано у чл. 191 има два основна облика и један квалификовани облик. Први основни облик се може учинити алтернативно-задржавањем или одузимањем (отмица) малолетног лица, а други онемогућавањем извршења одлуке о додели малолетног лица од таксативно набројаних особа или установа које имају правни основ да се дете налази код њих. То су родитељ, усвојилац, старалац или установа, односно лице коме је дете поверено. Пристанак детета не искључује противправности. Задржавање значи да се дете по неком основу налази код учиниоца, али треба да буде предато на старање неком другом. Даље задржавање конституише противправност. Отмица постоји кад се дете већ налази код набројаних лица, али се од њих без правног основа одузима. У облику онемогућавања извршења одлуке о додели детета, мора постојати претходна правоснажна и извршна одлука суда или органа старатељства. Када је дело учињено према новорођенчету, извршилац дела се

[238] чл. 190., Кривични Законик РС.
[239] чл. 191., Кривични Законик РС.
[240] чл. 192., Кривични Законик РС.
[241] чл. 193., Кривични Законик РС.
[242] чл. 194., Кривични Законик РС.
[243] чл. 195., Кривични Законик РС.
[244] чл. 196., Кривични Законик РС.
[245] чл. 197., Кривични Законик РС.
[246] чл. 190. ст.2., Кривични Законик РС.
[247] чл. 190. ст.4., Кривични Законик РС.

кажњава казном затвора од шест месеци до пет година. Квалификовани облик овог дела „постоји ако је радња извршења основног облика дела учињена из користољубља или других ниских побуда или је услед дела угрожено здравље, васпитање или школовање малолетног лица“.[248] За учиниоца дела закон предвиђа казну затвора од једне до десет година.

Кривично дело „промена породичног стања“ прописано је у члану 192. Радња извршења код овог кривичног дела састоји се из више делатности: подметање, замена или други начин мењање породичног стања детета. Законом је предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година. Други облик овог кривичног дела постоји када се замени или породично стање детета промени из нехата и учиниоцу овог дела изриче се казна затвора до три месеца.

Кривично дело „запуштање и злостављање малолетног лица“ предвиђено је у члану 193. Ово кривично дело чини родитељ, усвојилац или старалац који је у законској обавези старања о детету, грубо занемари своју дужност збрињавања и васпитавања. Извршилац овог дела је само лице које је у трајној обавези старања (родитељ, усвојилац, старалац, васпитање, управник дома или васпитне установе). Жртва је дете млађе од 18 година. Предвиђена је казна затвора до три године. Родитељу, усвојиоцу, стараоцу или другом лицу које злоставља малолетника или га принуђује на претеран рад или рад који не одговара његовом узрасту или на просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој чини други тежи облик овог кривичног дела.[249] Радња злостављања обухвата најтеже облике насиља којима се угрожава физички и психички интегритет детета и људско достојанство. Што се тиче принуђивања на претерани рад, ради се о раду који по свом трајању или интезитету превазилази дозвољене границе када га обавља малолетник. Ово кривично дело може се вршити и навођењем малолетника на извршење других радњи које су штетне за његов развој, као што су продаја, куповина или употреба алкохола, цигарета и сл. Овом је слично и принуђивање малолетника на просјачење. За ово кивично дело предвиђена је казна затвора од три месеца до пет година.

У члану 194. инкриминисано је кривично дело „насиље у породици“. Дело се састоји у примени насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем којим угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно

[248] чл. 191. ст.4., Кривични Законик РС.
[249] чл. 193. ст.2., Кривични Законик РС.

стање члана своје породице.[250] Прописана је казна затвора од три месеца до три година. Ако је при извршењу основног облика дела коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, постоји први квалификовани облик дела, за који је прописана казна затвора од шест месеци до пет година. Када је извршењем основног и првог квалификованог облика наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетнику постоји други квалификовани облик дела, за који је прописана казна затвора од две до десет година. На крају, када је извршењем основног облика, првог и другог квалификованог облика овог дела, наступила смрт члана породице постоји трећи квалификовани облик дела, за који је прописана казна затвора од три до петнаест година. Законом је предвиђено да се лице које прекрши меру заштите од насиља у породици коју је суд одредио, кажњава казном затвора од три месеца до три године и новчаном казном.[251]

Кривичноправна заштита права на издржавање остварује се путем кривичног дела „недавање издржавања“. Законом је прописано да се радња извршења дела састоји у недавању издржавања за лице које је по закону дужан да издржава, а та дужност је утврђена извршном судском пресудом или извршним поравнањем пред судом или другим надлежним органом, у износу и на начин како је то пресудом односно поравнањем утврђено.[252] Избегавање значи намерно недавање издржавања (директни умишљај), иако је учинилац у могућности да извршава обавезу (не просто неплаћање већ намерно избегавање). Учинилац овог дела кажњава се новчаном казном или казном затвора до две године. Код квалификованог облик дела по издржавано лице наступа тешка последица по њега. У закону теже последице нису таксативно побројане и због тога суд утврђује у сваком конкретном случају које су тешке последице и да ли су у узрочно-последичној вези са предузетом радњом извршења. Учинилац овог облика дела кажњава се казном затвора од три месеца до три године. Закон прописује могућност да се не казни учинилац ако постоје оправдани разлози за неплаћање издржавања. Који су то оправдани разлози, такође утврђује суд у сваком конкретном случају.

Кривично дело „кршење породичних обавеза“ чини се грубим кршењем (својих) законских обавеза, остављањем члана породице које је неспособно да се брине о себи у тешком положају. Најчешћи учиниоци овог дела су родитељи у односу на малолетну

[250] чл. 194. ст.1., Кривични Законик РС.
[251] чл. 194. ст.5., Кривични Законик РС.
[252] чл. 195. ст.1., Кривични Законик РС.

децу, у односу на остареле родитеље итд. Кршење породичних обавеза мора имати квалитет грубог кршења што захтева посебну процену у сваком конкретном случају, а при процени се разматра могућност члана породице чија се одговорност доводи у питање. За учиниоца дела закон прописује казну затвора од три месеца до три године. Када је услед остављања у тешком положају или напуштању члана породице наступила његова смрт или тешко нарушавање здравља члана породице који није у стању да се стара само о себи постоји квалификовани облик дела. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од једне до осам година.

У члану 197. Кривичног законика предвиђено је кривично дело „родоскврнуће“, које постоји када пунолетна особа врши акт обљубе или са њом изједначен полни чин са малолетним крвним сродником у правој линији или са малолетним братом или сестром. Учиниоцу овог кривичног дела изриче се казна затвора од шест месеци до пет година. Назив овог кривичног дела пре измена извршених Законом о изменама и допунама Кривичног законика („Сл. Гласник РС“, бр. 94/2016) био је „ родоскрвнење”.

Скупштина Србије је почетком априла 2013. године усвојила „Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима“ („Службени гласник РС“, бр. 32 од 8. априла 2013. године), такозвани „Маријин закон“.[253] Законом су прописане „ посебне мере које се примењују према учиниоцима кривичних дела против полне слободе извршених према малолетним лицима одређених овим законом“.[254] Такође, законом је предвиђен и поступак за вођење посебне евиденције оних лица која су осуђена за та кривична дела.

Сврха закона предвиђена је у чл. 2. и односи се на спречавање учиниоца да врше кривична дела против полне слободе према малолетницима. [255] Овај закон се примењује у односу на учиниоце који су према малолетним лицима извршили следећа кривична дела: силовање (члан 178. ст. 3. и 4. Кривичног законика), обљуба над немоћним лицем (члан 179. ст. 2. и 3. Кривичног законика), обљуба са дететом (члан 180. Кривичног законика), обљуба злоупотребом положаја (члан 181. Кривичног законика), недозвољене полне радње (члан 182. Кривичног законика), подвођење и омогућавање вршења полног

[253] *Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицим или „Маријин закон“.* Овај закон усвојен је 8. априла 2013. године и име је добио по Марији Јовановић, осмогодишњој девојчици коју је јуна 2010. године силовао и угушио педофил који је пре тога био осуђиван за сексуалне деликте према деци и малолетницима.

[254] чл.1., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.

[255] чл.2., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.

односа (члан 183. Кривичног законика), посредовање у вршењу проституције (члан 184. став 2. Кривичног законика), приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију (члан 185. Кривичног законика), навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама (члан 185а Кривичног законика), 10) искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу (члан 185б Кривичног законика).[256] За наведена кривична дела законом је у чл. 5 прописано да се учиниоцу кривичног дела не може ублажити казна и да се не може условно отпустити лице осуђено на казну затвора за неко од кривичних дела предвиђених у члану 3. овог закона. За кривична дела која су извршена према малолетним лицима законом је прописано да кривично гоњење и извршење казне не застарева.

Чланом 6. овог закона прописане су правне последице осуде. Наиме, осудом за неко од кривичних дела из члана 3. овог закона за учиниоца дела наступају следеће правне последице: „престанак вршења јавне функције; престанак радног односа, односно престанак вршења позива или занимања које се односи на рад са малолетним лицима; забрана стицања јавних функција; забрана заснивања радног односа, односно обављања позива или занимања које се односи на рад са малолетним лицима.“[257] Правне последице осуде које се односе на забрану стицања јавних функција и забрану заснивања радног односа трају 20 година. Време које је осуђено лице провело на издржавању казне затвора не урачунава се у време трајања правне последице осуде.

Чланом 7. закона прописане су посебне мере које се могу применити према учиниоцу кривичног дела после издржане казне затвора. Најпре је прописано изрицање мере обавезног јављања надлежном органу полиције и Управи за извршење кривичних санкција. Затим је наведена мера забрана посећивања места на којима се окупљају малолетна лица и обавезно посећивање професионалних саветовалишта и установа. Учиниоцу кривичног дела може се изрећи и мера обавезног обавештавања о промени пребивалишта, боравишта или радног места, као и мера обавезног обавештавања о путовању у иностранство. Прописане мере се у односу на учиниоцу примењују најдуже 20 година након издржане казне затвора. О потреби даљег спровођења посебних мера

[256] чл.3., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.
[257] чл.6., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.

одлучује суд по службеној дужности, на сваких четири година од почетка њихове примене. Надлежни суд који је изрекао првостепену пресуду, по службеној дужности након сваке четврте године од када је примењена посебна мера, доноси одлуку о томе да ли је постоји потреба њиховог даљег спровођења. Приликом одлучивања првостепени суд који је изреко пресуду прибавља извештај органа старатељства и организација надлежних за спровођење мера.

Као што је већ наведено, Закон прописује да Управа за извршење кривичних санкција за лица која су осуђена за кривична дела из овог закона води посебну евиденцију.[258] У чл. 14 ст.2 Закона прописана је дужност свих државних органа, правних лица или предузетника да у року од три дана од дана прибављања података о којима се води посебна евиденција прописана овим законом, податке достављају овлашћеном лицу које води посебну евиденцију.[259] Истим чланом прописано је да ови подаци не смеју да се бришу, а да се посебна евиденција води на начин прописан од стране министра правосуђа.

У члановима 14. и 15. закон обавезује државне органе, правна лица или предузетнике на сарадњу са Управом за извршење кривичних санкција. Даље је предвиђено да се подаци из посебне евиденције могу дати суду, јавном тужиоцу и полицији, односно надлежној организационој јединици полиције, као и организационој јединици Управе за извршење кривичних санкција надлежној за третман и алтернативне санкције. Када постоји оправдан интерес и трају правне последице осуде ови подаци се могу доставити државном органу, предузећу, другој организацији или предузетнику.[260] Наведеним одредбама прописана је дужност државних органа, правних лица или предузетника који раде са малолетницима да затраже податак да ли је лице које треба да врши неки посао са малолетним лицем уписано у посебну евиденцију.

Прекршаји и казнене одредбе назначене су у члану 17. закона. У случају непоштовања одредби овог закона, предвиђене су казне за правна лица од 500.000 до 2.000.000 динара, предузетника од 200.000- 500.000 динара као и одговорног лица у правном лицу и државном и другом органу, од 100.000- 150.000 динара.

[258] чл.14., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.
[259] чл.14. ст.2., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.
[260] чл.15. ст.2., Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.

Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима се није примењивао, те је у том смислу дат Предлог за Закон о изменама и допунама Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.[261]

Предлог измена се односи на одређене чланове, чијим изменама би се предметна материја закона боље регулисала што би довели и до саме примене закона. Најпре, предлог измена Закона односи се на члан 1. у коме је дефинисан предмет регулисања, и то тако што се предлог измена односи на заштиту свих лица, а не само малолетних лица. Члан 2. Предлога дефинише сврху закона и усаглашава је са предметом регулисања. Члан 3. усаглашава материју са постојећим решењима у Кривичном законику. У члану 4. дефинисани су изузеци у вези са могућим ублажавањем казне и условним отпустом. Члан 5. обезбедиће индивидуализацију правних последица осуде у зависности од конкретног случаја, уз могућност двоструко дужег трајања у односу на решења из Кривичног закона. Члан 6. односи се на обезбеђење уштеда у буџету, јер ће посебну евиденцију, као и казнену евиденцију, водити Министарство унутрашњих послова, а не Управа за извршење кривичних санција како је то прописано Законом. Већу могућност индивидуализације прекршајне казне обезбедиће чл.7. У члану 8. Закона прописана је прелазна одредба у чл. 18а која одређује „да се посебна евиденција води за учиниоце кривичних дела из чл. 2 Закона чија кривична одговорност је утврђена правоснажном пресудом донетом после ступања на снагу Закона о посебним мерама за спречавање кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, односно после 16. априла 2013. године, без обзира када је започет кривични поступак у коме је пресуда донета“.[262]

Први закон који на свеобухватнији начин регулише и спречава насиље у породици је Закон о спречавању насиља у породици, који је се примењује 01. јуна 2017. године.[263] Закон има 39 чланова и њиме је уређен поступак којим се спречава насиље у породици, начин поступања државних и других установа и органа у спречавању насиља у породици и начин на који се пружа заштита и подршк жртвама насиља у породици.

У члану 2. прописано је да овај закон донет у циљу организације и поступања државних органа и установа на јединствен начин ради ефикасног спречавања насиља у

[261] *Предлог Закона о изменама и допунама Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима*.
[262] чл.8., Предлог Закона о изменама и допунама Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.
[263] чл.1., Закон о спречавању насиља у породици.

породици и са циљем хитне, благовремене и ефикасне пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици.[264]

Законом је поред физичког, психичког и сексуалног насиља, уведено и економско насиље, које као облик психичког насиља представља ускраћивање и контролисање приступа новцу. Овај закон се примењује у случајевима постојања сумње да је учињен акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља према другом лицу са којим се то лице налази у садашњем или ранијем брачном, ванбрачном, партнерском или сродничком односу, као и у свим случајевима прогањања и сексуалног насиља.

У Закону је у чл. 4 прописано да се овај закон примењује на спречавање насиља у породици, као и на сарадњу државних и других органа у поступцима који се воде за кривично дело прогањање из члана 138а Кривичног законика; за кривична дела која припадају групи кривичних дела којима се штити полна слобода и то: за силовање из члана 178. Кривичног законика; обљубу над немоћним лицем из члана 179. Кривичног законика; обљубу над дететом из члана 180. Кривичног законика; обљубу злоупотребом положаја из члана 181. Кривичног законика; недозвољене полне радње из члана 182. Кривичног законика; полно узнемиравање из члана 182а Кривичног законика; подвођење и омогућавање вршења полног односа из члана 183. Кривичног законика; посредовање у вршењу проституције из члана 184. Кривичног законика; приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетних лица за порнографију из члана 185. Кривичног законика; навођење детета на присуствовање полним радњама из члана 185а Кривичног законика. Такође, овај закон примењује се и у поступцима који се воде за кривична дела против брака и породице и то: запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. Кривичног законика; насиље у породици из члана 194. Кривичног законика; недавање издржавања из члана 195. Кривичног законика; кршење породичних обавеза из члана 196. Кривичног законика; родоскврнуће из члана 197. Кривичног законика; запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. Кривичног законика; насиље у породици из члана 194. Кривичног законика; недавање издржавања из члана 195. Кривичног законика; кршење породичних обавеза из члана 196. Кривичног законика; родоскврнуће из члана 197. Кривичног законика. На крају је прописана примена закона и за кривично дело трговина људима из члана 388. Кривичног законика и друга кривична дела, ако је кривично дело

[264] чл.2., Закон о спречавању насиља у породици.

последица насиља у породици.[265] Такође, закон пружа заштиту и подршку жртвама наведених кривичних дела.

Новине које предвиђа овај закон односе се на процес специјализације и координације јавних тужилаштва, полиције, судова опште надлежности и прекршајних судови, као надлежних државнх органа и центри за социјални рад, као установе.Такође и остале установе које се баве социјалном заштитом, васпитањем, образовањем, здравствене установе и установе за родну равноправност баве се спречавањем насиља у породици, пружањем обавештења о насиљу и давањем помоћи и подршке жртвама насиља.[266]

Законом је прописано поступање полицијских службеника у случају непосредне опасности од насиља у породици. Наиме, полицијски службеници су дужни да о сваком сазнању о постојању насиља у породици или непосредној опасности од њега, одмах обавести полицијског службеника. Овлашћени су да самостално или на захтев надлежног полицијског службеника могућег учиниоца насиља приведу у надлежну организациону јединицу полиције, у сврху вођења поступка. Учинилац насиља због вођења поступка може бити задржан највише осам сати у надлежној организационој јединици полиције.[267]

Поступање полицијског службеника према могућем учиниоцу који је доведен у надлежну организациону јединице полиције је одређено у чл. 15. Прописано је да је полицијски службеник дужан да могућем учиниоцу насиља који је приведен омогући да да изјаву о свим битним чињеницама. Такође, овлашћен је да од других полицијских службеника прикупи обавештења и процени ризик непосредне опасности од насиља у породици. Када полицијски службеник учиниоца насиља не доведе у надлежну организациону јединицу полиције, процењује ризик чим буде обавештен о постојању насиља. Уколико постоји потреба овлашћен је и да пре окончања процене ризика, прибави мишљење центра за социјални рад.[268]

Процена ризика коју врши надлежни полицијски службеник у што хитнијем року прописана је у чл. 16. Наиме, прописано је да је надлежни полицијски службеник дужан да одмах сва обавештења о постојању насиља у породици или непосредној опасности од њега и процену ризика достави основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази

[265] чл.4., Закон о спречавању насиља у породици.
[266] чл.7., Закон о спречавању насиља у породици.
[267] чл. 14., Закон о спречавању насиља у породици.
[268] чл. 15., Закон о спречавању насиља у породици.

пребивалиштве или боравиште жртве насиља, центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу.[269]

Поступање јавног тужилаштва и суда у случају обавештења о постојању насиља у породици прописано је у чл. 18. и чл. 19. закона. Јавни тужилац дужан да после пријема обавештења, процене ризика и одлуке о изреченим хитним мерама од стране полицијског службеника за спречавање насиља у породици у року од 24 часа од часа пријема обавештења предложи надлежном суду продужавање хитних мера, ако из обавештења и процене ризика утврди да постоји непосредна опасност од насиља у породици. За одлучивање о предлогу јавног тужиоца о продужавању хитних мера надлежан је суд. Одлуку о предлогу за продужавање хитних мера доноси судија појединац. Надлежни суд може предлог јавног тужиоца усвојити и продужити хитну меру, ако на основу процене ризика, приложених доказа и навода из предлога утврди постојање озбиљне непосредне опасности од насиља у породици. Ту одлуку о предлогу надлежни суд доноси у року од 24 часа у облику решења, неодржавајући рочиште.

О донетој одлуци по предлогу јавног тужиоца за продужење хитних мера суд одмах обавештава јавног тужиоца и полицијског службеника за спречавање насиља у породици, који је дужан да о одлуци одмах обавести лице према којем је одредио хитну меру. Против решења дозвољена је жалба у року од три дана од дана достављања решења. Жалбу против решења могу поднети јавни тужилац и лице према коме је одређена хитна мера. О жалби одлуку досноси веће вишег суда које се састоји од троје судија. Законом је прописан рок од три дана од дана пријема жалбе за доношење одлуке. Подтупајући по жалби веће својом одлуком одбија жалбу и потврђује решење основног суда или усваја жалбу и преиначује решење основног суда. Приликом одлучивања Виши суд, сходно закону, не може да укине решење првостепеног суда и предмет врати суду на поновно одлучивање. Жалба не одлаже извршење решења основног суда.[270]

Трајање хитних мера прописано је у члану 21 и одређено је да их изриче полицијски службеник за спречавање насиља у породици у трајању најдуже 48 сати. Хитне мере продужава суд за још 30 дана.

У циљу ефикаснијег спровођења овог закона у оквиру полицијске управе, Основног и Вишег јавном тужилаштву, Основног и Вишег суду и Центра за социјални рад одређују се посебна лица за везу, која су дужна да свакодневно размењују информације и податке ради спречавања насиља у породици, откривања, гоњења и

[269] чл. 16. ст.3., Закон о спречавању насиља у породици.
[270] чл. 20 ст.4 и ст.5., Закон о спречавању насиља у породици.

суђења за кривична дела одређена овим законом и пружања помоћи жртвама насиља у породици и кривичних дела одређених овим законом.[271]

Чланом 25. закона прописано је организовање група за координацију и сарадњу на подручју сваког основног јавног тужилаштва са циљем разматрања сваког случај насиља у породици, који није правоснажно окончаном судском одлуком у грађанском или кривичном поступку. Такође, она разматра и случајеве када је потребно да се жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела из овог закона, пружи заштита и подршка. Прописано је и прављење индивидуалног плана заштите и подршке жртви и давање предлога надлежном јавном тужилаштву о мерама за окончање судских поступака.[272] Ову Групу за координацију и сарадњу чине представници основних јавних тужилаштава, полицијских управа и центара за социјални рад. Истом председава члан групе из реда заменика основног јавног тужиоца. Група за координацију и сарадњу одржава састанке најмање једном у 15 дана.[273]

Законом је прописано да је дужност надлежних полицијских службеника, јавних тужиоца и судија, да прођу специјализовану обуку у складу са програмом Правосудне академије, о чему по завршеној специјализованој обуци добијају сертификати.[274]

Овај Закон разрађује и механизме заштите и подршке жртава, које најпре имају право да буду информисане о својим правима, као што је право на бесплатну правну помоћ, као и да буду обавештене о органима, лицима и удружењима која пружају помоћ и подршку. Једна од битних мера је и израда индивидуалног плана заштите и подршке жртвама.

Закон прописује да надлежна полицијска управа има дужност вођења евиденције о случајевима насиља у породици који су пријављени, о хитним мерама које су изречене и извршене ради заштите од насиља у породици.[275] Такође, дужност је и Основног суда да води евиденцију о одлукама којима су одређене мере ради заштите од насиља у породици и одлукама донетим поводом поднетих предлога за продужење хитних мера. Основно јавно тужилаштво је у обавези да евидентира предлоге који се односе на продужење хитних мера и захтеве за одређивање мера заштите од насиља у породици.

[271] чл. 24., Закон о спречавању насиља у породици.
[272] чл.25. Закон о спречавању насиља у породици.
[273] чл. 26., Закон о спречавању насиља у породици.
[274] чл. 28., Закон о спречавању насиља у породици.
[275] чл. 32., Закон о спречавању насиља у породици.

Закон прописује да центри за социјални рад имају дужност вођења евиденције о примењеним индивидуалним плановима заштите и подршке жртви.[276]

Ради праћења примене овог закона и унапређивања координисаног и ефикасног деловања у области заштите од насиља у породици у члану 35 Закона предвиђено је образовање Савет за сузбијање насиља у породици од стране Владе. Савет се састоји од представника надлежних државних органа, организација и установа надлежних за примену овог закона, а ако се појави потреба може у свој рад укључити и представнике научних и других стручних институција и удружења, које обављају делатности у вези са заштитом од насиља у породици.[277]

Закон је у чл. 36 предвидео прекршајне санкције у случају непоштовања закона. Тако се лицу које прекрши хитну меру која му је изречена или продужена изриче казна затвора у трајању до 60 дана. Затим је прописано да се одговорно лице у државном и другом органу, организацији и установи које полицији или јавном тужиоцу неодложно не пријави насиље или не реагује на пријаву или опструира пријављивање или реаговање на свако сазнање о насиљу у породици или непосредној опасности од њега кажњава новчаном казном у износу од 50.000 динара до 150.000 динара.[278]

У свом раду аутори Дарко Димовски и Иван Милић, Нормативне препреке имплементације Закона о спречавању насиља у породици, дали су критички осврт овог Закона.[279] Пре свега анализирајући чл. 14. и чл. 15. закона, навели су да је законодавац приликом доношења закона требао да употребљава термине који су већ познати, и својствени кривичном законодавству, као што су осумњичени, окривљени или оптужени, а не термин могући учинилац, посебно имајући у виду да овакав термин не познаје ниједан законски текст. Уједно, употреба термина „могући учинилац“ доводи до закључка да то лице није извршило кривично дело насиља у породици. Такође, указали су и на то да је законодавац, приликом коришћења терминологије требао да буде доследан и у односу на означавање жртве, те да користи термин „могућа жртва кривичног дела“, а не „жртва кривичног дела“ како је наведено у законском тексу.

Такође, како је овим законом прописана специјална обука за поступање надлежних државних органа у случајевима насиља у породици, и то како полицијских службеника, јавних тужиоца, заменика јавних тужиоца и судија, и то обуку коју спроводи

[276] чл. 35., Закон о спречавању насиља у породици.
[277] чл. 35., Закон о спречавању насиља у породици.
[278] чл. 36., Закон о спречавању насиља у породици.
[279] Dimovski, D., Milic, I., *Globalisation and law,* Faculty of Law, University of Nis, Nis, 2017.godina, str. 253-268.

Правосудна академија, односно Криминалистичко-полицијска академија, то су поставили питање стручности ових установа како у погледу спровођења обуке тако и у погледу осмишљавања самог програма, као и евентуалног учешћа наставника и сарадника Криминалистичко полицијске академије. Такође, указали су да законом, након завршетка обуке није предвиђена додатна обука, односно континуираност у савладавању посебних вештина и знања у поступању са жртвама кривичних дела.`

Указали су да се закон не односи на случајеве када малолетна лица учине насиље у породици, при томе наводећи оправдане аргументе за овакво решење законодавца, који се огледају у томе да је проблематично изрећи хитну меру малолетнику, имајући у виду негативне стране изрицања хитне мере малолетнику. Али са друге стране указали су на реалност да је вршење кривичних дела од стране малолетника врло често, па и насиља у породици од стране малолетника према родитељима или другим члановима породице, те су у том смислу и констатовали да је законодавац морао, а да би спречио насиље у породици, да пропише и механизме којима ће се „малолтници спречити у вршењу насиља“.

Такође, анализирајући закон указали су да законом није прецизно наведено ко је задужен за извршње хитне мере, као и на проблеме који се могу појавити приликом извршења хитне мере, а који се огледају кроз ситуације објективне немогућности извршења мере (када лице коме је изречена мера ради у истој фирми у којој раду и „жртва“, када евентуално живе у истој згради, користе исти градски превоз до посла и сл.).

2.7.2. Породичноправна заштита деце од насиља у породици

Породичноправна заштита од насиља у породици у Републици Србији регулисана је Породичним законом, где је изричито забрањено насиље у породици. Породичним законом прописано је право чланова породице на заштиту од насиља у породици, прописане су мере породично-правне заштите и услови за њихово одређивање. Такође, прописано је вођење посебног поступка у циљу заштите од насиља у породици.

Породични закон предвиђе две врсте лишења родитељског права: потпуно и делимично лишење. За злоупотребу или грубо занемаривање дужности из садржине родитељског права родитељ се потпуно лишава родитељског права.[280] То је најтежа

[280] чл. 81. ст.1., Породични закон Републике Србије, („Службени гласник Републике Србије“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015).

породично правна санкција која се може изрећи једном или оба родитеља. Законске претпоставке за лишење родитељског права су „злоупотреба родитељског права“ и/или „грубо занемаривање родитељске дужности“. Тако сагласно законској норми, родитељ злоупотребљава родитељска права: 1. код физичког, сексуалног или емоционалног злостављања детета; 2. када дете израбљује тако што га сили га на претерани рад или на рад којим врши угрожавање његовог морала, здравља или образовањ, односно на рад који је забрањен законом; 3. уколико дете подстиче да врши кривична дела; 4. када дете навикава да се ода на рђаве склоности; 5. када на неки други начин врши злоупотребу родитељских права.[281] Насупрот овоме, законом је прописано у којим ситуацијама родитељ грубо занемарује родитељске дужности и то: 1. када напусти дете; 2. када се не стара о детету са којима живи; 3. избегава давање издржавања детету или одржавања личних односа са дететом са којим не живи, односно уколико спречава детет да одржава личне односе са родитељем са којим дете не живи; 4. када са намером и без оправдања избегава да створи услове за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника; 5. када на неки други начин занемарује дужности родитељских права.[282]

Родитељ потпуно лишен родитељског права губи сва права и дужности из родитељског односа, изузев дужности издржавања детета. С друге стране, сва права детета према родитељу остају. С обзиром да заједница живота родитеља и детета у овом случају престаје, у теорији се истиче да је то ситуација настанка обавезе за надлежне органе, односно службе да омогуће, у мери у којој је то одговарајуће, одржавање личних односа детета и родитеља, како би се омогућила реконструкција родитељског односа.[283]

Суд може родитељу кога потпуно лишава родитељског права изрећи неку од заштитних мера за заштиту од насиља над децом. Од заштитних мера може да се изда налог ради исељења из породичног стана или куће и налог ради усељења у породични стан или кућу. Такође, могу се изрећи мера забране приближавања члану породице, мера забрана даљег узнемиравања члана породице и забрана приближавања.[284]

Родитељ може бити делимично лишен родитељског права када несавесно врши права или дужности из садржине родитељског права. Одлуку доноси суд који лишава родитеља једног или више права и дужности из садржине родитељског права, осим

[281] чл. 81. ст.2., Породични закон Републике Србије.
[282] чл. 81. ст.3., Породични закон Републике Србије.
[283] Јањић-Комар, М., Корах, Р., Поњавић, З., *Породично право*, Београд, Номос, 1999.година, стр. 50.
[284] чл. 198. ст.2., Породични закон Републике Србије.

дужности издржавања детета. Родитеља који врши родитељско право суд може лишити права и дужности да чува, подиже, васпитава, образује и заступа дете, управља и располаже његовом имовином, док родитеља који не врши родитељско право може лишити права да одржава личне односе са дететом и права да доноси одлуке о питањима која битно утичу на његов живот.[285] Судском одлуком родитељу који се делимично лишава родитељског права може се изрећи и једна или више мера за заштиту од насиља у породици.

Законом је прописано право детета да пред судом поднесе тужбу у поступку заштите дететових права и поступку поводом вршења или лишења родитељског права. Овај поступак покреће се подношењем тужбе. Све дечије, здравствене и образовне установе, установе за социјалну заштиту, правосудни и други државни органи, удружења и грађани имају право и дужност да надлежно јавно тужилаштво или орган старатељства упознају са разлозима за заштиту права детета.[286]

Тужбу ради лишења родитељског права могу да поднесу дете, други родитељ детета, јавни тужилац и орган старатељства. Законом је прописана хитност спровођења поступка за заштиту права детета и поступка за лишење родитељског права. Хитност овог поступка остварује се прописивањем рока од 8 дана од дана пријема тужбе за заказивање првог рочишта, и кроз обавезу суда који поступа по жалби да о истој одлучи у року од 15 дана од дана пријема жалбе. Породичним законом је прописана дужност суда да пре него што одлучи о заштити права детета или о лишењу родитељског права, обавезно прибави стручни налаз и мишљење од органа старатељства, породичног саветовалишта или друге установе која је специјализована за посредовање у породичним односима.

3. Криминолошка обележја насиља над децом-феноменолошка својства

Насиље над децом део је укупног насиља у друштву. Оно има своје друштвене детерминанте одређене друштвено-економским развојем, патријахалном традицијом, ауторитарношћу у процесу васпитања, променама у структури и функционисању савремене породице, ставом друштва према насиљу уопште и насиљу у породици посебно.[287]

[285] чл. 82. ст.3. и ст.4., Породични закон Републике Србије.
[286] чл. 264. ст.4., Породични закон Републике Србије.
[287] Вучковић-Шаховић, Н., op. cit., стр. 178.

Дефиниције насиља, злоупотребе и злостављања деце повезане су са начином друштвене реакције на одређена понашања која угрожавају биолошку и социјалну репродукцију. [288]

Насиље над децом могуће је дефинисати на више начина, полазећи од различитих контекста посматрања. Најужа дефиниција била би да насиље над децом подразумева физичко повређивање детета.[289] Насиље над децом у облику физичког злостављања сматра се, пре свега, открићем медицине, које је подстакнуто и омогућено развојем дијагностичких техника.

Укључивање клиничких и психијатријских аспекта овог феномена доводи до дефиниције „синдром претученог детета“, који означава комплекс манифестација везаних за озбиљне повреде нанесене детету од стране родитеља или других особа које се о њему страју.[290]

Нешто шири појам поред физичког повређивања деце, обухвата и психичко злостављање деце. Полазећи од најужих дефиниција насиља или злоупотребе деце, преко оних које обухватају и психичко злостављање, долази се до најширих које под злоупотребом подразумевају свако осујећење оптималног дечјег развоја.[291]

Под злостављањем деце Светска здравствена организација подразумева физичко и емоционално злостављање, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак према детету, као и различите облике комерцијалне или друге експлоатације, које доводе до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ.[292]

Један од новијих теоријских-методолошких оквира за дефинисање насиља полази од поставке да оно представља континум са различитим облицима и ступњевима понашања којима се повређују или угрожавају права детета на живот и развој.

---

[288] Обретковић, М., *Права детета на заштиту од породичног насиља*, Социјалана мисао, бр. 4, Београд, 1997.година, стр. 8.

[289] Мршевић, З., Миливојевић, С., Ћопић, С., *Деца - жртве насиља - криминолошки, кривичноправни и кривичнопроцесни аспект*, Темида, Београд, бр.1, год. 3, 2000. година, стр. 14.

[290] Кемпе према Freemen, M.D.A. (1983): *The right and wrongs of Children*, London, Frances Pinter, pp. 107, Цитирано у: Обретковић, М., op. cit., стр. 9.

[291] Gil, D.G. (1971) *"Violence against children"*, Journal of Marriage and Family, 33/4, Цитирано у: Обретковић, М., op. cit., стр. 9.

[292] Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., и др., *Заштита детета од злостављања и занемаривања*, Примена Општег протокола, Центар за права детета, Београд, 2011. година, стр. 11.

Предложена типологија обухвата три главна облика злоупотребе: физичко злостављање, сексуалну злоупотребу и занемаривање деце.[293]

Иако не постоји општеприхваћена дефиниција појма насиља над децом, за потребе докторске дисертације, као полазни појам прихваћена је дефиниција Милосављевића који под насиљем над децом подразумева „такве односе и понашања појединаца, друштвених група или институција, глобалних друштава и других којима се уз примену силе наноси бол, физичка или психичка оштећења, угрожава здравље и физички и психички интегритет личности и осујећује нормалан развој непунолетне особе“.[294]

Постоје различити приступи објашњењу узрочности насиља над децом. Један број аутора појаву насиља над децом повезује са психолошким факторима личности извршиоца насиља. Исти наводи да постоје извесне биолошко нагонске особине или психолошка обележја особе која злоставља децу. Анализом фактора личности извршилаца насиља над децом утврђен је клиничко-психијатријски модел насилника, према коме је насилник раздражљив, примитиван, сколон асоцијалном понашању, алкохоличар. То су особе које су и саме у детињству биле злостављане, имале трауматично детињство, биле напуштене од стране једног или оба родитеља, емоционално фрустриране и сл.[295]

Објашњење узрочности насиља над децом индивидуалним микрофакторима нису довољна приликом сагледавања узрока овог облика криминалитета. Узроке насиља над децом треба посматрати кроз деловање микро и макросоцијалних фактора. Макросоцијални фактори насиља над децом условљени су друштвено-економским променама у структури савремене породице, порастом агресивности у друштву и породици, материјалним условима живота, недостатком оговарајућих друштвених мера и државне интервенције за спречавање ове појаве.

3.1. Распрострањеност насиља над децом

Међународна студија злостављања указује на податак да је 53.000 деце широм света у току 2002. године умрло због злостављања. Ова студија показује да је 80 до 98%

[293] Freemen, M.D.A., (1983): *The right and wrongs of Children,* London, Frances Pinter, pp.115-116, Цитирано у: Обретковић, М., op. cit., стр. 9.
[294] Милосављевић, М., *Насиље над децом*, Теоријско-методолошке основе истраживања, Факултет политичких наука, Београд, 1998. година, стр. 38.
[295] Вучковић-Шаховић, Н., op. cit., стр. 177-178.

деце физичко кажњавање доживело у кућним условима. Трећина деце из узорка доживело је примену тешке физичке казне уз употребу предмета. Кроз ову студију се дошло до података да је у току 2002. године код 150 милиона женске и 73 милиона мушке деце широм света, било забележено сексуално злостављање; а 1.8 милиона деце су током 2000. године била жртва проституције и порнографије.[296]

У Великој Британији подаци указују да једно до два детета недељно умре због директног насиља или због неадекватне неге родитеља. У 10% случајева, од овог броја, не може се утврдити тачан узрок смрти детета ни након обдукције, а постоји сумња да је у питању злостављање односно занемаривање детета. Такође, подаци указују да код 60% деце које су жртве физичког злостављања, имају искуство поновљеног злостављања у наредних годину дана.[297]

Истраживања која су обављена у САД указују да око 3 милиона деце сваке године буде евидентирано као жртве злостављања или занемаривања, док је 1.200 деце убијено од стране својих родитеља.[298] Половина убијене деце била су претходно пријављена као жртве злостављања или занемарања од стране родитеља или старатеља.[299]

Као најчешћи облик насиља над децом у САД јавља се занемаривање деце најмлађег узраста, и то чак 62,8% насиља. Физичко злостављање чини 16,6% евидентираних случајева, сексуално злостављање се јавља у 9,3%, а емоционално односно психолошко злостављање у 7,1%. Резултати студије National Inicidence Study (NIS-4) током 2005 и 2006. године, указују да је на сваких 1.000 деце у САД евидентирано је 30,6 случајева занемаривања, односно 11,3 случајева злостављања.[300]

Сличне податке показује и National Center for Prevention of Cruelty to Children. Наиме, у Енглеској се од 21.666 предмета који су регистровани као случајеви социјалне заштите деце, у 43% случајева јавља се занемаривање најмлађих.[301]

Национална студија спроведена у Румунији од стране Светске здравствене организције такође потврђује учесталост занемаривања деце. Ово истраживање је

---

[296] Pinheiro PS. *World Report on Violence against Children.* UN Secretary General's Study on Violence against Children; 2006.

[297] Lynch, M., *Улога педијатра у заштити деце од злостављања и занемаривања*, Семинар за стручњаке примарне здравствене заштите, Београд: Институт за ментално здравље; 2000, Цитирано у : Пејовић-Миловановић, Ишпановић, Радојковић, В. и др., *Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената*, Психијатрија данас, Београд, 2001. година, стр. 177.

[298] Geller, R., (1996): *Thr Book of david*, str. 40-57, Цитирано у: Лукић, М., *Криминолошка анализа насиља у породици*, Магистарска теза, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2003. година, стр. 47.

[299] Ibidem.

[300] *Child welfare.* Видети: https://www.childwelfare.gov/calendar/materials/ncands_09.cfm, приступ 10.10.2017. године.

[301] *Statistics-child abuse*. Видети: www.nspcc.org.uk, приступ 13.05.2017. године.

обављено на узорку од 714 девојчица и 581 дечака, узраста 13-14 година. Од тог броја 46% испитаника имало је искуство физичког занемаривања, 44% говорило је о емоционалном занемаривања, а 34% о занемаривању у оквиру образовања. Званични национални подаци у Румунији указују на тежак и лош положај деце, и они говоре „да само у граду Букурешту на улици живи око 1.500 деце, док подаци УНИЦЕФ-а указују да је број "деце улице" и двоструко виши".[302]

У нашој земљи нема прецизних података о размерама насиља над децом због недостатка интегрисане базе података, као и проблема при упоређивању података из различитих сектора. Доступни статистички подаци и истраживања о насиљу над децом у Србији не одступају значајније од података у међународним оквирима.

Истраживањем насиља у породици које је спроведено у Србији дошло се до података да је: 25% жена као дете преживело насиље у породици; 28% насилника је у детињству било жртва насиља; деца су присуствовала у 38,4% случајева насиља према мајци, а у 43,8% отац је био насилан према њима.[303]

Истраживање спроведено код нас крајем деведесетих година на узорку од 600 деце различитог узраста, од предшколског до млађег пунолетства, указује да стручњаци у претшколским установама региструју физичко насиље над децом чији су извршиоци родитељи у 53% случајева, а психичко у 60% случајева.[304]

Југословенски центар за права детета је у сарадњи са УНИЦЕФ-ом спровео истраживање међу децом старости од 14 до 18 година, у Србији и Црној Гори. Оно упућује на података да је 70% деце сматрало да млади нису у довољној мери заштићени од насилних родитеља и других одраслих. Трећина испитаника рекла је да одрасли оправдавају батине као стратегију васпитања и верују у стару изреку "батина је из раја изашла".[305]

Тим за заштиту деце од злостављања и занемаривања, који постоји у оквиру Института за ментално здравље у Београду, од 2000. године до средине 2001. године, евидентирао је 325 пријављених случајева деце и адолесцената код којих су постојали тешки облици злостављања и занемаривања. У највећемо броју реч је о случајевима који

[302] UNICEF (2009), *Children living on the street.* Видети: http://www.unicef.org/romania/children_1603.html, приступ 15.10.2016. године.

[303] Ковачевић, М., Насиље над децом у породици (појам и распростарњеност), бр. 2-3/2005, *Социјална мисао,* Београд, 2005. година, стр. 184.

[304] Срна, Ј (1998): *Насиље над предшколском децом- улога вртића у превенцији и заштити*, Насиље над децом, Факултет политичких наука, Београд, стр. 129-154., Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 47.

[305] Косо, С., Шкријељ, А., Шкријељ Б., Дубарић, Е, Прушчевић, Ф., Хаџић, С., *Представе и размишљања деце о злостављању*, Београд, UNICEF Београд, 2005. година.

су пријављени из регионалних Центара за социјални рад, у 24,8% или су пријављени од стране мајке, у 24%. Половина ових случајева, и то 54,3% пријавило се за помоћ Тиму са већ основаном сумњом на злостављање деце. Преосталих 45,7% случајева је евидентирано током терапијског рада.[306]

Учесталост насиља над децом у Србији, приказана је у Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља. Овај документ усвојила је Влада РС и њиме се указује да се повећава број евидентиране злостављане и занемарене деце према подацима центара за социјални рад у Републици Србији. Тако је у 2005. години евидентирано за 2.000 више случајева него у 2001. години, што је десет пута већи број злостављане и занемарене деце која су регистрована кроз систем социјалне заштите. У 2005. години у центрима за социјални рад регистровано је 2.275 деце жртава злостављања, а у 2006. години је број повећан за 22% односно 2.771 евидентираних случајева. У највећем броју случајева деца су жртве најразличитијих облика злостављања. Као најчешћи вид злостављања јавља се грубо занемаривање потреба и развоја детета. У сваком петом случају доминанти облик злостављања код 22% је физичко насиље, док се у 29% јавља емоционално, односно психичко злостављање деце. У Прихватилишту за ургентну заштиту злостављане деце у Београду, од 2003. до краја фебруара 2008.године, збринуто је 177 деце и адолесцената, оба пола, са најтежим видовима злостављања и занемаривања.[307]

Служба за координацију заштите жртава трговине људима, која постоји од 2004. године при Заводу за васпитање деце и омладине у Београду, индетификовала је 38 жртава трговине људима. Подаци показују да је од овог броја њих 18 малолетних, четири дечака и 14 девојчица. У 2005. години је регистровано 53 жртава, све су биле женског пола, од чега 11 малолетник девојчица. У 2006. години, број регистрованих случајева је повећан на 62 жртве. Од овог броја 34 је малолетних, и то 32 девојчице и два дечака. [308]

Подаци Министарства рада и социјалне политике из 2006. године, указују да од 7.953 деце без родитељског старања доминантно место заузимају деца родитеља који не врше адекватно родитељско право (73%), односно где је забележено занемаривања или злостављање, или злоупотреба родитељског права. Мера корективног надзора над

[306] Пејовић, Милованчевић, М., Ишпановић, Радојковић, В., и други, op. cit., стр. 178.
[307] *Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља,* Влада РС, („Службени гласник РС“, бр. 55/05 и 71/05-исправка, 101/07 и 65/08), 2008. година, стр. 7.
[308] Ibidem.

вршењем родитељског права изречена је за 3.434 родитеља. За потпуно или делимично лишење родитељског права покренуто је 314 судских поступака.

У извештајима установа здравствене заштите могу се пронаћи подаци који се односе на насиље над децом. Значајни подаци у овом смислу су подаци Института за здравствену заштиту мајке и детета Србије "др Вукан Чупић", као и Одсека за психолошко психијатријску процену и третман злостављане и занемарене деце и њихових породица при Институту за ментално здравље у Београду.

Подаци Института "др Вукан Чупић" указују да је у периоду од шест година у институту лечено 143 деце под сумњом злостављања. Код 43% случајева реч је о деци основно-школског узраста, у 31% предшколског узраста и 13% одојчади, за које се сумњало да су жртве насиља.

Подаци о раду центра за социјални рад из 2010. године говоре о пријављених 3.385 случајева деце која се јављају као жртве породичног насиља. Наведено указује да постоји пораст броја пријављених случајева у односу на 2008.годину када је било евидентирано 3.112 пријава за породично насиље. У конкретном су обухваћени случајеви које су открили центри, а не и случајеви из других сектора. „Од 3.385 случаја, 800 је случајева физичког насиља, 1.500 случајева емоционалног насиља, око 800 деце се јављају као жртве занемаривања, око 120 деце као жртве сексуалног насиља и 148 случајева економског искоришћавања".[309]

Балканску епидемиолошку студију о злостављању и занемаривању деце у Србији чинио је узорак од 4.027 деце. Подаци указују „да је око 70% деце једном током живота доживело неки облик психолошког или физичког насиља, више од четвртине деце једном у животу осећало занемарено, више од 1/3 деце барем једном у животу било сведок породичног насиља, више од 8% деце је доживело сексуално насиље, а око 5% случајева је доживело неки облик сексуалног насиља.[310]

Драстичније податке приказала је Мрежа организације за децу Србије, крајем 2012. године, која показује да две трећине деце, старосног узраста од 2 до 14 година, има искуство са неким видом психолошког или физичког насиља, док се чак 67% деце кажњава у васпитне сврхе.[311]

---

[309] *Насиље над децом у Србији: Како побољшати реаговање пружалаца услуга у области утврђивања, пријављивања и упућивања случајева насиља над децом*, УНИЦЕФ и ЕУ, 2013. година, стр. 25.
[310] *Ментално здравље деце и младих; Сусрет теорије и праксе*; III Конгрес друштво за дечију и адолесценту психијатрију и сродне струке Србије: Министарство здравља Републике Србије, Medicus London, ДЕАПС 2013. година, стр. 16.
[311] *Мрежа организација за децу*. Видети: http://www.zadecu.org/saopstenja.php, приступ 20.05.2015. године.

Прихватилиште за ургентни смештај злостављане деце у Београду такође говори о размерама насиља над децом у Србији. „Према наводима координаторке Прихватилишта од оснивања ове установе, крајем 2002. године до средине 2013. године, у Београду, хитно је збирнуто 431 детета, и највећи број случајева из узорка односи се на ситуације физичког, здравственог, васпитног и едукативног занемаривања“. [312]

Према подацима Центра за социјални рад Града Новог Сада, број пријава за злостављање деце од 2010. до 2015. године се значајно повећавао, на шта указује податак да је током 2010. године било 101 пријава; у току 2011. године пријављено је 77 случајева злостављања; нешто мање пријава је било током 2012.године и то 53. Током 2013. године број пријава је износио 122., да би се у 2014. и и 2015. години (до 25.11.2015. године) број пријава за злостављање деце значајно повећао те је у 2014.години пријављено 254 случајева а у 2015.години – 347 пријава. Током 2014. године Центар за социјални рад Града Новог Сада је радио анализу злостављане деце.[313] Анализа је рађена на основу пријава за злостављање деце у периоду од 2010. – 2013. године и истом су обухваћена деца узраста до 14 година старости. Обрађено је 140 досијеа корисника и 176 деце која су жртве злостављања. Подаци указују да је најучесталији облик злостављања деце истовремено физичко и емоционално злостављање, као и сексуално злостављање. Жртве злостављања су најчешће деца у узрасту од 6-8 година или 12-14 година, која углавном потичу из породица са дисфункционланим породичним односима (насиље у породици, разведени родитељи са постбрачним конфликтима и сл.). Пријаву злостављања у највећем броју случајева подносила је мајка детета или полиција, док се као учиниоци злостављања најчешће јавља отац, затим мајка или неки други сродник детета. Подаци показују да су код 83% пријава учиниоци злостављања лица мушког пола, старости између 30-50 година, као и да се злостављање дешавало више пута пре него што је и пријављено.

У 2015.години Центру за социјални рад „Свети Сава“ Ниш поднето је 525 пријава за случајеве породичног насиља. Код 190 случајева ради се о насиљу према деци, и то у 97 случајева као жртве јављају се деца мушког пола, док се у 93 случајева јављају деца женског пола. Најзаступљеније је занемаривање деце и то у 77 случајева занемаривање деце мушког пола, а у 63 случајева реч је о занемаривању деце женског пола. Када је реч

[312] *Аутономни женски центар Београд.* Видети: http://www.womenngo.org.rs/, приступ 21.04.2015. године.
[313] Циљ анализе злостављане деце јесте да се, на основу расположивих података, да пресек стања у области заштите деце од злостављања (односно подаци везано за жртве злостављања, починиоце злостављања и деловање релевантних установа у поступку заштите од злостављања). Подаци прибављени на основу разговора обављеног са социологом Центра за социјални рад Града Новог Сада, Миланом Мајсторовић.

о физичком насиљу над децом, пријављено је 15 случајева према деци мушког пола и 20 случајева према деци женског пола. Психичко насиље је пријављено у 9 случајева (4-деца мушког пола и 5-деца женског пола), а пријаве за сексуално насиље у 6 случајева (1-дете мушког пола и 5-деца женског пола). Економско насиље није било пријављено, а за вршњачко насиље постојало је 6 пријава.

Подаци дечје клинике у Тиршовој у 2015. години, др Мирјане Шуловић, указују да је у оквиру здравственог система евидентирано 634 злостављених детета и 201 занемарених детета. Као доминантан облик злостављања јавља се 245 дечака и 133 девојчица као жртви физичког злостављања, 105 дечака и 89 девојчица емоционалног и 14 дечака и 54 девојчице сексуалног злостављања. Према подаци 7 дечака и 23 девојчица јављају се као сведоци породичног насиља. Када је реч о занемаривању, јавља се медицинско занемаривање код 56 дечака и 55 девојчица, емоционално код 49 дечака и 53 девојчица, физичко код 46 дечака и 45 девојчица и едукативно занемаривање код 34 дечака и 26 девојчица. Код 13 детета је евидентирана експлоатација деце и код 6 детета сексуална експлоатација.[314]

Управо подаци о распрострањености насиља над децом највише указују на неефикасност система социјалне и правне заштите. Ипак, права слика насиља над децом представља непознаницу, а постоје и претпоставке да се кроз доступне и познате податке размера ове појаве тек назире. Разлог за такву ситуацију је то што жртве злостављања ретко пријављују насиље, које због тога остаје неоткривено, када се и открије често постоји неповерење према исказу детета, недовољно јасно дефинисање појма насиља у друштву и недовољна свест о постојању и препознавању овог проблема.

3.2. Облици насиља над децом

Зависност детета од одраслих особа и његова беспомоћност носе ризик његове виктимизације различитим облицима насиља. Постоје бројни облици насиља над децом, те дете може бити директна жртва насиља, у случају када се насиље врши према њему, и непосредна жртва, када оно посматра насиље које се спроводи над неким другим лицима из његове породице.

[314] Видети: http://www.blic.rs/vesti/drustvo/potresna-statistika-stotine-dece-u-srbiji-zrtve-zlostavljanja/gp5fdeq, приступ 05.09.2016. године.

Деца могу бити жртве насиље како у породици, тако и изван породице и куће и то на улици, у парковима, у школи и око школе, у разним друштвеним институцијама и заједници.

У наставку докторске дисертације насиље над децом биће приказано кроз облике насиља које се дешавају у породици и то кроз следеће облике: 1. физичко насиље; 2. психичко (емоционално) насиље; 3. сексуално насиље; 4. инцест као посебан облик сексуалног насиља; и 5. занемаривање деце у породици. Такође, предмет анализе су појавни облици насиља над децом ван породице, у друштву и то кроз следеће облике: 1. експлоатација деце; 2. трговина децом; 3. дечија проституција и порнографија и 4. вршњачко насиље.

3.2.1. Насиље над децом у породици

Под насиљем над децом у породици подразумевају се различити облици физичког, емоционалног, сексуалног насиља, злостављања и занемаривања, комерцијалне или друге експлоатације, из којих неминовно прозилази или који могу довести до угрожавања живота и здравља детета, његовог развоја или интегритета у склопу односа који подразумевају осећај одговорности, поверења или моћи.

Насиље над децом у породици је најтежи облик породичног насиља и насиља уопште, из разлога специфичности биолошких, психолошких и социјалних обележја детета, али и односа детета са могућем извршиоцем криминалног понашања. Личност детета првенствено се формира у породици, и то кроз културне обрасце понашања и друштвени живота са којим се најпре упознаје у својој најближој породичној околини.

Породична средина је веома специфично место за појаву и одржавање насилних односа јер, по схватању појединих теоретичара, насиље над децом у породици се одвија у оквиру посебне друштвене групе која се разликује од других малих друштвених група. Положај и улога чланова ове групе се формирају на основу узраста и полне припадности чланова, а не на основу њихових склоности и способности. У породицама у којима владају добри породични односи родитељи разумно са пуно пажње прихватају улогу коју имају у расту и развоју детета, те позитивно реагују на дететова тражења и жеље. Здраву породичну средину карактерише зрава комуникација између њених чланова, сигурност, брига, пажња, поштовање приватности и усмерена пажња, индивидуализиране улоге. У породицама са добрим породичним односима на децу родитељи гледају као на индивидуе, па тако своја очекивања одређују у односу на свако дете, посебно кроз

изражавање бриге о њиховој снази и потребама, као и о њиховим субјективним могућностима. Негативна породична средина најчешће се манифестује употребом насиља према члановима породице. Вербално и физичко изражавање, нетрпљивост између родитеља нарушавају харманију породичног живота и руше родитељски ауторит у очима деце. Пошто у дисфункционалним породицама родитељи не остварују погодне родитељске улоге они прибегавају злостављању и занемаривању својих потомака, зато што „ исходи њиховог сопственог детињства нису разрешени, а њихов лични развој се одвијао неподесно“. [315]

Разноврсност обавеза и одговорности у оквиру породице, а нарочито јаке емотивне везе међу члановима породице отежавају могућност њеног напуштања када се насиље појави. Деца жртве насиља најчешће суочена са осећањем беспомоћности и безнадежности мисле да им нико не може помоћи. Чест је случај да се деца труде да заштите злостављача или се плаше да га пријаве, па се насиље наставља и месецима, често и годинама, и бива прекривено велом породичне тајне. Породица која треба да буде идеална подлога и окружење за психичкофизички, емоционални и социјални развој детета, постаје извор његовог запостављања, занемаривања и злостављања.

Породично насиље може се сматрати примарним и социјално најшире препознативљијим обликом насиља над децом и како најчешће његови облици потичу од родитеља или лица која се непосредно старају о детету, један од основних проблема друштвене реакције тиче се смисла и границе породичне аутономије.[316] До скора су сви облици насиља деце у породици третирани као приватна ствар, а епилог такве ситуације је друштвено неразумевање и законски неадекватно регулисање и дефинисање овог подручја.

Насиље над децом у породици у последње време привлачи пажњу и наше јавности, али се и даље негира постојање ове појаве или се пак истиче да представља појединачне догађаје. Последица оваквог схватања је умањивање опасности и раширеност ове појаве, па чак у појединим срединама и њено оправдање, односно прихватање као нечег нормалног, тако да су неретко, у погледу ових тврдњи присутне

[315] Костић, М., Димовски, Д., *Породица у лавиринту породичног насиља*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“ Ниш, Ниш, 2013. година, стр. 143-145.
[316] Обретковић, М., Насиље у породици - права детета на заштиту, *Темида*, бр.4 год. 1, Београд, 1998. година., стр. 3.

заблуде попут „деца понекад траже батине, злостављачи су непознати људи, злостављачи су душевни болесници и пихопате...“.[317]

Бројна истраживања показују постојање пораста случајева насиља над децом у Србији, што се потенцијално може објаснити ратним окружењима, економским и другим кризама. Иако спроведена истраживања сведоче о распрострањености насиље над децом у породици, до података о размерама ове појаве је веома тешко доћи, јер су доступни статистички подаци непоуздани, обзиром да у већини земаља не постоји јединствено праћење и анализа ове појаве.

3.2.1.1. Услови и узроци насиље над децом у породици

На Европском Савету у Стразбуру, издвојене су три групе узрока који су посматрани као могући извори насиље над децом у породици и то: културна средина, социо-економска средина и породична средина.

1. Културна средина ствара идиличну слику материнства и деце, која је у нескладу са великим променама везаним за миграције и све веће учешће жена у друштвеном животу, њихово економско и емоционално осамостаљивање, што је свакако довело до промене традиционалне мушке улоге у породици, као супериорног оца породице, тако да су породице са децом суочене са бројним проблемима, управо стога што улога мушкарца није претрпела сличан развој у овој ситуацији;

2. Социо-економска средина је веома битан фактор у узроковању насиља над децом. Сиромаштво, незапосленост, низак ниво образовања, алкохолизам, изолација онемогућавају успостављање присних односа међу чланове друштвене заједнице. У таквим друштвеним условима људи су осујећени у исказивању својих осећања и проблема, препуштени самим собом и својим проблемима. Злостављање може да постане нека врста одбране личне егзистенције човека.[318] Са друге стране, високи друштвени статус и борба да би се он одржао, садржи низ сличних опасности.

3. Породична средина фактори (породични сукоби који се могу преносити са генерације на генерацију, развод, алкохолизам у породици и сл.).

---

[317] Стевановић, И., *Деца као жртве породичног насиља,* Правом против насиља, Зборник радова, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2002. година, стр. 92 .

[318] Бањанин-Ђуричић, Н., *Ударац по души*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Југословенски центар за права детета, Београд, 1998. година, стр. 100.

Поред културне, социо-економске и породичне средине, на Европском Савету као фактор се наводе и тзв. изненадни догађаји који могу изазвати велике поремећаје у животу породице (несрећан случај, финансијски проблеми, изолација).

На сличан начин, услове настанка злостављања посматрају медицински експерти, с тим што емоционални стрес издвајају као моменат од посебног значаја.[319] Злостављање детета резултира из интеракције између детета и једног (или оба) родитеља са неким стресним догађањем, који служи за катализацију стварне епизоде.[320] Као емоционални стресови који иницирају злостављање јављају: смртни случај у породици, физичко или ментално обољење једног или оба родитеља, развод или одвајање од родитеља, губитак радног места, пресељење у нову средину, сиромаштво или неадекватан стамбени смештај.

У литератури се наводи средински стрес као етиолошки фактор насиља над децом. Иако не постоји прецизна дефиниција овог појма, већина истраживача се слаже да је средински стрес само један катализатор за личност склону злостављању. У другим студијама[321] наводе се економки притисци као значајни фактори злостављања. Супротно овоме су мишљења оних аутора који су посматрали злостављање деце у економски напреднијој популацији, и који стављају тежиште далеко више на факторе личности и на интрапородичну динамику.[322]

Џастис и Dankan (Justice, Duncan) 1975.године, проналезе четири типске групе ситуација, као још једну врсту притисака који доприносе срединском стресу, и то: а) незапослени очеви који су код куће брину о деци; б) запослене мајке са домаћим породичним обавезама; в) радом преморени мужеви који занемарују своје жене; г) трауматска искуства на радном месту, што резултира неослобођеном унутрашњом тензијом.

Сви ови фактори нужно не доводе до насиље над децом у породици, али могу бити "погодно тле" за испољавање различитих облика насиља над децом у породици.

[319] M.C. McNeese, J.R. Hebeler, *"The Abused Child" – A Clinical Approach to Identification and Management"*, u: Clinical Symposia (CIBA)Vol.29, No 5, New Yersey, 1977, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., *op.cit.*, стр. 102.
[320] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit, стр. 102.
[321] Ibidem, стр. 104.
[322] Ibidem, стр.105.

3.2.1.2. Карактеристике родитеља и детета жртве насиља

Насиље над децом дешава се у свим деловима друштва и етничким групацијам. Бројна истраживања указују да деца која трпе насиље углавном потичу из друштвено изолованих, дезорганизованих породица, лошег имовинског и економског стања. Међутим, насиље над децом постоји и у имућним и најугледнијим породицама, и за њих је специфично да много успешније прикривају дешавања из своје приватности.

Бројна истраживања појаве насиља над децом указују на податак да се као најчешћи учиниоци насиља јављају родитељи деце и то у око 95% случајева. Од тог броја се у 10-15% као злостављачи јављају поочими, помајке, очуси и маћехе. Сматра се да мајке у највећем броју испољавају физичке облике насиља и занемаривања деце млађег узраста, очеви су углавном сексуални злостављачи ћерке, док се браће, сестре и друга лица која се брину о детету у оквиру породице, ретко јављају као насилна лица и злостављачи.[323] Опште је прихваћено правило да један од родитеља покреће и подстиче злостављање, а да други родитељ то пасивно посматра, не предузима ништа да спречи насиље, односно такво насиље дозвољава.[324]

Када је реч о анализи односа насиља над децом и женама као насилницама, треба напоменути да нека истраживања изводе закључак да су жене у подједнакој мери насилне према деци као и мушкарци. Истраживање о распрострањености злостављања и занемаривања деце потврдило је став да су у значајном проценту мајке насилне према деци (23%). Ипак на првом месту се налазио отац као насилник. (35%).[325]

Уколико се прихвати овај став, да су мајке или старатељке више или исто насилне према деци као и очеви, концепт насиља у породици, као мушког насиља доводи се у питање. Са друге стране су аутори који критикују схватање да је насиље над децом доказ испољавања агресије оба пола. Наиме, уколико се упореди време, тј. број сати проведених са децом и насиља која су она трпела од стране мушких и женских старатеља јасно је да су мушкарци далеко више насилни од жена. Истовремено студије показују да су мушкарци више склони да чине тежа дела која остављају озбиљније последице од жена.[326] Најзначајније је ипак становиште да је често реч о наношењу мањег зла од стране

[323] Љубојев, Н., op. cit., стр. 68.
[324] Стевковић, Љ., Породично насиље над децом-феноменолошки аспект, *Социјална мисао,* Београд, бр. 2, 2007. година, стр. 10.
[325] Обретковић, М., Жегарац, Н., (1998): *Центри за социјални рад и улога органа стратељства у превенцији и заштити деце од насиља*, Насиље над децом, стр. 279-290, Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 48.
[326] O'Toole, L. i Schiffman, J. (1997): *"Children and Gender Violence"*, str. 305-307, Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 48.

мајки које су и саме жртве насиља у породици. Наиме, оне су, имајући у виду тежину насиља којим прети насилник, а чије су и оне жртве, рационално понашају и бирају да оне буду насилне према деци и нанесу им мање повреде, него њихови партнери.[327]

Доступни подаци и анализе упућују на мишљење да највећи број родитеља који злоставља своју децу, око 80-90%, нису душевно поремећена лица, чак не припадају ни криминалном миљеу, а преосталих 10-20% злостављача су личности психопатске структуре. Такође, и феминистичка истраживања говоре у прилог томе да већина насилника нису психопатске личности, нити су асоцијални у клиничком контексту: „то су људи који праве избор".[328]

Једна студија шездесеторо злостављане деце и њихових породица које је направио "The Downstate" медицински Центар (истраживачи Green, Gaines I Sandgrund, 1974) показала је следеће личне карактеристике родитеља склоних злостављању:[329]

1. Родитељи се ослањају на дете да би гратификовали потребе зависности које нису задовољене у односима са брачним другом или са својим породицама.
2. Они манифестују оштећену контролу импулса, базирану на искуству, стеченом у детињству, са оштрим казнама и индетификацијом са моделима виолентних одраслих особа.
3. Они су хендикепирани слабом само-концентрацијом. Осећају се безвредним и „девалвирани", што се испољава кроз одбацивање и критицизам, којем су и сами били изложени од стране одраслих, за време њиховог сопственог детињства.
4. Они показују поремећаје у формирању индетитета. Индетификације се померају, нестабилне су и њиме доминирају непријатељски интропројекти, извучени из интернализације „ слабог и рђавог" самог себе, и представљања објеката из раног детињства.
5. На насртаје на њихово самопоштовање, они реагују са компензаторном адаптацијом. Због своје потребе да одржавају позитивну фасаду у односу са другима, они се морају додатно бранити и против сопствене свести о наглашеним осећањима безвредности.

[327] Stark, E. (2000): *A Failure to Protect- Unrevealing Battered Mother's Dilemma*, Wester Law Review, No. 29. str. 33-40., Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 48.
[328] M., Paymar, *"Test the West"-Gender Democracy and violence"* Vienna, 1994, str. 99, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., , op. cit, стр. 108.
[329] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 115.

6. Пројекција негативних родитељских атрибута на само дете чини да оно, на погрешан начин, буде виђено, те се користи као жртва, крива за све, подносећи тежину родитељске агресије.

Истраживање Жегарац указује да су родитељи, који су испољили злостављачки однос према својој деци, у детињству доживели неки облик насиља, што се код њих испољило као занемаривање (25% мајки и 18% очеви), емоционално злостављање (19% мајки и 17% очева), насиље између партнера (19% мајки и 16,5% очева). Такође, ово истраживање указује на податак да су чешће мужеви који испољавају насилничко понашање насини очеви него други мушкарци и да су чешће насилне жене које су жртве насиља. Испитивани узорак, дао је податке да је 14% мајки и 10% очева доживело напуштање од својих родитеља, а 21,5% мајки и 13% очева је током детињства живело у условима тешког сиромаштва.[330]

Виктимолошко друштво Србије је у истраживању насиља у породици, дошло до сличних података. По његовом истраживању, подаци показују да је „31,5% насилника живело са очевима који су испољавали насилничко понашање према мајкама, док је 31,2% насилника током детињства доживело неки облик насиља од стране оца“.[331]

Ауторка Костић обавила је истраживање анализом 114 досијеа деце која су до своје четрнаесте године живота претрпела неки облик злостављања и била евидентирана у периоду 1989-1991. године у Центру за социјални рад у Нишу, у Дому породице „Душко Радовић“ у Нишу, као и у Заводу за васпитање омладине у Нишу.[332] Из добијених резултата види се да је физичко злостављање и занемаривање деце било најбројније, у 66 случајева или 57,89%. Емоционално злостављање детета је било заступљено у нешто мањем обиму, 45 случајева или 39,47%. Најмањи број случајева виктимизације детета је сексуално злостављање, 3 случајева или 2,64% у односу на укупан број. Према овом истраживању утврђено је да су у односу на укупан број учинилаца мушкарци више злостављали децу и то је мушкараца било 91 или 52,91%, а жена 81или 47,09%. Жене се најчешће јављају као особе које физички злостављају и занемарују децу (32%). Емоционално злостављање деце врше чешће мушкарци него жене - 40 мушкараца или 23% у односу на 25 жена или 15% случајева, док сексуално злостављање врше искључиво мушкарци.

[330] Стевковић, Љ, op. cit., стр. 11.
[331] Ibidem.
[332] Костић, М., Криминална виктимизација деце, *Социјална мисао*, бр. 9-10, год. 3, Београд, 1996. година, стр. 74-93.

Стојаковић је спровео истраживање, помоћу упитника који је упутио сви центрима за социјалан рад на ужој територији Републике Србије, како би дошао до података о родитељима који злостављају децу. Дошло се до следећих података: децу чешће злостављају лица мануелних занимања него интелектуалних (преко 67%), преовлађују родитељи најнижег образовања или без школске спреме.[333]

У поменутом истраживању које је обављено од Центра за социјални рад, Града Новог Сада, дошло се до података да је највише родитеља који су злостављали своју децу старости од 31 до 40. година, а потом родитељи који припадају старосној групи од 41 до 50. година. Изводи се закључак да је највећи број родитеља злостављане деце у старосној категорији од 30 до 50. година. Када се посматра структура родитеља злостављане деце према радном статусу, може се уочити да је код мајки подједнак број оних које су запослене и које су незапослене, док је код очева дупло више оних који су запослени у односу на број незапослених. Највећи број родитеља злостављане деце су лица која поседују средњу стручну спрему (55,7% мајки и 64,3% очева). 20% родитеља, очева и мајки је без завршене основне школе или са завршеном основном школом. Што се тиче деце, у 32,4% деца су у исто време доживела физичко и емоционално злостављање, 28% деце је доживело сексуално злостављање, док је психичко злостављање доживело 23% деце. Физичко злостављање се јавља код 17% деце. Што се тиче структуре учиниоца злостављања најчешће се као починиоци јављају очеви и то у 53%. Мајке се јављају у 12% случајева, остали сродници у 6%, васпитач или наставник у 5,3%, очух у 4,6%, док се непозната лица као учиниоци злостављања јављају у 4% случајева. Као остали сродници, у улози починиоца злостављања јављају се тетка, деда, ујак, брат од ујака и стриц.

Психолози су установили психолошке карактеристике личности родитеља. То су особе са ниским осећањем самопоштовања, са слабим прагом толеранције на фрустрације, несигурност како у породичној тако и у радној средини. Анализа психолошке стране личности родитељ који испољава насиље према детету или га злоставља врло често има крута и нереална схватања о дозвољеном или недозвољеном понашању детета, а у ситуацијама када дете пређе дозвољене лимите њихових правила родитељ реагује веома агресивно.[334] У знатном проценту злостављајући родитељи немају неки душевни поремећај личности, криминогена понашања, нити су друштвено изоловани. Са друге стране, као злостављајући родитељи јављају се и лица која се баве

[333] Стојковић, В., op. cit., стр.75.
[334] Љубојев, Н., op. cit., стр. 46.

проституцијом, различитим криминалним активностима и злоупотребљавају алкохол или психоактивне супстанце.

Стручњаци указују да родитељи који испољавају насилничко понашање према деци најчешће у јавности величају значај породице и хармоничних породичних односа. Већ је наведено, да се насиље над децом чешће јавља у породицама са криминалним активностима, које су познате по проституцији, конзумирању алкохола или психоактивних супстанци или осталим облицима породичне девијације. Међутим, насиље над децом јавља се и у тзв. "угледним" породицама што отежава његово откривање. Због тога је нетачно мишљење да је насиље над децом карактеристично за друштвене групе склоне алкохолу, психо-активним супстанцама и другим девијацијама. Код породица са видљивим и познатим друштвеним девијацијама лакше је уочавање овог поремећаја. О размерама физичког, сексуалног и емоционалног насиља у тзв. „моћним породицама" се мање говори и зна, мада иностранa истраживања указују да извршиоци свих облика злостављања у 70-80% случајева потичу из социјално нижих слојева и радничких занимања, а и живе у лошим стамбеним и хигијенским условима". Злостављањем се наносе повреде физичком, психичком развоју детета, наносе различите телесне повреде или изазивају бројне емоционалне последице. Нанете повреде и штете дететовом здрављу остају за цео живот.[335]

Дете насиљем у породици може бити непосредно виктимизирано, када се насиље од стране родитеља директно врши над њим, или посредно када дете посматра и присуствује честим сукобима између родитеља или насиљу који се врши према неком другом члану породице.

У литератури се сматра да код деце постоје одређене предиспозиције које га чине могућом жртвом насиља у породици. Потенцијалне жртве насиља у породици сматрају се: дете зачето у ванбрачној заједници, нежељено дете, дете које потиче из инцестуозне везе, дете рођено у условима тешког материјалног стања у породици, дете које је плод силовања или неуспелог абортуса, дете које има физичке и психичке недостатке, дете чији се родитељ налази на издржавању казне затвора, дете рођено после развода брака када су родитељи засновали већ нове породице. Постоји претпоставка да су деца са посебним потребама у појачаном ризику од насиља. У теорији се сматра да је дете ометано у развоју у повећаном ризику од занемаривања, лишавања, злоупотребе, злостављања и насиља.

[335] Ibidem.

Инвалиткиње се отворено у друштву сматрају „ друштвеним паразитима“, те је у заједници прећутно прихватљиво да их искоришћавају лица која се о њима брину и старају, чак и у сексуалне сврхе.[336] Такође, карактеристично за инвалидну децу у односу на нормалну децу је још изражајнија полна подела улога на мушке и женске извршиоце. Мушка инвалидна лица су ретко евидентирана као жртве инцеста од стране женских лица.[337]

Током 2014. године Центар за социјални рад Града Новог Сада спровео је анализу деце која су доживела неки облик злостављања. Подаци указују да се као жртве злостављања у 26,7% случајева јављају деца у старосном узрасту од 12 до 14 година, затим у 25,6% случајева у узрасту од 6 до 8 година и у 21,6% старости од 9 до 11 година. Уочава се да четвртину укупног броја деце представљају деца предшколског узраста, а преостала деца су основношколског узраста. Деца жртве злостављања у 75% потичу из брачне заједнице, 19% деце из ванбрачне заједнице и у 2,8% реч је о деци неутврђеног или непризнатог очинства. Највећи број деце, 73% долази из породица у којима постоје поремећени породични односи, посебно између родитеља, што се огледа кроз честе насилне сукобе и свађе, као из породица разведених родитеља, између којих је конфликтни однос настављен и после развода.

3.2.1.3. Индикатори насиља над децом у породици

Индикатори насиља над децом у породици представљају упозоравајуће симптоме или знаке који указују на могуће присуство узрока или фактора који доприносе постојању насиља. Све облике насиља над децом карактерише постојање три групе индикатора: физичких, бихејвиоралних и породичних. Постојање неког од индикатора указује да постоји знак који показује да је дете жртва неког облика злостављања или занемаривања, јер се такав симптом најчешће повезује са злостављањем. Индикатори могу указивати да код детета постоји и неки други узрок проблема и трауме коју дете доживљава.

Ауторка Жегарац представља индикаторе повезане са свим облицима злостављања и занемаривања деце, описујући их у три групе: физичке индикаторе, бихејвиоралне и породичне индикаторе.[338]

---

[336] Ibidem, стр. 54.
[337] Љубојев, Н., op. cit., стр. 45.
[338] Жегарац, Н., *Деца која чекају*, Београд: Save the children UK-Beogradska kancelarija i centar za prava deteta, Beograd, 2004. година, стр. 29.

Као физичке индикаторе Жегарц наводи изненађујуће и осетне промене тежине; поремећај исхране; хронична глад, неухрањеност детета или споро напредовање у расту; заостајање у расту; запуштеност хигијене или неадекватно облачење.

Бихејвиорални индикатори су бројни, а навешћемо неке од њих: дете директно саопштава да је злостављано или занемаривано; дете тражи поверљив разговор или саопштава да се плаши да се врати кући; испољава страх од додира; дете испољава агресивно, аутодеструктивно понашање, повлачање, депресија, анксиозност, страх од родитеља; стално изостаје из школе; суицидне мисли и различити облици аутодеструктивног понашања; ноћно мокрење; губитак сна, ноћне море, поремећај навика и понашања; опсесивно-компулзивне реакције, хистеричне реакције, фобије; претерана мастурбација; проституција; бежање од куће; бежање из школе; употреба алкохола или опојних средстава; деликвентно понашање детета.

Као породични индикатори наводе се узроци насиља који се везују за родитеље деце, те се јављају најпре родитељ који је злостављан у детињству; незрео или веома млад родитељ; родитељ који је незапослен или има неки други финансијски проблем, родитељи међу којима постоје сталне свађе, несугласице и свађе. Породични индикатор представља и родитељ који дете доживљава као покварено, зло или неадекватно; који има нереална очекивања од детета; родитељи који онемогућавају или ограничавају друштвене активности свог детета; замена улога родитеља и детета; породица која је друштвено изолована; постојање менталне болести неког члана породице. важно је нагласити да деца не реугују исто на доживљену трауму, кад се индикатори испољавају, код неке деце се јављају у мањој мери или се уопште не јаве. Непостојање индикатора не подразумева да злостављање не постоји.[339]

3.2.1.4. Последице насиље над децом у породици

Деца која су у породици доживела насиље су у повећаном ризику за низ проблематичних последица по психофизички развој, здравље и то посебно ментално здравље, што укључује и проблеме у учењу (нпр. проблеме са непажњом и недостацима у извршним функцијама), проблеме који се односе на вршњаке (нпр. одбијање вршњака), интернализирајуће симптоме (нпр. депресија, анксиозност), екстернализујући симптоме (нпр. опозициони пркосни поремећај, поремећај понашања, агресија) и посттрауматски стрес.

[339] Ibidem, стр. 21.

Када је реч о последицама директног и индиректног насиља над децом, деца која су била жртве насиља трпе највише. Међутим, Окиф (OKeefe) је утврдио да постоји корелација између директног и индиректног насиља над децом: што су више деца изложена насиљу то ће на њих мање утицати чињеница да присуствују насиљу између других чланова породице. И обрнуто, што је насиље мање усмерено према њима, то је утицај изложености насилничког понашања чланова породици једних према другима већа.[340]

Упоређујући 84 истраживања о утицају насиља над партнерима на децу, Едлесон (Eldeson) наводи забележене поремећаје код деце као последице индиректног насиља:[341] а) поремећаји у понашању и емоцијама као што су повећана агресивност, антисоцијално и инхибиторно опхођење, страх итд., б) когнитивни поремећаји и поремећаји у ставовима, посебно када је насиље у питању. Деца која су изложена насиљу више од деце која нису била очевици насиља у породици, оправдавају сопствено насиље и насиље уопште.

3.2.2. Облици насиља над децом у породици

Насиље над децом у породици манифестује се кроз појавне облике физичког, емоционалног, сексуалног насиља и занемаривања. Обично једна врста насиља, у себи носи и другу врсту насиља, тако да аутор Стојаковић сматра да би се могло „ са великом сигурношћу тврдити да психичког злостављања нема без елемената физичког насиља, зато што се психичко злостављање намеће јачином и снагом лица које дете злоставља“.[342] Такође, ауторка Љубојев сматра „да је сексуално и физичко злостављање увек повезано са емоционалним злостављањем, док се емоционално злостављање детета може испољавати као појединачни ентитет“.[343] С овим констатацијама се делимично слажемо и сматрамо да углавном један облик насиља, укључује и други облик насиља, те је физичко насиље над децом често или скоро увек спојено са психолошким насиљем, док се занемаривање појављује сједињено са свим осталим наведеним облицима насиља и злостављања деце. Међутим, вербално злостављање не мора увек бити праћено и

[340] OKeefe.R.(1996): *Differential effects of family Violence on Adolescent Adjustment*, Child and Adolescent Social Work Journal. No.13, str. 516-546., Цитирано у: Жегарац, Н., op. cit., стр. 50.
[341] Eldeson, J. (1999): *Children Witnessing of Adult Domestic Violence*, Journal of Interpersonal Violence, Vol. 14, No. 8., Sage Publications, str. 860., Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 49.
[342] Стојаковић, В., op. cit., стр. 99.
[343] Љубојев, Н., op. cit., стр. 48.

физичким насиљем, тако да није увек неопходно да се примени физичко насиље да би се извршило емоционално насиље над децом.

У наставку рада анализираћемо појавне облике насиља над децом у породици.

3.2.2.1. Појам физичког насиља деце

Физичко насиље деце је најпре изазвало пажњу стручне и друштвене јавности. За овај феномен интересовање су 1962. године показали медицински стручњаци Кемпе (Kempea) и његови сарадници који су, проучавајући телесне повреде код одојчади, као медицинску дијагнозу, установили „синдром претученог детета".

Синдром, који се у англосаксонској литератури означава као „The battered child syndrome", првенствено обухвата злостављање мале деце од стране својих родитеља, и то било од стране оба родитеља (биолошка), или од стране једног правог родитеља (обично мајке) и очуха (или храниоца породице).[344]

У медицинској литератури, пре Кемпеа (Kempea), амерички рандегенолози Кефиј (Caffey) 1946. године и Силверман (Silverman) 1951. године први су описали синдром претученог детета. Они су утврдили специфичне измене на снимцима рендгена костију новорођенчади и мале деце. Кефиј је навео да су ове промене „трауматског порекла", а Силверман је указао да је реч о повредама које су нанели родитељи или особе које се о детету брину и старају. Међутим, Кемпе је први овом проблему посветио више пажње, разматрајући овај феномен са свих аспекта.

И у нашој средини постојање овог синдрома није ништа мање заступљено него у страним и развијенијим земљама. Као главне карактеристике овог синдрома наводе се: узрок смрти детета је углавном повреда главе и унутрашње крварење, повреде се наносе ударцима рукама и ногама, постојање прелома костију различите старости, родитељи објашњавају настанак повреда случајним повређивањем детета најчешће без њиховог удела или учешћа. Што се тиче стручне медицинске литературе синдрому претученог детета је посвећено мало пажње.

У домаћој и страној литератури не постоји јединствено схватање у одређивању појма физичког насиља и злостављања детета, већ различити приступи и бројне и разноврсне дефиниције овог феномена.

---

[344] Пантелић, Н., *Насиље у породици*, Практикум за поступање полицијских службеника, Београд, 2007. година, стр. 28.

У страној друштвеној литератури дефиниције физичког злостављања су бројне. Тако је, на пример, аутор Др Гил (Gill) дефинисао физичко злостављање детета као „намеран физички напад и наношење телесне повреде, укључујући минималне и фаталне повреде нанете деци од стране лица која су дужна да се старају о њима".[345]

Аутор Мерил (Merill) под злостављањем сматра „ситуацију у којој одрасла особа поступа лоше према детету, што код детета изазива последице у виду озбиљних батина које остављају видљиве повреде, до оних најтежих поступања, услед којих наступа смрт детета".[346]

У свом раду „The Bettered Child" Кемпе (Kempea) је указао да се злостављаним може сматрати свако дете којем од стране родитеља или на васпитање овлашћених особа буде неком радњом или пропустом нанесена телесна озледа која није случајна.[347] Према једном другом схватању "тучено дете" је свако дете које има намерно нанете повреде као последицу поступања родитеља или старатеља према детету.[348]

Кајзер (Kaiser) физичко злостављање дели на лакше злостављање деце које траје краће време (шамарање, песничење), злостављање које се чини ударцима и наношењем бола и најтежа форма као незадрживо злостављање са одвратним и садистичким мучењем.[349]

Постоје и аутори који сматрају да није битно разликовање физичког и психичког насиља. По овом схватању, физичко и психичко насиље се узајамно условљавају, најчешће се јављају заједно, при чему оба ова облика могу да се појачавају или смењују ка једној или другој страни.[350]

Такође, поједини аутори разликују физичко насиље од физичког занемаривања. „Физичко насиље се дефинише као наношење повреде детету млађем од 18 година од стране родитеља или онога ко се о њему брине и обухвата широку листу физичких озледа. Физичко насиље разликује се од занемаривања, које се односи на пропусте родитеља или старатеља да деци обезбеде одговарајућу физичку заштиту и надзор".[351]

[345] Стојаковић, В., op. cit., стр. 41.
[346] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 48.
[347] Љубојев, Н., op. cit., стр. 51.
[348] Костић, М., Дете као жртва криминалитета, op. cit., стр. 57
[349] Kaiser, G., *das Kind als Opf*er, Kriminalistik, Hamburg, 3/1970, str. 123, Цитирано у: Костић, М., Дете као жртва криминалитета, op. cit., стр. 57.
[350] Милосављевић, М., op. cit., стр. 40.
[351] Ibidem.

У нашој теорији су ретке дефиниције физичког насиља деце, а правни аутори овај облик насиља над децом најчешће одређују навођењем најраширенијих видова физичког злостављања и указивањем на последице физичког злостављања детета.

Милосављевић „под физичким насиљем над децом подразумева поступке, односе и опхођења родитеља који употребом физичке силе, са или без предмета, детету прузрокују различите повреде, ране и угрожавају његово здравствено стање или живот, а које повреде могу имати трагичан исход и довести и до смрти детета“.[352]

Жегарац наводи да се „под физичким злостављањем подразумевају физичка чињења као што су ударање, трешење, бацање, дављење, гушење, тровање, паљење или попаривање која изазивају или могу изазвати физичке повреде или смрт детета”.[353] Физичко злостављање деце везано је за свако намерно наношење повреде детету, и оно се најчешће испољава кроз физичко кажњавање, као опште усвојену дисциплинску и васпитну меру коју родитељи примењују у намери спречавања поновног непожељног понашања детета.

Према Стојаковићу „физичко злостављање везано је за намерно нанете повреде детету, почев од најлакших до фаталних“. Полазећи од чињенице да је физичко кажњавање опште прихваћена дисциплинска мера, сматра се да „свака повреда која захтева медицински третман представља прекорачење нормалног дисциплинског кажњавања и прелази у злостављање...“ [354]

Постоје и другачија схватања, која не одређују појам “уобичајено дисциплинско кажњавање”. Тако се према схватању Хирјана и Сингера, не може правити разлика између психичког и физичког злостављања. О злостављању се ради увек када се другоме нанесе висок степен физичке и психичке неугодности, при чему није битно да ли се при томе поступа бездушно, немарно, злобно, нехумано или окрутно и да ли је поступање злостављача у оквирима уобичајног права кажњавања и да ли је исто у циљу васпитања детета, јер су те околности битне за оцену противправности оствареног бића кривичног дела злостављање и запуштање малолетника. Физичко кажњавање нема васпитну вредност јер вређа достојанство личности, а дете чини бруталним и суровим. [355]

Бањанин-Ђуричић у дефинисању физичког злолстављања детета полази од начина настанка повреде и наводи да се „физичко злостављање деце посматрано са

[352] Ibidem.
[353] Жегарац, Н., op. cit., стр. 24.
[354] Стојаковић, В., op. cit., стр. 42.
[355] Хирјан, Ф., Сингер, М, *Малољетници у кривичном праву*, Информатор, Загреб, 1978. година, стр. 230, Цитирано у: Костић, М., Дете као жртва криминалитета, op. cit., стр. 58.

медицинског аспекта, сходно телесним и душевним траумама које оставља као последицу, базично дефинише као свака неакцидентална повреда детета“.[356] Даље наводи „да ова повреда може да буде резултат једне епизоде злостављања, или до ње може да дође у више наврата, и може се рангирати у погледу озбиљности повреде, од мањих до фаталних“.

Љубојев под физичким злостављањем детета у породици подразумева радње физичког чињења лица која су дужна да се старају о детету, којима се уз примену физичке силе, уз или без употребе неког предмета, наносе детету физичке повреде или повреде које доводе до смрти детета.[357]

Под физичким злостављањем сматра се и намерно и вољно понашање родитеља или других лица која се старају о детету, која се стално понављају. Међутим, о физичком злостављању детета може се говорити и када се деси само једном такав поступак родитеља, као нпр. покушај убиства детета, који је толико опасан да никако не треба да се понови.

Најчешћи облици физичког насиља над децом су: ударање рукама и ногама, каишем, штапом, уједање, уврtање ушију, делова лица и тела, чупање косе, озледе и опеклине дављење, паљење итд. Под физичким насиљем сматрају се и следеће радње које се предузимају према деци: везивање, затварање у мрачне просторије, затварање у орман, потпуно ограничавање кретања итд.

Физичко злостављање деце које се испољава кроз физичко кажњавање је веома распрострањено у Србији и прихваћено је као пожељно средство и дисциплинска мера коју користе родитељи како би спречили понављање непожељног понашања детета. Сматрало се да физичко кажњавање деце представља начин којим се дете васпитава, тако да се није посматрало као облик насилничог демонстрирања надмоћи родитеља над децом. Главна недоумица професионалаца и јавности је да ли се и до које мере телесне казне које родитељи користе да би кориговали понашање деце сматрају корисним методом васпитања деце или да кажњањавање представља негативан модел понашања, и да телесне казне могу да доведу до озбиљних физичких и психичких повреда и оштећења здравља и развоја деце.

У теорији преовлађује мишљење да је физичко кажњавање детета неефикасно средство дисциплиновања детета, и да се постиже супротан ефекат. Наиме, неки аутори

[356] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 49.
[357] Љубојев, Н., op. cit., стр. 52.

истичу да се применом казне никада не постиже намеравани циљ да се елиминише нежељено понашање. Казна спречава нежељено понашање док се примењује, а из те чињенице произилази и погрешно веровање да „казна делује“. Међутим, дугорочно гледано, сигурно је да ће се понашање због кога се дете кажњава и даље понављати уместо да ишчезне.[358] Како каже Клајн, у друштву је изузетно слабо схваћена неефикасност кажњавања као средства „обликовања“ понашања. Било која реакција само ће појачати одређено понашање детета без обзира да ли је реч о награђивању или кажњавању.[359]

До истог закључка долази Гашић-Павишић: „Строго физичко кажњавање деце је, у ствари, неуспешно-батине нити смањују дечију агресивност, нити смањују вероватноћу да ће дете опет направити преступ због кога је кажњено“. Дејство физичког кажњавања је неефикасно и краткотрајно, поред осталог и зато што подстиче на агресивно понашање, што ствара негативне емоције код детета а према особи која их спроводи и што може измаћи контроли и постати злостављање.[360] Хирјан и Сингер наводе да физичко кажњавање деце вређа достојанство личности, а често дете чини бруталним и суровим.

3.2.2.2. Распрострањеност физичког насиља деце

Званични подаци у свим земљама о физичком насиљу деце указују да физичко насиље доживи више милиона деце, али и да се иза доступних података крије далеко већи број различитих и тешких облика физичког насиља деце који остају недоступни друштвеној реакцији. Наиме, физичко насиље деце сматра се појавом коју карактеришу високе „тамне бројке“.

Према резултатима америчког истраживања утврђено је да је физичко насиље чешће присутно код млађих родитеља, жртве су деца испод три године, женског пола, у 72% случајева чешће од старије деце узраста од 15-17. година. Такође, у америчкој литератури се износи да је већина тежих физичких повреда услед злостављања присутна код деце испод 2. године, а најтежи случајеви су испод 6 месеци. При томе, физичко злостављање присутно је у истом односу према девојчицама и према дечацима. Мајке су за физичко злостављање деце до 2. године чешће одговорне.

---

[358] Ibidem, стр. 59.
[359] Клајн, М., *Успешан родитељ*, стр.51, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., op.cit., стр. 48.
[360] Гашић-Павишић, С., *„Кажњавање и дете“*, Просвета, Београд, 1988. година, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., op.cit., стр. 48.

Британски Национални савет за превенцију својим подацима указује „да по једно дете у току недеље у Великој Британији буде повређеном са последицом смрти, а 7% деце се јављају као жртве физичког злостављањем и повређивања“.[361]

Амерички и холандски радови указују на сличне податке те наводе „да се 7–9% деце јавља као жртве физичког злостављања, док је свако десето дете у Америци које се обратило за медицинску помоћ доживело физичко злостављање, а млађе је од 5 година“.[362]

Истраживање о злостављању деце, које је реализовао Научноистраживачки центар за социјални рад и социјалну политику Факултета политичких наука у Београду, показује да је у од 1994. до 1996. године евидентирано 3.699 злостављане деце, од које се највећи број сврстава у категорију „грубог занемаривања и осујећења потреба“ (35%), затим облик „емоционалног“ злостављања (23,5%) и „комбиновани случајеви“ (22,7%). Физичко злостављање јавља се у 16,2%.[363]

У истраживању Жегарац[364] које је обављено у двадесет центара за социјални рад из градских и приградских општина различитих региона у Србији, дошло се до података да је физичко злостављање као доминантан облик присутно у 16,5% случајева. Иако се физичко злостављање према процени центара као доминантан облик јавља у релативно малом броју случајева, оно је присутно у више од половине случајева злостављања и занемаривања деце обухваћене узорком (69%). Као најчешћи начини физичког злостављања појављују се ударање (56,8%), ускраћивање хране (30,5%), излагање физичким повредама (26,5%), затварање (28%), везивање (10%), бацање детета (9%) и паљење (3%).

3.2.2.3. Карактеристике насилног родитеља и физички злостављаног детета

Рано физичко насиље и злостављање у породици доприноси насилном понашању према деци код одраслих особа који су били жртве насиља и злостављања као деца. Присуство насиља у примарној породици представља један од ризичних фактора за појаву физичког злостављања. Већина аутора наводи да постојање чиниоца као што су депресија, стрес, психички поремећаји код насилника, конзумирање алкохола и

[361] *Приручник за примену Посебног протокола здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, Министарство здравља, УНИЦЕФ, Београд, 2012.година, стр. 36.
[362] Ibidem.
[363] Љубојев, Н., op. cit., стр. 68.
[364] Жегарац, Н., op. cit., стр. 161.

психоактивних супстанци, губитак посла, миграције, тешко материјално стање, избеглиштво, социјална одвојеност од породице указује на могућност развоја насиља и злостављања деце.

Родитељи који физички малтретирају своју децу су незрели и зависни. Често имају слабе импулсе и ниску толеранцију фрустрације.[365] Ови родитељи често имају знатно већа уверења у вези понашања детета, у односу на родитеље који не злостављају своју децу, незлостављача, мање су трпељиви на дететове захтев и поступке, што се одражава на њихов узајамни однос. Породице у којима родитељи злостављају децу карактеришу следеће особине: родитељи су незадовољни својом улогом и улогом своје деце, ограниченост у изражавању емоција, друштвена изолација и низак економски статус.

Истраживања су показала да однос мајке према детету у многоме зависи од њеног искуства са примарним објектом љубави (отац-мајка), животног искуства и односа према оцу детета. Наиме, по мишљењу неких аутора мушкарац који је био емотивно, или на други начин депривиран у детињству, од супруге очекује да компензује то родитељско лишавање које је доживео. Када супруга своју нежност и љубав усмери на дете, не посвећујући мушкарцу довољну пажњу, у њему се буди љубомора. Притиснут традиционалним очекивањима везано за своју родну припадност, што је праћено нетолерантношћу друштва за емотивност и слабост мушкарца, и очекивањем да буде доминантан и снажан, он испољава своју моћ и контролу над знатно слабијем од себе, женом и дететом. Сходно томе, насилни мушкарац типично злоставља своју супругу и дете истовремено. Насилна жена, незадовољна својим односом са супругом, а неспособна да то своје незадовољство и бес усмери на њега, изражава их индиректно, злостављајући дете.[366]

Кошичек наводи да су агресивни мушкарци често синови агресивних очева, и да ту своју агресивност преносе на жену и децу. Његова агресивност је првенствено напад на себе, израз мржње и презирање према себи.

Деца код којих постоји највећа вероватноћа да ће бити физички злостављана су деца до седме године живота, односно деца предшколског узраста. По мишљењу Вере Ерлих[367], седам година представља старосну границу када дете полази у школу, када упознаје други свет и друге вредности, људе и породичне односе који се разликују од

[365] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 11.
[366] Стевковић, Љ., op. cit., стр. 12.
[367] Erlih, V., *Jugoslovenska porodica u transformaciji*, Naprijed, Zagreb, 1964. godina, стр. 56.

његових родитеља и односа који владају у његовој породици. Уколико су ове разлике веће, већа је вероватноћа да ће дете пружити отпор родитељима, који ће они настојати да сломе. У погледу узраста злостављане деце, највећи проценат је на узрасту од 4-7. година (28%), деце до 3. године (17%), деце у узрасту од 8-11 и 12-15. година (22,5%), након чега долази до опадања. Ово опадање насиља над децом изнад 15. године објашњава се могућношћу детета да пружи отпор насилном родитељу. У погледу полне структуре злостављане деце, страна истраживања указују да је већи број злостављане мушке него женске деце. Овакве резултате потврђује и Стојаковић, који је усвом истраживању дошао до података да је од 71. злостављаног детета, 41. било мушког, а 30. женског пола.

Одређене карактеристике детета представљају ризик за појаву физичког злостављања. То су: превремено рођено дете или са малом порођајном тежином, нежељено дете, дете са сметњама у развоју или са хроничном болешћу, дете са аномалијама. Ова деца намећу родитељу веће захтеве и нереална очекивања тако да су изложена већем ризику. Поред наведеног, мала деца од три године су, због своје упорности у намери да остваре своје жеље и немогућности да се заштите од ударца, у већем ризику од физичког злостављања.

Злостављано дете веома често испољава понашање које је непримерено његовом узрасту: претерано плаче или вришти, неприродно је мирно и тихо, изузетно агресивно или повучено у себе и др. Она често испољавају девијантна понашања, беже из школе, врше прекршајна и кривична дела и насилничко понашање према вршњацима. Одрастајући у насилном окружењу дете учи да у свету насиља, на насиље мора одговорити насиљем.[368] Мушкарац који је био виктимизиран породичним насиљем своје трауматично искуство ће проживљавати злостављајући друге, док је за жену вероватније да ће кроз живот поново бити виктимизирана од стране других, или ће пак сама себе повредити.[369]

3.2.2.4. Идикатори физичког насиља деце

Физичко насиље над децом је облик насиља који оставља видљиве показатеље због чега га је најлакше открити. У литератури се наводе извесни индикатори који

[368] Стевковић, Љ., op. cit., стр. 13.
[369] Ibidem.

упућују на постојање физичког насиља у породици. То су физички, бихејвиорални и породични индикатори.[370]

Физички показатељи подразумевају повреде меког ткива, скелета и унутрашњих органа. Као повреде меког ткива јављају се следеће: белики број модрица свуда по телу или модрица која покрива велику површину тела; модрице специфичног облика, као нпр. траг кајша или канапа, трагови везивања, траг шаке или прстију, модрице на лицу, рукама, задњици, доњем делу леђа, глави или врату; отисак угриза одрасле особе; повреде настале приликом гутања или запушавања уста; подливи крви услед чупања косе; опекотине различитог порекла (од цигарете или пегле) или чији облик указује на употребљени предмет); различите повреде ока: хеморагије мрежњаче, модро око, катаракта, напрасни губитак оштрине вида; повреде ушију без одговарајућег објашњења: изненадни губитак слуха, крв у ушном каналу, модрице око и на ушима, петеција у уху; различите повреде носа без адекватног објашњења: девијација септума, крв згрушена или свежа у ноздрвама, савијен нос у корену; повреде уста: поломљени зуби ударцем, различите модрице у угловима усана и одеротине усана или на језику, петеција ока или у носу. Повреде скелета су различите и то: бројни преломи различитог стадијума старости; прелом код деце која још увек нису проходала; преломи ребра, посебно код деце млађе од три године; комади кости код костију које су повезане са лактом или коленом, изазване тргањем или трешењем. Као повреде унутрашњих органа јављају се: унутрашње повреде настале трешењем, бацањем и тргањем; интракранијално-крварење у одсуству тешке документоване повреде; интраабдомална траума у одсуству тешке документоване повреде.

Бихејвиорални индикатори подразумевају: дете или неко друго лице (родитељ, старатељ) прича да је дете ударено, опечено или изложено некој другој врсти понашања која може да изазове постојећу повреду; ношење неодговарајуће гардеробе како би се сакрили трагови насиља; објашњење повреда детета од стране детета или неког одраслог лица, наглашавајући да је дете трапаво или неспретно, с тим да дете на другим местима изван куће не задобија повреде.

Породични индикатори обухватају појављивање различитих облика насиља у породици, као нпр. партнерско насиље, насиље према стварима, животињама и слично. Постојање неких од ових индикатора представљају показатељ да је дете потенцијална

[370] Жегарац, Н., op. cit., стр. 25.

непосредна жртва породичног насиља, те таква сумња захтева интервенцију стручних служби.

Новија одређења физичког злостављања укључује гушење, тровање и тзв. Mynchausen syndrome by proxy, што иначе спада у ретко статистички забележене облике злостављања. Пажњу на ове случајеве злостављања скренули су педијатри, који износе процене да је око 10% смрти деце изазвано овим облицима злостављања. Напред наведен облик злостављања деце Mynchausen syndrome by proxy односи се на децу код које је презентована болест фикционо изазвана од родитеља и то најчешће од мајке. Неки аутори указују на термин „синдром индуковане болести“ (illness induction syndrome) који укључује и облике тровања и гушења који имају исту етиолошку основу у психолошкој или емоционалној дистурбираности родитеља.[371]

У теорији се износи да посебну тешкоћу причињава злостављање већ болесног детета „које својом болешћу и плачем перцититира насиље и када је клиничка слика компликована основном болешћу“.[372]

3.2.2.5. Последице физичког насиља деце

Физичко насиље деце доводи до различитих физичких повреда и до бројних последица које се у зависности од начина и интезитета, крећу од привремених или трајних телесних оштећења-тешког инвалидитета, као и извесних емоционалних, социјалних, когнитивних и бихејвиоралних последица. За мали број деце, која су доживела физичко насиље, утврђено је да су доживотно патила због физичке повреде или трајног онеспособљавања. Утицај на емотивни, ментални и социјални развој је од далеко веће важности.[373]

Последице физичког насиља детета зависе од узраста, развојног стадијума, учесталости, тежине, околностима под којима се одвија итд. „Ако родитељ свакодневно удара дете за ово или оно неваљаларство, за све и свашта онда ће када пожели да посебно казни озбиљнији преступ почети да појачава јачину удараца и да помери његово место од мање болног ка болнијем...“[374]

---

[371] Ibidem., стр. 26.
[372] Врањешевић, Д., *Синдром злостављаног детета*, Психијатрија данас, 1991.година, стр. 46, Цитирано у: Љубојев, Н., Појам физичког злостављања детета унутар породице, Правни живот, бр. 9, Београд, 2005. година, стр. 1104.
[373] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit. , стр. 127.
[374] Стојаковић, В., *Занемаривање, злостављање, злоупотреба и насиље, историјат и савремени трендови-положај детета ометеног у развоју*, У Зборнику: Од занемаривања и лишавања до злостављања и насиља-дете ометено у развоју, Београд, 1998. година, стр. 49.

Поред екстремних ситуација физичког насиља над децом, које за последицу имају смртни исход детета, јављају се и оне последице које се односе на његово психо-физичко стање. Оне могу ићи од последица које угрожавају живот детета и доводе до његове инвалидности, па до последица које трајно утичу негативно на развој и формирање дететове личности.

Последице по физичко здравље детета су бројне и односе се на: повреде различитих органа, трајна инвалидност, развој хроничних обољења, поремећаји репродукције детета или занемаривање у лечењу већ развијених болести, психосоматске болести. Основни и први знаци који указују на физичко злостављања су модрице. Као главни узрок који доводи до смртних случајева су различите повреде главе. Постојећи подаци показују да злостављани пацијенти у 40 до 50% имају повреде главе, а код 80% смртних случајева реч је поновном наношењу повреда главе. У 50% случајева ударцем песницом у трбух долази до повреде јетре и слезине, док се повреде панкреаса, бубрега и надбубрежне жлезде у мањем броју случајева. Код 50% деце које је хоспитализовано због ових повреда јавља се смртни исход. Преломи који код деце настају у првим годинама живота су у 25% последице злостављања.[375]

У литератури се као последице физичког насиља по ментално здравље наводе бројне неуролошке сметње (губитак и поремећаји сна, тикови, ноћно мокрење, депресија, муцање), психосоматска обољења, аутоагресији која се код детета изражава кроз и покушаје суицида.[376] Ова деца испољавају агресивно и деструктивно понашање у кући и школи, што се може објаснити њиховом индетификацијом са агресивним родитељем. Наиме, оно да би се ослободило свог страха од агресивног родитеља, почиње да опонаша, да прихвата и показује његове ставове и моралне норме. Тиме оно запада у *circulus viciosus*, када изнова бива физичко кажњавано због последица које је претходно насиље на њега оставило.[377] Одрастајући у насилном окружењу, физички злостављана деца усвојиће насилни образац понашања, верујући да се сваки конфликт решава применом силе.[378] Код физички злостављаног детета бес се накупља и дете га најпре испољава у детињству у односима са својим вршњацима, а касније се његово девијантно понашање изражава вршењењем кривичних дела. Такође, ова деца постају огорчене и психички нестабилне особе које немају контролу над својим понашањем, и олако се одају

[375] Милосављевић-Ђукић, И, Танкосић, Б., *Породично насиље-карактеристике насиља над децом и последице на развој деце*, Војно дело, Безбедност, 5/2018, стр. 72.
[376] Стевковић, Љ., op. cit., стр. 14.
[377] Ibidem.
[378] Ibidem.

злоупотреби алокохола и дроге. Обзиром да до физичког насиља долази у нејосетљивијем периоду дететовог психичког развоја, као и да траје у дужем временском периоду, то ствара знатно већу шансу за развој паничног поремећаја код детета у одраслом добу. Дете развија осећај животне рањивости и ствара образац понашања у коме је свет место које је опасно за живот.[379]

Као последице физичког злостављања деце Жегарац наводи: „бројне повреде коже и поткожног ткива, при чему остају видљиви отисци предмета којим је дете ударано (траг штапа, конопца, жице, палице); опекотине од цигарета и вреле воде; оштећења и повреде главе, и то очију, ушију, вилице, носа, фрактуре лобање и унутрашњег крварења; повреде унутрашњих органа при чему настају најчешће код одојчади услед бацања и изазивају трајне физичке деформитете и инвалидитет; ментална ретардација; целебрална парализа; слепило; неуролошке сметње у виду тикова, муцање, анксиозност, депресија, ноћно мокрење; психосоматска обољења која се испољавају у виду самоповређивања и покушаја суицида“.

Даниелс (Daniels) описије последице примене физичког насиља у васпитању деце. Наводи да родитељи који физички кажњавају своју децу имају децу која су физички агресивна. Наводи да кажњавање деце од стране ауторитативне особе спречава усмеравање насиља према особама које га кажњавају, а изазива деструктивно понашање према могућим метама. Насиље код жртве углавном се јавља због јаког бола, љутње, огорчености, траума због родитељског кажњавања, али и из потребе за имитацијом познатог модела понашања.[380]

Педијатри и дечији хирурзи су сходно професији коју обављају у ситуацији да се сусрећу са последицама физичког злостављања деце. Поред њих на постојање физичког злостављања детета могу такође посумњати и васпитачи у предшколској установи, учитељ, психолог или социјални радник. Обзиром да су ретки случајеви када је физичко злостављање очигледно, лекари су дужни да увек када у нејасним случајевима посумњају на физичко злостављање, покрену поступак потврђивања сумње и пријаве случај.

Поред директних физички видљивих доказа, потребно је да лекар провери и евентуално постојање индиректних доказа који указују на оштећење здравља, раста и развоја детета. Професор социјалне педијатрије на медицинском факултету, у Лондону,

[379] Боневски, Д. , Новотни, А., *Злостављање у детињству и панични поремећаји,* Медицински преглед, вол. 61, бр. 3-4, 2008, стр. 169-172.
[380] Daniels, D.N., Violence and the Struggle for existence, Boston, Brown and Company, 1970, p. 80, Костић, М., *Обележја социјалног положаја детета и ризик криминалне виктимизације*, Социјална мисао, бр.11-12, Београд, 1996, стр. 121.

Маргарет Линч, истиче да „наношење мањих повреда није мање важно од присуства већих повреда и ако се пређе преко њих, дете се може изложити високом ризику од даљих напада и изазивања развојних и емоционалних последица због дуготрајне злоупотребе“.[381]

3.2.3. Појам емоционалног насиља деце

Емоционално насиље деце јавља се удружено са физичким или сексуалним насиља, али и као засебан облик злостављања, самостално, када га је тешко открити обзиром да последице емоционалног злостављања нису одмах видљиве већ се манифестује наког намерног, сталог и дуговременског злостављања детета. С правом, већина аутора истиче да су индикатори емоционалног злостављања најбољи знак постојања и других видова насиља над децом.[382]

Светска здравствена организација дефинише појам емоционалног насиља наводећи да оно обухвата „…неуспех у омогућавању развојно одговарајућег, подржавајућег окружења које укључује расположивост примарне фигуре за везивање у том смислу да дете може развити, у пуном обиму, стабилне емоционалне и социјалне компетенције у складу са својим личним потенцијалима, а у контексту друштва у коме одраста“. [383] Под емоционалним насиљем детета подразумевају се радње којима се нарушава или које потенцијално могу да угрозе његово физичко здравље, физички, психички, духовни, морални или друштвени развој. Реч је о поступцима кроз које се исказује контрола родитеља или других особа која су у односу одговорности, поверења или моћи над дететом.

Међу истраживачима и теоретичарима не постоји сагласност у одређивању појма емоционалног насиља деце. Најпре није постигнута сагласност у вези дефинисања емоционалног злостављања, а такође ни око назива овог облика злостављања.

Неки аутори покушавају да направе разлику између психолошког и емоционалног злостављања (O'Hagan 1993), док други користе термин психолошког злостављања као јединствен термин који је довољно широк да обухвати све релевантне форме (Garbarino,

[381] Линч, А. М., *Злостављање и занемаривање деце: препознавање, збрињавање и спречавање*, Психологија данас, бр. 16, Београд, 2002. године, стр. 14, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 66.
[382] Милосављевић, М., op. cit., стр. 41.
[383] Приручник за примену Посебног протокола здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, *op. cit.,* стр. 56.

Guttmann I Seelay, 1986; Hart, Brassard I Karlson, 1996), а трећа група аутора раздваја емоционално злостављање од емоционалног занемаривања (Iwaniec, 1995).[384]

О'Хаган (O'Hagan) разликује психичко и емоционално злостављање као засебне концепте. Емоционално злостављање се по њему односи на трајно, понављајуће, неприкладно емоционално одговарање на дететово изражавање емоција и пратеће понашање. Оно инхибира капацитет детета за спонтано, позитивно и одговарајуће емоционално изражавање. Психичко злостављање исти аутор дефинише као трајно, понављајуће, неприкладно понашање које оштећује или значајно смањује креативни и развојни потенцијал важних менталних способности и процеса код детета (интелигенцију, памћење, препознавање, перцепцију, пажњу, језик и морални развој). Ипак, сам аутор истиче да се та два облика злостављања учестало јављају заједно.

Иванек (Iwaniec) одређује емоционално злостављање и занемаривање као непријатељско или равнодушно понашање родитеља које нарушава дететово самопоштовање, умањује осећај постигнућа и припадања, те спречава здрав и сретан развој детета. Емоционално злостављање је отворено одбацујуће понашање скрбника, а емоционално занемаривање је пасивно игнорирање дететових емоционалних потреба, недостатак пажње и стимулације, те родитељска недоступност у смислу скрби, надгледања, вођења, поучавања и заштите.[385]

Прецизније дефинише појма емоционалног злостављања деце први су дали аутор Харта (Hart), Гарбарина (Garbarino), Гутмана (Guttmann) и Силеја (Seeley). Они су приликом дефинисања емоционалног злостављања деце као критеријум узимали осам типова родитељског понашања. То су: „одбацивање, деградација (обезвређивање), терорисање, изолација, кварење (навођење на социјално неприхватљиво и деструктивно понашање), експлоатација, ускраћивање есенцијалне стимулације, емоционалне размене и расположивости, као и непоуздано и неконзистентно родитељство".[386]

Други аутори проширују описане категорије (Hart I Brassard, 1990) додајући неадекватну социјализацију, експлоатацију и ускраћивање емоционалне расположивости.[387]

---

[384] Жегарац, Н., op. cit., стр. 36.
[385] Iwaniec, D. (2000.) The emotionally abused and neglected child. Identification, assessment and intervention., Chichester: John Wiley & Sons Ltd, Цитирано у: Ждеро, В. , *Психичко злостављање и занемаривање деце у обитељи*, Љетопис социјалног рада, 12 (1), 2005. година, стр. 8.
[386] Лакић, А., *Емоционално занемаривање и злостављање деце*, Зборник „Заштита деце од злостављања и занемаривања", Београд, 1998, стр.37.
[387] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања, op. cit., стр. 37.

Аутор Гарбарино (Garbarino) у књизи „Психолошки злостављано дете“ појам психолошко злостављање одређује као „усмерени напад од стране одраслог на дечији развој „selfa“ социјалне компетенције, склоп психолошко деструктивног понашања“.[388]

Ауторка Жегарац дефинише емоционално злостављање деце као радње чињења или нечињења родитеља или старатеља која се понављају и која изазивају конкретне и трајне биховиоралне, афективне, когнитивне и различите психичке сметње дететовог емоционалног развоја.[389] Оваква понашања код деце изазивају осећај отуђености, усамљености и бескорисности. Овај облик злостављања укључује и развојно и узрастно неадекватна уверења од детета, или стално стварање осећаја страха и неизвесности, као и експлоатацију и корупцију.

По ауторки Љубојев „емоционално злостављање детета подразумева чињења и нечињења родитеља или старатеља, као што су одбацивање, вређање, изолација, терорисање, вербална нападања и слична понашања, која могу изазвати озбиљне и трајне поремећаје у дететовом емоционалном развоју”.[390]

Аутор Милосављевић наводи да се „под психичким насиљем подразумева однос или понашање појединаца, група или институција којима се запоставља, потцењује, угрожава, вређа или вербално напада малолетник и тиме манифестују негативна осећања или се детету одузима емоционална подршка и осећања“.[391]

По мишљењу Стојаковића, емоционално злостављање манифестује се кроз „игнорисање, претње, застрашивање и потпуно одбацивање детета, односно у одсуству атмосфере љубави потребне за његово напредовање и развој “.[392]

Као најчешћи видови испољавања ове врсте насиља јављају се: недавање љубави и пажње, одбацивање детета, непостојање комуникације, стално вербално вређање, псовање, исмејавање дететових особина или изгледа, безразложна вика, онемогућавање детету да се дружи са вршњацима, затварање у мрачне проасторије, убијање драге животиње, остављање детета самог у стану, присуство детета различитим непријатним породичним ситуацијама, као што су свађе родитеља, насиље између родитеља, опијеност оца или мајке, изолација детета у односу на другу децу и сл.

[388] Garbarino James, *Психолошки злостављано дете.* Према Викторија Секунда, Жена и њихове мајке, Београд, 2000. година, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања, op. cit., стр. 91.
[389] Ibidem.
[390] Ibidem, стр. 92.
[391] Милосављевић, М., op. cit., стр. 43.
[392] Стојаковић, В., Злостављање деце, op. cit., стр. 45.

По Хирјану и Сингеру „емоционално злостављање је реални израз одређеног психичког односа и става према детету“. Међу облике тежег емоционалног злостављања, они, поред изазивања гађења, претераног застрашивања, перетеране буке, пљувања у уста, затварање мањег детета у мрачан подрум, учестало вређање и понижавање малолетника, као нпр. када се детету свакодневно добацује да је „копиле“, када му се брани да са члановима породице седа за сто, када се девојчици пребацује да се „вуцара“ или да је „блудница као и мајка“ при чему се то не чини из афекта, већ као израз нетрпељивости и бездушног, нечовечног односа према детету. [393]

Такође, под емоционалним злостављањем сматра се и: становање у стамбеном простору у коме одрасли стално пуше, слање деце у другу собу или ван куће да не би ометало одрасле, запостављање детета, ограничена комуникација родитеља са дететом.[394]

У наставку рада изнећемо обрасце понашања родитеља који се по аутору Гарбарину (Garbarino) квалификују као видови емоционалног злостављања детета.[395]

Најпре је реч о одбацивању или обезвређивању детета – примери оваквог понашања су: стално исмејавање, омаловажавање или понижавање детета; окривљавање детета за све недаће у породици или у социјалној групи: дете је „жртвени јарац“ у оквиру породичног или вршњачког система, одбијање, исмевање и посрамљивање детета када показује жељу и тежњу за пажњом и нежност, стално неправично поступање према детету због очигледног фаворизовања другог детета у породици или у социјалној групи, одбијање да се дете похвали или да му се признају успеси, поступак са адолесцентом као са малим дететом („инфантилизација”).

Следеће понашање родитеља је терорисање или застрашивање детета. Родитељ или одрасла особа прети детету екстремним или неодређеним али и тешким казнама, или намеће нереална очекивања и кажњава дете ако их не испуни. Примери оваквог понашања су: претње озлеђивањем детета или других чланова породице, односно предузимање деструктивних или насилних мера према стварима или љубимцима детета, излагање детета или приморавање на учешће у застрашујућим активностима, претња напуштањем детета или избацивањем из куће.

---

[393] Хирјан, Ф., и Сингер, М., *Кривичноправни аспекти заштите права на одгој и уздржавање*, Загреб: Републички завод за социјалан рад, 1971, стр. 144-145, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 67.
[394] Константиновић, Вилић, С., Николић, Ристановић, В., Костић, М., *Криминологија*, Пеликант принт, Ниш, 2009. година, стр. 133.
[395] Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., и др., op. cit., стр. 43-44.

Под игнорисањем се сматра ускраћивање детету емоционалне размене и доступности. Родитељ је психолошки недоступан, не одговара на потребе и захтеве детета, на пример: не примећује развојна достигнућа детета или не реагује на њих, у дужем временском периоду не разговара са дететом, не обраћа пажњу на захтеве детета, не бави се дететом и не проводи време са њим, нпр. одбија да му чита, да се игра са њим и сл., не смирује, не мази или не држи одојче или мало дете, не показује интересовање у разговору о детету са учитељима, наставницима или другим одраслим особама, не пружа детету заштиту од напада браће, сестара или вршњака, не одговара на дететов бол и патњу.

Изолација представља понашање које спречава дете да користи уобичајене прилике за успостављање социјалних односа. Изолација укључује следећа понашања: забрањивање детету да се игра са другом децом, исписивање детета из школе, забрана да дете учествује у спортским и другим ваншколским активностима, кажњавање детета што се упушта у стицање уобичајених социјалних искустава,усађивање страха детету према особама изван породице.

Кварење или подмићивање детета подразумева такво понашање које подстиче дете да узима учешће у девијантим или антисоцијалним активностима, посебно у области насиља, сексуалности, злоупотребе психоактивних супстанци и алкохола. Овде спадају: награђивање детета за силеџијско понашање, охрабривање насилничког понашања у спортским активностима, похваљивање детета када лаже и краде, развијање код детета расизма и етничке нетолеранције, подржавање детета да врши нелегалне радње, нпр. продаја психоактивних супстанци и стварање зависности код детета од психоактивних супстанци, поучавање и наговарање детета на проституцију.

Искоришћавање експлоатације деце представља коришћење деце за рад у корист других лица. Примери оваквих активности су: приморавање или дозвољавање детету да се бави проституцијом, просјачењем, продајом наркотика или нелегалним радом, коришћење детета за порнографију или за сексуално ангажовање детета са одраслима, непромишљени захтеви од детета који се односе на кућне послове, финансијска подршка породици, чување млађе деце и обављање других послова за које дете није развојно дорасло.

Дануа Гласер (Danya Glaser) предлаже категоризацију емоционалног злостављања и занемаривања детета засновану на развојним потребама детета и при томе се као главни критеријум узима незадовољавање тих потреба. [396]

Незадовољење потреба детета може се испољити као:

1.Емоционална недоступност родитеља, нереаговање на потребе детета и/или њихово занемаривање;

2.Приписивање негативних својстава детету;

3.Развојно неприкладне или неконзистентне интеракције са дететом;

4.Неуспех да се препознају или прихвате индивидуалност и психолошке границе детета;

5. Неуспех да се унапреди социјализација детета;

Ова категоризација емоционалног злостављања детета је корисна јер указује које интервенције треба предузети према детету. Интервенције зависе од типа развојних потреба детета које нису задовољене.

3.2.3.1. Распрострањеност емоционалног насиља деце

Према Балканској епидемиолошкој студији о злостављању и занемаривању деце (БЕКАН) постоји висока учесталост доживљеног искуства психичке агресије код студената прве године у свим земљама Балкана. Стопа преваленце доживљеног психичког насиља се креће од приближно 65% у Македонији до 84% у Грчкој. У Србији је стопа преваленце међу девојкама износила 71%, а међу младићима 66%. Налази студије „Неповољна искуства из детињства међу студентима у Србији" показали су да је више од једне трећине испитаника (36,7%) макар једном или два пута током живота било изложено емоционалном злостављању, при чему је стопа преваленце била значајно виша код младића, у односу на девојке (20% наспрам 15,6%). Психолошко занемаривање идентификовано је код 15,7% испитаника, а стопа преваленце била је већа код девојака него код младића (16,3% наспрам 14,7%), као и код испитаника из руралних, у односу на испитанике из градских подручја (18,2% према 14,6%).[397]

Републички завод за статистику указује „да су девојке у највећем броју случајева емоционално малтретиране у школи 6,8%, у породици 5,7% и на улици 2,6%, док су

[396] Ibidem, стр. 45-46.

[397] Видети: http://www.unicef.rs/wp-content/uploads/2017/01/Determinante-i-faktori-nasilja-nad-decom-u-Srbiji_V3-1.pdf , приступ 10.11.2017. године.

адолесцентни мушкарци највише емоционално злостављани на улици 7,3%, у школи 6,3%, а знатно мање су злостављани у оквиру породице 3,1%“.[398]

Подаци годишњег извештаја за 2016. годину, Градског центра за социјални рад у Београду, указујз да су деца највише била жртве емоционалног насиља у 33% случајева.

Сличну ситуација показују и подаци интерног тима Центра за социјални рад Ниш, који указују да је 2016. године за емоционално насиље било пријава у 33,57% случајева.

У истраживању Жегарац[399] наведено је да је емоционално злостављање доминантан облик злостављања код 28% деце, али се оно јавља као пратилац осталих форми злостављања у готово свим случајевима истраживања (95,5%). Начини емоционалног злостављања су емоционално занемаривање (82%), одбацивање (60%), затим застрашивање (58%), игнорисање (56,5%), изолација (46%), емоционална експлоатација, односно корупција код 19% деце.

Према резултатима анкетирања 196 деце (93 дечака и 103 девојчице) узраста између девет и петнаест година,[400] као модалитет кажњавања деце од стране родитеља јавља се и емоционално злостављање. Као казне које су родитељи примењивали наводе се: врло јако викање, вређање, псовање, забрана гледања ТВ-а, родитељи не желе да се играју са децом, разговарају, да се праве жалосни због онога што су деца учинила и сл.

3.2.3.2. Карактеристике насилног родитеља и жртве емоционалног насиља

У погледу породице злостављаног детета истраживања указују да су породице са великим бројем деце у повећаном ризику од злостављања, мада резултати најновијих истраживања размак између рођења деце издвајају као поузданији фактор ризика. У већем ризику злостављања су породице са великим бројем деце (најчешће четворо) и са малим размацима у узрасту деце; породице које имају петоро и више деце са већим размаком у узрасту, показују другачију динамику, јер у њима старија деца брину о млађој.[401]

[398] Милосављевић-Ђукић, И., *Функционисање здравственог, правосудног и система социјалне заштите у заштити деце од злостављања и занемаривања,* Докторска дисертација, Београд, 2015. година, стр. 32.
[399] Жегарац, Н., op. cit., стр. 162.
[400] Пејчиновић, Р., Пенава, А., *Кажњавање дјеце у обитељи и школи-резултати анкетирања*, Насиље у обитељи, 1988, Цитирано у: Константиновић, Вилић, С., Николић, Ристановић, В., Костић, М., op. cit., стр. 133.
[401] Жегарац, Н., op. cit., стр.65.

Такође, како наводи Жегарац „емоционално злостављање је 4,5 пута присутније у економски нестабилним породицама, него у породицама са повољним социо-економским статусом“.[402]

Оно што је специфично за родитеље који децу излажу емоционалном злостављању јесте да су такви родитељи углавном депримирани и огорчени, преоптерећени задовољењем сопствених потреба, занемарујући дететове потребе. У питању су родитељи који не проводе време са својом децом и нису у стању да успоставе адекватне емоционалне интеракције са дететом, одбацују дете и виде га као терет, као бескорисно и непотребно. Родитељ који није способан да са својим дететом успостави адекватне емоционалне интеракције, врло често може на њега деловати негативније, него родитељ који, иако дете повремено физички кажњава, показује изузетну емотивну привржености за њега. Очеви се као извршиоци јављају два пута више него мајке, при чему мајке дете углавном занемарују, и у већини случајева то су самохране или разведене мајке.[403]

Емоционалном злостављању подједнако су изложена деца и мушког и женског пола, у старосном узрасту до 8 година. Оно што одликује децу је да су емоционално нестабилна, тешко се прилагођавају, имају слабу концентрацију што доводи до тешкоћа у учењу, често заузимају непријатељски став према околини. Недостатак љубави компензују агресивним и деструктивним понашањем, злоупотребом алкохола или психоактивних супстанци, као и вршењем кривичних дела.[404]

3.2.3.3. Индикатори емоционалног насиља деце

Веома је важно препознати чиниоце ризика-индикаторе који доводе до емоционалног насиља детета у породици и деловати на њих, како би се на тај начин отклонила или умањила штета по психички развој детета.

У литератури се указује да су специфични показатељи емоционалног насиља деце: а) физички показатељи (заостајање у физичком развоју, енуреза или енкопреза и сл.) и б) бихејвиорални показатељи (регресивно понашање, поремећаји понашања,

[402] Ibidem., стр. 35
[403] Стевковић, Љ., op. cit., стр. 15
[404] Љубојев, Н., *Појам и последице емоционалног злостављања детета у породици*, Темида, бр.2, Београд, 2004.година, стр. 35-40.

психонеуротске реакције, екстреми у понашању, развојно заостајање, ментално-емоционално и покушаји суицида).[405]

Као физички показатељи емоционалног насиља и злостављања у литератури се наводе: „заостајање у развоју и застој раста, поремећаји сна, енуреза, енкопреза, поремећаји навика, главобоље; бихевиорални показатељи емоционалног злостављања су: различите емоционалне реакције, као што су фобија, опсесивност, хипохондрија, екстремност у понашању, анксиозност (страх од физичког контакта или хипе-рактивност), сепресија, „стармало“ или инфантилно понашање, изненадне промене у школском успеху детета, промене у изгледу детета, покушаји суицида, изјава детета или сведока злостављања детета, остављање или напуштање детета“.[406]

Свака врста емоционалног насиља изазива емоционалну патњу. „Залеђени опрез, уплашеност од додира, повлачење и избегавање контаката, страхови и страховања, жалбе на телесне сметње, неспособност концентрације указује на постојање емоционалне патње“.[407] Емоционално насиље штетно утиче на раст и развој детета. Код детета долази до развоја различитих поремећаја који се односе на поремећаје везивања, друштвених компетенција, поступака и активности, когнитивних способности и решавања проблема, академских постигнућа. Као показатељи каснијих последица емоционалног злостављања на психолошком плану код деце се јављају: осећање кривице, емоционална нестабилност, ниско самопоштовање, снижење емоционалних капацита, неспособност да се код детета развије самосталност и неспособност да се има поверење у људе.[408] Последице се односе и на понашања и то: неспособност или слаба достигнућа, анксиозност, депресија, агресија која доводи до хомицида, злоупотреба алкохола, психоактивних супстанци, проституција, крађе и потреба да се други злостављају.[409]

Као чиниоци емоционалног злостављања деце, у односу између родитеља и деце јављају се следећи обрасци понашања: „постављају се нереални и немогући захтеви детету, пренаглашена реакција на поступке детета или стално коришћење претње на дететово понашање, говорење о детету са изузетно негативним изразима, нпр. „лош”, „зао”, „чудовиште”, „вештица” итд., непоказивање наклоности према детету, окривљавање, постиђивање, омаловажавање, исмејавање или понижавање детета,

[405] Лакић, А., op. cit., стр. 37.
[406] Приручник за примену Посебног протокола здарвствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 54.
[407] Ibidem, стр. 55.
[408] Ibidem, стр. 56.
[409] Ibidem, стр. 57.

посебно пред другим особама, претерано кажњавање детета, спровођење сталне оштре, неразумне дисциплине, која не одговара узрасту, грешки и стању детета и сл“. [410]

Присуство одређених ситуација у породици доводи до емоционалног насиља детета. Као чиниоци ризика за емоционално насиље детета у породици наводе се: „свађе и несугласице у кући између родитеља и других чланова домаћинства; стално насиље према неком од чланова породице или домаћинства, родитељи које њихово душевно стање доводи до непредвидивог понашања; зависност родитеља од алкохола и психоактивних супстанци; породична средина која дете учи деликвентном понашању; несигурни и напети односи у браку и интимним везама који доводе до губитка за децу; неомогућавање мотивација и подстицај за учење или образовање, што детету ствара тешкоће у заједници; пропуст родитеља да осигурају одговарајућу дисциплину и социјализацију како би се дете припремило за живот у друштву; пропуст породичне мреже, служби и заједнице да се обезбеде активности које омогућују породици да изграђује емоционалне везе и да стекне осећај односа према другима у оквиру интимне групе“. [411]

3.2.3.4. Последице емоционалног насиља деце

Здрава породична средина представља средину у којој постоје хармонични односи, пуни љубави, поштовања, разумевања како међу самим родитељима, тако и међу родитељима и децом. У таквој средини дете се осећа вољеним и прихваћеним, и вероватније је да ће се оформити у личност са позитивни карактеристикама, које ће бити сигурно у себе, самостално, са добрим друштвеним односима, израженом толеранцијом на трауме и без осећања подређености.[412]

Родитељи који емоционално злостављају своју децу, пружају им неприхватљива понашања, као што су застрашивање, одбацивање, претња, терорисање, изолација, запостављање и сл. Оваква понашања родитеља остављају значајне и дугорочне психичке поремећаје дететовог емоционалног развоја.

Емоционално насиље је тешко уочити, јер његове последице нису видљиве на први поглед као што је то случај код физичког злостављања. Углавном друштво не препознаје случајеве емоционалног злостављања деце у породици, и они најчешће

[410] *Заштита деце од злостављања и занемаривања,* Примена Општег протокола, Министрство рада и социјалне политике, УНИЦЕФ, Београд, 2011. година, стр. 48.
[411] Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., и др., op. cit., стр. 48-49.
[412] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit.,стр. 102.

постају видљиви при избијању породичних проблема и криза, када деца почињу да испољавају деструктивно и девијантно понашање, као и по променама у његовим поступцима, посматрањем односа између родитеља, као и родитеља и детета.

Последице емоционалног насиља деце обично се уочавају кроз различите промене у развоју или понашању детета. Наиме дете заостаје у развоју, код њега се јавља поремећај привржености, изразит страх од одвајања, поремећај навика (ударање главом, уједање), поремећај спавања, поремећај исхране (анорексија, булимија), неуобичајене емоционалне реакције – фобије, хипохондрија, изненадне и необјашњиве промене понашања и расположења, депресивност, проблеми у учењу, пад успеха у школи, незаинтересованост, покушај самоубиства, самоповређивање, антисоцијално или делинквентно понашање и сл.

Емоционално насиље деце не доводи до физичких повреда, али оставља тешке психичке траума. Последице насиља не зависе само од трајања, учесталости и интезитета злостављања, већ у великој мери од реаговања родитеља после злостављања, као и државних органа и служби. Последице овог облика насиља је тешко издиференцирати без дужег праћења детета. Искуство дуготрајног занемаривања и злостављања може условити тешкоће у успостављању здравих емоционалних и партнерских односа у одраслом добу, као и опасност од евентуалног злостављања свог потомства.[413]

Јављају се бројне сметње у погледу застоја у физичком развоју, енкопореза, енуреза, поремећаји спавања, тикови, муцање и проблеми са говором. Ниско самопоштовање, агресивност и непријатељско расположење према околини, равнодушност, изолованост и анксиозност је оно са чиме психички виктимизирано дете мора да се суочи. [414]

3.2.4.1. Појам сексуалног насиља деце

Сексуално насиље деце представља најтрауматичнији облик насиља који оставља трајне и дугорочне последице физичког, психичког, моралног и социјалног развоја жртве, као и на убудући живот детета. Сматра се да деца могу постати жртве сексуалног насиља у породици без обзира на узраст, пол, социјални и друштвени статус.

Пол Бернард (Paul Bernard) је у Француској још 60-тих година деветнаестог века стручној јавности први указао да је сексуално злостављање фактор ризика по дечије

[413] Стевковић, Љ., op. cit., стр. 16
[414] Ibidem, стр. 17.

здравље.[415] У последње време феномен сексуалног насиља деце све више изазива пажњу и реакцију стручне и друштвене јавности у свету, и код нас.

Француски лекар Амброаз Тардије (Ambrois Tardieu) је 80-тих година деветнаестог века, стручну и друштвену јавност упознао са постојањем хиљаду деце жртава сексуалног насиља.[416] Након смрти, његова гледишта су била критикована, те су бројни скептици тврдила и износила мишљење да су деца износила своје фантазије.

Студијама Батлера (Batlera), Филкенхора (Finkelhor) и других аутора, између 1978. и 1984. године, заокупљено је интересовање јавности, а посебно појављивањем вести о одраслим особама које су доживеле инцест или неки други облик сексуалног насиља, а посебно и укључивањем писаних и електронских медија у те приче.[417] Имајући у виду да је интересовање стручњака из различитих професија нагло почело да расте, јављају се бројна истраживања и студије овог проблема у различитим наукама.

Према Општем протоколу за заштиту деце од злостављања и занемаривања сексуална злоупотреба детета постоји када се дете укључује у сексуалну активност за коју не даје свој пристанак, или за коју није довољно развојно дорасло да би могао да да свој пристанак, коју не схвата у потпуности, или у активност којом се повређује закон или социјални табуи друштва. Такође, под сексуалном злоупотребом детета подразумева се и активност између детета и одрасле особе или другог детета која су узрастно или развојно у положају који му даје одговорност, поверење или моћ, а у коме предузета активност има сврху да пружи уживање или задовољи потребе друге особе.[418]

По наведеном протоколу сексуална злоупотреба детета остварује се и „навођењем или приморавањем детета да учествује у сексуалним активностима, било да се ради о контактним или неконтактним, експлоататорско искоришћавање детета за проституцију или учествовање у другим незаконитим сексуалним радњама“.[419]

Слични дефиницију сексуалне злоупотребе детета оној коју има Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања даје и Светска здравствена организација. Она такође дефинише сексуалну злоупотребу детета као укључивање детета у сексуалну активност за коју дете не даје свој пристанак, или за коју није довољно развојно дорасло да би могао да да свој пристанак, коју не схвата у потпуности, или у

[415] Ibidem.
[416] Жегарац, Н., op. cit., стр. 28
[417] Ibidem.
[418] Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Видети: http://www.unicef.org/serbia/opsti_protokol-_za_web.pdf , приступ 17.07.2014.године.
[419] Ibidem.

активност којом се повређује закон или социјални табуи друштва.[420] Дефиниција обухвата и активности између детета и одрасле особе, или детета и другог детета које је старије по узрасту, а у ком односу злостављено дете се осећа инфериорно и има изграђен однос надмоћи од стране злостављача. Оваква активност има за циљ да се потребе злостављача задовоље. Под овим се подразумевају и активности навођења или присиљавања детета на вршење неког облика незаконите сексуалне активности и искоришћавање детета за проституцију или порнографију.[421]

У страној друштвеној теорији постоје бројне дефиниције сексуалног злостављања. Тако Финкелхор (Finkelhor) наводи да се под сексуалном активношћу подразумева сваки контакт са дететом за који дете није дало пристанак или где се питање пристанка детета за такав контакт не може ни поставити због узраста и зрелости детета.[422] У својој студији Финкелхор (Finkelhor, 1986) на основу интервјуа са одраслим особама које су у детињству биле жртве сексуалног злостављања, описују различите видове овог облика злостављања : „Сексуалне активности са децом обично укључују додиривање гениталија, орални секс или ређе комплетан коитус. Инциденција мастурбаторских и егзибионистичких акција значајно је виша од учесталости пенетрације за коју, с обзиром на узраст жртве, често постоје озбиљне физиолошке контраиндикације (чак и у ситуацијама када је пенетрација само покушана уобичајене су повреде вагине и ректалне области)“.[423]

У страној литератури под сексуалним злостављањем деце се подразумева и: „забрањен сексуални контакт између одрасле особе и сексуално незрелог детета ради задовољења сексуалних потреба одраслог лица или ради прибављања економске користи преко дечије проституције или порнографије“.[424]

Неки аутори не одвајају сексуално од физичког злостављања, јер сматрају да је то само један од облика физичког злостављања. „Сексуално злостављање је подтип физичког злостављања у коме се дете користи за сексуално задовољење неког одраслог. Сексуално злостављање обично укључује генитални контакт и може се рангирати по грубости од миловања до силовања са физичким повредама.“[425]

---

[420] чл.3. ст.1., Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања.
[421] Приручник за примену Посебног протокола здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 62.
[422] Жегарац, Н., op. cit., стр. 29.
[423] Крон, Л., *Сексуално насиље-психолошка студија*, ИТГП, Прометеј и институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992. година, стр. 33.
[424] Conte, *Child sexual Abuse:awareness and blacklash*, the Future of Children, Sexual Abuse of Children, volume 4-number 2-summer/fall 1994, str. 225, Цитирано у: Крон, Л., op. cit., стр.33.
[425] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 70.

Аутори Мартин и Кемп (Martin, Kempe) наводе да су сексуална виктимизација и физичко злостављање два различита показатеља истоветне, поремећене породичне атмосфере. Ови аутори су истакли да у породицама које су напустили мужеви и очеви, мајке своју сексуалност испољавају према деци коју, истовремено, физички сурово злостављају.[426]

Амерички лекари дефинишу сексуално злостављање као било коју сексуалну активност између одраслог лица и детета, које може бити насртајно или ненасртајно.[427] Насртајно сексуално злостављање често доводи до физичких повреда и до озбиљних емоционалних траума. Ненасртајно злостављање може да има за последицу мању физичку повреду, и самим тим мањи негативан емоционални ефекат на дете. Ненасртајно злостављање дешава се чешће него насртајни облик.

Према феминистичком схватању сагледавање сексуалног злостављања деце проистиче из мишљења да насиље мушкарца над женом и децом представља део културног наслеђеног обрасца, потенцирања и прихватања инфериорнијег положаја мушкарца у породици и друштву.[428]

Аутор Милосављевић под сексуалним злостављањем у ужем смислу сматра задовољавање сексуалних нагона и жеља уз примену физичке, психичке или неке друге силе или надмоћи.[429] У ширем смислу сексуално злостављање дефинише као сваки вербални, гестовни или физички контакт са сексуалним садржајем и то најмање две особе, било ког пола.[430] Под тим се подразумева размена порука сексуалне конотације, ласцивних речи, прича и понуда, показивање сексуалних симбола, додиривање, покушаји сексуалних односа или силовања. Када је реч о одраслим особама, битно је да не постоји воља или прихватање ових односа било ког од учесника, а када се јављају малолетне особе није битно да ли постоји или не воља, хтење и сазнање. Такође, сексуални однос тинејџера и детета млађег узраста, између којих постоји знатнија узрастна разлика, припада овом облику насиља. Поред наведеног као облик сексуалног насиља јавља се и дечија проституција или порнографија малолетних лица и друге сличне активности.[431]

---

[426] Martin, H., *The Abuse Child,* Balinger Publishing Company, Cambrodge, Maassachusets 1976, p. 151-152, Цитирано у: Константиновић-Вилић, С., Костић, М., op. cit., стр. 55.
[427] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр. 55.
[428] Константиновић-Вилић, С., Костић, М., op. cit., стр. 53.
[429] Милосављевић, М., op. cit., стр. 44.
[430] Ibidem
[431] Стевановић, И., Осврт на нека питања сексуалног насила над децом, *Темида бр.3*, Београд, 2002. година, стр. 41.

Ауторка Жегарац наводи да сексуална злоупотреба постоји када се дете или млађа непунолетна особа наводи или приморава да учествује у сексуалним активностима.[432] Сексуална злоупотреба деце, како истиче ауторка, укључује различите сексуалне контакте са малолетником, као нпр. вагинални, анални или орални однос, сексуално додиривање детета, као и неконтактне сексуалне активности које подразумевају излагање детета сексуалним активностима, воајеризму, приказивању порнографског материјала или понашања којим се дете наводи да се понаша на сексуално неприхватљив начин за његов узраст.[433]

Аутор Стојаковић наводи да „сексуална злоупотреба обухвата сваки сексуалан однос између одрасле особе и детета, при томе није битно да ли је примењена принуда према детету“.[434]

Према ауторки Љубојев под сексуалним злостављањем деце се подразумевају активности којима се према детету, покушава или извршава вагинални, орални или анални однос, као и остале видове активности које се спроводе у сексуалне сврхе, уз примену силе или без ње.[435]

По ауторки Мршевић секуално злостављање деце постоји када одрасла особа или близак сродник, коме дете верује и које је ауторите за дете, изда поверење и злоупотреби моћ над дететом.[436]

Инцест Траума Центар истиче да се под сексуалним злостављањем деце подразумева „било који вид експлоатације детета које је млађе од 16 или 18 година, ради сексуалног задовољења и уживања одраслог лица и који обухвата: опсцене телефонске позиве, воајеризам, приказивање покривених делова тела, миловање, воајеризам, покушај сексуалног односа, силовање, инцест и дечју проституцију и порнографију“.[437]

Сексуална злоупотреба детета подразумева бројна понашања која обухватају како контактне тако и неконтактне активности. У контактне активности спадају: радња силовања, присилни вагинални, анални или орални однос са дететом, миловање и пипање, искоришћавање детета за мастурбацију одрасле особе, док се под неконтактним активностима подразумевају: воајеризам, опсцени говор или егзибиционизам пред

[432] Жегарац, Н., op. cit., стр. 32.
[433] Ibidem
[434] Стојаковић, В., Злостављање деце, op. cit., стр. 45.
[435] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 71.
[436] Мршевић, З., *Женска права су људска права,* Београд, март 1994. година, стр. 136-137.
[437] Инцест траума центар. Видети: http://www.incesttraumacentar.org.rs/index.php/najcesce-postavljena-pitanja/koje-su-definicije-seksualnog-zlostavljanja-dece-i-incesta, приступ 01.08.2014. године.

дететом.[438] Дечија проституција и порнографија су такође видови сексуалне злоупотребе деце. Она се ретко дешава само једном и тада се углавном ради о злоупотреби учињеној од стране неке непознате особе. Најчешће се јавља као злоупотреба која се понавља више месеци или неколико година и то често од стране неког рођака или блиског члана породице.

3.2.4.2. Распрострањеност сексуалног насиља деце

Карактеристично за овај вид насиља над децом је немогућност одређивања тачног обима раширености, из разлога што се сексуално насиље над децом одвија у кругу породице, тако да постаје и остаје дуго чувана тајна породице, која остаје неоткривена, јер је жртва најчешће из страха и срамоте не открива, већ о томе ћути и трпи. Таква ситуација онемогућава да случај сексуалног насиља буде откривен и пријављен надлежним органима. Случајеви сексуалног насиља се углавном откривају након његовог престанка, тако да често учинилац остаје непријављени и некажњен. До откривања сексуалног насиља најчешће долази много времена након престанка злостављања, када је већ злоупотреба довела до тешких и непоправљивих последица по дете. Углавном се откривају случајеви дечије порнографије и сексуалног насиља које према детету изврши неко треће лице, ван породице. Случајеви сексуалног насиља и злостављања деце у породици се ретко када пријављују.

Када и ако дође до процесуирања сексуалног злостављања детета, често се дешава да судски поступци трају предуго да би на крају били окончани одустајањем надлежних органа од гоњења, обустављањем поступка због застарелости или изрицањем казни које ни приближно не одговарају потребама специјалне, а нарочито генералне превенције.[439]

Финкелхор (Finkelhor) је у раним студијама износио процену да су свака четврта девојчица и сваки пети дечко доживели наметнут сексуални контакт пре осамнаесте године. Касније процене крећу се од 6% до 62% за децу женског, и од 3% до 31% за децу мушког пола.

Према истраживању које је вршила Раселова (Russel), обим сексуалне виктимизације деце креће се између 15% и 19% случајева годишње. Иста ауторка наводи

[438] Заштита детета од злостављања и занемаривања. Примена Општег протокола. https://www.unicef.org/serbia/Primena_Opsteg_protokola_Zastita_deteta_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.pdf, приступ 15.03.2014. године.
[439] Константиновић-Вилић, С., Костић, М., op.cit., стр. 16.

податак да је 38% испитиваних жена доживело сексуалну злоупотребу пре осамнаесте године, а 28% пре четрнаесте година живота. Од тога 54% свих жена доживело је сексуалну злоупотребу без физичког контакта, а 38% је имало физички сексуални контакт са члановима породице.[440]

Званични подаци о распрострањенсости сексуалне злоупотребе у Швајцарској не приказују стварно стање ове појаве. Према званичним подацима КИНАГ-а (издавачка агенција која се бави дететом) од 20 случајева сексуалног злостављања детета, полиција ће открити само један. Према извештају између 20.000 и 45.000 деце годишње су жртве сексуалне злоупотребе у Швајцарској. Сматра се да ће свака трећа девојчица доживети неку врсту сексуалне злоупотребе (од добацивања до силовања) пре дванаесте године. Напасници су у 82% случајева особе коју злоупотребљена деца познају, а у 19% су рођаци.[441] У Америци је вршено испитивање на случајно узорку од 900 жена, и једна од три је имала искуство сексуалне злупотребе у детињству.[442]

Сутил и Гибенс (Soothil, Gibbens) су истраживали 86 деликата сексуалне природе, извршени према девојчицама испод тринаест година старости током 1955. године као и 122 деликта исте врсте и старости жртве током 1961. године. Установили су да је 1955. године било 61 (70,9%) недозвољених сексуалних односа, 17 (19,8%) инцеста и 8 (9,3%) силовања. Број свих ових деликта се повећао 1961. године и то: 69 (56,6%) недозвољених сексуалних односа, 33 (27%) инцеста и 20 (16,4%) силовања.[443]

Холандска Комисија је оформљена у мају 2010. године, са задатком да испита сексуално насиље које се јављало у католичким домовима за збрињавање. Дошла је до података „ да је око 23% деце, која потичу из проблематичних породица, чим су доведена у домове које финансира држава, постало жртве сексуалног злостављања“.[444]

У склопу поменутог истраживања о злостављању деце које је реализовао научно-истраживачки центар за социјалан рад и социјалну политику Факултета политичких наука у Београду, прикупљени су у подаци о сексуалном злостављању деце. У периоду од 1994. до 1996. године евидентирано је 3.699 злостављане деце, од које се у ниском

---

[440] Russel, D., *„The Indicence and Prevalence of Interfamiliar and Extrafamiliar Sexual Abuse of Female Children”,* Child Abuse and Neglect, 1983, 7: 133-146, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Милкић, Н., *Инцест-најбоље чувана породична тајна“,* Социологија, бр.1/1993, Београд, стр. 139.

[441] Сексуална злоупотреба деце, феминистичке свеске, 1/1994.год., Београд, стр. 81, Цитирано у: Костић, М., *Појавни облици и структура криминалне виктимизације*, 50 година Вапитно-поправног дома за малолетника, Зборник радова-Београд, Васпитно-поправни дом за малолетнике, 1997. година, стр. 118.

[442] Мршевић, З., Проблем без имена, феминистичке свеске, 1/1994, год., Београд, стр. 51, Цитирано у: : Костић, М., *Појавни облици и структура криминалне виктимизације*, op. cit., стр. 118.

[443] Soothil, K, L., Gibbens, G.S.N., “*Recidivism of Sexual Offenders”.*

[444] Видети: http://www.nezavisne.com/novosti/svjet/Holandska-Komisija , приступ 11.09.2012. године.

проценту (2,6%), али не и у занемарљивом броју (98 случајева) сврстављају у сексуално злостављање.[445]

Што се тиче већ поменутог истраживања Жегарац[446] оно показује да се сексуално злостављање јавља као доминантан облик злостављања код малог броја случајева 5,5%, али су се неки облици сексуалног злостављања јављали код 15,5% деце обухваћене узорком. Најчешћи начин сексуалне злоупотребе је додиривање интимних делова тела детета (12%), затим еротизована комуникација (8,5%), док су сексуални вагинални, орални и анални однос и „неки други начин" забележени код 2% деце.

Према истраживању Инцест траума центра за период од септембра 2008. до септембра 2009. године, на основу пријављених случајева сексуалног злостављања деце у породици дошло се до следећих података: узорак је чинило 55.17 % деце, у узрасту од 2. до 18. година, и 44.83% одраслих особа, у узрасту од 18. до 42. година, које су преживеле сексуално злостављање у детињству. Узорак су чинила и 5 детета која су доживела сексуално злостављање, од тог броја 4 детета су девојчице и 1 дечак. Од лица која су доживела сексуално злостављање 89,66% је било женског пола, а 10.34% мушког пола. [447]

У периоду од 2009.-2014. године Инцест траума центру Београд је на недељном нивоу у просеку пријављено 7 случајева сексуалног насиља над децом. Од укупног броја лица која су се обратила овој служби и пријавили сексуално насиље, пунолетна лица које су преживеле сексуално злостављање у детињству чинила су 48.42%.[448] У периоду од септембра 2012. године до септембра 2014. године је дошло до пораста пријављивања сексуалног злостављања које се догађа у оквиру вршњачке групе, и то малолетних починиоца. Овај облик злостављања је посебно повећан због постојања и активног развијања модерних технологија и друштвених мрежа, на којима су малолетна лица узела учешће.

Прво систематско истраживање појаве сексуалног злостављања деце, које је укључило ставове деце и родитеља о сексуалном насиљу над децом је прва Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији.[449]

---

[445] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 75.
[446] Жегарац, Н., op. cit., стр. 162.
[447] Инцест траума центар- статистички подаци. Видети: http://www.incesttraumacentar.org.rs/files/pdf/2009 Najnoviji statisticki podaci IncestTraumaCentra-Beograd. pdf, приступ 01.04.2014. године.
[448] Инцест траума центар- статистички подаци.
[449] Национална студије о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији, Видети:http://www.incesttraumacentar.org.rs/files/2015/Preliminarni%20izvestaj%20%20ITC%20Nacionalna%20studija%202015.pdf , приступ 01.04.2014. године.

Ову студију је 2013.године спровео Инцест Траума Центар – Београд у тиму са Центром за промоцију здравља жена и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Јединицом за превенцију насиља/Група за заштиту од насиља и дискриминације. На узорку од 2.053 деце, која су била узраста од 10 до 18 година, из 51 града у Србији, из 61 основних и 36 средњих школа, урађена је студија. Студија је дала податке да у сваком одељењу школе, у Србији, постоје 4 детета, на узрасту од 10 до 18 година, која су доживела одређени облик сексуалног злостављања и 4 детета која знају некога коме се исто догодило. Резултати показују да је 10.8 % испитаника/ца имало искуство преживљеног сексуалног насиља и 10.6% испитаника/ца познаје некога ко је преживео сексуално насиље. 9.5% испитаника/ца је изјавило да им се насиље дешавало у тренутку спровођења студије.

3.2.4.3. Карактеристике сексуалног насилника и детета жртве сексуалног насиља

Учиниоци сексуалног насиља деце су ређе лица непозната детету, а најчешће је реч о онима који су блиски детету, из породичног круга, који дете воле, добро познају и у које дете има поверења. То су отац или мајка, очух или маћеха, партнер мајке или оца, деда, стриц, ујак итд. Учинилац користи невиност детета, његову зависност, познанство и евентуални страх. Као сексуални насилници јављају се и мушкарци и жене. У теорији се истиче да је погрешно мишљење да сексуално злостављање од стране особа женског пола прозрокује лакше последице од злостављања које врше мушке особе.[450]

Хоуелс (Howells) истиче да приликом анализе личности сексуалних преступника чије су жртве деца морамо имати на уму дистинкцију између преступника преференције и ситуационих преступника. Док први поседују релативно стабилну примарну сексуалну оријентацију ка деци и незаинтересовани су за емоционално и сексуалне односе са одраслима, ситуациони преступници обично имају нормалне хетеросексуалне односе са одраслим особама, а преступ према детету има импулсивни карактер и починилац га и сам процењује као абмнормалан.[451]

Абел (Abell) и сарадници (1981) индетификовали су седам типичних ставова и убеђења који се најчешће срећу код особа које сексуално злоупотребљавају децу: 1.

[450] Мршевић, З., *Инцест: између мита и стварности,* Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1997. година, стр. 86.
[451] Крон, Л., op. cit., стр. 34.

додиривање гениталија није прави секс, према томе нема ни повреде; 2. деца не причају о томе шта се дешава пошто уживају у сексу; 3. секс учвршћује односе са децом; 4. друштво би требало да призна да је секс са децом прихватљив; 5. дечије распитивање о сексу значи да она чезну за сексуалним искуством; 6. упражњавање секса је добро средство за учење деце о сексу; 7. поманкање физичког отпора значи да деца желе секс.[452]

Доступни подаци указују да се сексуално злостављање дешава деци свих узраста, а као најчешћи почетак злостављања је између 4. и 8. године живота детета или почетком пубертета. Статистика указује да се девојчице чешће појављују као жртве сексуалног злостављања. Ризик да деца буду жртве је посебно изражен код деце која живе у породици са мајком и очухом, или само са једним родитељем; када један или оба родитеља болују од менталне болести, или су зависници од алкохола или психоактивних супстанци; у породицама са поремећеним породичним односима; код деце која су смештена у установу која се брине о деци; усвојене деце, физички или ментално хендикепиране деце и код деце која су друштвено изолована. Када је реч о карактеристикама и особинама деце које су жртве сексуалног насиља прави се разлика на децу која не разумеју да се над њима предузимају недозвољене радње и децу која јавно и гласно говоре шта су преживела, бране се и теже да се сама заштите или да им неко пружи помоћ.

У својој студији Финкелхор (Finkelhor) је истако да су шансе девојчица да буду сексуално виктимизиране око два и по пута веће од оних које имају дечаци. Злоупотребљавају се деца свих узраста од рођења до осамнаесте године. Жртве сексуалне злоупотребе најосетљивије су око шесте-седме године живота и у препубесцентном узрасту, око десете-дванесесте године. Девојчице жртве најчешће су нападане од стране неког члана породице за разлику од дечака који су само у петини случајева злоупотребљени од стране рођака док је у преосталим случајевима злочинац углавном странац.[453] Финкелхор (Finkelhor) такође у својој студији „Дечаци“ износи да су искуства дечака нешто другачија од искуства девојчица. Њихова искуства су превасходно хомосексуална.[454]

[452] Ibidem.
[453] Ibidem.
[454] Finklehor, d., *Sexually victimized of children*, The Free press od division of Macmillan Publishing Co. Inc., Ne York, 1979, str.143. Prema McClendon, P., Incest/Sexual Abuse of Children, 1991, str. 2, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 72.

Ауторка Расел (Russel) наводи да су „пасторке 8 пута чешће изложене ризику од сексуалног злостављања од стране очуха који се о њима брину, него кћерке о којима се брину њихови биолошки очеви“.[455]

3.2.4.4. Индикатори сексуалног насиља деце

Индикатори сексуалног насиља деце могу се поделити на физичке, бихевиоралне и породичне.

Од физичких индикатора наводи се постојање уринарних инфекција код детета; трудноћа; болови у гениталном пределу, стомаку или глави без одговарајућег медицинског узрока; тешкоће и болови при ходању или седењу; гениталне или аналне повреде и крварења, присуство сперме на одећи и телу; присуство страних тела у телесним отворима; губитак апетита и поремећаји исхране; поремећаји спавања.[456]

Бихејвиорални индикатори укључују претерано или неуобичајено сексуално понашање или знање; претерана мастурбација код мале деце; компулзивно понашање (претерано купање, скупљање залиха); сексуални промискуитет и заводничко понашање; изјава детета да је злостављано; тајанствено понашање; алузије о проблемима код куће; страх од додиривања, нарочито упределу гениталија; самодеструктивно понашање; депресивност, повлачење, изолованост; тешкоће концентрације, пад успеха у школи, смањено интересовање за активности у којима је дете уживало; лоши односи са вршњацима. [457]

Породични индикатори подразумевају претерано заштитнички став једног од родитеља (или члана родбине) или тајни однос са дететом, блиски физички контакт између одраслог и детета када други родитељ није кући, мајкин став да дете осећа као ривал, искуство сексуалне злоупотребе у детињству код једног од родитеља.[458]

3.2.4.5. Последице сексуалног насиља деце

Последице сексуалног насиља у породици могу да се испоље током читавог живота на различите начине и у различитом интезитету. У зависности од година жртве

[455] Russell, D., The Secret trauma-Incest in the Lives of Girls and Women. Basic Books, Inc. Publishers, New York 1986, str. 103, Prema McClendon, P., Incest/Sexual Abuse of Children, 1991, str. 2, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 72.
[456] Жегарац, Н., op. cit., стр. 33.
[457] Ibidem.
[458] Ibidem.

сексуалног насиља, разликују се последице које се јављају у детињству деце и последице које се јављају у адолесценцији.

Током детињства сексуално насиље може се манифестовати кроз неуробиолошке промене, депресивне симптоме, кашњење у развоју, анксиозност, страх, неповерење према другима, љутња, агресија, проблеми са сексуалним понашањем, понашање социјалне изолације, симптоми посттрауматског стресног поремећаја, соматски проблеми, проблеми са понашањем, дисоцијативни симптоми, ниско самопоштовање.

Код адолесцента се распон понашања још шири, али је зато и неодређенији. Последице сексуалног насиља које се могу јавити у адолесценцији су: неуробиолошке промене, делинквенција, депресивни симптоми, бескућништво, бежање од куће, анксиозност, страх, неповерење према другима, употреба алкохола и дрога, симптоми посттрауматског стресног поремећаја, укљученост у банде, самопонижавање и самодеструктивно понашање, сексуално понашање високог ризика, трудноћа, суицидне мисли или покушаји самоубиства, рана сексуална иницијација, поремећаји исхране (анорексија, булимија), сексуално преносиве и крвоносне инфекције, више сексуалних партнера, недостатак емотивне посвећености у романтичним везама, злоупотреба сексуалног сексуалног злостављања.

Сексуално насиље у детињству може имати широк распон трајних последица које се јављају у одраслој доби, а поред тога могу се развити и нове форме у одраслој доби, које утичи и на брачни и родитељски живот злостављане особе. Могући штетни ефекти сексуалног злостављања у детињству изложени у одраслој доби се одражавају на сексуално, физичко и психолошко здравље. Последице по сексуално и физичко здравље се огледају кроз: соматске проблеме, ризични животни стил (нпр. пушење, употреба алкохола и дрога), лошије физичко здравље, лоша перцепција физичког здравља, чешће посете лекару, професионална инвалидност, хроничне болести, хронични бол, сексуално понашање високог ризика (незаштићени секс, вишеструки партнери итд.), гинеколошке и перинаталне компликације, сексуални проблеми (нпр. болан однос, вагинизам код жена), већи ризик од заразе ХИВ-ом. Последице по психолошко здравље су: проблеми са менталним здрављем (депресија, поремећаји личности, психотични поремећаји, панични поремећаји итд.), психолошко узнемирење, дисоцијација, симптоми посттрауматског стресног поремећаја, анксиозност, самопонижавање, суицидне мисли, покушај или потпуно самоубиство, злоупотреба дрога и алкохола.

Последице сексуалног насиља деце могу бити и здравствене. Оне могу бити вишеструке и имати озбиљне и дугорочне последице по здравље детета. Могу се

испољавати у форми ранијих и каснијих последица, у зависности од временске фазе у којој се јављају. Као ране здравствене последице сексуалног злостављања јављају се: енуреза, енкопреза, поремећај спавања, проблеми у понашању, депресија, непримерена сексуализација, самоизолација и потешкоће у учењу.[459] У касне здравствене последице сексуалног злостављања спадају различити поремећаји као што су: гастроинтестинални поремећаји (синдром иритабилног колона, диспепсија неулцерозне природе и хронични абдоминални бол), гинеколошки поремећаји (неспецифични знаци - хроничан бол у малој карлици, дисменореја и поремећаји менструалног циклуса), депресија, анксиозност, симптоми посттрауматског стресног поремећаја, промискуитет или неадекватно сексуално понашање, ниско самопоуздање, социјална самоизолованост, слабљење кнгнитивних спсособности, преокупираност телесним изгледом и злоупотреба психоактивних супстанци.[460]

Повезаност доживљеног сексуалног злостављања у детињству и различитих психичких проблема и поремећаја у одраслом добу, првенствено депресије, граничног поремећаја личности, хроничног посттрауматског поремећаја, потврђена је у више истраживања.[461] Врло често се међу одраслим пацијентима, који се јављају лекарима за пружање здравствене помоћи због хроничних соматских сметњи, стања депресије, анксиозности, злоупотребе психоактивних супстанци и алкохола, ниског самопоштовања, јављају особе које су током детињства доживеле неки вид сексуалног злостављања а није им због тога пружена медицинска и психијатријска помоћ.

Студија о групи сексуално злостављане деце праћена више од 40 година открила је да код жена, које су сексуално злостављане у детињству више од седам пута већа вероватноћа да им је постављана дијагноза пост-трауматског стресног поремећаја, што је скоро девет пута већа вероватноћа да ће имати поремећај злоупотребе супстанци (дроге или алкохола) и скоро 8,5 пута је вероватније да су добиле дијагнозу граничног поремећаја личности у односу на жене које нису злостављане.[462]

---

[459] Приручник за примену Посебног протокола здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 66.
[460] Ibidem, стр. 67.
[461] Herman, J.L., Perry J.C., Kolk B.A. van der (1989) Childhood Trauma in Borderline Personality Disorder, Am. J. Psihiatry, 146: 490-495, Цитирано у: Мршевић, З., *Инцест између мита и стварности,* op. cit.., стр. 20.
[462] Видети: https://www.inspq.qc.ca/en/sexual-assault/understanding-sexual-assault/consequences, приступ 01.10.2014. године.

3.2.5. Инцест

Инцест представља најтежи облик сексуалног злостављања деце који изазива далекосежне последице по децу. Код инцеста се дететова природна зависност од родитеља, социјална и физичка немоћ користе против њега. Имајући у виду наведено, у наставку рада је посебно обрађен овај облик сексуалног злостављања деце, чиме је посебно указано на значај, тежину и неравнотежу моћи деце у односу на одрасле чланове породице и однос поверења између жртве и учиниоца која представља основ трауматичности сексуалног злостављања детета у породици.

Ауторка Мршевић наводи „ Инцест је најрауматичније искуство које дете може доживети“. Она истиче да је „Инцест насиље над телом и поверењем које прелази све границе издржљивости које се могу замислити“.[463]

Овај облик сексуалног насиља деце често остаје неоткривен, а и када буде пријављен или откривен углавном је то дуго времена након његовог престанка. За овај вид злостављања деце је карактеристично да друштво потенцира и указује да инцеозни однос рађа ненормално потомство, при томе занемарује заштиту интереса жртве таквог односа и врло често је реакција друштва да на жртву сваљује кривицу. Тако, у случају када дете пријави да је жртва сексуалног насиља, сматрало се да тим поступком нарушава породичну хармонију. На такав начин давање криминалног обележја инцесту само због евентуалних нежељених последица по потомство давало је максималну друштвену заштиту још увек нерођеном и незачетом људском бићу, чије је рођење упитно, пре него рођеном и постојећем живом бићу, које је таквим чином неизбежно доживотно истраумиран.[464] Када се престало са анализирањем жртве само на нивоу неразрешене епидалне ситуације, већ су се истраживањима обухватили и породични односи, социјалне улоге везане за пол и људска права, начињен је напредак у проучавању инцеста.[465]

У Кривичном законику прописано је да инцест постоји када радњу обљубе и са њом изједначен полни чин пунолетно лице изврши са малолетним лице са којим је у крвном сродству у правој линији или са малолетним братом или сестром.[466] Поред законског дефинисања инцеста постоји и велики број криминолошких дефиниција.

---

[463] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 15.
[464] Ibidem, стр. 14.
[465] Константиновић, Вилић, С., Костић, М., op. cit., стр. 56.
[466] Кривични законик Републике Србије, („Службени гласник Републике Србије“, број 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013).

Најшира дефиниција под појмом инцест подразумева сексуално насиље на основу односа зависности, излагање сексуално неодговарајућим радњама, или сексуално пренаглашеним радњама, употребом детета ради задовољења сексуалних или сексуално-емотивних потреба, једног или више лица, која заснивају свој ауторитет кроз постојећу емотивну везу са тим дететом.[467]

Под инцестом се сматра „сваки облик сексуалног злостављања детета који учини старија особа у које дете има поверење, која је у позицији моћи и представља ауторитет за дете“.[468]

Инцест се не остварује увек и обавезно кроз сексуални однос и додире. И када нема физичког контакта, јавља се кроз различите облике непримереног мажења или додира, употребом неукусних израза или звукова, приказивањем детету оно што не жели да гледа, или сваким непримереним додиром или мажењем, који се предузима са циљем да се задовоље сексуални нагони или задовољи сексуално-емотивна потреба лица коме дете не може да се супростави.[469]

Инцест обично креће привидно безопасним додиривањем детета, гурањем, миловањем, голицањем и задиркивањем. Радње сексуалне злоупотребе се предузимају према детету у старосном добу у коме дете не може да схвати шта му се дешава, и да родитељ или нека друга одрасла особа може да га на било који начин повреди.[470] Инцест често почиње онда када дете није у могућности ни вербално, ни спознајно да разуме и каже оно што преживљава.[471] У литератури се наводи да „инцест може имати многа скривена лица: то може бити када стриц показује порнографске слике четворогодишњем детету, отац који мастурбира поред дететовог креветића, начин на који бебиситерка купа дете, старији брат који присиљава млађу сестру да се скине, или старији рођак и његов пријатељ који гурну мало дете у угао подрума силећи га да их додирује “.[472]

Инцест најчешће почиње у раном детињству. Ако се дете некоме не пожали или не повери, или уколико нико од одраслих не препозна знакове инцеста, сексуално злостављање се наставља у континуитету у наредном периоду, месецима, па и годинама, и углавном остаје породична тајна. Када се дете никоме не обрати за помоћ, инцестник

[467] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 33.
[468] Ibidem, стр. 18.
[469] Стевковић, Љ., Карактеристике насиља над децом и његове последице на здравље, *Темида,* бр.3., Београд, 2007. година, стр. 28.
[470] Миленковић, Вуковић, Ј., Криминолошки и кривичноправни аспект инцеста, *Зборник радова Нова научна едукативна мисао*, број 5, 2013. година, стр. 147.
[471] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op.cit., стр. 19.
[472] Ibidem, стр. 18.

такву ситуацију користи и осећа се сигурним, те и сам почиње да верује да и сама жртва односа инцеста вољно учествује у томе, јер није пријавила раније шта јој се дешава.[473] Честе су ситуације да сам инцестник на различите начине присиљава дете да чува тајну, развијајући тиме код детета осећај страха и кривице за проблеме у породици који ће се јавити уколико дете некоме открије тајну, стварањем код детета слику да чувањем тајне чува своју породицу и себе, да тиме штити своје интересе, интересе саме породице, како од материјалне зависности од злостављача, тако и да би се заштитило од секундарне виктимизације.[474]

3.2.5.1. Распрострањеност инцестуозних понашања

Један од највећих проблема који је везан са појавом инцест је проблем откривања случајева инцеста. Бројна истраживања показују да се инцест веома тешко открива, те да је мали број пријављених и судски евидентираних случајева. Процес откривања случајева инцеста деце има другачије карактеристике од откривања других облика злостављања и занемаривања, јер жртве инцеста своја инцестуозна искуства најчешће саопштавају тек више година након последњег критичног догађаја. Објективне доказе о постојању инцеста је веома тешко прибавити, јер код жртве постоји страх од казне и осуде околине.[475]

Једно од ретких истраживања о инцесту је у нашој земљи обавила ауторка Мршевић у студији „Инцест између мита и стварности“.[476] У овој студији узорак је чинило 99 оригиналних случајева оних који су преживели инцест. Преовлађују женске жртве инцеста, њих је 93,9%, а извршиоци су у већини случајева мушкарци-72,7%. Жене као извршиоци јављају се у 7,1% случајева, а 20,2% се није изјашњавало, не сећа се или не жели да разговара. Према резултатима истраживања, 16,2% жртава су доживљавале сексуално злостављање које је почело када су биле млађе од пет година, 31,3% између пете и десете године, 8,1% између десет и петнаест година, а између петнаест и осамнаест било је 10,3% жртава. Радње сексуалне злоупотребе су трајале у периоду дужем од 5 година у 85,8% случајева, краће од 5 година, дешавале су се у 11,3% случајева, а само једном или неколико пута у 3,1% случајева. Најчешћи облик злоупотребе је комплетан

[473] Миленковић, Вуковић, J., loc. cit.
[474] Стевковић, Љ., Карактеристике насиља над децом и његове последице на здравље, op. cit., стр. 29.
[475] Симић, И., *Полна злоупотреба малолетника код кривичног дела родоскрвњења*, ЈРККП, 1, 197, стр. 108, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 88.
[476] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 27-32.

сексуални однос вагиналног, оралног или аналног типа, и то у 58,9% случајева. Други облици сексуалне злоупотребе, као што је додиривање, љубљење, петинг и слично, јављају се само у 3,1% случајева.

Очеви се јављају као извршиоци инцеста у 32,3% случајева, браћа у 20,6%, деде у 8,2%, више разних појединачно недефинисаних мушких учинилаца у 8,2%, ујаци и стричеви у 7,3%, друге мушке особе од поверења у 6,2%, мушка деца старија од жртве у 5,2% и мајка у 2,1%. Ниједан од извршилаца сексуалног злостављања према 99 особа из узорка, није за своје насиље изведен пред суд и осуђен.

У наставку ћемо изложити податке до којих је дошао Инцест траума центар,[477] у истраживању пријављених случајева сексуалног злостављања деце у породици, обављеном за период од 2009. године до 2014. године.

Према подацима од 5 детета која су доживела сексуално насиље, четири детета су девојчице и једно дете је мушког пола. Дечаци се јављају као жртве сексуалног насиља у 16,78%. У 90.19% као починиоци сексуалног злостављања јављају се особе мушког пола, а у 9.81% женског пола. Као учинилац сексуалног насиља над дететом у 42.15% случајева је билошки отац (најучесталији вид је инцестни однос између оца и ћерке), а у 50.64% као починилац инцеста се јавља оца (по редоследу: отац, очух, хранитељ, усвојитељ). Код 21.61% случајева сексуалног насиља учинила је лице које је познато детету, које је детету блиско али не живи са њим (нпр. комшија, пријатељ родитеља, „приватни“ наставник, који долази кући детету као испомоћ за неки предмет, ћерка кућних пријатеља). Малолетни учиниоци сексуалног насиља се јављају у 10.02%. У временском периоду од 2000-2014. године, сви учиниоци сексуалног насиља су била лица блиска детету. При томе су употребљаване сексуалне активности: вулгарни и недолични позиви телефоном, приказивање скривених делова тела, егзебизионизам, миловање, фотографисање снимка порнографске садржине, покушај да се обави сексуални однос, силовање, инцест и дечија проституција. У највећом броју случајева сексуално злостављање извршено је према једном детету од стране једног починиоца и једно дете је углавном злостављао један починилац. У 7.48% случајева три или више лица се јављају као злостављачи једног детета, а један злостављач се јавља као насилник двоје деце у 6.17% и троје или више деце у 9.22%. Деца најчешће доживљавају сексуално насиље у узрасту у просеку у 5 година и 4 месеца. Што се тиче трајања као вишемесечно евидентирано је у 30.73%, а као вишегодишње у 69.27%. Дугогодишње сексуално

[477] Инцест траума центар - Статистички подаци. Видети: http://www.incesttraumacentar.org.rs/files/pdf/2009 Najnoviji statisticki podaci IncestTraumaCentra-Beograd. pdf, приступ 01.04.2014. године.

злостављање просечно је трајало преко шест година. Физичко насиље је примењено у односу на адолесценте или у породицу у којој је отац физички и емоционално насилан према мајци у 23.07%. У 57.69% пријављених случајева пријава насиља је извршена у време самог трајања насиља. Само сексуално насиље у 54,34% је најчешће извршила жртва насиља, док је мајка детета насиље пријавила у 30.60%. Мајке у највећем броју случајева пријављују случајеве сексуалног насиља које је у току и насиље које је учињено према деци млађој од 12 година. Лица ван породице су пријавила сексуално насиље над децом у 5.33%. Државним органима је вршено пријављивање пре доласка у Инцест Траума Центар Београд у 44.35%. Најчешће је пријављивано центру за социјални рад, полицији, тужилаштву, здравству и др.

Према искуствима Београдског СОС телефона, за три године рада, од 4.500 примљених позива, свака двадесета жена је имала искуство инцеста-сексуалног злостављања у детињству, од стране родитеља или рођака.[478]

3.2.5.2. Карактеристике инцестника и жртве инцеста

Инцест представља породични феномен који се дешава у одређеном породичном контексту. Сексуална злоупотреба детета се чешће среће у оним породицама у којима постоји проблем родитељства, занемаривање детета, физичке злоупотребе детета и смештај детета у неку институцију, када дете престаје да се доживљава као члан породице.[479] Раније су ове породице описиване као оне које долазе из економски сиромашнијих слојева и из руралне средине.[480] Данас се сматра да инцестуозне породице припадају свим друштвеним и економским слојевима а починиоци могу бити сасвим неупадљиви у оној средини у којој живе и раде.[481] За породичне средине у којима се јавља инцест као облик сексуалног насиља катактеристично је да починилац злостављања инсистира на друштвену изолованост, а све како би злостављање остало „породична тајна“.[482]

Поједини аутори издвајају опште карактеристике инцестуозних породица, наводећи да се ради о патријахалним породицама које истичу и стимулишу доминацију

[478] *„Учинимо насиље видљивим“,* Жена за жене, Београд, новембар 1993. година, стр.132., Цитирано у: Константиновић, Вилић, С., Костић, М., op. cit., стр. 57.
[479] Bifulco A. et al. (1991): *Early Sexual abuse and Clinical Depression in Adult life*, British Journal of Psychiatry, 159: 115-122, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 140.
[480] Fishman, H.C., (1988): *Incest: A Therapy of Boundaries, in:treating troubledadolescent: a family therapy approach*, basic Books, New York. Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 140.
[481] Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 139.
[482] Ibidem, стр. 29.

мушкарца над женама и потчињеност жена, уз ригидну одвојеност међу половима и поремећаје у партнерским односима. Запажа се: непостојање родитељске емпатије; присуство мржње, сталне напетости и пуно физичке злоупотребе, социјална изолација; непоштовање персоналне различитости; поремећен баланс између награђивања и кажњавања; изражен је страх од напуштања; деца се не поштују; деца су запостављена; сексуално интересовање за децу је замена за љубав.[483]

У инцестуозним породицама доминира страх од напуштања, како код деце тако и код родитеља. Родитељи су и сами у око 50% случајева, имали искуство сексуалне злоупотребе, били су занемаривани као деца или су имали искуство физичког насиља.[484] Инцест се најчешће јавља као образац понашања у породици, који се наставља и понавља од стране каснијих генерација. У породици, као по правилу, постоје најмање два инцеста, са тенденцијом вишегодишњег преношења. [485]

У улози инцестника јављају се отац, очух, мајка, брат, сестра, стриц, ујак, деда итд. Најчешће се као инцестници појављују особе мушког пола, а ређе лица женског пола. Жртве инцеста су углавном девојчице. Мушкарци инцестници кроз инцестни однос демонстрирају своју надмоћ и контролу, а жене кроз овај однос са својим најчешће мушким дететом, показују своју емоционалну страну, нежност и љубав.[486] За мајку која има улогу инцестника својствено је да је и сама била жртва неког облика сексуалног злостављања или инцеста, па кроз такав однос са ћерком покушава да надомести и попуни потребу за љубављу, која јој је фалила читавог живота. Инцестни однос мајке са сином, заснива се на осећају нежности и љубави те се сматра да овај однос има мање штетности.[487]

Код породица које инцест преносе са старије на млађу генерацију, као учиниоци инцеста углавном се јављају деде. У таквим породицама је најизраженија породична „завера ћутања“, мајка је потиснута, а дете беспомоћно. Поред инцестуозног деде, у оваквим породицама отац детета које трпи сексуално насиље, прећутно одобрава овај однос, а супруга инцестника односно бака детета је та која чува породичну тајну и има улогу „дедине савезнице, чуварке породичног доброг гласа“.[488]

---

[483] Ibidem, стр. 63.
[484] Finkelhor, D., (1978), *Psyhological Cultural and family Factors in Incest and Family Sexual Abuse,* Journal of Marriage and Family Counseling, Октобер: 41-48, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 140.
[485] Barret M. and Trepper, T. (1992): Unmasking the incestuous family, in: Incest: The darkest secret, Networker, May-June, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 140.
[486] Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit, стр. 29.
[487] Ibidem, стр. 30.
[488] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 69.

У случају сексуалног односа брата и сестре, наглашава се да је тада реч о односу који не представља ништа лоше и без присиљавања, и да сестра о свему што се дешава може да се пожали у сваком тренутку родитељима, да би је заштитили. Сматра се да такав однос представља „неку врсту недужне игре од које сви профитирају, мушкарци стичу самопоуздање и искуство, девојке стичу искуство, а не губе притом „добар“ глас, јер се све дешава у оквирима породице“.[489] Оно што је заједничко за све ове односе је, независно од тога ко је инцестник, да се увек ради о особи којој дете верује и која над дететом има контролу.

Карактеристике родитеља који сексуално злостављају своју децу износи Шерер (Scherrer), описујући кроки (фото-робот) инцестуозног оца: то је дрвосеча, угљар или рудар, друштвено усамљен, глава многобројне породице, који уводи у сексуалност своју ћерку или ћерке, док мајке имају улогу покорних и услужних жена. Његов алкохолизам је често наглашен. Шерер (Scherrer), инцестуозне очеве дели у две групе: у првој, инцест произилази из социопатије- очеви замењују своје жене новом дружбеницом са којом започињу љубавне везе, мање-више испуњене нежношћу, мање или више трајне, зависно од развоја кћерке- љубавнице. Другу групу сачињавају очеви чија је сексуалност фрустрирана од стране мајке поново оживљава промискуитетом са кћерком, која је надохват руке.[490] Шерер (Scherrer) издваја једну посебну категорију инцестуозних очева које он карактерише као неуротичаре: фрустрирани, пасивни, индетифијују се са мајкама, зато што су им жене ауторитативне. Ступају у контакт са својим кћеркама, којима намећу осећај кривице. Припремају се да буду откривени и мазохистички испуштају своју муку, поново одбачени од својих породица, не би ли поново преживели мајчинско напштање, чије су жртве били.[491]

Велики број постојећих истраживања указује да се у највећем броју случајева као учиниоци инцеста јављају особе мушког пола, док се као жртве најчешће јављају особе женског пола, из ког разлога влада мишљење да је овај вид насиља заснован на родној припадности. Статистика показује да су у 5% случајева починиоци инцеста жене, а у 89% случајева мушкарци (очеви и пријатељи породице).[492] Одлике починилаца инцеста су

[489] Ibidem, стр. 72.
[490] Бањанин-Ђуричић, Н., Злостављање деце у породици, *op. cit.*, стр. 11.
[491] Ibidem.
[492] Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 139.

недостатак контроле агресивности и сексуалних побуда, лоша социјална адаптација, као и прекомерена употреба алкохола.[493]

Као најчешћи починитељи инцеста јављају се очеви. У 30-50% случајева су алкохоличари, а у 12% случајева су депресивни. [494] Често се наводи да је реч о особама које су зависне од секса, деца их сексуално узбуђују али нису обавезно и педофили. Обично сматрају да деца немају никаква права, а и сами су најчешће били жртве сексуалног злостављања у детињству. Не тако ретко починитељи су неупадљиви, са идеолошким „ backgraundom" који се описује као религиозан, моралан, а сексуалност је за њих табу тема са негативном конатацијом.[495]

Мајка чија су деца сексуално злоупотребљавана показују у 27% случајева знаке депресије, а у 24% случајева злоупотребљавају лекове за умирење.[496] Поред емоционално-сексуалних разлога за толеранцију инцеста, мајке се најчешће повлаче зато што су економски зависне од својих партнера, али и због страха од физичког насиља у случају супростављања или заштите детета.[497]

Деца могу постати жртве инцеста од рођења до адолесценције. Када је реч о малој деци, најчешће се као учиниоци сексуалног насиља јављају особе које су им блиске, обично чланови породице. Мала деца углавном нису свесна онога што им се дешава, док старија деца иако свесна свега врло ретко пријављују доживљену сексуалну злоупотребу.

У литератури се најчешће цитира податак да на десет инцеструираних девојчица долази један инцеструиран дечак, а да су мушкарци учиниоци у 97% случајева.[498] Деца у преадолесцентном периоду и адолесцентном узрасту (13-15 година) нејчешће су жртве инцеста, мада инцест са децом оба пола, може започети веома рано, на узрасту од 3-4 године. Дужина трајања инцеста је у просеку две године, иако може трајати и у дужем распону (6-8 година). [499]

---

[493] Ивановић, Д., *Теорије о инцест забрани и инцестуозно понашање*, Социологија, 47, 1995. година, стр. 45.
[494] Finkelhor, D., (1978) Psyhological Cultural and family Factors in Incest and Family Sexual Abuse, Journal of Marriage and Family Counseling, October: 41-48, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., *op. cit.,* стр. 141.
[495] Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 141.
[496] Kinzl, J. and Biebl, W. (1991): *Sexual abuse of girls: aspects of the genesis of mental disorders and therapeutic implications*, Acta Psychiatric; Scand.83:427-431, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 141.
[497] Finkelhor, D., (1978) : *Psyhological Cultural and family Factors in Incest and Family Sexual Abuse,* Journal of Marriage and Family Counseling, Оцтобер: 41-48, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 142.
[498] Brownmiller, S., *Gegen unseren Willen,* Vergewaltigung und Maennerherrschaft, Frankfurt am Main, Fischer taschenbuch Verlag, 1991, цитирано у: Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 88.
[499] Maisch, N., *Incest,* Stein and day, New York, 1973, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 139.

Жртва инцеста због свега што јој се догађа развија осећај кривице, одговорности, кривице и страха од реакције околине. Она прихвата и препушта се таквом начину живота, који је углавном доводи до депресије. Из депресивних стања код жртве се развијају различита деструктивна понашања, прекомерено коришћење алкохола и психоактивних супстанци, вршења кривичних дела, суицид и сл. У највећем броју случајева жртве инцеста и касније одржавају злостављачки однос, а врло често и оне врше различите облике сексуалних злоупотреба.[500]

3.2.5.3. Индикатори инцеста

Индикатори који указују на постојање инцеста се јављају као физички и психички знаци. Физички знаци који могу да указују на то да је дете жртва инцеста су вагинално или ректално крварење, бол, свраб, оток, потешкоћа са пражњењем црева, мокрењем или гутањем, главобоље, болови у грудима, задњици, доњем делу стомака. Њихова одећа и рубље може бити обојено или крваво. Уколико имају вагиналне инфекције, тај проблем се може уочити уколико дете не жели да седи или шета. Често се јављају и сексуално пеносиве болести.

Такође, постоје и бројни психички знаци који представљају индикаторе инцеста и то су пре свега екстремне промене у понашању деце, појављују им се ноћне море, изненадни страх од мрака, страх од одређеног лица или страх да ће бити остављени насамо са неким лицем или на одређеном месту. Ова деца су склона лагању и преувеличавању и врло често постају малолетни деликвенти, одбијају да иду у школу и слично. Поред наведеног, деца жртве инцеста никако или веома тешко успостављају са другом децом пријатељски однос, код њих се појављује недостатак самопоуздања и често су склона самодестуктивном понашању.

3.2.5.4. Последице инцеста

Инцест оставља бројне физичке, психолошке и социјалне последице код жртве инцеста. Све оне обухваћене су појмом пост-инцестни синдром. Он је мешавина страха, конфузије, беса, срамоте, депресије, ниског самовредновања, осећаја кривице.[501]

[500] Миленковић-Вуковић, J., op.cit., стр. 149.
[501] Ibidem.

Физички симтоми који упућују да је дете доживело сексуално насиље су различите повреде делова тела као што су: повреде дојки, трбуха, повреде гениталних или аналних подручја, модрице, крварења, болови током ходања или седења. Такође, као физички показатељи могућности преживљеног сексуалног насиља јављају се и различите врсте сексуално преносивих инфекција, мокраћне инфекције и болно мокрење, присутност трагова сперме по одећи и телу, присутност различитих страних тела у телесним отворима попут ануса и ректум, трудноћа, анорексија или булимија као облици поремећаја исхране, губитак апетита и сна.

Инцест оставља бројне социјалне последице које се огледју кроз различите промене у понашању деце. Наиме, код деце се развија страх од додиривања, купања, страх од одређених особа, од повратка кући или бежање из куће, страх детета да остане само у мрак, у соби, ноћне море и кошмари, самоповређивање и аутодеструктивно понашање, покушај суицида, отуђеност, различите врсте фобија, депресија, анксиозност, стална кривица и осећај стида, ниско самопоштовање, осећај безвредности, злоупотреба психоактивних супсанци, лекова или алкохола, компулсивно понашање итд.

У страној литератури се као последице инцестуозног искуства код деце, као и трајне последице овог пост-трауматског стрес-синдрома наводе: губитак смисла и доживљаја реалности („није истина то што ми се догађа“), пасивна беспомоћност, осамљивање и изолација, интернализација стида кроз адикције и прекомерно узимање хране, сексуализовани бес, идентификација с улогом жртве, деликвенција, криминал, проституција, сексуалне дисфункције, проблеми исхране, мултипла личност, депресија, понављање ситуације злоупотребе у новим животним околностима, проблеми интимности, конфузија око љубави и секса, ексцесивна зависност од објекта.[502]

Одрасле особе које су у детињству преживеле инцест, када се присећају сцена сексуалне злоупотребе или се суочавају са чињеницом да су жртве сексуалне злоупоребе, често доживљавају паралишућу депресију. Пошто лекари нису у могућности да утврде да је доживљена депресија последица сексуалне злоупотребе коју су доживели у детињству, прописују медикаменту терапију за лечење депресивних стања. За депресију се каже да у питању осећај беса упућен самој себи. Ово важи и за лице које трпи инцест. „Често је њен гнев заробљен, јер без сећања на шта или на кога треба да буде гневна, пошто искрено мисли да ће умрети ако се суочи са својим гневом, а привикнута да се

[502] Kinzl, J. and Biebl, W. (1991): Sexual abuse of girls: aspects of the genesis of mental disorders and therapeutic implications, Acta Psychiatric; Scand.83:427-431, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 142.

сама окривљује, она свој бес усмерава према себи и ствара осећај мржње према себи због онога што је доживело“.[503]

Код жена које испољавају депресију, дистимију, злоупотребу хемијских супстанци и поремећаје исхране, утврђено је да је у 18-22% случајева било сексуалне злоупотребе од стране чланова породице.[504]

Међу женама које су сексуално злоупотребљаване до своје 17. године, њих 64% је испољило депресију у одраслом добу.[505] Стање депресије доводи до различитих деструктивних понашања, до прекомереног коришћења алкохола и психоактивних супстанци, проституције, извршења кривичних дела, суицида и сл. Многе жене, које су у детињству преживеле сексуалну злоупотребу, у зрелом добу имају бројне, неуспешне емотивне везе, често су промискуитетне, са ванбрачном децом. Најчешће и током каснијих периода настављају да живе у таквом односу, па и саме врше сексуалну злоупотребу, и на тај начин понављају научене породичне обрасце.

Код одраслих инвалиткиња, које су као деца биле инцестуиране, чешће се него код неинвалидних особа јављају ретки и посебно тешки облици пост-инцестног синдрома, нпр. у виду мултипликовања личности, или дубоког повлачења од животних токова од којих су већ одвојени инвалидношћу.[506]

3.2.6. Занемаривање деце у породици

У нашој теорији ређе су дефиниције занемаривања детета, него у страној теорији. Литература најчешће наводи дефиниције занемаривања које користе социјалне службе, али се последњих година развијају правне, медицинске и психолошке дефиниције.

Тако аутор Грин (Green) указује на правну дефиницију малтретираног детета (израз „малтретирано“ поистовећује се са „занемареним“): „то је дете млађе од 18 година, оштећено као резултат неуспеха лица која су законски одговорна за старање о њему, (родитеља или другог лица), да осигура бар минимум бриге о детету и то обезбеђење адекватне исхране, одеће, смештаја, образовања, медицинске или хирушке неге-мада су

[503] *Ibidem.*
[504] Bushnell, J.A. et al. (1992): *Long-term effects of intrafamilial sexual abuse in Chilhood*, Acta Psychiatrica Scandinavica, 85: 136-142, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 142.
[505] et al. (1991): *Early Sexual abuse and Clinical Depression in Adult life*, British Journal of Psychiatry, 159: 115-122, Цитирано у: Вуков, М., Баба-Миликић, Н., op. cit., стр. 142.
[506] Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, op. cit., стр. 54.

та лица финансијски способна да то учине или су им понуђена финансијска или друга разумна средства за исту сврху“.[507]

Неки аутори дефинишу само физичко занемаривање као „неуспех или пропуст у обезбеђивању животних потреба детета у погледу медицинске бриге о детету, адекватне исхране, одговарајуће одеће и обуће, смештаја и надзора.[508]

Посебни протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, под занемаривањем деце подразумева пропуштање родитеља, усвојиоца или другог лица која су дужна да чувају и негују дете, да му омогуће услове за нормални здравствени развој, исхрану, смештај и безбедне животне услове у складу са средствима породице, што све може довести до нарушавања дететовог раста и развоја, здравља, менталног, моралног и социјалног развоја.[509]

У породично-правној теорији се износи да занемаривање детета представља одсуство бриге за дете које се може степеновати према значају и обиму. При томе се разликује физичко занемаривање када постоји одсуство бриге за елементарне потребе детета до емоционалног занемаривања када се неоправдено одбија комуникација са дететом, односно када се дете лиши емоционалне подршке. Пример који се износи је случај „моралног“ напуштања детета кад родитељ показује потпуну незаинтересованост за дете и препушта га његовој „судбини“.

По аутору Милосављевићу, занемаривање и запостављање представља „такав однос према потребама или личности детета којима се препушта или чине омашке у задовољавању ових потреба и не уважава личност детета“.[510]

Аутор Стојаковић дефинише физичко занемаривање „као пропуштање обезбеђења животних потреба детета у погледу исхране, одговарајућег облачења, смештаја и надзора“.[511] Ова дефиниција занемарује остале облике занемаривања деце, те је у том смислу непотпуна.

У медицинској литератури Врањешевић, дефинише само физичко занемаривање као „необезбеђивање за живот неопходних потреба (исхрана, одевање, медицинска брига)“.[512]

---

[507] Green, A. H., Child Abuse, Handbook of treatment of mental disorders in childhood and adolescence, str.432, Цитирано у: Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 107.
[508] McNeese, M.C, Hebeler, J.R., The Abused Child (CIBA), str.5, Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 107.
[509] Посебни протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, занемаривање деце.
[510] Милосављевић, М., op. cit., стр.37.
[511] Стојаковић, В., Злостављање деце, op. cit., стр. 45.
[512] Врањешевић, Д., *Синдром злостављеног детета*, Психијатрија данас, бр. L , Београд, 1991, стр. 44-45, Цитирано у: Љубојев, Н, Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 109.

Ауторка Љубојев под занемаривањем детета подразумева „теже облике запостављања његових основних физичких, емоционалних и социјалних потреба који имају за последицу угрожавање његовог психофизичког и моралног развоја, а у најтежим случајевима и смрт детета.[513]

Ауторка Жегарац под занемаривањем подразумева: „устрајно запостављање основних физичких или психолошких потреба детета, које може изазвати озбиљна оштећења здравља и развоја“. Под занемаривањем детета се подразумева и пропуст родитеља или старатеља да обезбеде адекватну храну, смештај и одећу, пропусте у заштити детета од физичких повреда или опасности, као и необезбеђивање одговарајуће медицинске неге или лечења. Занемаривање укључује и запостављање дететових базичних емоционалних и образовних потреба, као и напуштање детета“.[514] Ово је потпунија дефиниција појма занемаривања детета која поред физичког занемаривања обухвата и основне форме едукативног, здравственог, емоционалног, васпитног занемаривања, експлоатације, неадекватног надзора и напуштање детета.

Наше породично-правно законодавство одређује појмове „злоупотреба ротитељских права“ и „грубо занемаривање родитељских дужности“. Према закону родитељ злоупотребљава права из садржине родитељских права услед физичког, сексуалног или емоционалног злостављања детета; израбљивањем детета и присиљавањем на претерани рад, или на рад којим детету угрожава морал, здравствено стање или образовање, или на рад који није у складу са законом; навођењем детета да врши кривична дела; навикавањем детета на рђаве склоности и уколико на неки други начин злоупотребљава права из садржине родитељских права.[515] Сматра се да родитељ грубо занемарује родитељске дужности следећим радњама: напуштањем детета; не старањем о детету са којим живи; избегавањем да даје издржавање за дете или да одржава личне односе са дететом са којим не живи, односно спречавањем одржавања личних односа детета и родитеља са којим дете не живи; намерним и неоправденим избегавањем да обезбеди услове за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника и другим радњама којима грубо занемарује дужности из садржине родитељског права.[516]

[513] Љубојев, Н, Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 110.
[514] Жегарац, Н., op. cit., стр.45.
[515] чл. 81. ст.2., Породични Закон Републике Србије („Сл. Гласник РС“ бр.18/2005,72/2011-др. закон и 6/2015).
[516] чл. 81. ст.3., Породични Закон Републике Србије.

Као основни облици занемаривања деце јављају су: физичко занемаривање, едукативно, здравствено, емоционално, васпитно занемаривање, експлоатација, неадекватан надзор и напуштање.

Физичко занемаривање детета обухвата запостављање оних физичких потреба које омогућавају детету да расте и да се нормално развија, а разлог запостављања није последица недостатка финансијских средстава. Ту спада неадекватно задовољавање потреба за храном, одећом, смештајем, одмором и хигијенским потребама. Такође, овај облик занемаривања подразумева и пропуштање оних поступака којима се дете штити од физичких повреда или опасности.[517]

Едукативно занемаривање представља понашање родитеља или стратеља којим спречавају или пропуштају да одговоре на сазнајну радозналост детета и на задовољење образовних потребе детета тако што му допуштају да неоправдано изостаје из школе или што му се не обезбеђују услови да учи.

Здравствено занемаривање представља посебан вид занемаривања и подразумева пропусте у обезбеђењу здравствене заштите детета. Овај вид занемаривања подразумева пропуст родитеља или стараоца детета да му обезбеди адекватну медицинску помоћ када је болесно; да се изврше потребне имунизације детета; брига о зубима детета; да се детету обезбеде физичка помагала, наочаре, апарат за слух итд.

Емоционално занемаривање представља занемаривање емоционалних потреба детета. Следећа понашања родитеља спадају у емоционално занемаривање: „родитељ ускраћује детету љубав и емоционалну подршку која би изазивала осећања да је дете вољено, жељено, безбедно и вредно; родитељ одбацује дете равнодушношћу и одсуством пажње; родитељ отворено одбацује дете виком, окривљавањем детета за проблеме или преношењем других негативних порука детету“.[518] У породици родитељи имају одређене дужности према деци у емоционалном смислу. Када престану да их обављају, намерно или заокупљени сопственим проблемима, деца постају жртве емоционалног занемаривања. Васпитно занемаривање подразумева пропусте родитеља у процесу социјализације детета и излагање детета непримереним васпитним утицајима.

Експлоатација подразумева коришћење детета за прибављање материјалних средстава упућивањем на послове који су изван физичких снага детета, оптерећење

[517] Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., и др., op. cit., стр. 39.
[518] Ibidem, стр. 41.

претераним одговорностима за послове у кући и око млађе деце и упућивање детета на прошњу, крађу и сличне активности.[519]

Под неадекватним надзором детета подразумева се остављање детета без надзора или без адекватног надзора, с обзиром на узраст или његове потребе.

Под напуштањем детета подразумева се „потпуно или релативно трајно остављање детета без старања родитеља или одговарајућих неговатеља“.[520]

До занемаривања детета може доћи намерно, али и ненамерно, у случају родитељске незаинтересованости или у случају незнања, када оно може довести до озбиљних оштећења развоја и здравља детета, па и смрти.

3.2.6.1. Распрострањеност појаве занемаривање деце

У извештају Америчког Националног Центра за злоупотребу и злостављање деце за 1993. годину, занемаривање обухвата између 45% и 50% пријављених случајева у САД, односно 42% у Великој Британији. [521]

National Center for Prevention of Cruelty to Children (NSPCC, 2012) истиче да према подацима које има од 21.666 предмета који се односе на заштиту деце у Енглеској, 43% случајева представљају занемаривање деце. Такође, истраживање „Радфорда и сарадника (Radford et al.) које је обухватило 2.275 деце, узраста од 11 до 17 година, указује да ће 13,3% деце или једно дете на сваких седам, бити занемарено у неком тренутку, а при томе 9,8% случајева представљају тешке облике занемаривања“.[522]

Америчка истраживања указују да занемаривање деце представља 50% до 60% у односу на преостале облике злостављања. Деца млађа од 3 године чине највећи део жртви, а 40% занемаривања је са смртним исходом узраста до две године. Током последњих 10 година укупан број злостављања деце смањио се за 20% и забележен је пад занемаривања за 7%.[523]

У националној студији која је спроведена у Румунији, од Светске здравствене организције, потврђена је учесталост занемаривања најмлађих. У овом истраживању узорак је чинило 714 девојчица и 581 дечака, узраста 13-14 година. Ова студија упућује

[519] Жегарац, Н., op. cit., стр. 46.
[520] Ibidem.
[521] Ibidem, стр.41.
[522] Ibidem.
[523] Јовановић, Ј., *Злостављање и занемаривање деце,* Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2014.

на податак да је 46% испитаника доживело физичко занемаривање, 44% емоционално занемаривање, а 34% о занемаривање у оквиру образовања.

У нашој земљи спроведена истраживања указују „да се занемаривање јавља као доминантан облик злостављања деце у 35% случајева, али ови подаци нису подобни за упоређење са искуствима других земаља јер је у истраживању коришћена као посебна категорија комбинованих случајева (22,68%)“.[524] Комбиновани случајеви подразумевају два или више облика злостављања, и према опису стручњака најчешће је комбинација занемаривања и физичког злостављања.

Истраживање у Центру за социјални рад Нови Сад о улози центра за социјалан рад у превенцији и заштити деце од насиља, показује да је у периоду од 1994. године до 1996. године, од евидентираних 3.699 злостављане и занемарене деце, највише сврстано у категорију „грубог занемаривања и осујећења развојних потреба“ и то у 35% случајева. Истраживањем је утврђено да се „комбиновани случајеви“, који углавном обухватају занемаривање и физичко злостављање јављају у 22,7% .[525]

У истраживању ауторке Жегарац, занемаривање као облик злостављања деце присутан је готово код све деце које су обухваћене узорком, чак у 93,5% случајева. Најприсутнији облик занемаривања је неадекватан надзор над дететом (85%), неконтролисана социјализација (72,5%), едукативно занемаривање (65%), здравствено занемаривање (57%), лишавање детета неопходне обуће и одеће и хигијене (50,5%), напуштање (44%), глад-неухрањеност (42%), изложеност опасним предметима и супстанцама (25%) и експлоатација деце за прибављање материјалних средстава (14,5%).[526]

Радна група београдског Института за ментално здравље и Института за јавно здравље Србије је током 2013. године пилотирала је систем извештавања о заштити деце у оквиру државног здравственог система, чији је резултат је „Анализа рада стручних тимова за заштиту деце од злостављања и занемаривања у здравственим установама Републике Србије” из 2015 године. Према подацима са терена, у 37 здравствених установа током 2014. године регистровано је 451 злостављане или занемарене деце. Због занемаривања је на нивоу целе Србије пријављено 216 деце, од тога 114 дечака (52,8 %) и 102 девојчице (47,2 %). Лекари су укупно пријавили 353 случајева занемаривања, а

[524] Жегарац, Н, , op. cit., стр.41.
[525] Обретковић, М., Жегарац, Н., *Центар за социјални рад и улога органа стратељства у превенцији и заштити деце од насиља*, Зборник фаултета политичких наука Насиље над децом, Београд, 1998, стр.290.
[526] Ibidem, стр.162.

како је регистровано 216 пријава због занемаривања, очигледно је да су иста деца изложена вишеструком занемаривању или су жртве више од једног начина занемаривања. Од овог броја, физичко занемаривање забележено је у 83 случаја, емоционално у 100 случајева, медицинско у 112 и едукативно у 58 случајева. Највише деце је медицински занемарено (51,8 %), следи емоционално занемаривање (46,3 %). Две четвртине деце трпе физичко, а једна четвртина едукативно занемаривање.

Радна група београдског Института за ментално здравље и Института за јавно здравље Србије је у свом извештају „Анализа рада стручних тимова за заштиту деце од злостављања и занемаривања у здравственим установама Републике Србије" из 2015. године дала следеће карактеристике деце жртава и лица која су занемаривала децу.[527] Лекари су у извештају навели да се занемаривање деце огледа кроз ускраћивање хране, родитељи не воде децу на контролне прегледе код доктора, неодговарајуће их облаче, не уписују у школу. Свако треће занемарено дете је према овом извештају млађе од 24 месеца (32 %). И дечаци и девојчице су најчешће занемарени у узрасту 0-2 године (свако треће дете), као и у узрасту 12-14 година (сваки пети дечак и свака четврта девојчица).

Према извештају занемаривање детета може да буде физичко, едукативно, емоционално и медицинско. Физички занемарена деца слабо напредују и заостају у развоју, имају неадекватну и прљаву одећу, промене на кожи (нпр. ојед), док се код старијих јављају асоцијално понашање, бежање из школе, емотивне нестабилности и променљиво понашање у односима са окружењем. Нешто више дечака (54 %) изложено је физичком занемаривању у односу на девојчице (46 %). Највише деце оба пола физички је занемарено у узрасту 12-14 година.

Едукативно занемаривање постоји у случају када родитељи не воде дете редовно у школу, чиме га спречавају да оствари право на обавезно школовање, тиме га изолују од вршњака, ремете његово емоционално и социјално функционисање. То развија склоност деце ка насилничном понашању и другим облицима поремећаја понашања. Девојчице (57 %) су чешће жртве овог занемаривања у односу на дечаке (43 процента). Родитељи едукативно занемарују децу оба пола највише у узрасту 12-14 година.

Код емоционалног занемаривања родитељи се адекватно старају о физичким потребама детета, али не препознају његове потребе, жеље, осећања, не пружају му подршку, не обраћају му се, ретко га грле и бодре. Према извештају лекара, дечаци (59%) су чешће били изложени емоционалном занемаривању у односу на девојчице (41 %). Ово

[527] Видети: https://www.ekspres.net/brejking/nasilje-nad-decom-u-srbiji-ocevi-zlostavljaju-majke-zanemaruju, приступ 01.06.2016. године.

занемаривање најмасовније је према деци узраста 12-14 година. Доктори су утврдили да родитељи ту децу исмевају, називају их погрдним именима, прете екстремном казном, подстичу страхове из раног детињства, охрабрују деструктивно, антисоцијално и девијантно понашање. Зато таква одојчад и мања деца слабије напредују (физички и ментално), а старији су у већем ризику од конзумирања психоактивних супстанци и опијања, све до антисоцијалног и девијантног и самоубилачког нагона.

Анализа медицинског занемаривања показује, између осталог, да мајке и очеви понекад одбијају да лече дете из религиозних разлога или својих ирационалних страхова. У извештају је наведено да деца могу имати компликације опасне по живот. Према пријавама, насиљу над здрављем изложено је 55% дечака. Међутим, највише медицинско занемаривање деца трпе у узрасту од рођења до друге године живота (48%).

Кад је реч о занемаривању, најчешће је као извршилац пријављивана мајка (286 пријава), а потом отац (218 пријава). По учесталости и врсти занемаривања, за физичко, медицинско и едукативно занемаривање карактеристично је да се најчешће пријављује мајка, а за емоционално отац. Код физичког занемаривања, пријаве против оца заузимају 39,9%, а против мајки 45,7%. Код емоционалног занемаривања, на оца се односи 45,6%, а на мајку 41,9% пријава. Код медицинског занемаривања, на оца иде 43,4% пријава, а на мајку 46,2%.

3.2.6.2. Карактеристике родитеља и занемарене деце

Родитељи који занемарују своју децу су најчешће депримирана лица, која су обузета задовољењу својих сопствених потреба. Често су у питању особе које су заостале, па чак и неспособне да својој деци обезбеде потребни ниво неге у оквиру својих могућности. Породице овог типа су често депримиране, лишаване много чега и дезорганизоване.[528]

Родитељи који одбацују своју децу су одређени као они који не воле, не одобравају или пружају отпор према деци, замерају им на много чему и огорчени су. Такви родитељи своје дете третирају као терет, и доживљавају га као бескорисно и неспособно. Одбацивање се манифестује у облику родитељског непријатељства и агресивности, с једне стране, и у облику занемаривања и равнодушности, са друге стране.

Као злостављачи своје деце чешће се јављају мајке које трпе злостављање у породици од својих партнера, као и мајке које су и саме као деца доживеле исту судбину

[528] Бањанин-Ђуричић, Н., op. cit., стр.8.

занемаривања. Такође, своју децу чешће занемарују жене које су младе мајке, које саме чувају и воде бригу о деци, склоне депресији и ансиозности, са нижим степеном образовања и коефицијентом интелигенције, друштвено изоловане, без подршке породице.

Породице у којима родитељи занемарују своју децу имају следеће карактеристике: хронично физичко обољење или ментално недовољна развијеност једног или оба родитеља; један од родитељ је изложен насиљу другог родитеља или интимног партнера; породице са једним родитељем који због свог психичког стања нпр. депресије или тешке економске ситуације није у могућности да води рачуна о деци; делинквентност једног од родитеља, необразованост родитеља, родитељи алкохоличари, млади родитељи, родитељи коју су били занемарени као деца, родитељи ниског самопоштовања итд. Додатни фактор ризика су неповољне социјалне прилике као што су: ниски приходи, незапосленост и социјална изолација.

Занемаривање деце се често јавља у облику међугенерацијског циклуса. Родитељи који не воде адеквату бригу о својој деци углавном су потекли из породица које су имале бројне вишеструке психосоцијалне проблеме.

У највећем ризику да постану жртве занемаривања су одојчад и мала деце, код којих се чешће јавља занемаривање као облик насиља, него физичко злостављање. Што се тиче пола сматра се да мушка деца чешће умиру од последица занемаривања, мада не постоји значајна разлика, као у случају злостављања деце, где подаци указују да су девојчице чешће жртве сексуалног злостављања, а дечаци жртве физичког злостављања. У литератури се наводи да постоје чврсти докази да су ментално болесна деца, ретардирана деца, деца са хроничним болестима и физички хендикепирана деца, чешће жртве занемаривања. Занемаривање деце ометене у физичком и психичком развоју може бити резултат предрасуде родитеља и средине у којој живе. Бројне студије говоре да постоје фактори који доприносе да нека деца буду у већем ризику од занемаривања у односу на другу. Наводи се да су то нежељено дете, дете разведених родитеља, дете рођено пре времена, хронично болесно дете и ометено у физичком и психичком развоју.

У литератури се описује изглед физички занемареног детета. „Оно може имати туп, празан, укочен поглед и знаке слабе хигијене, бледило које указује на анемију, наборену и осушену кожу, посебно на задњици, узроковану неухрањеношћу, пропадање поткожног ткива, надувеност стомака; приметне су старе загађене повреде и општа

нечистоћа, а висина и тежина детета су врло често испод просека, нормалног за тај узраст.“[529]

3.2.6.3 Индикатори занемаривања деце

Постоје бројни индикатори повезани са занемаривањем деце и деле су у три групе: физички, бихевиорални и породични.

Физички показатељи занемаривања деце су: дете које је остављено без икаквог надзора и само, одсуство педијатријске неге (нередовна вакцинација, недавање терапије), присуство „непријатних“ болести које родитељи не третирају (шуга, вашки, екцема), акцидентална повређивања (падови, гутање разних супстанци, гушење), излагање деце срединама које су погодне да доведу до повреда (становање у условима без грејања, нехигијенски услови становања који представљају здравствени или сигурносни ризик за дете, присуство насиља у домаћинству).

Бихевиорални показатељи су они који на основу дечијег понашања показују да ли је дете занемарено или није. Код мале деце то су: кашњење говора; заостајање перцептуалних и моторних способности; застој у дететовом емоционалном развоју; неодговарајуће тражење наклоности. Код старије деце као бихевиорални показатељи јављају се: апатија; омаловажавање; прекид школовања; непохађање школе; бежање од куће; тешкоће концентрације; преузимање одговорности и брига одраслих итд.

Као породични индикатори наводе се као примери ситуација да мајка сексуално злоупотребљава дете током детињства, да родитељи одбијају да користе услуге здравственог система из религиозних разлога и културолошких схватања.[530] Такође, у литератури се као породични индикатори јављају и породице у којима је присутно насиље једног родитеља у односу на другог, где се мајка јавља као жртва насиља; породице у којима је присутан алкохолизам једног или оба родитеља; злоупотреба психоактивних супстанци, ментална неразвијеност једног од родитеља, измештање браће и сестара из породице од стране органа старатељства; психијатријски поремећаји у породици; криминалне активност једног од родитеља или стратеља; мајка која је са шеснаест година родила дете; породице са једним родитељем који није у стању да издржава и чува децу због недостатка подршке породице или друштва.[531]

[529] Стојаковић, В., Злостављање деце, op. cit., стр.44.
[530] Ibidem, стр.47.
[531] Милосављевић,Ђукић, И., op. cit., стр. 47.

3.2.6.4. Последице занемаривања деце

Радње занемаривања могу озбиљно угрозити физичко, психичко здравље и развој детета и оставити дуготрајне последице у емоционалним односима и социјалном функционисању. Последице занемаривања деце су широког спектра и зависе од бројних чиниоца. Пре свега зависе од дужине трајања занемаривања, од начина на које је дете занемаривано, од узраста детета, способности детета да се суочи са насталом ситуацијом занемаривања, као и подршке родитеља који не злоставља и социјалне средине и тренутка добијања психолошке помоћи. Последице занемаривања деце деле се на оне које се јављају у детињству и које се јављају у каснијим периодима живота.

Могуће последице занемаривања у детињству су: трајни физички хендикеп или сомотски поремећај; емоционалне сметње и промењен доживљај себе (депресија, ниско самопоштовање, агресивност), когнитивне сметње (застој у развоју когнитивних функција као глобални поремећај, тј. ретардација и као селективни поремећај, тј. развојна дисхармонија, тешкоће у концентрацији), поремећаји социјалног функционисања (криминално понашање, злоупотреба алкохола и дрога).

Код деце у дојеничком добу и најранијем детињству, неадекватна исхрана и поремећене социјалне интеракције доприносе слабом напредовању детета, успореном развоју и сметњама понашања. Може утицати на раст, али посебно може довести до дефицита у интелектуалном, психолошком и социјалном развоју детета. Последице занемаривања у детињству, могу се испољити у каснијем добу као депресија, гранична организација личносту као „трансгенерацијско преношење“ насиља.[532] Као последица неадекватног надзора од стране родитеља јавља се и озлеђивање детета, а опекотине као последица занемаривања чешће су код занемаривања него код физичког злостављања.

У најтежим случајевима занемаривање може довести и до смрти детета. Занемаривање може довести до фаталног исхода, како због неадекватне физичке заштите, тако и због неадекватне исхране или основне медицинске неге и бриге. У случајевима који се описују у оквиру педијатријске дијагнозе „застој у расту“, занемаривање може имати смртан исход услед недостатка људског контакта и пажње, док некада неглект полако али упорно убија дететов дух, тако да му остаје мало воље и снаге за успостављање продуктивних контакта са другим људима и проналажење другачијих начина живота.[533]

[532] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 116.
[533] Жегарац, Н., op. cit., стр. 42.

3.3. Облици насиља над децом у друштву

Поред насиља у породици, дете може бити изложено различитим облицима насиља у заједници у којој живи, кроз различите видове насиља које према детету примењују блиска лица или лица која су детету непозната, у школи кроз насиље које се одвија између саме деце тзв. вршњачко насиље али и насиље које према деци врше одрасли, и то како наставно тако и ненаставно особље. Такође, насиље над децом се одвија и према деци смештеној у резиденцијалне установе за заштиту и бригу о деци. Деца се злостављају и искоришћавају за рад непримерен узрасту, за просјачење, сексуалну експлоатацију, ради проституције, продаје, коришћења у порно индустрији и у друге сврхе.

У наставку рада анализирани су појавни облици насиља над децом ван породице и то кроз облике експлоатација деце, трговина децом, дечија проституција и порнографија и вршачко насиље.

3.3.1. Експлотација деце

Светска здравствена организација дефинише експлоатацију деце као коришћење деце за рад или за друге активности, којима се остварује корист за неко друго лице, при чему се на тај начин угрожава и нарушава физички интегритет детета, његово психичко здравље, емоционални и морални развој, право на школовање и социјални развој детета.

Експлоатација деце може се јавити у различитим облицима а све њих карактерише висок ниво насиља и економска компонента. У литератури се као облици експлоатације деце јављају: „злоупотреба деце ради трговином деце, дечија проституција и порнографија; злоупотреба дечјег рада; искоришћавање деце за извршење кривичних дела; злоупотреба деце за производњу, принудна или обавезна регрутација и принудна или обавезна обука деце за учешће у оружаним сукобима; коришћење и дистрибуцију наркотика и психотропних супстанци; злоупотреба приликом усвајања; злоупотреба деце у медицинске или научне сврхе, кроз укључивање деце у експерименте који могу бити штетни за њихов развој, злоупотреба деце ради трговине органима, „социјална“ експлоатација талентоване деце, која подразумева различите злоупотребе деце кроз медије, у рекламне сврхе, у кампањама политичких партија и сл“.

Сексуална експлоатација деце је облик експлоатације који постоји у свим земљама, независно од њихове развијености. Сексуална експлоатација садржи економску компоненту, што је и разликује од сексуалног злостављања. У оквиру

сексуалне експлоатације најраспрострањеније су дечја проституција и дечја порнографија.

Овај облик експлоатације јавља се у различитим облицима, а као жртве јављају се особе оба пола или деца. Разликују се некомерцијално сексуално ропство и комерцијално сексуално ропство које се јавља кроз проституцију (мушка, женска, дечја), порнографију и „секс туризам".

Злоупотреба деце за производњу, коришћење и дистрибуцију наркотика и психотропних супстанци такође представља облик експлоатације деце. Употреба, добављање или нуђење детету незаконитих супстанци или укључивање детета у активности као што су производња или трговина дрогом, није дозвољена. Међународни уговори идентификују следеће дроге и супстанце чија употреба од стране деце, или њихово учешће у производњи и растурању, подразумева експлоатацију: опијум, морфиум, кокаин, канабис, било које психоактивне дроге које стварају зависност и чија злоупотреба ствара друштвене и здравствене проблеме код деце (седативи, стимуланти, халуциногенти) и остале штетне супстанце као што су солвенти (лепак), алкохол или дуван.[534] Овај облик експлоатације подразумева предузимање радњи којима се ствара зависност код деце корисника, што доноси и дугорочни економски ефекат. Такође, деца се користе за производњу или продају наркотика и осталих супстанци, а при томе се да би се довели у стање послушности, примењују различите мере принуде, преваре, злоупотребе и слично.

Под злоупотребом дечјег рада сматра се када дете ради под изузетно тешким условима и када су накнаде за рад мале или их нема. Код злоупотребе дечјег рада радни сати су дуги и рад се одвија у нездравим условима, са опасним машинама или хемикалијама. У зависности од узраста, здравственог стања, економских прилика у држави, степена развоја технологије деца постају жртве експлоатације рада.

Међународна организација рада је регрутацију деце ради учешћа у оружаним сукобима подвела под најтежи облик дечијег рада. Овај облик експлоатације деце често је везан за незаконито пребацивање деце преко границе, отмицу из породичног дома и трговину људским бићима.

[534] Вучковић-Шаховић, Н., *Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији*, Центар за права детета, Београд, 2006. година, стр. 19.

Коришћење деце за вршење кривичних дела је облик експлоатације деце. Честе су ситуације да се дете јавља као извршилац кривичног дела, и истовремено се налази у статусу ропства, у коме је принуђен да врши кривична дела. Такође, честа је појава незаконитог пребацивања деце преко границе ради вршења кривичних дела у иностранству, као и принуда на вршење кривичних дела деце која су по узрасту испод границе кривичне одговорности.

Злоупотреба деце код усвојења је облик експлоатације деце која постоји у ситуацијама када је усвојење деце праћено новчаном накнадом за посреднике. Комерцијализовани облици усвајања деце су често праћени елементима трговине људским бићима.

Склапање брака малолетника представља посебан облик „уговореног брака“, који постоји у ситуацијама када брачни посредници, родитељи и рођаци користе обичаје за стицање материјалне добити. Деца су жртве принудног или економски орјентисаног склапања брака.

Злоупотреба деце у медицинске или научне сврхе постоји у ситуацијама експлоатације деце у сврху научних истраживања и експеримената, пре свега у медицинске сврхе. Реч је о експериментима којима се наноси штета развоју детета, као и злоупотреба деце са циљем трговине органима. Ова врста експлоатације деце има често комерцијалну компоненту.

Социјална експлоатација деце је врста експлоатације талентоване деце од стране медија, у рекламне сврхе, у кампањама политичких партија, усмерена на остварење економског ефекта.

3.3.1.1. Распрострањеност експлоатације деце

Међународна организација рада (Interational Labour Organisation, ILO) је 2002. године проценила да се преко 6 милиона деце широм света држи у ропству, од тог броја процењених 5,7 милиона деце укључена су у принудни рад или дужничко ропство и 300.000 деце учествује у оружаним сукобима. Уз то, процењено је да око 1,8 милиона деце подвргнуто сексуалној експлоатацији, а 1,2 милиона трговини децом.[535]

[535] *Commercial Sexual Exploitation and Trafficking of Children "in a nutshell",* A Resource for Pacific Island Countries, International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) – Geneva: ILO, 2014, pp. 3

Међународна организација рада (Interational Labour Organisation, ILO) је 2012. године проценила да су 20,9 милиона људи жртве присилног рада на глобалном нивоу, заробљени на пословима које су присиљени и обмањени да раде и које не могу напустити. Жене и девојчице имају већи удео у присилном раду – 11,4 милиона жртава (55%) у поређењу са 9,5 милиона (45%) мушкараца и дечака. Деца испод 17 година представљају 26% свих жртава присилног рада (или 5,5 милиона деце).[536]

Процењено је такође да је профит од присилне сексуалне експлоатације око 33,9 милијарди америчких долара, а профит од присилне сексуалне експлоатације као резултата трговине људима процењен је на око 27,8 милијарди америчких долара. Готово половина овог профита остварује се у индустријализованим економијама (13,3 милијарде америчких долара). Такође, је процењено да је укупан илегални профит остварен применом присилног рада широм света 150,2 милијарде америчких долара годишње. [537]

Светска здравствена организација указује на податак да је 150 милиона девојчица и 73 милиона дечака испод 18 година имало сексуални однос под присилом или је доживело другу врсту сексулног насиља који укључује физички контакт. Још милион њих су вероватно експлоатисани у сврхе проституције и порнографије сваке године, у већини ситуација намамљени или присиљени на овакве ситуације лажним обећањима и зато што су имали мањак знања о ризицима.[538]

Обједињени, подаци прикупљени у новембру и децембру 1992. године са фокусом на младе од 12 до 21 године, открили су да је 9,5 процената младих који живе у свратиштима и 27,5 процената младих који живе на улици имало секс ради преживљавања у току те године. И док се овај рад није задржао на процени удела малолетника који јесу тренутно или су били жртве сексуалне експлоатације у комерцијалне сврхе или сексуалне трговине, он показује да млади са улица и из свратишта имају велики ризик да постану жртве ове врсте кривичних дела имајући у виду њихову укљученост у сексуалне активноти ради преживљавања.[539]

Једна од најчешће цитираних студија о сексуалној експлоатацији деце у комерцијалне сврхе јесте она коју су спровели Естес и Вајнер (Estes and Weiner). Ово истраживање, које користи податке сакупљене од 1. јануара 1999. године до 31. марта 2001. године, указује да је између 244.000 и 325.000 деце у Сједињеним Америчким

[536] Ibidem.
[537] Ibidem.
[538] Ibidem, стр.18.
[539] Ibidem, стр. 43

Државама под ризиком од сексуалне експлоатације у комерцијалне сврхе; уз још отприлике 105.000 деце за коју је доказано или постоје индиције да су већ жртве других врста сексуалног насиља над децом годишње у САД-у. [540]

3.3.1.2. Карактеристике експлоатисане деце

Младим људима може се трговати због сексуалне експлоатације, или из других разлога који укључују: брак под присилом, послуживање у домаћинству, рад уз малу накнаду или без ње, или рад у нелегалним индустријама, где се користе за различите преваре. Треба такође имати у виду да се и девојчицама и дечацима може трговати.

Било које дете може бити жртва сексуалне експлоатације, али верује се да су у већем ризику да буду сексуално експлоатисана деца која су бескућници, она која имају ниско самопоуздање, која су претрпела губитак и која су у жалости, која су у хранитељским породицама или воде рачуна о домаћинству или члановима домаћинства.

Деца жртве сексуалне експлоатације погођена су бројним факторима над којима немају контролу. Распад породице, тешка траума, родитељско занемаривање, насиље и сексуално злостављање само су неки од узрока која „гурају“ децу у ове ситуације. Ефекти свега овога могу бити разорни по дете. Губитак невиности, стигма и траума које ови догађаји носе остављају на децу психолошке ожиљке, али и здравствене проблеме. Макрои и трговци људима таргетирају рањиву децу и намамљују их у проституцију и друге форме сексуалне експлоатације психолошком манипулацијом, дрогама или насиљем. Свако дете може бити осетљиво уколико му одрасла особа обећа задовољење емоционалних и физичких потреба. А главни циљ трговаца људима, макроа је експлоатација детета због новчане користи.[541]

Знаци педофилског зближавања или сексуалне експлоатације деце представљају да дете или млада особа: нестаје на одређено време или се редовно касно враћа кући, изостаје из школе или омета наставу, појављује се са неочекиваним поклонима или стварима чије порекло не може објаснити, има здравствене проблеме који могу указивати на сексуално преносиве инфекције, има промене расположења и темперамента услед употребе дрога и алкохола, показује непримерена сексуална понашања, као што је превелика блискост са странцима, облачење ради наглашавања сексуалности, или слање

[540] *Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States,* Nationaly Academies Press. Washington, D.C: Nationaly Academies Press., 2013., pp. 42.
[541] *Commercial Sexual Exploitation and Trafficking of Children "in a nutshell",* op. cit., pp. 14.

сексуализованих слика мобилним телефоном (познато и под термином sexting). Такође, дете може имати знаке физичких повреда као што су модрице или трагови од цигарета.[542]

Неки од знакова да су деца експлоатисана или да се њима тргује су: историја емоционалног, сексуалног или физичког злостављања; знаци скорашњег физичког злостављања или сексуално преносивих болести; историја бежања од куће и тренутни статус одбеглог; необјашњива појава скупих поклона, одеће и осталих вредних предмета; присуство старијег момка или девојке; зависност од дроге, повученост или недостатак интересовања за претходне активности; докази да је потенцијална жртва имала незаштићен или насилан сексуални однос; докази да потенцијална жртва не може да одбије незаштићен или насилан сексуални однос; докази да је особа била купљена и продата; докази да су групе жена под контролом других; постављене рекламе за борделе или слична места која нуде услуге жена одређеног етничког порекла или националне припадности или пружају услуге клијентели одређене етничке припадности.[543]

Важно је напоменути да ови индикатори, сами по себи, не морају нужно значити да се дешава комерцијална сексуална експлоатација деце или трговина децом, али указују да постоје проблеми које треба што пре испитати зарад добробити детета.

3.3.1.3. Индикатори експлоатације деце

На индивидуалном нивоу, бројни фактори могу повећати рањивост дечака и девојчица за комерцијалну сексуалну експлоатацију и трговину. Ово укључује сексуално злостављање, физичко злостављање и друге форме злостављања, поремећаје у нормативном развоју детета, искуства бежања од куће, бескућништва или одбачености, смештај у хранитељске породице или друге сличне системе, затим децу која имају лезбијске, геј, бисексуалне склоности или су трансродна (LGBT), коришћење или злоупотреба психоактивних супстанци, психогенетски фактори и смањене когнитивне функције, неки облик посебних потреба, рана пубертетска зрелост или рано суочавање са животним тешкоћама.[544]

Злостављање деце, укључујући сексуално, физичко злостављање и занемаривање се наводи као примарни фактор ризика за комерцијалну сексуалну експлоатацију и сексуалну трговину малолетницима. Више студија је утврдило да млади који не могу да

[542] Ibidem, стр. 14-15
[543] Ibidem, стр. 24.
[544] Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States, op. cit., pp. 78.

толеришу породично окружење због злостављања које трпе, и других породичних конфликата или поремећаја имају већу вероватноћу да побегну од куће. Одбегла деца и она који немају сталан смештај као резултат породичних конфликата, поремећаја или других дисфункција налазе се у ситуацији да мењају сексуалну активност за неку вредност, често као начин преживљавања.[545] Други породични ризици за комерцијалну сексуалну експлоатацију и трговину малолетницима укључују породично насиље, употребу дрога, озбиљне менталне поремећаје, и промискуитет других чланова породице, можда баш зато што су ови ризици повезани са злостављањем и занемаривањем детета. [546]

Један од фактора који доприноси појави експлоатације деце је раздвајање деце од породица. Наиме, раздвајање деце од примарне породице ускраћује деци заштиту и смернице родитеља и осталих чланова породице. Таква деца бивају збринута у институцијама за социјално старање у којима се сматра да је злоупотреба врло честа и распрострањена. Такође, и деца која су смештена у хранитељским домовима често морају да се брину о себи и испуне очекивања о доприносу економији тог домаћинстава и посебно су подложна експлоатацији. Ова деца могу трпети сексуално злостављање и од стране чланова хранитељске породице. Раздвојена деца могу бити изложена повећаном ризику експлоататиног дечијег рада, сексуалног злостављања и регрутовања у оружане службе.

Притисак вршњака може пољуљати доношење одлука код појединца тако да га приближи друштвеној норми. Бурџес и сарадници (Burgess and colleagues) су на узорку дечака и девојчица, између 6. и 14. година, утврдили да је притисак вршњака један од фактора који се повезују са иницијацијом у дечији сексуални круг. Такође, неке студије су откриле да је притисак вршњака често фактор ризика за улазак у проституцију. Млади моделују понашање на основу својих вршњака, нарочито када уоче да су вршњаци награђени за та понашања. У споменутом контексту, млади могу копирати понашање других који су укључени у комерцијалну сексуалну експлоатацију како би прибавили жељене предмете (нпр. новац, одећу).[547]

Неколико модела истиче повезаност између суседског контекста и ризичног понашања младих. Модели колективне социјализације и колективне ефикасности наглашавају улогу одраслих суседа као модела понашања и носилаца социјалне

[545] Ibidem, стр. 93.
[546] Ibidem, стр. 94.
[547] Ibidem, стр.95.

контроле. Социјално боље организована суседства и она у којима има више поверења, кохезије и сличних уверења о пожељним понашањима младих имају већу вероватноћу да установе формалну и неформалну контролу и ограниче ризична понашања код адолесцената. Када механизми контроле у суседству недостају, становници могу бити толерантнији и прихватити делинквенцију или криминал међу младима, укључујући насиље уопште и нарочито насиље мушкараца над женама, као и сексуалну експлоатацију.[548]

Бројни системи су укључени у помоћ жртвама комерцијалне сексуалне експлоатације и сексуалне трговине малолетницима. Ови системи укључују службе за заштиту деце, полицију, пружаоце здравствене заштите, школе и невладине организације које су на располагању жртвама и њиховим породицама. Укљученост у ове системе, нарочито у систем дечије заштите, често даје добар одговор на претходно злостављање или занемаривање, сиромаштво, бескућништво, и многе друге факторе ризика за комерцијалну сексуалну експлоатацију и сексуалну трговину малолетницама који су претходно поменути. Ипак, у одређеним случајевима, укљученост у ове системе може представљати додатни ризик за комерцијалну сексуалну експлоатацију или секс ради преживљавања код младих из осетљивих група.

Осим индивидуалних карактеристика и околности непосредног окружења у којима млади живе, важно је узети у обзир шири контекст који окружује појединце, породице, вршњачке групе, суседства и системе. Сексуализација деце, нарочито девојчица, и њене негативне последице могу повећати ризик за комерцијалну сексуалну експлоатацију и сексуалну трговину малолетницима. Забринутост око растуће доступности и промоције производа који би требало да учине да девојчице изгледају "сексији" у све млађем узрасту фокусирана је на бројне негативне развојне, социјалне, когнитивне и физичке последице по девојчице. Уз то, онлајн и дигиталне технологије, какав је и Интернет, тајни онлајн сајтови, сајтови за друштвено умрежавање, чет собе и мобилни телефони, су део социјалног система који могу користити и деца и одрасли, и утицати и на факторе ризика, али и на протективне факторе за комерцијалну сексуалну експлоатацију и сексуалну трговину малолетницима.

[548] Ibidem, стр.96.

3.3.1.4. Последице експлоатације деце

Последице експлоатације деце су штетне по дечији развој и зависе од врсте и степена насиља које дете трпи, од времена његовог трајања, самог узраста детета жртве експлоатације и његових индивидуалних карактеристика.

Извештај са првог Светског конгреса против сексуалне експлоатације деце у комерцијалне сврхе из 1996. године истиче да, иако су директни научни подаци о томе ретки, готово да нема сумње да сексуална експлоатација деце резултује озбиљним, често целоживотним, а понекад и животно угрожавајућим последицама по физичко, психолошко и социјално здравље и развој детета.[549] Штавише, комерцијална сексуална експлоатација и сексуална трговина су саме по себи здравствени проблем имајући у виду физичко и емоционално злостављање и занемаривање који су нераздвојиви део ових кривичних дела.

Негативни утицаји које експлоатација оставља на дете могу бити пре свега по физичко здравље. Истраживање о утицају злостављања деце на мозак у развоју указује на повезаност злостављања и проблема менталног здравља (нпр. депресија, пост-трауматски стресни поремећај, суицидланост) и усвајања ризичних понашања (нпр. пушење или сексуална активност у раном узрасту, узимање недозвољених дрога). [550]

У међународној студији о жртвама комерцијалне сексуалне експлоатације, истраживачи су утврдили да ове жртве имају висок ризик од многих инфективних болести и компликација, укључујући и сексуално преносиве инфекције и ХИВ. У извештају о домаћој трговини малолетницима, Клосон и Голдблат Грејс (Clawson and Goldblatt Grace,) запажају да су проблеми репродуктивног здравља, укључујући изложеност ХИВ-у и другим сексуално преносивим инфекцијама, непланираној трудноћи, као и проблемима са плодношћу чести међу жртвама сексуалне експлоатације у комерцијалне сврхе.

Што се тиче последица по ментално здравље, студије о психолошком утицају комерцијалне сексуалне експлоатације међу женама и адолесцентима наглашавају проблеме сличне проблемима забележеним у студији о сексуалном злостављању деце.[551] Адолесценти жртве комерцијалне сексуалне експлоатације имају више проблема са емоционалним и менталним здрављем него они који нису жртве, и неколико студија

[549] Ibidem, стр.115.
[550] Ibidem, стр. 116.
[551] Ibidem, стр. 118.

указује на то да жртве комерцијалне сексуалне експлоатације имају дугорочне психолошке компликације које остају и у одраслом добу као што су ниско самопоуздање, поремећаји афективног живота (укључујући депресију, трауму, анксиозност, и паничне нападе), суицидалност и покушаји суицида. Болести зависности и злоупотреба психоактивних супстанци су такође учесталије међу жртвама комерцијалне сексуалне експлоатације и сексуалне трговине. И док је претходно коришћење и злоупотреба психоактивних супстанци фактор ризика за неке жртве комерцијалне сексуалне експлоатацијем, за друге је то механизам борбе или средство само-медикације против експлоатације којој су изложени.[552] Уз то, као што смо већ спомињали, дрогу могу користити и они који експлоатишу жртве на начин да повећају своју контролу над њима, а жртвину зависност.

Последице експлоатације деце по развој и социјализацију могу бити различите. Социјалне последице по дете жртву огледају се кроз положај деце у друштву, који се огледа у одбацивање од стане породице као и кроз недостатак друштвених вештина и образовања за интеграцију са општом популацијом деце.

Шилинг и сарадници (Schilling and colleagues) пронашли су да је код младих жена које су искусиле сексуално злостављање у детињству компромитовано друштвено функционисање у областима као што су посао, образовање и блиски односи са другима. Такође, пронашли су да су адолесценти жртве комерцијалне сексуалне експлоатације имали потешкоћа у својим везама, укључујући и немогућност да верују другима, у већој мери него они који нису били жртве.

Експлоатисана деца се суочавају са додатним изазовима у приступу услугама здравствене заштите и помоћи. Стигма повезана са сексуалном експлоатацијом у комерцијалне сврхе и сексуалном трговином малолетницима, као и криминализација жртава представљају значајну баријеру жртвама у добијању услуга које су им потребне што повећава вероватноћу да ће наставити да буду експлоатисане и вероватно без помоћи. Млади бескућници који су често старији адолесценти, су рањиви на то што не добијају социјалну заштиту. Ова рањивост је измешана са вероватноћом да су, због бескућништва, прешли државне или јурисдикционе границе, па многе службе социјалне заштите и други ентитети, укључујући и школе, не желе да прихвате одговорност за њих.[553]

[552] Ibidem.
[553] Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States, loc. cit.

Недостатак приступа образовању врши притисак на младе људе, што може довести до осећања одбачености и искључености. Дешава се да деца не могу да упишу школу јер им недостаје одговарајућа документација или нису у могућности да плате школарину. У већини ситуација, школски термини и школско време нису прилагођени томе да одговарају образцу дечијег рада. Многа деца и адолесценти су сами одговорни за себе и економски бољитак својих породица. Тамо где није школовање бесплатно, нека деца ће можда морати да раде како би зарадила за школарину или трошкове (нпр. књиге и униформе). Сиромаштво и недостатак образовања су најчешћи разлози због којих деца раде, али ово не оправдава опраштање радне снаге која је штетна и искориштавајућа. Родитељи те деце су често незапослени, а ипак су њиховиј деци понуђени послови јер прихватају мању плату, бржи су и лакши за експлоатацију.[554]

Поред иницијатива које су усмерене на заштиту деце од експлоатације, важан сегмент представљају активности које су усресређене да спрече правну и друштвену дискриминацију деце која се јављају као жртве.

Одређен број студија наглашава последице са којима се млади сусрећу када покушају да изађу из комерцијалне сексуалне експлоатације и сексуалне трговине, укључујући финансијске тешкоће и дугове, зависност од дрога, самохрано родитељство, недостатак образовања, квалификација или обуке да би пронашли довољно уносно запослење, проблеми са становањем, пресуде за кривична дела (нпр. проституцију), као и партнере и експлоататоре који их злостављају. Бивше жртве имају значајан ризик од реексплоатације у случајевима када су породице укључене, и када комерцијалну сексуалну експлоатацију нису идентификовале службе социјалне заштите, школа, полиција или здравствени систем, и у којима, стога, није било интервенције у сврхе заштите детета.[555]

Естес и Вајнер (Estes and Weinerm) наглашавају да су деца која живе на улици "подвргнута невероватном опсегу социјалних, емоционалних, физичких, здравствених и економских ризика које друга деца нису искусила", укључујући сиромаштво, глад, и болести узроковане изложености лошем времену и конзумирању отпадака хране. Сексуално преносиве инфекције су такође честе, нарочито међу младима са улице који

[554] Видети: https://www.unhcr.org/3bb81aea4.pdf, приступ: 10.01.2018.године.
[555] Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States, op. cit., pp.121.

мењају сексуалне услуге за новац, превоз и друге базичне услуге које су им потребне за опстанак.[556]

Правне последице за комерцијално сексуално експлоатисану децу и адолесценте могу бити вишеструке, дугорочне и озбиљне. Ови млади се суочавају са разноврсним оптужбама за кривична дела, укључујући проституцију, делинквенцију, злоупотребу недозвољених супстанци, провале, кршења полицијског часа и сводништво. Жртве комерцијалне сексуалне експлоатације често имају потребу да буду смештене у сигурне куће и заштићене од својих експлоататора. Нажалост, смештај у њиховим матичним породицама није увек оптимална опција имајући у виду корелацију између злостављања у раном узрасту код куће и каснијег укључивања младих у комерцијалну сексуалну експлоатацију, као и ризике за реекспплоатацију и стресове реунификације. Жртвама које осећају да су везане "уговорима" које су потписале са својим експлататорима потребно је објаснити да такви споразуми нису необориви. Као резултат ових и других правних изазова, све жртве комерцијалне сексуалне експлоатације имају потребу за приступом информисаном и ефикасном саветодавном телу које обично ради у спрези са водитељима случаја.[557]

Код експлоатације деце рањивост и ризик су кумулативни. Деца могу да доживе нагомилавање ризика, јер се њихове основне емоционалне и физичке потребе игноришу. Деца изложени једном облику злостављања или експлоатације постају све рањивији другим облицима.

3.3.2. Трговина децом

Трговина децом представља један од најтежих облик кршења права детета јер су у ланцу трговине присутни најразличитији облици насиља, злостављања или занемаривања, злоупотреба, којима се нарушава и угрожава физички и лични интегритет детета. Трговина децом првенствено има за циљ експлоатацију деце у сексуалне сврхе и експлоатацију у циљу рада. Међутим, она обухвата и трговину децом са циљем експлоатације деце за вршење најразличитијих кривичних дела и других асоцијалних понашања, затим за трговину органима, ради употребе у оружаним сукобима, ради усвојења и слично.

[556] Ibidem.
[557] Ibidem, стр. 122.

Данас је трговина децом посебан облик криминалитета који карактеришу одређене различитости у погледу осталих облика трговине људима. Различитости постоје из разлога што су деца због особених карактеристика, као што су рањивост, зависност од одраслих лица и потребе за усмеравање и помоћ у процесу раста и развоја, појачано изложена повредама. Посебна својства деце и њихов статус у породици и друштву условљавају специфичности, нарушавају интегритет и право на опстанак и развој детета, што трговина децом у свим својим појавним облицима јесте.

Као облици трговине децом у литератури наводе се: „трговина децом ради сексуалне експлоатације, ради дечије порнографије и педофилије, трговина децом ради просјачења, трговина децом ради експлоатације дечијег рада, трговина децом ради вршења криминалних активности, трговина нерођеном или тек рођеном децом ради усвојења, трговина децом ради склапања брака, трговина децом ради учествовања у оружаним сукобима и трговина децом ради продаје телесних органа“. [558]

У наставку рада наведени су облици трговине децом карактеристични за Србију. Као најчешћи облик трговине децом јавља се трговина децом ради сексуалне експлоатације. Србија се, код овог облика трговине децом, јавља и као земља порекла, и земља транзита или тачније речено привремене дестинације жртава (транснационална трговина децом). Деца из Србије се продају у земље западне Европе (најчешће у Италију и Француску), али и на Косово, које се и када је у питању трговина децом издваја као значајна тачка дестинације. Осим тога, децом из Србије се веома често тргује и унутар територије, односно у границама Србије (унутрашња трговина децом).

Када је у питању трговина децом из Србије у друге земље, овде се најчешће појављују деца ромске националности, док је трговина ради сексуалне експлоатације унутар граница Србије више карактеристична за девојчице неромске националности. Србија се према резултатима истраживања, често појављује и као земља транзита, тачније привремене дестинације, малолетним девојкама из источноевропских земаља (Молдавије, Украјине, Русије, Румуније и Бугарске). Малолетне девојке из источноевропских земаља су укључене у међународне ланце трговине женама које се из

[558] Bonpala, P. & Kane, J. (2002). Unbearable to human hart – Child trafficking and action to eliminate it. ILO/IPEC, Geneva, Switzerland; Dotridge, M. (2004) Kids as Commodities? Child trafficking and what to do about it International Federation Terre des Hommes Foundation, Laussane, Switzerland and Terre des Hommes Germany; Limanowska, B. (2005) Trafficking in Human Beings in Southeasten Europe, Focus on Prevention in: Albania, Bosnia and Hercegovina, Bulgaria, Croatia, the formerYugoslav Republic of Macedonia, Serbia and Montenegro, and the Administred Provice of Kosovo. UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., *Трговина децом у Србији и Црној Гори*, ЦЕТИ, Центар за евалуацију, тестирање и истраживање, Београд, 2005. година, стр. 48.

наведених земаља крећу ка земљама западне Европе или ка Косову или Босни, па на територији Србије бивају сексуално експлоатисане.

Трговина децом ради сексуалне експлоатације обухвата три главне етапе. То су: намамљивање, транспорт, и разне облике експлоатације или виктимизације којима су деца изложена. Анализа добијених података о трговини децом ради сексуалне експлоатације указује да постоји неколико најчешћих начина врбовања деце са циљем њихове трговине ради сексуалног експлоатисања. То су: продаја деце од стране родитеља, рођака или представника ромске заједнице, киднаповање, нуђење обављања рада у иностранству и у земљи (веома често се појављује понуда посла у неким градовима, на пример у Новом Пазару и Тутину, где се запућују девојке из целе Србије), као и позивање за рад као модела за познате модне куће или за учествовање у различитим изборима најлепше девојке. Најчешћи облик намамљивања јесте продаја од стране родитеља што је посебно карактеристична за ромску популацију. Један од веома честих начина намамљивања посебно када су у питању старије малолетнице представљају и преваре у вези наводно легалног посла у иностранству или унутар земље. Најчешће је реч о послу конобарице, манекенки, бебиситерке и слично. У улози намамљивача се када су у питању млађа деца јављају родитељи, углавном ромске националности који склапају најчешће усмене договоре са трговцима и који углавном из економских разлога жртвују своју децу у нади да ће им обезбедити бољи живот или бољи живот остатка породице. У у улози намамљивача (посебно када је у питању неромска популација) су најчешће познаници, младићи девојчица од 14 до 18 година, странци које упознају у дискотекама, кафићима или испред школа, другарице које су на самом почетку па "добро зарађују и добро се проводе" или пак запослени у различитим агенцијама за манекене, фотомоделе или у туристичким агенцијама.

Транспорт и трансфер деце жртава код трговине ради сексуалне експлоатације се углавном одвија на основу припремљеног плана, при чему се углавном користе илегални начини преласка границе, са лажним пасошима, или се границе прелазе у пратњи одраслих лица која користе фалсификоване документе као доказ о сродству са дететом. Такође, често се деца превозе колима, камионима, у картонским кутијама, покривени ћебетом, као што је случај са ромском децом, преко границе као "слепи путници". На територији Србије постоје бројни случајеви трговине децом ради просјачења. Углавном се ради о деци ромске националности која бивају продата најчешће у Италију ради присиљавања на прошњу и ситне крађе.

Деца Роми су продавана најчешће од стране родитеља који у тој одлуци често виде решење својих проблема, а неретко се дешава да деца продајом у Италију имају боље услове него што су имали код биолошких родитеља. Транспорт деце којима се тргује ради просјачења, слично као и трансфер деце у циљу сексуалне експлоатације је најчешће илегалан, са фалсификованим документима или се деца пребацују као "слепи путници" у камионима, путничким аутомобилима и слично. Међутим, постоји и случајеви прелаза границе легалним путем, с тим што се поступак око усвојења детета или деце обави у Србији.

Облици експлоатације којима се најчешће контролишу деца укључена у трговину ради просјачења су физичко кажњавање, али и непоседовање докумената (уколико се ради о деци која су продата у Италији, што се често дешава), непознавање језика и не постојање свести код детета да се налази у улози жртве.

Као посебан облик трговине децом, такође карактеристичан за ромску популацију, издваја се трговина децом ради склапања брака. Осим за ромску популацију, продаја деце ради склапања брака карактеристична је и за влашку популацију, посебно за источну и југоисточну Србију.

3.3.2.1. Распрострањеност трговине децом

Тамна бројка у области трговине децом је још већа него код других облика трговине, што спречава да се дође до реалних информација о стварном обиму и распрострањености ове појаве. Доступни званични подаци о распрострањености трговине децом у Европи су неуједначени и непотпуни. Највише приступачних података односи се на трговину ради сексуалне експлоатације жена и деце.

Према подацима Међународне организације рада 246 милиона запослене деце има између 5 и 17. година, 179 милиона деце раде најтеже послове, 111 милиона деце испод 15 година ради опасне послове, 8,4 милиона деце које је обухваћено трговином присиљено је на различите облике рада, на проституцију, порнографију и друге криминалне активности. Такође, подаци говоре да је око 30.000 деце војника укључено у преко 30 конфликтних подручја широм света. Међу њима има и оних млађих и од 10.

година. За дечаке је карактеристично да углавном диретно учествују у ратним дејствима, а девојчице присиљене на проституцију или пак постају „жене војника“.[559]

Трговина децом ради сексуалне експлоатације је дуги низ година била „резервисана“ за подручје југоисточне Азије. На Тајланду, у Сингапуру и Индонезији девојчице су још као мале бебе продаване, а затим коришћене за сексуалну експлоатацију. Процењује се да око 30% „секс радница“ у Индонезији чине деца узраста испод 18. година, која се могу видети по јавним парковима, улицама, плажама, дискотекама, али и у борделима, хотелима и слично.[560]

У земљама источне Европе, после отварања граница 1991. године, стање повећаног сиромаштва довело је до ситуације да су одрасли и деца масовног легално али и нелегално тражили спас одласком у земље западне Европе. Ратови и грађански конфликти, сиромаштво, суочавање друштва са транзицијом и отвореност граница, довели су до повећане покретљивост људи из источне Европе. Све наведено је довело до тога да младе жене и деца, најчешће адолесценти из Бугарске, Румуније, Украјине, Молдавије, Чешке Републике, Словачке, балтичких и балканских земаља постају жртве трговине људима.

Земље бивше Југославије постале су земље транзита, али и извор и место трговине људима, посебно трговине женама и децом ради сексуалне експлоатације.[561] Послератна ситуација је условила долазак великог броја посматрача и службеника међународне заједнице, војника снага за очување мира на подручију БиХ и Косова, што је условило повећану потражњу за услугама сексуалне "индустрије" и организовану трговину људима и децом на Балкану.[562]

Веома су ретка истраживања која се баве децом као засебном ризичном групом. Сматра се да има веома мало доказа да постоји одвојено "тржиште" за комерцијалну сексуалну експлоатацију деце и да не постоје видљиви показатељи за трговину дечацима ради сексуалне експлоатације.[563]

---

[559] Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., Михић, Б., *Трговина људима у Србији*, Виктимолошко друштво Србије (ВДС), Организација за европску безбедност и сарадњу (OEBS), Београд, 2004. година, стр. 32.

[560] Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., Михић, Б., op. cit., стр. 33.

[561] Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 44.

[562] IOM (2001) :*Return and Reintegration Project Situation Report*, Feb. 2000-Aug. 2001, Kosovo Anti-Trafficking Unit, IOM, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 43.

[563] Kelly, E. (2002) : *Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe*, IOM Migration Research Series, No.11. Geneva: IOM; Limanowska, B. (2002) Trafficking in Human Beings in Southeasten Europe, Curent situation and responses to trafficking in human beings in Albania, Bosnia and Hercegovina, Bulgaria, Croatia, the Federal republic of Yugoslavia, the Former Yugoslav Republic of

Истраживања која су спроведена у оквиру СТОП програма Европске уније усмерила су се на специфичности различитих облика трговине децом у Белгији, Холандији, Финској, Италији, Норвешкој и Великој Британији. Налази указују да у већини случајева трговина децом укључује девојчице узраста од 15 до 18 година.[564] У овим земљама дечаци су жртве трговине најчешће због рада у услужним делатностима или ради просјачења и укључивања у криминалне активности.[565]

Извештаји који се односе на ситуацију са трговином људима у југоисточној Европи наводе да су међу идентификованим жртвама трговине 10-15% адолесценткиње млађе од 18 година којима се трговало ради проституције, док се дечацима и девојчицама узраста од 13 година тргује због присилног рада, нарочито из Албаније у Грчку и Италију и из Молдавије и Румуније у земље западне Европе и Русију.[566]

Посебан облик трговине децом представља трговина бебама. Подаци указују да се сваке године Бугарке, углавном ромске националности и Албанке рађају децу са намером њихове продаје. Ова трговина децом се најчешће обавља уз учешће и договор са докторима и адвокатима. У јуну 2002. године је грчка полиција разоткрила криминалну групу умешану у трговину бугарском децом. Тада је у току истраге утврђено да се дете на тржишту продаје за новчани износ од 1.500 до 15.000 евра.[567]

У наставку рада изнети су резултати истраживања о распрострањености, структури и карактеристикама трговине децом, које је обавило Виктимолошко друштво Србије током 2003. године. Подаци су прикупљани углавном путем интервјуисања стручњака, активиста невладиних организација, научних радника и других особа за које се сматрало да могу бити извор информација о појави трговине децом. Сазнања о трговини децом забележена су у следећим градовима: Београд (49), Нови Пазар (22), Нови Сад (6), Ниш (5), Зрењанин (3), Зајечар (3), Пожаревац (2), Власотинце (1), Сомбор

Macedonia, Moldova and Romania. Beograd, UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 44.

[564] Wolthius, A. & Blaak, M. (2001): *Trafficking in Children for Sexual Purpouses from Eastern Europe to Western Europe,* ECPAT International, Amsterdam, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 44.

[565] IOM-OIM (2001) : *Trafficking in unaccompanied minors for sexual exploitation in the European Union,* Pilot Project on the Fight Against Trafficking in Human Beings – Research and Networking on Unaccompanied Minors in the European Union, STOP Programme 2000, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 44.

[566] Limanowska, B. (2003) Trafficking in Human Beings in Southeasten Europe, Updated situation and responses to trafficking in human beings in Albania, Bosnia and Hercegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Serbia and Montenegro, the Administred Provice of Kosovo and Romania. Sarajevo, UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR, Цитирано у*:* Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 44.

[567] *„Деца Балкана",* периодично издање „Search for common Ground", стр.8-10, Цитирано у: Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., Михић, Б., op. cit., стр. 33.

(1), Велика Плана (1), Врњачка Бања (1). У наведеним случајевима жртве су најчешће деца страни држављани (40), и то углавном малолетнице из Молдавије, Украјине, Румуније и Бугарске, затим деца наши држављани-ромске националности (34) и деца наши држављани-неромске националности у 20 случајева.

На основу анализе прикупљених података дошло се до сазнања да је Србија, када је у питању транснационалана трговина децом, представљала земљу порекла жртава у 30 случајева, а земљу транзита, односно привремене дестинације за децу стране држављане у 43 случаја. Међутим, трговина децом се одвија и унутар граница Србије, тако да су испитаници имали сазнања о 21 случају унутрашње трговине децом. Када су у питању облици трговине децом, на основу прикупљених података утврђено је да се најчешће ради о трговини децом ради сексуалне експлоатације (65), затим трговини ради просјачења (17), као и трговини ради склапања брака (12), што је посебно карактеристично за ромску популацију.[568]

АСТРА-невладина организација је у борби против свих облика трговине људима, а посебно ради заштите деце и жена и пружања помоћи жртвама трговине и њиховим породицама почетком 2002. године, увела у рад СОС телофон. Од марта 2002. године до марта 2005. године путем АСТРА СОС телефона је идентифковано 142 жртве трговине, и то 101 држављанка/нин СЦГ, 40 страних држављанки/а и 1 малолетна особа којој није могло бити утврђено држављанство. Од 142 идентификоване жртве трговине људима, у 56 случајева било речи о деци жртвама трговине. У току 2002. године и 2003. године проценат заступљености деце у укупном броју жртава трговине се кретао око 10%. У 2004. години тај проценат се знатно увећава и постао готово алармантан - 56% од укупног броја идентификованих жртава су малолетне особе. Деца коју је АСТРА идентификовала као жртве, у просеку су старости између 14 и 17 година. Не наводе се деца млађег узраста, што свакако не значи да и млађа деца нису жртве трговине људима, већ да нама такви случајеви нису пријављивани. Већина деце, њих 51, које су идентификовали као жртве трговине људима су држављани Србије и Црне Горе, док су остали страни држављани, и то из Румуније, Ирака, Бугарске и Молдавије. Већина индетификованих жртава су биле девојчице.

Према подацима Regional Clearing Point-a (RCP), у Србији је од јануара 2001. године до децембра 2004. године идентификовано укупно шездесеторо деце жртава трговине. Највећи број деце идентификован је током прве и последње посматране године

[568] Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., Михић, Б., op. cit., стр. 103.

(2001. године, односно 2004. године) - по двадесет четворо деце, односно 40% укупног броја жртава. Током 2002. године идентификовано је десет случајева, а 2003. године само 2 случаја. Од шездесеторо деце која су идентификована у посматраном периоду, 54 (90%) је женског, а свега 6 (10%) мушког пола, те се закључује да су девојчице знатно чешће идентификоване као жртве трговине. На основу прикупљених података у периоду 2001.године до 2002.године све идентификоване жртве биле пореклом из других земаља (Молдавија, Румунија, Бугарска И сл.), док је у 2004. години 70.9% идентификованих случајева било пореклом из Србије.[569]

Подаци који се односе на децу идентификовану током 2004. и 2005. године од стране Службе за координацију у Србији и Црногорског женског лобија (ДС подаци) указују на 26 случаја трговине децом. Највећи број деце жртава су, као и у подацима РЦП, женског пола (22 случаја, тј. 84.6%), док је мањи број мушког пола (4 случаја, тј. 15.6%). Највећи број деце жртава пореклом из СЦГ (деветнаесторо деце, тј. 73.1%), док је троје деце пореклом из Румуније, и по једно дете из Хрватске, Молдавије, Бугарске и БиХ.[570]

Подаци Центра за заштиту жртава трговине људи говоре да у 2015.година постоји знатно повећање броја малолетника у популацији жртава трговине људима у односу на 2014. годину и претходне године.

Тако према статистички подацима Центра за заштиту трговине људима за 2014. годину идентификовано је 125 жртава трговине људима, од којих се трговина малолетним особама јавља у 19 случајева. Доминантан вид експлотације је радна експлотација (принуда на просјачење-3 случајева, принуда на вршење кривичних дела-2 случајева, трговина децом ради усвојења-2 случаја и у једном случају друга врста експлоатације), а потом сексуална (7 случајева). Малолетна лица као жртве трговине људима јављају се у Србији у 94% случајева. Када се анализира земља порекла, уочава се да је највећи број деце жртава пореклом из Србије. [571]

Новији статистички подацима Центра за заштиту трговине људима за 2015. годину показују да малолетне жртве трговине људима чине 60% од укупног броја идентификованих жртава. Од 40 индетификованих жртава трговине људима, 24 лица је било до 18 година. Од укупног броја жртава особе женског пола експлоатисане су

[569] Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 97.
[570] Ibidem., стр. 99.
[571] Центар за заштиту жртава трговине људима. Видети: http://www.centarzztlj.rs/index.php/statistika, приступ 01.02.2017. године.

значајно више од особа мушког пола (80% према 20%). Малолетне девојчице које се јављају као жртве у оквиру експлоатисаних особа женског пола доминирају и јављају се у 56% случајева.

Малолетна лица се јављају и као жртве транснационалне и националне трговине. Код транснационалне трговине 9 жртава је малолетно, што износи 60% жртава. У националној трговини људима малолетници су заступљени са 60%. Као жртве тровине особе женског пола се јављају у 72%, а од њих 50% је малолетних девојчица. Најраспрострањенија је експлоатација у сексуалне сврхе забележена код 48% жртава и принуђивање на вршење просјачења која је евидентирана код 28% жртава. Као жртве експлоатације од принуђивања на вршење просјачења јављају се 4 дечака и 3 девојчице.

Према подацима невладине организације АСТРА, која од марта 2012. године води Европски број за несталу децу 116 000, до краја 2017. године примила је 1759 позива, и пријављено је 81 нестале деце и 184 случаја несталих беба. Гледајући по годинама 2012. године и 2013. године било је 115 позива, 2014. године-349 позива а 2015. године-414 позива. Од 01. јануара до 31. децембра 2016. године обављено је 881 позива, што чини повећање од 50% у односу на 2015. годину. 70% деце чији је нестанак пријављен линији 116 000 је пронађено. У 2012. години Канцеларија Уједињених нација за дроге и Криминал (УНОДЦ) је пријавила да је укупан број трговине људима жртве тренутно 20,9 милиона широм света, и да је годишњи број нових жртава у распону од 2 до 4 милиона, а 50% жртава су деца узраста од 0 до 18. Процењује се да је 76% сексуалних трансакција са малолетницима, почне на интернету.

Према извештају Европске комисије за период 2013. године до 2014. године било је укупно 15.846 регистрованих жртви трговине људима унутар Европске Уније, од којих су најмање 15% били деца. Највише регистрованих жртви трговине људима у 2013/2014. години било је забележено у Румунији, Бугарској, Холандији, Мађарској и Пољској. Према другим изворима, више од 5.000 деце су идентификована као претпостављене жртве трговине људима Земље ЕУ између 2010. године и 2012. године.[572]

[572] Видети: https://www.paediatrie.at/images/News/2018/child-trafficking-in-europe.pdf, приступ 02.03.2017.године.

3.3.2.2. Карактеристике жртви трговином деце

Иако не постоји стандардни профил жртве трговине људима, неколико фактора ризика чини одређену децу подложнијом. Извештаји показују да трговци људима често циљају децу и омладину са историјама сексуалног злостављања, насиља у породици, ниског самопоштовања и минималне социјалне подршке.

Могући фактори ризика повезани са трговином децом укључују следеће: недостатак личне сигурности, изолација, душевну бол, бескућништво, сиромаштво, породична дисфункција, злоупотреба супстанци, ментална болест, тешкоћа у учењу, заостајање у развоју, сексуално злостављање у детињству, промоција сексуалног искоришћавања чланова породице или вршњака, недостатак социјалне подршке.

Породичне кризе настале услед распада породице, губитка једног или оба родитеља, присуства насиља међу супружницима, злостављања и занемаривања деце стварају услове да деца врло рано одлазе из својих породица или да се укључују у рад како би зарађивали за своју породицу. Највећи број деце жртава трговине потиче из неразвијених, економски нестабилних и сиромашних делова света. Притисак на одрасле и децу да крену у потрагу за бољим животом је посебно изражен у земљама у којима су услед различитих околности смањени услови за запошљавање.

Постоје околности које увећавају рањивост деце из одређених породица или друштвених група. Многа истраживања указују на податак да су под већим ризиком од трговине деца која имају једног родитеља од деце која имају и мајку и оца. Такође, средине у којима је породично насиље високо присутно, укључујући насиље међу партнерима и нарочито физичко и сексуално злостављање деце, јесу оне из којих деца одлазе и излажу се ризицима од трговине.[573]

Бројни извештаји као посебно ризичне групе наводе ромску децу и децу која просе и раде на улици која су такође у веома великом проценту припадници ромске националности. Роми углавном живе у сиромаштву, без приступа образовању, здравственој заштити, стамбеним олакшицама и другим услугама.[574] Већина ромске деце не похађа школу, живе у условима крајње беде и сиромаштва, веома рано се укључују у стицање прихода за себе и своју породицу, не поседују документе социјалне и

[573] Bonpala, P. & Kane, J. (2002). *Unbearable to human hart – Child trafficking and action to eliminate it.* ILO/IPEC, Geneva, Switzerland, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 49.

[574] Ringold, D. Orenštajn, M. A. i Vilkens, E. (2003) *Romi u Evropi koja se širi - razbijanje ciklusa siromaštva.* Medjunarodna banka za obnovu i razvoj/Svetska banka, Цитирано у: Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У., op. cit., стр. 49.

здравствене заштите, а све то ствара ризик да постану жртве трговине људима. Положај жена и женске деце као и културна пракса везана за удају („продаја невесте") и подизање деце стварају околности повећаног ризика од трговине и експлоатације деце. Деца мигранти су посебно изложена ризику да постану жртве трговине људима ако су одвојени од родитеља или ако одрасли пратилац није прави родитељ или старатељ.

Деца могу постати жртве трговине људима у било ком узрасту, зависно од експлоатације којој ће бити подвргнута. Студије спроведене у неколико земаља показале су да деца могу постати жртве трговине људима у било које време у њиховом животу и облику експлоатације којем су подвргнути углавном варира у складу са њиховим годинама. Мала деца се често тргују за просјачење, ситну крађу, дечији рад, незаконито усвајање или учешће у криминалним активностима, док тинејџери, углавном у доби од 14 до 17 година, често се тргују ради сексуалне експлоатације. Број случајева продаје дечака и девојчица сличан је до десете године, а изнад тог узраста девојчице су знатно чешће жртве од дечака.

Иако су дечаци углавном користе ради радне експлоатације, они могу бити жртве трговине људима и за сексуалну експлоатацију, мада у мањој мери него девојчице. Трговина дечацима за сексуалне сврхе још увек је у великој мери непризната, због заблуда и распрострањеног друштвеног порицања његовог постојања.

3.3.2.3. Индикатори трговине децом

Разноврсни фактори доприносе изложености деце трговини. Економске кризе, транзиција која је довела до осиромашења становништва, политички и ратни конфликти, мањак образовања, тежња деце за остваривањем прихода како би погодовали породичној егзистенцији, да се сами материјално издржавају, неравноправност заснована на полној разлици, култура и обичаји који су присутни у неким заједницама, су фактори који доприносе трговини децом.

Индикатори који чине децу посебно изложеном трговини су индикатори везани за породицу, социјално-економски индикатори и деца у тешкој ситуацији. Фактори везани за породицу су: низак степен образовања у породици; сексуално злостављање у породици; недостатак породичне подршке у оквиру образовног система; зависност, наркоманија или алкохолизам у породици; породице с једним родитељем, или породице у којима су супружници раздвојени. Социјални и економски фактори су: слабе или никакве могућности за образовање; висок проценат сезонских радника; недостатак

информација о правима радника; недостатак ефикасног система за заштиту деце; сиромаштво. Што се тиче деце у тешкој ситуацији ту спадају: деца која користе дрогу или алкохол; занемарена деца; деца која су напустила школу; деца о којој се не старају родитељи, већ хранитељске породице и слично; деца избеглице из рата; деца починиоци лакших кривичних дела; деца која су већ жртве трговине људима.

У наставку рада изнећемо листу индикатора трговине децом коју су развиле Уједињене нације. Деца која су жртве трговине људима: немају контакт са родитељима или старатељима; изгледају заплашено и понашају се на начин који није уобичајен за децу њиховог узраста; немају пријатеље њиховог узраста ван посла; не иду у школу; немају времена за игру; живе одвојено од друге деце и у условима која су испод стандарда; једу одвојено од осталих чланова „породице“, дају им се само остаци хране за јело; ангажовани су у послу који није погодан за децу; путују без пратње одраслих или у групи са особама са којима нису у сродству. Такође, и следеће ситуације могу бити показатељ да су деца била жртве трговине људима: присуство одеће дечјих величина која је уобичајена за физички или сексуални рад; присуство играчки, кревета и дечје одеће на неприкладним местима, као што су јавне куће или фабрике; тврдње одрасле особе да је „пронашла“ дете без пратиоца; проналазак детета без пратиоца које са собом има бројеве телефона такси служби; откривање случајева лажног усвојења. Присуство наведених индикатора не значи да трговина деце засигурно постоји већ њихово постојање треба да води даљој истрази.

3.3.2.4. Последице трговином деце

У процесу трговине према деци жртвама користе се различита средства и начини принуде, којима се деца стављају у потчињени положај, у ком трпе различите облике физичког, психичког и сексуалног злостављања или злоупотребе. Према деци се примењују батине, сакаћење, изгладњивање, ограничење кретања, силовање, застрашивање, стварање осећаја страха и беспомоћности. Током трајања процеса трговине код деце се развија читав низ деструктивних и асоцијалних облика понашања.

Последице трговином деце зависе од неколико међусобно повезаних фактора: [575]

1. Облици експлоатације и трговине којима су деца била изложена (сексуална, радна, просјачење, вршење кривичних дела), као и трајање, интензитет и учесталост

[575] Ibidem, стр. 56-57.

експлоатације; места на којима се дешавала експлоатација (домаћинство, угоститељски објекат, улица) и услови живота за време експлоатације;

2. Узраст и развојни стадијум детета- млађа деца су по правилу рањивија, мање способна за самозаштиту и у већем ризику од професионалних болести и деформитета; пол детета, родне карактеристике и предрасуде; претходно породично искуство детета, посебно квалитет односа са родитељима или старатељима, што укључује и претходно доживљено злостављање у породици;

3. Присуство злостављања, укључује облик злостављања коме је дете било изложено током трговине (физичко, сексуално и психолошко), трајање, интензитет и учесталост насиља, као и тежина повреда;

4. Контекст трговине, односно да ли је у питању унутрашња или прекогранична трговина, зато што су деца жртве прекограничне трговине у већем ризику од угрожавања права; друштвено окружење у коме се трговина деце одвија, укључујући и факторе културе (толерантно или репресивно према трговини децом, занемарује или штити и промовише права детета) и способности друштва да проактивним мерама предупреди факторе који доприносе трговини децом (борба против сиромаштва, дискриминације и родне неравноправности, радно законодавство, имиграциона политика и сл.);

5. Систем заштите у погледу његове ефикасности да правовремено идентификује жртве и ризичне групе, пружи социјалну, психолошку и здравствену помоћи подршку деци жртвама у процесу рехабилитације и реинтеграције; адекватним мерама спречи секундарну виктимизацију и обезбеди правну помоћи заштиту права жртава и сведока трговине; гони и кажњава починиоце.

С обзиром да трговина децом укључује доготрајно и интезивно злостављање, изложеност дејству различитих опасних супстанци и материја, све то код њих изазива стални осећај беспомоћности и различита афективна стања која доводе до поремећаја у личности и у њиховом понашању. Уочавају се следеће негативне последице: физичке повреде, акутне и хроничне соматске болести и дугорочно лоше ментално здравље (емоционални проблеми, психо-соматски проблеми, лоше социјално функционисање, појава тежих менталних болести). [576]

Када говоримо о физичким симптомима, присутни су исцрпљеност, губитак тежине, поремећаји спавања (несаница или продужено спавање), гастроинтестинални

[576] *Преживети насиље – последице по психичко и физичко здравље жртава породичног насиља и трговине људима,* АСТРА, Београд, 2016. година, стр.34.

проблеми, поремећаји имуног система, дерматолошки, генитално – венеролошки, неуролошки, сензорни проблеми слуха и вида и др.

Симптоми и стања која се јављају код преживелих као последице трауматског искуства током трговине су следећи: депресија, анксиозност, непријатељство, болести зависности. Стање депресије је увек скопчано са доживљајем губитка, и код већине преживелих је то реакција на губитак читавог низа аспеката личности; затим губитак самопоштовања, представа о себи, личних уверења, здравља; ту су губици идеала, осећања да су равноправне са другима, да су невина људска бића; најзад је ту и важан губитак поверења у искрене људске односе; губитак вере у будућност и права на сопствени живот.[577]

Депресија, може водити у суицидне покушаје, поготово ако се на време не омогући преживелима правовремена и континуирана здравствена помоћ. Као симптоми јавају се: потешкоће у концентрацији, оријентацији, пад мотивације, изолација, поремећаји исхране и веома често поремећаји спавања; неспособност за успостављање квалитетних међуљудских односа, различити интезивни страхови, немогућност да се запосли и одржи запослење, тешкоће у учењу нових вештина и др. Такође су присутни и психосоматски симптоми: вртоглавица, исцрпљеност, бол у грудима, мишићима, леђима, главобоље, проблеми у раду унутрашњих органа.

Осећај анксиозности се јавља када су особе под сталним страхом, стресом и када су изложене притиском и претњи. Код особа које преживе трауматске ситуације јавају се следећи симптоми анксиозности: страхови, напетост, напади панике и ужаса, немир, изненадна узнемиреност без видљивог повода, нервоза, унутрашње подрхтавање.

Губитак поверења у људе и непријатељство као реакција преживелих у контакту са људима а посебно са представницима институција се среће из више разлога: преживели осећају притисак када се у небезбедним условима или неадекватно увремењено од њих инсистира да изнова говоре о трауматском догађају; непријатељство произилази из губитка поверења у људе и институције због ранијих лоших искустава; изражено непријатељство говори о несвесном покушају преживелих да се затворе и заштите од ретрауматизације, да „не отварају ране“ када се очекује да причају о искуству насиља; сва уверења преживелих су нарушена и веома је тешко успоставити нове и квалитетније контакте; институције често обезвређују преживеле постављајући се у позицију моћи и држећи преживеле у даљем стању потчињености, као мање вредне

[577] Ibidem., стр. 35.

особе, које немају права на свој глас, став и одлуке, тј.институције често на тај начин стигматизују преживеле.[578]

Преживеле жртве су у току процесу трговине биле приморване или су добровољно узимале психоактивне супстанце, алкохол или дрогу. Развијена зависност постаје, поред менталне, и физичко обољење и трајно нарушава здравље преживеле.

Описане последице могу допринети развоју посттрауматског стресног или депресивног поремећаја али се, такође, у неким случајевима могу опазити индикатори који се крећу у правцу значајног компромитовања даљег развоја личности у смислу развоја различитих психопатолошких ентитета на нивоу поремећаја личности.[579] Код особа код којих је успостављена дијагноза ПТСП-а, трауматско искуство које су доживели се понавно испољава кроз одређене симптоме као што су: мучна сећања на догађај која се јављају у виду слика, мисли или перцепција; застрашујући снови о догађају; осећања која изазивају доживљај да се догађај поново дешава, а које се јавља у будном стању и манифестује преко илузија, халуцинација или флешбекова; спољашњи или унутрашњих подсетника на трауму који доводе до активације осећања или понашања која су везана за доживљену трауму; губитак интересовања за све активности, осећај отуђености од блиских лица из окружења или неосећање љубави и привржености према блиским члановима своје породице или пријатељима. Сви ови симптоми утичу негативно на особу у психичком смислу и социјаном окружењу.

Сексуална експлоатација има специфичне здравствене, психолошке и понашајне последице који захтевају посебан третман. Неки од тих последица су очигледне док захтевају често дуготрајан треман у сигурном и стручном окружењу. Здравствене последице обухватају полно преносиве болести укључујући сиду, ХИВ инфекцију и нежељене трудноће. Девојчице које се суоче са углавном нежељеним материнством најчешће немају довољно снаге, способности нити подршке у окружењу за ефикасно родитељство, чиме се ситуација усложњава и укључује потреба за организованом бригом и заштитом још једног детета. На психолошкој равни, код сексуално експлоатисаних девојчица често доминирају осећања страха, кривице и посрамљености који се измењују са неконтролисаним изливима беса и непријатељства или са озбиљним аутодеструктивним понашањем. Ова деца имају тешкоће у успостављању односа са другим људима као и тешкоће у успостављању блиских и задовољавајућих партнерских

[578] Ibidem., стр. 36.
[579] Ibidem.

односа у којима су љубав, нежност и сексуалност интегрисани на задовољавајући начин.[580]

Деца жртве трговине могу бити изложена негативним утицајем и након изласка из процеса трговине, што може довести до даљег развоја поремећаја и продубљивања последица. Најчешће се ради о ситуацијама непрепознавања да је у питању жртва трговине, неадекватног стручног приступа и третмана од стране полиције, истражних и судских органа, стручњака и других особа, које обезбеђују и организују помоћ и рехабилитацију и предузимају мере заштите детета жртве.

3.3.3. Вршњачко насиље

Насиље у школама представља појаву у друштву која одувек привлачи пажњу душтвене јавности. Јавља се у разноврсним облицима и интензитетима, али постаје друштвено видљива обично када се догоди ситуација са несрећним и трагичним последицама, која изазове реакцију и евентуално осуду јавног мњења, те на тај начин постане сфера интересовања јавности.

У Србији је интензитет насиља међу децом и омладином почео да расте 90–тих година, за време велике политичке и економске нестабилности, криминализације друштва, грађанских ратовима и међународних санкција, да би кулминирао почетком 21. века као пожељан модел понашања. То је довело до ситуације да млади који су расли и развијали се у такво време усвоје насиље и агресију као нормалан начин комуникације.

Оно што је карактеристично за вршњачко насиље јесте да не постоји јединствена теоријска нити операционална дефиниције овог појма.

Према Светској здравственој организацији вршњачко насиље се дефинише као „намерна употреба физичке или психолошке силе, или моћи под претњом, против себе, другог лица или против групе или заједнице, која резултира или постоји велика вероватноћа да резултира повредом, смрћу, психолошком штетом, лошим развојем или лишавањем“.[581]

Олвеусу (Olweus), који се сматра водећем истраживачем проблема школског насиља, наводи да „када је ученик под утицајем негативног понашања од стране другог ученика или групе ученика, он тада трпи насиље“. Под негативним понашањем се

[580] Ibidem.

[581] Базић, Б., *Феномен вршњачког насиља и облици његовог испољавања*, БАШТИНА, Лепосавић-Приштина, 2013. година, стр. 385.

подразумева „понашање које је усмерено на наношење повреде или нелагодности другом лицу“.[582] Према ставу Олвеуса у ситуацији када дође до физичког конфликта или свађе два ђака који су приближне јачине или интелекта, не постоји вршњачко насиље, већ само у случају када је ђак који је нападнут беспомоћан, отежано се брани од ђака који га у конкретном напада.

Фарингтон (Farington) вршњачко злостављање дефинише као „било који облик физичког или психичког учесталог наношења штете од стране моћнијег и снажнијег ученика (или групе ученика) према слабијем ученику".[583]

Вршњачко насиље укључује намерну повреду жртве. Повреда може утицати на физички, психички, социјални развој детета, као и на образовање жртве вршњачког насиља.[584]

Вршњачко насиље у школи карактерише да није толико видљиве и да његове праве размере остају непознаница, јер насилници крију своје поступке, жртве осећају срамоту, стих или страх да их пријаве, а особе које се јављају као посматрачи боје се да сведоче или сматрају да није важно да се то пријави. И поред тога данас превладава став да је проблем вршњачког насиља озбиљан проблем, који има веома штетне и дугорочне последице на ученике, те да овом проблему треба приступити веома озбиљно, применом различитих програма превенције, а све у циљу његовог спречавања и ограничавања.

У литератури постоје бројне групације вршњачког насиља које су оформљене применом бројних параметара. Тако, Синобад даје поделу вршњачког насиља на физичко, психолошко и сексуално насиље.

Најраспрострањенији облик вршњачког насиља у школама је физичко насиље које се јавља у разноврсним формама, почев од самог физичког насиља, па до комбиновања физичког насиља са психолошким насиљем.[585] Код физичког насиља се наносе повреде или покушава да се нанесе повреда или незгода другом лицу, када неко удара некога рукама или ногама, штипа, пали, посипа водом, напад оружјем итд. Физичко насиље може да се јави повремено, али и као трајна и свакодневна појава.

---

[582] Ibidem., стр. 383.
[583] Baldry, A. (2003) *"Bullying in schools and exposure to domestic violence",* Child Abuse i Neglect, 27: 714., Цитирано у: Базић, Б, op. cit., стр.383.
[584] Wet, C. (2005). *The Nature Extent of Bullying in Free Secondary Schools,* Цитирано у: Недимовић, Т., Биро, М., *Ко су жртве вршњачког насиља?,* Зборник института за педагошка истраживања, бр. 1., 2013. година стр. 151.
[585] Olweus, D. (1998) *Насиље међу дјецом у школи- што знамо и што можемо учинити,* Загреб: Школска књига, Цитирано у: Синобад, С., Обележја вршњачког насиља у школама, *Темида,* бр.8 (3), 2005. година, стр. 20.

Психолошко насиље може да се учини како вербалним тако и невербалним нападом, али и искључивањем неког детета из друштва и потцењивањем од стране вршњака. Као вербални напади јављају се: задиркивање, ругање, претње, вређање и исмејавање. Под невербалним нападима подразумевају се: кежење, непристојно понашање и покрет, свесно искључење из дружења или неприхватање да се угоди туђим захтевима и жељама.[586] Психолошко насиље обухвата сва она понашања којима се проузрокује нарушавање и повређивање психичког здравља и интегритета деце. Сексуално насиље је свака ситуација у којој су најчешће девојчице, ређе дечаци, укључују у сексуалну активност за коју нису развојно дорасли. Сексуално насиље може да се јави као физички контакт, и то кроз директно додиривање интимних делова тела, сексуални однос, подизање сукња девојчицама. Сексуално насиље обухвата и упућивање ласцивних порука, постављање неугодних питања, излагање погледу, излагање деце порнографском садржају, коришћење деце за проституцију, порнографију итд.

Аутор Baldry у литератури говори о постојању директног и индиректног вршњачког насиља. Наводи да директно насиље обухвата наношење физичких повреда, отимање туђих ствари, вређање, називање погрдним именима и претње. Индиректно насиље подразумева ширење лоших и непријатних прича и тенденциозно игнорисање да се комуницира са дететом.[587]

3.3.3.1. Распрострањеност вршњачког насиља

Трагични случајеви ученичких самоубистава у Скандинавским земљама 70-тих година прошлог века, наметнули су потребу за испитивање насиља у школама.

Норвешко министарство извршило је истраживање на узорку од 130.000 ученика, који су били између 8. до 16. година старости, из седам стотина школа, којим је управљао Ден Олвејс, те се дошло до података да се насилништво као проблем јавља код сваког седмог ученика.[588]

Током 80-тих и 90-тих година, вршњачко насиље почиње да се сагледава као значајани проблем и у низу других европских и ваневропских земаља (САД, Израел, Јапан, Аустралија итд.). Тако је спроведено истраживање у Израелу, на 30 хиљада

[586] Синобад, С., op. cit., стр. 20.
[587] Недимовић, Т., Биро, М., op. cit., стр. 151.
[588] Olweus, D. (1993). Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford: Blackwell, Цитирано у: Требјешанин, Ж., Насиље у школама и превенција, Годишњак Учитељског факултета у Врању, година прва, Универзитет у Нишу Учитељски факултет у Врању, 2010. година, Врање, стр. 147.

ученика, и подаци указују „да је 48% ученика основне школе доживело физичко вршњачко насиље и то ударањем или шутирањем, две трећине или 75% говорило је о искуству понижавања на различите начине, а 80% ученика је било од стране вршњака вербално злостављано“.[589]

Подаци истраживања које је обављено у САД, у коме је учествовало 16.000 ученика, узраста од 6. до 10. разреда, указују „да је 30% ученика доживело поновљено насиље, од тога 13% као насилници, 11% њих као жртве насилништва, а њих 6% и као жртве и насилници“.

Америчко удружење школских психолога указује на података „ да је 22% ученика од четвртог до осмог разреда основне школе, имало проблеме у учењу због вршњачког насиља, да се сваке године у школи пријави око три милиона случајева насилништва, а 160.000 деце не долази у школу из разлога страха да ће доживети неки облик насиља у школи“.[590]

Олвеусова (Olweus) студија указује да је око 15% ученика, од 1 до 9 разреда у скандинавским школама, укључено у интеракцију насилник-жртва и то 7,6% њих су само жртве, 5,6% су насилници, док је 1,6% и жртве и насилници.[591]

Истраживање школског насиља, спроведено 2001. и 2002. године, у 35 земаља, на узорку од 120.000 ученика, старости 11., 13. и 15. година, показало је да је 34% испитаника доживело насиље бар једном. Удео ученика који је био у неком облику изложен насиљу зависио је од државе. Тако, међу 11-годишњацима- 14% – 63%, међу 13-годишњацима-17% – 69%, а међу 15-годишњацима- 12% – 61%. Њих 11% доживело је насиље 2-3 пута у току једног месеца. Проценат ученика који признају да су малтретирали друге креће се зависно од државе или региона и то: 9%-54% за 11-годишњаке, 17-71% за 13-годишњаке и 19%-73% за 15-годишњаке. У 20 до 35 земаља насилништво је било најчешће на узрасту од 13. година, а у 10 земаља је расло са узрастом. Оно што је заједничко за све земље је да је далеко већи број насилника било међу дечацима. Подаци упућују на информацију да су се и туче често дешавале, те да се 39% деце потукло једанпут у протеклих годину дана, а њих 10% се потукло више пута.[592]

---

589 Ibidem.

590 Bin, A., *Učionica bez nasilništva*, Beograd: Kreativni centar, 2004, стр. 76-77, Цитирано у: Требјешанин, Ж., op. cit., стр. 148.

591 Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell, Цитирано у: Попадић, Д., Плут, Д., *„Насиље у основним школама у Србији – облици и учесталост“, Психологија*, бр. 2., 2007. година, Београд, стр. 312.

592 Craig, W. M. & Harel, Y. (2004). Bullying, physical fighting and victimization. Цитирано у: Попадић, Д., Плут, Д., op. cit., стр. 313.

Гашић-Павижић сматра да у поређењу са светом вршњачко насиље у школи учесталије у другим земљама у односу на Србије, наводећи да се у нашој земљи држи под контролом. Ово мишљење имају и други истраживачи вршњачког насиља. Поређењем података о изложености насиљу наших ученика са подацима о којима говоре студије Светске здравствене организације, у нашим школама је присуство и учесталост насиља у школама испод просека.[593]

У Србији је 1998. године ради испитивања учесталости појединих врста насиља, спроведено истраживање на узорку од 600 ученика, узраста 11-18 година из 12 основних и 12 средњих школа. Као најучесталији вид насиља у школској средини јављало се исмејавање, вређање и понижавање и то код 37% ученика, претње батинама код 21%, а отимање и уништавање ствари код 9.5%. Оно што је изведено као важан закључак овог истраживања било је да су ученици у школама изложенији облицима насиља него ван школе, те да им се у школи не пружа адекватна заштита од вршњачког насиља. Податак је да чак 7% ученика у школи носи неку врсту оружја као што је пиштољ, нож, палица је забрињавајући.[594]

Попадић и Плутова су 2006. године спровели истраживање путем упитника на узорку од 26.228 ученика, узраста од 3. до 8. разреда, у 50. основних школа широм Србије. Ово истраживање указује на податке да је 65.3% ученика, доживело неки облик вршњачког насиља са процентима који су се кретали од 48% до 80%. Насиљу су била више изложена деца млађег и средњег узраста, (67.8% млађег узраста, 67.3% средњег и 60.9% старијег узраста). Дечаци и девојчице су у подједнакој мери доживели насиље. Као најучесталији видови вршњачког насиља у основној школи јављају се: вређање (45.6%), сплеткарење (32.6%), ударање (19.2%) и претње (16.9%). Утврђено је да је 41% ученика бар једном извршило насиље према вршњаку. Као насилници су се чешће од девојчица и млађих ученика изјашњавали дечаци и старији ученици. Најучесталији вид вршњачког насиља су вређање које се јавља у 45.6%, сплеткарење у 32.6%, ударање у 19.2%) и претње у 16.9%. Облици насилног понашања у форми додиривања, отимања и уништавања имовине су се ређе јављали (испод 10%). Деца старијих разреда су се чешће изјашњавали као насилници, као и да трпе насиље од одраслих лица. Анализом

[593] Требјешанин, Ж., op. cit., стр. 148.
[594] Гашић-Павишић, С. (1998*) „Насиље над децом у школи и функција образовних установа у превенцији и заштити деце од насиља“,* у Милосављевић (ред.) *Насиље над децом*, Београд: Факултет политичких наука. Цитирано у: Требјешанин, Ж., op. cit., стр. 148.

поновљених случајева долази се до груписања 20.7% ученика у жртве насиља, 3.8% њих се сврстава у групу насилника и 3.6% у жртве или насилнике.[595]

Радници Службе за планирање и развој, Центра за социјални рад у Нишу су спровели истраживање вршњачког насиља међу нишким основцима.[596] Само истраживање је урађено на узорку од 2.610 испитаника. У истраживању су били укључени нишки основци, запослени у школи и родитељи деце која похађају школу.

Резултати истраживања указују да се 90,1% ученика обухваћена узорком истраживања осећа углавном (25,9%) или потпуно сигурно (64,2%) у школским учионицама. 9,9 % ученика школска учионица не представља у потпуности безбедо место. Што се тиче субјективне процене ученика везане за њихову безбедност на игралишту, 40,1% испитаника се у потпуности осећа безбедним, док се 42,7% осећа углавно сигурно. Ипак, 4,4% испитаника наводи да се осећа несигурно, док 12,8% каже да се нити осећа сигурно, нити несигурно.

Према овом истраживању као најучесталији облици насиља јављају се вређање, чарке и искључење. Физички облици насиља попут додиривања, наношења повреда и физичких обрачуна, углавном туча, су мање изражени у односу на вербалне облике. Када је у питању вређање, преко 50% испитаника ученика је навело да је вршило овај вид понашања над другим ученицима. Што се тиче полне разлике, дечаци су у знатно већој мери проценили да су били жртве већине појавних облика насиља, било вербалних или физичких. Девојчице су процениле да су у већој мери биле жртве насиља израженог кроз додиривање.

Резултати бројних истраживања доводе до података да се ученици мушког пола више појављују као учесници физичког вршњачког насиља, а за девојчице је карактеристичније вербално вршњачко насиље. Подаци указују да се девојчице чешће јављају као починици и жртве психолошког, него физичког насиља међу вршњацима. Дечаци су изложени психолошком насиљу у приближно истом броју као и девојчице, и они се најчешће јављају истовремено и као жртве физичког и психолошког насиља.[597]

---

[595] Попадић, Д., Плут, Д., op. cit., стр. 316-323.

[596] Више у: *Вршњачко насиље међу нишким основцима*, Приказ резултата истраживања, Октобарски сусрети у социјалној заштити, Центар за социјални рад „Свети Сава“ Ниш, Служба за планирање и развој, 2014. година, Ниш.

[597] Olweus, D. (1997). *Bully/victim Problems in School: Knowledge Base and an Effective Intervention Program*. The Irish Journal of Psychology, Vol. 18, 170-190, Цитирано у: Недимовић, Т., Биро, М., op. cit., стр. 152.

3.3.3.2. Карактеристике насилника и жртве вршњачког насилништва

Према Колорозу (Coloroso) заједничке карактеристике насилника су: да воле да доминирају на другима, да користе друге људе да би добили оно што желе, заокупљени су сопственим осећањима, жељама и потребама; кривицу, критику и лажне оптужбе пребацују на друге; не прихватају одговорност за сопствене поступке; немају способност предвиђања последица свог понашања; имају сталну жељу да су у центру пажње.[598]

У литератури се као особине насилника наводе и: недостатак емпатије, нетолерантност на разлике, лоши социјални контакти, импулсивност, низак ниво толеранције на фрустрације, имају тешкоће у препознавању социјалних знакова из околине, што доводи до ситуација да се често осећају угроженим. Према Кендалу ова деца имају низак ниво самопоштовања и пуно потешкоћа у проналажењу социјално прихватљивог начина понашања.[599] Типична особина насилника је његова агресивност према вршњацима. Међутим, насилници су агресивни и према осталима: родитељима, наставницима и другим одраслим особама из њихове околине. Имају позитивни став према насиљу од својих вршњака. Код насилника постоји стална потреба да владају другима, и у тим својим агресивним понашањима према вршњацима имају врло мало сажаљења према њима.

Полазећи од мотива који покрећу насилнике, Ханс Тох (Hans Toch) је дошао до класификације десет основних мотива.[600]

Прва група обухвата стратегије одбране и улепшавања слике о себи у властитим очима и очима других:

1. одбрана угледа- насилник има уверење да му положај који има у групи намеће обавезу да чини насиље;

2. наметање норми- насилник себе доживљава као арбитра који предузимањем насиља према "преступницима" долази до правде;

3. заштита слике о себи- насиље је казна према људима насилнику урушавају слику коју он има о себи, тада се насиље јавља као реакција на увреде и провокације, а те на тај начин, да би предупредио увреду насилник свети пре увреде, "знајући" да ће до увреде и доћи;

---

[598] Савић, М., Кнежић, Б., *Насиље међу вршњацима у школи*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Наука безбедности, полиција, Београд, 2007. године, стр. 40.
[599] Базић, Б., *op. cit.*, стр.391.
[600] Попадић, Д., *Насиље у школама,* Институт за психологију, UNICEF, 2009. година, стр. 124.

4. улепшавање слике о себи- насилник верује да применом насиља доказује своју снагу, мушкост, чврстину и неустрашивост;

5. самоодбрана- насилник у другим људима види извор опасности који треба елиминисати, те употребљаљва насиље да би се одбранио од људи од којих се плаши;

6. отклањање притиска- насилник примењује насиље у ситуацијама када му фале комуникационе и друге вештине у разговору;

Другу групу чине поступци који представљају манипулацију другима у циљу задовољавања властитих потреба:

1. силеџијство-насилник бира жртве које су слабије и осетљивије, а избегава особе себи равне, и ужива у тешкоћама и патњама других;

2. експлоатација-насиље се користи као средство да се принуди онај који одбија да се повинује насилнику, свесно искоришћава друге;

3. самозадовољство- насиље које се као казна употребљава за неповиновање, насилник нема свесну намеру да искоришћава друге, већ има уверење да његово благостање мора бити брига свих других;

4. катарза- насилник провоцира свађу и при томе није битно ко је жртва насилништва.[601]

Скот (Skot) наводи да су агресвне реакције код деце резултат деловања како агресивне личности тако и стимулације околине и друштва. Дете ће се понашати агресивно у зависности од постојања следећих чиниоца: индивидуалних, васпитних и ситуационих.

Као главна каракеристика личности, агресивност јавља се на два нивоа: као латентна и манифестна агресивност. Латентну агресивност, Жужул дефинише као „релативно трајну и стабилну карактеристику појединца да у провоцирајућим ситуацијама реагује порастом емоционалне тензије и појавом тенденција за нападом на извор провокације“ (тј. агресивном мотивацијом). Сматра да и у ситуацијама када постоји агресивна мотивација не мора доћи до манифестне агресије због појаве агресивне инхибиције. И латентна агресивност и агресија инхибиције функције су вегетативног нервног система.[602] Ипак, латентна је агресивност каракетристика углавном одређена

[601] Ibidem.
[602] Базић, Б., op. cit., стр. 389.

наслеђем, док је агресивна инхибиција мање под утицајем наслеђа, а више под утицајем учења.[603]

Олвеус (Olweus) насилнике дели на две групе: типичне насилнике и на пасивне насилнике или пратиоце.[604] Главна особина типичних насилника је њихова агресивност према вршњацима (често и према наставницима и родитељима), као и позитивни ставови према насиљу. Пасивни насилници или пратиоци/следбеници учествују у насиљништву, али не предузимају иницијативу. Често су у питању плашљиви ученици, који учествују у злостављању да би заштитили свој положај и спречили да постану мета напада.

Што се тиче жртви вршњачког насиља Олвеус (Olweus) разликује пасивну или подложну жртву и провокативну жртву.[605] Типичне жртве насиља су пасивне или подложне. Пасивне жртве су тихе, осетљиве и плашљиве, и када буду нападнуте од вршњака реагују плакањем и повлачењем, без телесне снаге да узврате. Они поседују негативан став према себи и свом положају. У школи су усамљени, нису насилни у свом односу према другима, не дирају их и не задиркују друге. На неки начин шаљу поруку другима да су безвредни појединци, да се неће супроставити буду ли нападнути или увређени-они су „лаке“ мете.[606]

Мању групу жртава чине провокативне жртве, које имају спој плашљивих и агресивних образаца реакције на насиље. Они се понашају тако да изазивају напетост и раздражљивост око себе. Неки међу њима су хиперактивни, па њихово понашање изазива многе ученике у разреду, узрокујући тако негативне реакције великог дела или читавог разреда.[607]

Као жртве вршњачког насиља могу се јавити: „дете које је ново у школи и друштву; дете које је већ било повређено, избегава вршњаке и тешко тражи помоћ; дете са инвалидитетом; дете ниског самопоуздања, подводљиво и које удовољама потребама других; деца из сиромашних породица, деца која потичу из породица бољег економског стања; повучено, тихо и осетљиво дете; успешно или надарено дете; дете са неким физичким обележјима; дете са инвалидитетом“.[608] Деца жртве често пате и од проблема

---

[603] Жужул, М., *Агресивно понашање: психолошка анализа, радна заједница Републичке конференције савеза социјалистичке омладине Хрватске*, 1989, 101, Цитирано у: Базић, Б., op. cit., стр. 389.
[604] Olweus, D., *Насиље међу дјецом у школи- што знамо и што можемо учинити*, Загреб: Школска књига, Цитирано у: Синобад, С., op. cit., стр. 21.
[605] Olweus, D. (1998) *Насиље међу дјецом у школи- што знамо и што можемо учинити*, Загреб: Школска књига, Цитирано у: Синобад, С., op. cit., стр. 21.
[606] Базић, Б., op. cit., стр. 388.
[607] Бељански, М., *„Предлог програма превенције у области насиља међу вршњацима“*, Педагошка стварност, 7-8, Центар за социјални рад Сомбор, 2009. година, стр. 715, Цитирано у: Базић, Б., op. cit., стр. 388.
[608] Костић, М., Димовски, Д., op. cit., стр. 71.

који су повезани са стресом, главобоље, несанице, стомачних тегоба. Такође, могу имати осећај туге, мрзовоље, самоће, показују анимозитет према школи, јер их школа подсећа на непријатности које тамо доживљавају. Они пролазе кроз „тиху патњу“, не знајући зашто се баш то њима догађа, што се често одражава на успех у школи.

Статистика показује да су дечаци више изложени физичком насиљу од девојчица, и да се као најчешћи насилници јављају други дечаци. Девојчице се чешће јављају као жртве психолошког, него физичког вршњачког насиља. Број дечака који се јављају као жртве психолошког насиља приближно је индентичан броју девојчица, а највећи број дечака који трпе злостављање се истовремено јављају као жртве и физичког и психолошког насиља.[609]

Олвеус (Olweus) и сарадници поред насилника и жртава, наводе и следбенике подржаваоце насиља. Наиме, они могу имати улогу лица који подржавају насилнике с тим да не узимају учешће; пасивне подржаваоце који не показују отворену подршку, неискључене посматраче; потенцијалне заштитнике, који не подржавају насиље али не предузимају ништа и заштитнике.[610]

3.3.3.3. Индикатори вршњачког насиља

У литератури се наводе бројни фактори ризика за појаву вршњачког насиља. То су породична динамика, социјално-економски статус породице, социјално окружење, утицај медија, модели васпитних ставова и неприхватљиво понашање као последица васпитања.

Понашање детета које је насилно, као и детета жртве развија се у оквиру породичних односа. Уколико је дете одрасло у породичним околностима у којима је присутно насиље било које врсте, а посебно ако је агресивност усмеравана на само дете, може се очекивати да ће се и само понашати агресивно. Дете у сталном страху од родитељске агресивности, идентификује се са агресивним родитељем и постаје слично њему. Задатак родитеља, а касније и наставника је да детету постави границе и да му тако омогуће да упозна оно што је добро или није добро, што може или што не може да уради да стекне сопствено искуство, разуме и прихвати одређено понашање. Са друге стране, попустљиви родитељи не постављају граница и тако иду у другу крајност. То су

[609] Olweus, D. (1998) *Насиље међу дјецом у школи- што знамо и што можемо учинити,* Загреб: Школска књига, Цитирано у: Базић, Б., op. cit., стр. 388.
[610] Плут, Д., Попадић, Д., „*Реаговање деце и одраслих на школско насиље“*, Зборник института за педагошка истраживања, 2, 2007, 349, Цирано у: Базић, Б., op. cit., стр. 392.

родитељи који деци дају све дозволе, да једу када и како хоће, спавају, играју се, имају одређене захтеве без ограничења и сл. Таква деца су раздражљива и агресивна када доживе и најмање забране. Оба ова супротна става у постављању граница доводе до исте ситуације, да дете у искуству нема правила понашања. Описана искуства детета су подлога на коју се надограђују сва искуства и сви каснији утицаји. То су сви они утицаји које класификујемо као факторе ризика за појаву вршњачког насиља.

Социјално-економски статус породице не може се директно довести у везу са насилним понашањем, али се низак социјално-економски статус породице одражава на друге факторе који доводе до проблема у понашању деце.

Социјално окружење, посебно вршњачке групе могу имати утицај на развој социјалних вештина или могу развијати неадаптиране облике понашања. Подржавајући се међусобно, групе деце антисоцијалне оријентације могу демонстрирати различите (и стално нове) облике понашања и тако стварати прилично тврдокорне обрасце који се шире у социјалним групама.

Мас медији и мас културе на различите начине утичу на понашање деце и младих. Редовно гледање емисија насилничког садржаја може да изазове агресивне реакције и понашање код деце, може да код деце изазове схватања да је агресивно понашање прихваћен и нормалан начин понашања, може моделовати представе, сазнања и ставове о насиљу детета или младе особе.

Модели васпитних ставова односе се на питања контроле родитеља над децом, која се креће између попустљивости и ограничења, а који укључују и емоционални однос родитеља према детету, као и родитељску одлучност.

Неприхватљиво понашање деце може да се јави као последица васпитања. Дете које је запостављено или занемарено од својих родитеља не осећа се довољно вољеним и напето је. Уколико ово стање траје дуже време оно може бити подстицај да се дете понаша насилно према својим вршњацима јер жели да буде истакнуто и запажено.

3.3.3.4. Последице вршњачког насиља

Последице вршњачког насиља разврстају се у две велике групе. У прву групу се убрајају последице које су акутне, непосредне, мање или више штетне. То су туга, патња, болови у глави и у стомаку, губитак самопоштовања, узнемирености, затим осећање усамљености, страха, срамоте, осећај мање вредности, губитак концентрације, асоцијално понашање.

Другу групу чине последице које су драстичне и дугорочне. То су: физичка или психичка болест, понављање разреда, социјална изолација, апатија, хроничан губитак самопоштовања, осећање ниже вредности, кривице, епресија, анксиозност, па чак и суицид.[611]

Такође, деца жртве вршњачког насиља могу имати осећај туге, мрзовоље, самоће, показују анимозитет према школи, јер их школа подсећа на непријатности које тамо доживљавају. Они пролазе кроз „тиху патњу“, не знајући зашто се баш то њима догађа, што се често одражава на успех у школи.

Вршњачко насиље оставља трајне последице по жртву. Тако, деца жртве вршњачког насиља могу имате непосредне последице преживљеног вршњачког насиља. Реч је о ситуацији када се дете повлаче у себе, у сталном је страху обзиром да је одлазак у школу свакодневна активност, поремећај пажње, пад успеха у школи, боје се одласка у школу и мењају уобичајан пут до школе, несигурни су и траже близину учитеља, имају ноћне море, слаб апетит, желе ићи у другу школу, не укључује се у заједничке или спортске активности, помишљају на самоубиство, а понекад и покушавају самоубиство. Деца могу имати и трајније последице изложености вршњачком насиљу, које се односе на поремећај сна, ноћно мокрење, неконтролисана столица и телесне тегобе као што су бол у стомаку, главобоља и слично. Деца која су у детињству била изложена вршњачком насиљу могу последице насиља испољити током адолесенције и то: депресивност, насиље према својим вршњацима, ниско самопоштовање и различити типови зависности од психоактивних супстанци. Такође, последице вршњачког насиља се могу јавити и у одраслој доби и то као поремећај личности, депресивност, ризик од суицида и ризик од различитих облика зависности од психоактивних супстанци или алкохола.

3.3.4. Дечија проституција и дечија порнографија

Под дечијом проституција подразумева се искоришћавање деце за сексуалне активности ради остваривања новчане или било какве друге користи. Дечија порнографија се дефинише као представљање деце у реалним или визуелизованим сексуалним активностима или као јавно излагање сексуалних делова тела и органа детета у сексуалне сврхе.

[611] Требјешанин, Ж., op. cit., стр. 157.

Дечија проституција је била врло честа и уобичајена појава у античком времену. Децу су на проституцију присиљавали власници односно њихови господари. У средњем веку настоји се да се сузбије појава дечије проституције, међутим у току осамнаестог века долази до ширења дечије проституције отварањем великог броја јавних кућа. „На пример, младе девојке у Енглеској су из енглеских, ирских и шкотских села позиване да дођу у Лондон, под изговором да ће добити добар и плаћен посао. Оне су скупо продаване и изнајмљиване“.[612]

У литератури се сматра да је кроз историју први документ о дечијој порнографији настао у Кини и постоји процена да је документован око 1400. године у оквиру приручника који је објављен под именом „Предивни дискурси обичне девојчице“.[613]

Дечија порнографија је 70-их и 80-их година прошлог века, постојала као вид предузетништва и обухватала је одрасле особе које су глумиле децу.[614] Паралелно са појавом дечије порнографије јавили су се и педофили који су снимали, продавали, размењивали и делили снимке на којима су злостављали децу са другим педофилима.

Даљем развоју и злоупотреби дечје порнографије посебно је допринео развој савремених информационих технологија и интернет мрежа. Данас постоји велики број сајтова путем којих се приказују снимци дечије порнографије, сајтови на којима педофили међусобно комуницирају, деле слике и аудо и видео садржаје злостављања деце, па и оних снимака у којима преносе искуства, препоруке и савете. Иза мултимедијалних садржаја порнографске садржине функционишу криминалне групе које организовано долазе до зараде, јер се слике и снимци порнографске садржине врло брзо пласирају и постављају и на другим Интернет сајтовима.

Такође, у последњих десет година путем мобилних телефона, врши се пласирање и дистрибуција дечје порнографије. Значајна је и производња, набавка и продаја порнографских фотографија и видео записа и снимака путем мултимедијалних порука, или преко бројних друштвених мрежа.

---

[612]Видети: https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%94%D0%B5%D1%87%D1%98%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0, приступ 01.09.2017.године.

[613] Уљанов, С., Ивановић, З., *Сексуална експлоатација деце са аспекта упоредноправне анализе међународне сарадње у криминалистичким истрагама* , Европско законодавство , бр. 29-30, 2009. година, стр. 171.

[614] Levesque, R. J. R., *Sexual abuse of children – A human rights perspective*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1999., pp. 65.

3.3.4.1. Распрострањеност дечије порнографије и проституције

Дечија порнографија није нови проблем, иако се на њу у последње време усмерава све више пажње. Интернет је узроковао лакши и шири приступ, како у дистрибуцији, тако и у прибављању незаконитих садржаја. Сексуално злостављање деце је бележено од вајкада, иако се дефиниција детета драстично променила. Модерна дечија порнографија може се пратити уназад до комерцијалних фирми које су 1970-их година објављивале литературу у којој су приказиване сексуално експлицитне слике деце.

Седамдесетих година двадесетог века, дечија порнографија је била легална у већем делу Европе. Због тога што је производња оваквог садржаја била легална у њиховим матичним државама, многи студији који данас производе порнографију за одрасле, у почетку су се бавили производњом низа часописа и видео садржаја који су укључивали малолетнике. У Сједињеним Америчким Државама на савезном нивоу није било закона против производње, дистрибуције или поседовања дечије порнографије све док није усвојен Закон о заштити деце од сексуалне експлоатације 1977. године.

Усаглашени напори федералних и локалних снага реда, удружени са строжим законима и приоритизацијом извршења, могли су стати на крај широко распрострањеној мрежи трговине и размене дечије порнографије. Нажалост, особе које се баве дечијом порнографијом су брзо прихватиле нове технологије за умрежавање, што ће драматично променити ситуацију и поново превагнути у корист криминалаца. Развој технологије, много лакше ширење и популарност онлајн порнографских фотографија деце, које је много теже детектовати, подстичу њихову експлоатацију у земљама у развоју, као и на другим подручјима. Иако многи појединци посматрају дигиталну дечију порнографију као искључиво проблем Интернета, корени дистрибуције дечије порнографије датирају из периода пре него што је широка распрострањеност Интернета омогућила њен процват у данашње време. Механизми за дистрибуцију и коришћење дечије порнографије су примарно везани за Интернет. Експанзија доступности дечије порнографије десила се паралелно са експанзијом Ворлд Виде Веб-а. Веб је, уз инстант поруке, пеер-то-пеер[615] умрежавање и онион роутинг[616] комуникацију, главно средство које особе које се баве дечијом порнографијом на Интернету тренутно користе. И даље су доступне и слике на

[615] Peer to peer ili P2P је модел комуникације путем Интернета који омогућава директан приступ ресурсима (садржајима, датотекама) између два или више корисника, без посредства сервера.
[616] Onion routing представља технологију анонимне комуникације путем рачунарске мреже. У оваквом систему подаци су спаковани у слојеве енкрипције који наликују слојевима лука.

папиру, часописи, видео и слични садржаји, али они представљају много мањи удео у доказима које су откривени у истрагама.

Дечија проституција је у многим државама широко распрострањена, што укључује како Сједињене Америчке Државе, где се сматра да има 300.000 деце која се баве проституцијом, тако и очигледнија места попут Тајланда, где је тај број достигао 200.000. Чак се и у Великој Британији сматра да има око 5.000 деце укључене у сексуалну трговину, док их Француској има 8.000.

Сваке године више од милион деце широм света је присиљено на дечију проституцију, продају се у сексуалне сврхе или се користе за дечију порнографију. У региону југоисточне Азије трговина људима је широко распрострањен проблем, а већина деце и жена којима се тргује изложени су сексуалном искоришћавању и сектору проституције. Тајланд и Камбоџа су региони који тргују сексуалном индустријом, где највише деце завршава у комерцијалној индустрији секса. Вијетнамска деца су такође рањива на трговину децом и процењује се да је једна трећина дечјих проститутки из Вијетнама. Филипини су једна од држава на свету са највише распрострањеним проблемом сексуалног искоришћавања деце, посебно дечијом проституцијом. Истраживања показују да Индија има више од 100.000 дечијих проститутки у само шест градова: Мумбаи, Калкута, Делхи, Хидерабад и Банглоре. У главним комерцијалним центрима Мумбај (Бомбај), Ченај (Мадрас) и Делхи, многе дечје проститутке су продане у земље Непал и Бангладеш. Неке студије процењују да се сваке године у Индији продаје више од 6.000 девојака, што даје огроман број од 172.000 девојака, углавном из Непала, које раде као проститутке широм Индије. Шри Ланка има проблем дечије проституције првенствено међу дечацима, што је посебно видљиво у подручјима одмаралишта и летовалишта. Непал има све већу трговину децом и дечију проституцију. Невладине организације у Непалу (ЦВИН) наводе да постоји 2.000 бордела и висок проценат проститутки које раде а које су деца.[617]

Број холандске деце која раде у проституцији драматично се повећао у последњих пет година: од 4.000 до 15.000 према подацима објављеним од стране Амстердамске организација Child Right. Већина деце која заврше у проституцији у Холандији су дечаци или млади тражитељи азила - посебно нигеријске девојке. Child Right тврди да ова група броји неких 5.000 деце. Међутим, последњих година дошло је до значајног пораста броја холандских девојчица у сексуалној индустрији. Међу њима се процењује 5.000 одбеглих

[617] Видети: http://www.humiliationstudies.org/documents/AhmedAsianChildrenProstitution.pdf, приступ 02.05.2018.године.

или деце бескућника, од којих су многи ментално ретардирани. Друга велика група (такође 5.000) су обичне холандске ученице, у доби од 13. или 14. година из „регуларног домаћег окружења" које су наметнуте у проституцију.[618]

Тачни подаци о распрострањености ове појаве у Републици Србији не постоје, јер нема јединственог система евидентирања и праћења ових појава. Важан извор података о искоришћавању деце у порнографске сфрхе и за проституцију у Републици Србији представљају истраживања која су спроводиле академске институције, Међународне организације (Save the Children UK, OEBS) и бројне домаће OCD (ASTRA, Виктимолошко друштво Србије, Центар за права детета). Подстакнута великим бројем индиција о злоупотреби деце путем Интернета, OCD ASTRA је уз помоћ Мисије ОЕБС-а у Србији током 2006. године спровела истраживање „Трговина људима (децом) - поглед кроз Интернет прозор". У истраживању је, између осталог, анализирана појава регрутовања жртава путем Интернета и показало се да су млади људи упознати са постојањем проблема и да регрутовање путем Интернета виде као реалну и остварив могућност. У оквиру истог истраживања, АСТРА је осмилила „профил девојчице узраста 15.година, која је преко четовања за 15 дана примила 457 позива за разговор. Од 86% случајева контакт је био иницран од стране лица мушког пола. „Девојчицу" су позивали мушкарци различитих узраста, од малолетних лица до мушкараца од преко 50. година. Подаци даље указују да је у 27% (125) разговора било сексуалног узнемиравања. Поред учесталог сексуалног узнемиравања, „девојчици“ су у 20 разговора нудили новац за пружање сексуалне услуге (4), настојали да са њом испуне бољи живот (14) или нудили „своју помоћ у остваривању бољег живота“ (2), што је оцењено као могуће врбовање за трговину људима“.[619]

Центар за интеграцију младих је својим радом у периоду од августа 2007. године до јуна 2009. године обухватио укупно 390 малолетника, који су живели или радили на улици. Од овог броја 16 малолетника, и то 9 женског пола и 7 мушког пола, било је у ризику од трговине људима. По сазнањима добијеним од корисника о принудној проституцији, подаци су следећи: 16 малолетника су жртве принудне проституције (13 женског пола и 3 мушког пола), од чега 5 женског пола од стране непознате особе, 1 мушког пола од стране сродника, 1 женског пола од стране старије особе мушког пола у

[618] Видети: http://www.prostitutionresearch.com/Child%20prostitution%20in%20the%20Netherlands.pdf, приступ 02.05.2018. године.

[619] стр.7., Алтернативни извештај о примени факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, Коалиција организација цивилног друштва за мониторинг права детета.

коју има поверења и 9 малолетника (3 мушког пола и 6 женског пола) од стране вршњачке групе.[620]

3.3.4.2. Карактеристике деце жртава порнографије и проституције

Немогуће је говорити о „типичном детету“ када треба описати ефекте злостављања или трауме, зато што се сва деца разликују, реагујују на другачији начин, а и врста трауме може значајно варирати. Међутим, могуће је изнети нека уопштена запажања о злостављаној и траматизованој деци, која ипак могу бити илустративна.

Дете које је било злостављано и које је трауматизовано је пре свега дете. То је обично дете коме су се десиле необичне ствари. Осећај губитка је саставни део живота многе од ове деце; налик осећају губитка услед смрти. На одређени начин, деца која су претрпела ужасне губитке о којима је овде реч, пролазе кроз класичне стадијуме туговања оних који умиру: порицање и изолација, бес, депресија и прихватање. Ипак, док стадијум прихватања за особу која умире омогућава „добру смрт“, прихватање губитка у дететовом случају има негативно значење. Оно прихвата да му је живот учинио то што јесте и да је начин да преживи тај губитак или да се носи с њим заправо да се удаљи од других, да не очекује добро од људи, да сумња у њихове намере, да им не верује. Његов свет је окренут наглавачке, и оно живи у свом перверзном универзуму у коме је љубав једнака сексу, мржња једнака љубави, а секс и љубав једнаки болу. Оно све види кроз црне наочаре.[621]

Већину ове деце карактерише хаотичан начин живљења и једна од најнеуобичајених ствари која им се могла десити јесте број људи који су улазили и изазили из њихових живота, као и број места на којима су живела. Она могу доћи из породица које се често селе, што може бити узроковано чињеницом да су један или оба родитеља имали више различитих партнера у животу. Ова деца могу имати браћу и сестре или полубраћу и полусестре, за које знају, или чијег постојања нису уопште свесни. Такође могу бити несигурни по природи везе са одређеним рођацима: на пример, неко за кога мисле да је даља рођака, јесте заправо полусестра. [622]

[620] Ibidem, стр. 8.
[621] Janie Rymaszewska, Terry Philpot, *Reaching the Vulnerable Child: Therapy with Traumatized Children,* Jessica Kingsley Publishers.
[622] Janie Rymaszewska, Terry Philpot, *Reaching the Vulnerable Child: Therapy with Traumatized Children*, Jessica Kingsley Publishers.

Студија Међународне организације рада (ИЛО) о најгорим облицима рада деце на Јамајци је навела девет категорија деца која се баве дечијом проституцијом и то: деца која живе и раде на улици -дечаци старости између 12. и 18. година; деца у формалној проституцији, третирана као одрасли; деца, у доби од 15. до 18. година, сезонска проституција, обично је реч о деци која желе зарадити новац за остваривање њихових жеља; го-го плесачи, старости између 13. и 18. година; радници у масажним салонима, жене, обично са средњим образовањем и старости између 15. и 18. година; девојке, неке испод 12. година, на које се врш притисак да имају сексуалне односе са одраслим мушкарцима; дечаци тинејџери који су имали сексуални однос везе са старијим женама познате као „шећер" мумије које својим богатством пружају економску подршку, приступ образовању и виши животни стандард; деца која се користе у порнографским продукцијама, укључујући емисије уживо; и деца која се користе у жртвеном сексу. [623]

Канадски центар за дечију заштиту је у својој процени утврдио да су деца млађа од 12. година приказана у 78,30% слика и видео записа које је оценио њихов тим, а 63,40% те деце млађе од 8. година. Међу истим материјалом, открили су да су 80,42% деце девојчице, док су 19,58% дечаци.

3.3.4.3. Индикатори дечије проституције и порнографије

Глобализација, индустријализација и урбанизација допринеле су процвату туристичке индустрије широм света, што такође доводи до значајног сексуалног туризма и повећања дечије проституције.

У литератури се као фактори ризика јављају фактори специфични за децу, социјално-економски фактори и фактори ризика везани за друштвену средину. Као фактори ризика специфични за децу јављају се: непостојање правног идентитета или документације, недостатак држављанства, бескућништво, живот на улици, искључивање из школе, историја злоупотребе дроге и алкохола, жртва насиља у породици или сексуалног злостављања, жртва других облика дечијег рада.

Различите студије показују да су социо-економски фактори кључни фактор дечије проституције, а сиромаштво је један од најчешћих фактора који доприноси томе да деца заврше у дечију проституцију. Социјално-економски фактори ризика су: велика густина

[623] Видети: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/sroport_of_spain/documents/projectdocumentation/wcms_311028.pdf?fbclid=IwAR3EU78j7zoe4Dn5j_p6ATDG8C6FSotTukJEfBYXHPb5eIbBhXtfxLngi-w, приступ 06.05.2018.године.

насељености, рад или живот у ризичним окружењима или у близини улице и ноћне забаве (барови, дискотеке, бордели), висока стопа сиромаштва и незапослености, приступ аутопутевима, лукама или границама. Неписменост, незапосленост и необразовање често доводе до тога да породице продају своју децу или да младе девојке добровољно напуштају своју породицу из разлога беде и сиромаштва, те постају „деца улице“. Она су изложена ризику виктимизације и постају плен за трафикера. Има и случајева у којима су децу родитељи приморавали на проституцију а све како би остварили материјалну корист. Такође, деца без родитељског старања су изложена ризику виктимизације и иста прихватају проституцију као једини начин да преживе. Посебно угроженим сматрају се одбегла деца, деца из нефункционалних породица, деца бескућници, сирочад, деца мигранти, деца из етничких мањина, деца ван школе, деца укључена у породични рад, уличну продаја и чишћење.

Фактори ризика везани за животну средину су: постојање дечјег рада, толеранција проституције на нивоу заједнице или на националном нивоу, постојање сексуалног туризма, близина војних кампова, великих јавних радова, рударских кампова, близина зона оружаног сукоба, корупција, организовани криминал.

У студији Међународне организације рада (ИЛО) о најгорим облицима рада деце на Јамајци као главни фактори ризика дечије проституције и порнографије утврђени су: економско сиромаштво, незапосленост и ограничена могућност проналаска посла за младе и њихове родитеље; лоше родитељство и родитељство адолесцената; лоше породичне вредности, које доприносе проституцији међу генерацијама; рано сексуално излагање; страх од одмазде од стране заједнице и моћних људи ограничено образовање, низак ниво писмености; неоткривени недостаци учења који утичу на способност деце да се носе са школским системом; новинске рекламе у којима се траже девојке за рад масажне салоне; неизлечени психолошки проблеми; слаба законска регулатива и постојање правних празнина што ствара погодно окружење за дечију порнографију.[624]

3.3.4.4. Последице дечије проституције и порнографије

Различите су негативне последице дечије проституције и порнографије по децу-жртве. У једној студији, испитано је 100 жртава дечије порнографије и интервјуисана деца су изјавила да су често након сексуалне експлоатације осећале физичку бол (у

[624]Видети:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/---sroport_of_spain/documents/projectdocumentation/wcms_311028.pdf?fbclid=IwAR3EU78j7zoe4Dn5j_p6ATDG8C6FSotTukJEfBYXHPb5eIbBhXtfxLngi-w, приступ 06.05.2018.године.

пределу гениталија), соматске симптоме (главобоља, губитак апетита и несаница), психолошке негативне последице (страх, емоционална изолација, анксиозност). Већина од испитане деце је осећала и притисак да морају сарађивати у стварању таквих материјала. Постоји однос сарадње између особе која ствара такве садржаје и коришћене деце, јер деца су често лојална учиниоцима овог кривичног дела, из чега произилази да не пријављују учиниоца надлежним органима, најчешће због осећаја срамоте, јер се осећају очајно, безвредно и безнадежно. Деца која су доживела оваква искуства касније имају проблеме и потешкоће да успостављају и одржавају здраве емоционалне и сексуалне односе.[625]

Такође, врло често таква деца могу постати агресивна, повучена или дистанцирана, веома непредвидљивог понашања, и програмирана за неуспех. Она могу имати нападе беса, шутирања, пљувања и агресивног понашања. Често су и самодеструктивна до мере да могу нагињати самоубиству. Могу бежати од куће, уништавати свој дом или красти. Њихов психо-сексуални развој је поремећен у толикој мери да њихово понашање према особама које им пружају негу, старатељима, другој деци, па чак и потпуним странцима може бити веома еротизовано.

Деца која су изложена оваквом животу узрокује код њих осећај губитка и одбачености, утисак да су сами на свету и да се могу поуздати само у своје снаге јер је помоћ других – она коју су им некада тако великодушно нудили – повучена онда када су ствари постале тешке. Ова деца су неспособна да верују људима, зато што је безбедније уколико то не чине. Изгубила су осећај ко су. То значи да она покушавају да преузму контролу над својим животом тако што спречавају друге да им се приближе; труде се да покажу да нема разлога да их неко пожели у својој близини. Злостављана деца могу развити дубоки осећај да су лоши, да су заслужили оно што им се десило, што даље има утицај на њихово осећање сопствене вредности. То и не чуди јер су ова деца изгубила ослонац у животу, а са њим и осећај за орјентацију и способност да се крећу кроз живот са самопоуздањем.

Морамо додати да су многи сексуални радници били жртве сексуалног злостављања као деца, укључујући ту и дечију проституцију, и ово искуство може утицати на њихову способност да као одрасли трезвено просуђују о томе која врста сексуалног понашања је за њих повољна. Ако су ови одрасли они који су почели са проституцијом аутодеструктивно као младе особе или као резултат сексуалног

[625] Лукић, Н., *Дечија порнографија*, Дипломски рад, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2018. година, стр.70.

злостављања док су били деца, онда се може рећи да је ирационалност њиховог избора да се баве сексуалним радом заправо озбиљна и систематска.[626]

4. Насиље над децом у контексту појединих етиолошких теорија

Теорије које објашњавају зашто се дешава насиље над децом, нису средиште интересовања професионалаца који се баве децом жртвама насиља, злостављања и занемаривања. Наиме, пракса изражава потребу за сазнањем података о томе какве особе врше насиље над децом, која деца су у повишеном ризику од насиља и које ситуације у породици и у друштву стварају могућност за појаву насиља над децом.

Схватање етиологије, међугенерацијског преношења злостављања и последица злостављања је резултат релативно скорашњих систематских истраживања. До краја седамдесетих година двадесетог века истраживања су представљала скуп неповезаних података о клиничким проблемима, тешкоћама у социјалном функционисању и ниским образовним постигнућима злостављане деце.[627] Недостатак истраживања састојао се у непостојању довољно широке теорије, која би обезбедила чврсто тло за заснивање истраживања. Таква ситуација стварала је тешкоће за употребу резултата у практичне и научне сврхе.

Објашњење етиологије насиља над децом настоје да пруже различита теоријска становишта. Ове теорије потекле из различитих наука, тако да све оне проблем насиља над децом сагледавају са различитих аспекта. Разлике у начину саглеадавања се превазилазе путем свеобухватних и структуралних приступа.

Етиолошке теорије разматрају појаву злостављања и занемаривања деце, нуде одређена објашњења и моделе интервенција, настоје де одреде улогу и унапреде праксу социјалног рада у савременим системима заштите. Теорије су груписане у психолошке, социјално-психолошке и социолошке перспективе.[628]

4.1. Психолошке теорије

Психолошке теорије се баве питањима инстикта и психолошких квалитета особа које злостављају и злостављане деце. Као психолошке теорије јављају се психодинамичка објашњења, теорија учења и теорија привржености.

[626] Peter de Marnefe, *Liberalism and Prostitution*, Oxford University Press.
[627] Жегарац, Н., op. cit., стр. 51.
[628] Ibidem, стр. 52.

Психодинамичка објашњења појаву злостављања деце виде као резултат оштећења суперега, где унутрашњи ментални процеси родитеља (пре свега мајке) представљају кључ за објашњење у односима са дететом. [629] Шире теоријске перспективе и нарочито друштвени покрети оспоравају психодинамичка тумачења због уског фокуса на жену, без разматрања околности у којима се деца одгајају и утицаја социјалних и економских фактора.[630]

Теорија учења и новији когнитивни приступ објашњава да се злостављање и занемаривање учи или обликује у интеракцији индивидуе и околине. Злостављање се сматра наученом дисфункционалном или ненаученом функционалном праксом гајења деце.[631] У вези са овом теоријом, посебна пажња се посвећује телесним казнама које родитељи примењују према непослушној деци. Сматра се да физичко кажњавање као метод васпитања примењују они родитељи који су одгајани на такав начин. Негативна страна телесних казни указује да постоји потреба учења нових начина васпитања деце, као што су награђивање и подстицање прихватљивог социјалног понашања, и игнорисање непожељног антисоцијалног понашања.

Теорија привржености (attachment) указује на значај успостављања везе између психолошког развоја личности и квалитета социјалног искуства. Питања развоја личности у друштву, ефикасне процене развојних потреба детета и креирање интервенција које разумевање, знања и вештине социјалног рада усмеравају ка подршци појединцу и породици, саветовању, психотерапији и економској и социјалној подршци често су вођена сазнањима и поставкама ове теорије.[632] Постулати ове теорије наглашавају да су емоционални топли односи важни за све људе, без обзира на узраст, и да они представљају важну карактеристику људског рода која омогућава опстанак врсте.

За разлику од психодинамичног приступа који говори о фиксирању развоја у некој проблематичној фази, теорија привржености наглашава да актуелни обрасци понашања у односима привржености утичу на правац дететовог развоја. Изграђен унутрашњи модел представе о себи и другима у чијој је подлози несигурна или анксиозна привржености, има за последицу промену понашања која постојећи однос привржености чини још стреснијим, а будуће односе са важним особама вероватно несигурним. [633]

[629] Ibidem, стр. 53.
[630] Corby, B. (2000). *Child abuse-Towards a knowledge base*, Open University Press, Buckingham Philadelphia, Цитирано у: Жегарац, Н., op. cit., стр. 53.
[631] Жегарац, Н., op. cit., стр 53.
[632] Ibidem.
[633] Ibidem, стр. 54.

Злостављајуће мајке често имају унутрашњи и модел понашања који је обликован питањима контроле, конфликта и одбацивања. Њихова очекивања су да друге особе покушавају да доминирају над њима, како би оне испуниле туђе потребе и биле одбачене после тога. Представа о себи ових мајки повезана је са идејом да други имају потребне физичке и психолошке ресурсе, од којих не одустају лако. Дете које захтева пажњу и сигурност се схвата као експлоататор времена и енергије, тако да мајка има перцепцију себе као жртве док су пратећа осећања повезана са бесом.[634]

Занемарујуће мајке поседују модел који је усмерен на концепт беспомоћности.[635] Ове мајке немају осећај и потребу да се брину и пруже помоћ другоме, а такође ни у ком не виде лице које ће им пружити потребну психолошку, материјалну и другу помоћ.

Адекватне мајке, супротно томе, имају модел који је центриран око идеја компетенције и реципроцитета. Оне виде друге особе као респонзивне и помажуће. Лакше добијају помоћ из непосредне социјалне мреже, а њихова представа о себи подразумева особу која је способна да подржи друге и да им помогне. Пратећи афекти подразумевају задовољство и испуњеност. Неадекватна привржености сматра се и узроком и последицом злостављања и занемаривања. Одбацивање детета од мајке доводи до бројних проблема за дете, како психолошких у виду анксиозности, несигурности, ниској самопроцени као и умањења могућности детета да успостави задовољавајуће односе са вршњацима. Неки концепти социјалног рада, који се усмеравају на потребе детета налазе своју теоријску подлогу и све више, емпиријску потврду у теорији привржености. Савремени приступи социјалног рада трагају за начинима да се на најбољи приступачан начин задовоље дететове потребе за континуитетом и осећањем да је жељено и вољено у својој средини. Социјални рад са децом и породицом од својих раних почетака је радио на проблемима адекватности односа родитељ-дете и питањима креирања или налажења одговарајућег окружења и стараоца који ће испунити потребе детета за сталношћу, сигурношћу и љубављу. Налази истраживања дечијег развоја који се ослањају на оквире теорије привржености довели су и до конструисања новог концепта који је значајан за социјални рад: поштовање дететовог осећања за време опредељује савремене интервенције заштите (Solint, Nordhaus & Lord, 1992).[636]

[634] Ibidem.
[635] Ibidem, стр. 55.
[636] Ibidem.

4.2. Социолошке теорије

Социолошке теорије обухватају социјално структурални приступ и антипочињавајући приступ. Социјално структурални приступ полази од везе између злостављања деце и општеприхваћене употребе насиља за одржавање реда и контроле у друштву. По овом приступу држава се сматра директно одговорном за злостављање деце, јер не обезбеђује адекватне мере и средства за обављање породичних функција.

У оквиру антипочињавајућег приступа јављају се феминистичке и перспективе дечијих права, које повезују појаву злостављања деце са полном и узрасном неједнакошћу у друштву. Феминистички приступи сматрају насиље екстремним примером институционализације моћи мушкарца над женама у друштву. Мушкарци злостављају жене и децу због неједнаких односа моћи који се између осталог преносе и социјализацијом, а не због психолошких поремећаја и емоционалних оштећења.

Перспективе дечијих права у оквиру протекционистичких гледишта наглашавају да дете треба да буде заштићено од родитеља који га злостављају, занемарују и угрожавају његово здравље и развој. Ту заштиту треба да обезбеди држава, преко овлашћених служби. Либерационистичка схватања наводе да је дете особа, а не предмет бриге, и истичу захтев да дете буде субјекат права на заштиту.

4.3. Социјално психолошке теорије

Теоријски приступи злостављању и занемаривању деце који понашање разматрају као продукт интеракције између појединца, детерминисану породичном динамиком и под утицајем социјалних мрежа подршке у заједници, обухватају приступе, објашњења и интервентне моделе који су груписани у индивидуалистичко-реформистичка гледишта социјалног рада. [637]

Социјално психолошке теорије обухватају теорију породичне дисфункције и еколошке перспективе.

Теорије породичне дисфункције разматрају утицај породичне динамике на понашање чланова. Злостављање се разматра као жртвовање детета ради одржавања породичног система. Дете се у породици означава као лоше и као извор свих породичних

[637] Ibidem, стр. 57.

проблема и болести, док интервенције социјалних и других служби подржавају ова схватања уколико се фокусирају само на испољене проблеме у понашању детета.[638]

Основни приступ теорије породичне дисфункције је да сексуално злостављање детета има функцију одржавања породице која би се иначе распала. Емоционалне потребе злостављача и структурална зависност детета-жртве од одраслих у средишту су сексуалног злостављања. Интервенција тима подразумева усаглашен и планиран приступ који треба да отвори тајну свим члановима породице и обезбеди преузимање одговорности без жртвовања породице као целине.[639]

4.4. Еколошка перспектива

Еколошке перспективе су омогућиле приступачан, еволуционарни угао гледања на особу у сталној интеракцији са окружењем. У континуираном процесу међусобне адаптације људи мењају своје окружење и окружење изазива промене у њима. Животни системи активно настоје да одрже добру сагласност са окружењем, док је размена са ресурсима средине неопходна за одржавање и развој. Трансакције могу изазвати поремећај равнотеже у системима, и тада долази до стреса који ствара проблеме у окружењу код задовољавања потреба и остварења способности. Стрес произилази из животних дешавања, утицаја околине из окружења и међуљудских односа и активности.[640]

Објашњења појаве злостављања и занемаривања сагледавају проблем анализом на различитим нивоима система који подразумевају и различите нивое интервенције социјалног рада. Људско понашање разматра се у контексту околности у којима особа живи. Инциденција злостављања деце повећава се када се средински услови у којима живи породица погоршају. [641]

Еколошка перспектива повезује друге теоријске приступе злостављању и занемаривању деце, укључује факторе различитих нивоа система у сложену организацију. Фактори удружени са стресом настају услед живота у окружењу које није погодно за психолошко здравље и развој. Модели интервенције померају фокус са

[638] Ibidem.
[639] Ibidem.
[640] Ibidem, стр.58.
[641] Ibidem.

индивидуе на интервенције у социјалној мрежи и заједници, да би се превазишла изолација и створио доживљај припадности и заједничког решавања проблема. [642]

Сагледавање проблема злостављања и занемаривања деце врши се кроз системе (породица, социјална служба, социјална мрежа, економски систем) да бисмо видели на који су начин они укључени у систем и на који начин стварају услове. Управо је интеракција на нивоу ових система основа еколошке анализе злостављања и занемаривања. Они постоје као повезани друштвени системи и интервенција на једном може да утиче на све друге нивое система.

Микросистем је најчешће породица у коме се особа развија. Квалитет микросистема одређује његова способност да одржи и унапреди развој и да обезбеди емоционално подржавајући и развојно-изазовни контекст. Контекст развоја меримо према узрасту и потребама, док са друге стране леже ризици у обрасцима злостављања и/или занемаривања, дефицитарним ресурсима и стресу који погађа дете у окружењу.[643]

Мезосистем обухвата односе између микросистема у којима појединци доживљавају стварност, и ове везе формирају специфичан систем. Квалитет мезосистема меримо преко броја и квалитета његових веза. Ако је дете једина веза, мезосистем је слаб и та слабост може повећати ризике за дете. Злостављање и нарочито занемаривање јавља се на нивоу мезосистема када је микросистем изолован од потенцијала подржавајуих веза са другим системима.[644]

Егзосистем подразумева окружење које подржава развој деце, мада деца у њему немају директну улогу. За већину деце најважнији егзосистеми подразумевају радно место родитеља, и центре моћи као што су школски одбори и друге просветне власти и комисије за планирање социјалне заштите које доносе одлуке које утичу на свакодневни живот деце. На нивоу егзосистема, ризици и могућности се јављају на два начина. У првом случају утицај егзосистема на родитеља може да смањи (ризик) или повећа (могућност) деловања на нивоу породичног микросистема. Примери укључују елементе радног ангажовања родитеља који умањује или повећава могућности породичног живота: незапосленост, ниска зарада, дуго или нефлексибилно радно време, велика удаљеност од радног места, или стрес, смањују могућности родитељских улагања на микронивоу. Други начин утицаја егзосистема подразумева смер и садржај одлука које се доносе у системима који утичу на свакодневни живот деце и породица. Када се смањи

[642] Ibidem.
[643] Ibidem, стр.59.
[644] Ibidem.

буџет за програме примарне здравствене неге деце, редукују патронажне службе, не исплаћују материјалне престације породицама или укину дневни центри за негу, угрожен је развој деце. Обрнуто, побољшано финансирање здравствених и социјалних служби смањује морталитет деце, побољшава опште здравствено стање популације и потспешује очување породице.[645]

Макросистем укључује мезо и егзосистеме у шире идеолошке, демографске и институционалне обрасце одређене културе или супкултуре и представља основну матрицу екологије људског развоја. Матрица се односи на колективне претпоставке о начину уређења живота и друштва и институције које се креирају око тих претпоставки.[646]

Еколошка перспектива помаже да се сагледају односи међу силама које имају уплив на живот породица и заједница и мултипликује стратегије интервенција. Фокус са индивидуалне патологије померен је на друге нивое система, који захтевају различите нивое интервенисања. Проблеми и потребе деце и породица које су погођене злостављањем и занемаривањем схватају се као исходи сложених односа са средином. Процеси откривања (или укључивања), процене, уговарања, планирања, пружања услуга (или социјалне акције када је заједница у фокусу), евалуације и затварања усмеравају се на побољшања у задовољавању потреба деце, ослобађању људских потенцијала за раст и развој у складу са средином и повећање одговорности социјалне и физичке средине за потребе, права, аспирације и квалитете детета и родитеља. [647]

4.5. Трансгенерацијско преношење насиља над деце

Истраживање које је рађено средином 70-тих указује да је око 80% насилних мужева било жртва злостављања од стране својих родитеља или да је присуствовало насиљу између оца и мајке. [648]

Штраус, Гелес и Штајнмец (Strauss, Gelles I Steinmetz) тврде да су мушкарци и жене одрасли у насилним породицама, у далеко значајнијем броју насилни према својим садашњим партнерима, него жене и мушкарци који су одрасли у породицама у којима није било насиља. Међутим, истраживања су такође потврдила да међу родитељима који

[645] Ibidem, стр. 60.
[646] Ibidem.
[647] Ibidem.
[648] Egeland, B. (1997): A History of Abuse is a Major risk factor for Abusing the Next Generation, current Controversies, str. 197-200, Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 87.

нису насилни према својој деци и партнеркама, већина јесте била изложена физичком насиљу у примарној породици.[649] Оваквим наводима се доводи у питање тврдња да је злостављање у детињству фактор насиља у породици.

У прошлости је пренаглашавана учесталост феномена међугенерацијског преношења обрасца насиља што је довело до стварања мита о његовој неизбежности. Најновија истраживања ипак показују да већина родитеља који су били жртве злостављања у детињству, ипак не злоствавља своју децу. Раширеност „међугенерацијског преношења насиља“ осцилира према различитим истраживањима у распону од 18% и 70%. Истраживачи су сагласни „да ће права раширеност износити око 30%, односно да ће трећина деце која су трпела неки вид злостављања на своје потомке у наредној генерацији пренети образац злостављања“.[650]

Као аргументи који иду у прилог потцењености утицаја насиља у примарној породици на садашње насиље наводе се да многи родитељи сматрају оправданим понашање својих родитеља који су употребљавали и физичку силу према њима, као дисциплинску меру, те не износе у истраживањима податке о ранијем злостављању.[651]

Са друге стране, аргументи који иду у прилог прецењености утицаја насиља доживљеног у примарним породицама на насиље у садашњим породицама базирају се на критици методолошких аспеката навођених истраживања. Истраживања су обухватала првенствено ризичне групе родитеља, као што су нпр. алкохоличаре, сиромашне итд.

Такође, обим појмова „историја злостављања“ и „садашњег насиља“ су неуједначени и неадекватни за анализу. Највећи број истраживача долази до податка да се у око једној трећини дела извршених у кругу породице од стране одраслих чланова, може говорити о присуству трансгенерацијског насиља.[652] Овде је реч о „циклусу насиља“, као преношењу насиља са једне генерације на другу.[653]

Истраживања потврђују да мушка деца изложена посредном насиљу, односно насиљу које се дешава између родитеља, више него женска деца усвајају насилнички

[649] Mullender, A. (1996): Rethinking Domestic Violence, str. 43-50., Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 87.
[650] McMillen, J. I Rideout g. (1996): Breaking intergenerational cycles: theoretical tools for social workers. Social services review September, str. 378-99. Rutter, M. (1990): Psychosocial resilence and protective mechanisms. U: Cichetti D., Neuchterlein A. I Weintraub S. (ur.): Risk and protective factors in development of psychopathology, Cambridge: Cambridge University Press, str. 181-214, Цитирано у: Ишпановић-Радојковић, В., *Заштита деце од злостављања и занемаривања*, Правни живот, бр. 9, Београд, 2005. година.
[651] Лукић, М., op. cit., стр. 87
[652] Kaufman J. I Zigler, E. (1993): The Inter-generation Transmission of Abuse is Overstated, Current Controversies, str. 209-213, Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 88.
[653] Mullender, A. (1996): Rethinking Domestic Violence, str. 43-50., Цитирано у: Лукић, М., op. cit., стр. 88.

модел понашања и преносе га у своје породице. Сматра се да овај облик насиља има родну димензију. Такође подаци указују да они дечаци који су били сведоци насиља оца над мајком знатно чешће постају насилни када одрасту, у односу на дечаке који су били непосредне жртве родитељског насиља.[654]

Истраживање Виктимолошког друштва Србије показује да су испитанице биле као деца често изложене батинама од стране оба родитеља, али већина испитаница карактерише односе између својих родитеља као добре.[655] Са друге стране, све испитанице - жртве партнерског насиља из истраживања Групе за женска људска права Европског покрета у Србији, наводе да је насиље у породици њихових партнера било често. Све су доводиле у везу виктимизацију у примарној породици са насиљем које трпе. Што се тиче њиховим искуства о односима њихових родитеља, она су била различита. Неке су наводиле да је насиље између родитеља била честа појава, а друге да је брак родитеља био стабилан, односи ненасилни и хармонични. Такође, ниједна испитаница није доводила у везу насиље доживљено у брачној или ванбрачној заједници са насиљем које су доживеле у детињству.[656]

На територији Србије нема много података о трансгенерацијском злостављању деце. Одсек за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Института за ментално здравље у Београду, указује на податке да по броју, међу физички злостављаним адолесцентима, нема више деце чији су родитељи живели у породицама у којима су доживљавали физичко насиље. Одсек наводи да је „непознато шта су директни показатељи који би узели у обзир и друге типове злостављања у претходној генерацији, као и све случајеве потенцијалног злостављања, као и колико и на који начин сваки од видова насиља самостално, а колико у комбинацији разноврсних видова насиља, скупа доприноси међугенерацијском преношењу насиља. Сматра се да би оваква сазнања у многоме допринела схватању развоја трансгенерацијског феномена злостављања и значајним спровођењима циљаних превентивних интервенција над ризичном популацијом родитеља“.[657]

---

[654] Browne, A. (1987): When Battered Women Kill, Цитирано у: Николић-Ристановић, В, *Од жртве до затворенице-Насиље у породици и криминалитет жена,* Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2000. године, стр. 40-50.

[655] Николић-Ристановић, В., op.cit., стр. 40-50.

[656] Лукић, М., Јовановић, С., *Друго је породица-насиље у породици-насиље у присуству власти*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 128-131.

[657] Митковић, М., *Злостављање у детињству и адолесценцији као фактор ризика за повећану склоност одрасле особе ка злостављању деце,* Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2011 .година, стр. 47.

5. Превенција и заштита деце од насиља

Ефикасан процес заштите деце од насиља подразумева учествовање установа здравства, образовања, социјалне заштите, полиције, правосуђа и појединаца из различитих система, сваки од њих у оквиру својих ингеренција и дужности. Како би се остварила делетворна превенција, побољшање и заштита положаја деце, неопходно је да између свих ових система постоји добра сарадња, јасно дефинисане улоге и процедура са делотворним акцијама и циљем.

Као главне препреке у процесу заштите деце показале су се недовољно јасне улоге установа и појединаца система и недефинисани задаци у систему заштите. Са циљем решавања ових препрека, сходно Националном плану акције за децу, израђени су Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Посебни Протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања[658], Посебни протокол система здравствене заштите деце од злостављања и занемаривања[659], Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања[660], Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања[661] и Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања[662].

Овај део рада посвећен је позицијама, овлашћењима и одговорностима свих система који учествују у процесу заштите деце од насиља.

5.1. Улога Центра за социјални рад у заштити деце од насиља

Центар за социјални рад као установа социјалне заштите и орган старатељства, има основну улогу да врши рано откривање, сузбијање и заштиту деце од свих облика насиља. Он врши превентивне активности социјалне заштите на свим нивоима

[658] Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Видети: http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_obrazovanje(1).pdf, приступ 22.06.2016. године.
[659] Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Видети: http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_zdravlje.pdf , приступ 02.08.2016. године.
[660] Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања. Видети: http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_pravosudje.pdf, приступ 05.08.2016. године.
[661] Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања.Видети:http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20policija.pdf, приступ 12.09.2016. године.
[662] Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. Видети: http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_obrazovanje(1).pdf, приступ 15.09.2016.године.

превенције ове појаве и овлашћен је да омогући подршку и помоћ деци којима је због злостављања угрожен живот, здравље и развој. Центар за социјални рад спроводи мере друштвене и породично правне заштите.

5.1.1. Превентивне активности Центра за социјални рад

Центар за социјални рад у погледу превентивног деловања, обезбеђује мере примарне, секундарне и терцијарне превенције. На сва три установљена нивоа превенције Центар за социјални рад има предвиђене надлежности и задатке.

Примарна превенција обухвата програме и услуге које су намењене општој популацији са циљем да се унапреди добробит све деце и породица, и стварање позитивних услова за здрав и продуктивни развој и живот детета, чиме би се осујетиле ситуације које доводе до нових случајева злостављања и занемаривања.[663]

Овај ниво деловања мора спроводити активности које обухватају различите програме информисаности, едукације, односно програме који унапређују свест и упознају јавност са појавом и последицама насиља над децом.

Секундарна превенција је усмерена на пружање услуга специфичним, високо ризичним популацијама.[664] Реч је о појединцима и друштвеним групама, чији стил живота, животне околности и друге карактеристике представљају основ за појаву насиља над децом. Бројне студије и истраживања показују да су нека деца угроженија од друге и изложенија ризику од злостављања и занемаривања. Ту спадају превремено рођена деца, болесна и нежељена деца, физички хендикепирана и деца ометена у развоју. Такође, ризичне групе представљају и особе које су у детињству биле изложене неком облику насиља, те исте касније као родитељи и сами врше насиље над децом. Високо ризичним популацијама припадају млади, самохрани родитељи, родитељи ниске интелигенције, родитељи који су зависници од дроге или алкохола, родитељи лошег психолошког стања и слично. Управо програми и активности секундарне превенције треба да буду усмерене на децу, родитеље и породице у ризику.

Терцијарна превенција обухвата програме и активности које имају за циљ смањење негативних последица и предупређење услова и околности које погодују рецидиву злостављања и занемаривања деце. Ови програми обухватају децу која су већ постала жртве злостављања и занемаривања, као и њихове родитеље, али и све друге

[663] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 156.
[664] Жегарац, Н., op. cit., стр. 108.

особе из њихове околине које могу да помогну у предупређењу настанка ове појаве. [665] У том смислу заштита злостављене и занемарене деце се врши кроз следеће фазе: уочавање, пријем, дијагностика, процена и планирање, спровођење и евалуирање третманског поступања.

5.1.2. Процес заштите деце од насиља, злостављања и занемаривања

Процес заштите деце од насиља, злостављања и занемаривања спроводи се кроз одређене фазе. Најпре је реч о фази у којој се препознају случајеви злостављања или занемаривања. Затим следи фаза пријављивања случајева надлежном органу, односно служби, да би потом уследила фаза у којој се врши процена ризика, стања и потребе детета и породице и планирају услуге и мере за заштиту детета[666].

1) Прва фаза процеса заштите деце од злостављања и занемаривања деце врши се са циљем препознавања случајева злостављања или занемаривања. Од овог корака у битноме зависи како ће се спровести заштита детета.

Уочавање случајева злостављања и занемаривања деце врши се на основу откривања модрица или повреда на детету или према понашању детета и чланова породице, који упућују да постоји могућност да дете трпи злостављање или занемаривање. Такође, до уочавања може доћи и поверавањем самог детета, које може бити директно, или индиректно, када сумњу да је дете жртва злостављана пријави неко друго лице.

Када се појави сумња на злостављање или занемаривање потребно је да стручњак обави консултације у оквиру службе са својим колегама а по могућству, и са својим претпостављеним.

Када се јави потреба може се извршити консултација са образовним, здравственим или другим установама, које вероватно имају неке информације о породичној средини у којој дете расте и о самом детету. Помоћу ових консултација прикупљају се информације о детету и члановима породице, врши се процена ризика од насиља и постиже се сагласност о даљим корацима који ће се предузимати.

У овој фази поступка, бележе се подаци у вези идентитета детета, починиоца злостављања, навођењем стања у коме се дете налази, евентуалних повреда, фотографисање повреда и места, узимање изјаве детета или његових пратилаца у вези

[665] Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 158.
[666] Општи протокол о заштити детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр.10.

околности злостављања и занемаривања. Ова документација представља доказ и извор информација током поступка којим се дете штити.[667]

2) Пријављивање сумње на злостављање или занемаривање детета Центру за социјални рад је следећи корак у процесу заштите. Сходно Општем протоколу и Посебном протоколу за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, пријављивање сумње на злостављање центру може извршити појединац или установа. Пријава се може извршити писменим или усменим путем, као и телефонским разговором. Све пријаве се записују у обрасцу Пријемног листа. Пријаве садрже информације које се односе на индетификацију детета и породице, могућег учиниоца, податке о томе од кога потиче пријава и назнаке о врсти забринутости, односно захтева.

Центар најпре врши проверу о постојање евиденције пријављеног случаја. Након тога одлучује да ли ће доћи до отварања случаја, одбацивања пријаве или усмеравање лица на другу установу, или ће се предузети неодложне интервенције. Овај поступак који се односи на пријем, одлучивање о прихватљивости пријаве и провере свих информација траје најдуже 1 радни дан.

Када Центар за социјални рад посумња да је неко извршио кривично дело према детету, дужан је да неодложно са тим упозна надлежно јавно тужилаштво и полицију.

3) У трећем кораку процеса заштите процењује се ризик, стање и потреба детета и породица. Након отварања случаја у Центру за социјални рад отвара се поступак почетне процене. Сходно Правилинику о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад за сваки случај се одређује стручни радник. Тај стручни радник ће бити водитељ процене. Почетна процена може да траје најдуже седам радних дана и усмерава поступак рада са дететом и породицом.[668] Овај процес се обавља кроз опсервацију и разговор са дететом, породицом детета и другим лицима којима је познато стање детета и породице. Такође, прикупљају се и анализирају подаци са којима располажу друге службе, са којима су дете и његова породица били у контакту. Током почетне процене врши се процена повреда које су нанете детету односно процена ризика коме је дете изложено; идентификују мере и услуге које ће се употребити у циљу заштите детета у породици. На крају ове фазе доноси се одлука да ли се на отворен случај могу

[667] Ibidem, стр. 11.

[668] Жегарац, Н., Вујовић, Р., *Заштита детета од злостављања и занемаривања,* Примена Општег протокола; Министарство рада и социјалне политике, УНИЦЕФ, Београд, 2011. година, стр. 106.

применити даље мере и услуге у оквиру центра или постоји потреба да се упути на друге службе.

Водитељ почетне процене са члановима стручног тима разматра податке који су прибављени у току почетне процене. После овога може да одлучи да је у конкретном случају неопходна заштита детета од злостављања и занемаривања, да није потребна заштита али да постоји потреба да се према детету и породици примене неке друге мере помоћи и да није потребна заштита детета, нити било која друга помоћ. Након овог процена случаја је завршена.[669]

Центар је дужан да након завршетка почетне процене у року од 10 дана обезбеди подносиоцу пријаве повратну информацију. Након почетне процене, предузима се усмерена процена што се нарочито ради када је дете изоловано из породице да би се заштитило, у случају постојања намере да се дете смести изван породице, независно да ли постоји сагласност родитеља, као и у случају постојања судског поступка, а постоји сложеност елемената који утичу на одлуку суда.[670]

За спровођење процене користи се следећи инструменти: упитник недавних догађаја, скала кућних услова, скала породичних ресурса и упитник снага и тешкоћа. Упитник недавних догађаја указује на присуство стресних догађаја за породицу у протеклих годину дана и може нам дати значајне податке о томе да ли су актуелне тешкоће резултат тих догађаја или хроничних породичних проблема, као и начин њиховог утицаја. Скала кућних услова пружа информације о безбедности, реду и хигијени стана што, према налазима различитих истраживања, корелира са развојем детета, односно има подстицајну улогу у његовом развоју. Скала породичних ресурса омогућује процену ресурса породице, односно како породица види своје ресурсе, шта сматра да јој недостаје, а за које ресурсе сматра да су адекватни. Упитник снага и тешкоћа служи за преглед емоционалних и бихевиоралних проблема деце и адолесцената који се могу јавити и као последица злостављања и занемаривања. Поред тешкоћа, упитник је усмерен и на процену снага детета. Може се користити и за праћење и евалуацију услуга усмерених на дете. [671]

4) Након извршене процене и одређивања степена ризика, сакупљени подаци служе као подлога даљем организовању, спровођењу мера заштите и услуга праћења

[669] Жегарац, Н., Џамиња, Игњатовић,Т., *Заштита детета од злостављања и занемаривања*, Примена Општег протокола, Процена ризика од занемаривања и злостављања, Центар за права детета, Београд, 2011. година, стр. 112.
[670] Ibidem, стр. 113.
[671] Ишпановић, Радојковић, И., Игњатовић, Т., и др., op. cit.,стр. 113.

детета и породице. Центар за социјални рад може да организује конференцију случаја која одлучује о методама на основу којих ће се обезбедити заштита детета. На конференцију се позивају: експерти из различитих служби, ненасилни родитељи, дете и други чланови породице, стручна лица која ће учествовати у даљем раду са дететом. На конференцији случаја одређује се задужења чланова, одговорно лице за остваривање плана, обавља се даље индетификовање потреба за проценом, одређује се време одржавања следеће конференције и израђује се резервни план који се примењује у случају када планиране мере не могу да се спроведу.

Општим протоколом за заштиту деце од злостављања и занемаривања предвиђене су мере породично-правне заштите које предузима Центар за социјални рад. Тако се родитељи могу упозорити на недостатке у вршењу родитељског права, упутити да обаве разговоре са стручним лицима из породичног саветовалишта или установа специјализованих за посредовање у породичним односима. Такође, детету се може пружити привремена старатељска заштита, може се изместити из породице и обезбедити му се смештај у неку породицу или установу социјалне заштите или се покренути судски поступак ради заштите детета.[672]

Мера неодложне интервенције је мера која се употребљава када су живот и здравље детета непосредно угрожени или када постоји вероватноћа да ће живот или здравље детета бити озбиљно угрожени ако се не предузму хитне мере. Циљ мере је да се у што краћем року осигура безбедност детета, изоловањем детета из породичне средине. Орган старатељства има обавезу да предузима мере породично-правне или кривично-правне заштите детета према родитељима или старатељима, као и према другим лицима код којих се дете налази.

Служба која оствари контакт са дететом и оцени да су живот и здравље детета озбиљно угрожени и да је у конкретном потребно предузети хитну акцију ради безбедности детета, о томе обавештава центар за социјални рад на чијој територији дете има пребивалиште.

У случају када је неопходно да се родитељима хитно обустави право на непосредно старање о детету, центар детету поставља привременог старатеља до доношења судске одлуке. У овом процесу се, сходно одредби чл. 322. ст.2 Породичног закона, одлучује о смештају детета, односно одлучује да се дете измести из средине која га угрожава. Ова одлука се доноси у најхитнијем поступку, у најкраћем року од 24 часа.

[672] Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, op. cit., стр.20.

Орган старатељства доноси одлуку о одређивању опсега овлашћења привременог старатеља, креира план старања и даје упуства о начину употребе услуга породичног смештаја или смештаја у установу социјалне заштите.

Када се у поступку неодложне интервенције донесе одлука да се дете смести у институцију, најдуже у року од седам радних дана, треба преиспитати све могућности будућег смештаја детета, како би се што хитније започело са налажењем сигурнијег и дугорочнијег решења за дете у природној породици или ван ње.[673]

Сва овлашћења и дужности органа старатељства дефинишу се кроз циљеве и рокове, ради обезбеђења њиховог ефикасног и развојног деловања. „Планом заштите детета од злостављања и занемаривања одређује се праћење и евалуација одговарајућих планираних и предузетих мера, што укључује и рокове поновне процене".[674] У складу са предузетим приступа се анализи ефикасности и делотворности поступања, и усаглашеност са програмским циљевима. Евалуација детета и породице треба да се односи на задовољавање дететових потреба које се тичу здравља и развоја, промене у понашању и ставовима родитеља, промене животних околности и прилика.[675] Процес евалуације остварује се разговором са дететом и породицом, у циљу комплетнијег удовољавања појединачним захтевима и стварним способностима. На крају, на основу остварених резултата случај може да се врати на поновну процену, одлучити да се настави са спровођењем планираних мера или се случај може "затворити".[676]

5.2. Улога здравственог система у заштити деце од насиља

У свим фазама заштите деце од насиља здравствени систем има врло значајну улогу. Његова основна улога односи се најпре на превенцију, рано откривање и постављање дијагностике, па преко примене третмана, праћења и евалуације.

У Републици Србији, здравствени систем је поступајући по Општем протоколу, од 2009. године донео Посебни протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Сходно Протоколу здравствене установе су дужне да формирају стручни тим за заштиту деце од злостављања и занемаривања и спроведе едукацију здравствених радника. Стручни тим има задатак да се на одговарајући начин побрине за злостављано

[673] Ibidem,стр.23.
[674] Ibidem,стр.24.
[675] Ibidem.
[676] Петковић, Н., *Занемаривање и злостављање деце у Србији – феноменологија, етиологија и друштвена реакција,* докторска дисертација, Београд, 2015. година, стр. 183.

или занемарено дете у концепту механизма медицинске помоћи и неге. Протоколом је даље прописано да „стручни тим у свом раду омогућава помоћ лекару који је посумњао на злостављање, поставља клиничку слику, дужан је да надгледа и спроводи процес заштите деце од злостављања и занемаривања у оквиру здравства сходно Општем и Посебном протоколу за здравствену заштиту, да је дужан да пријави сваки облик злостављања и занемаривања деце и да након пријаве успостави континуирани заједнички рад и интеракцију са надлежним центрима за социјални рад и полицијом“.[677]

Министар здравља је у 2010. години формио Посебну радну групу за спровођење Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Ова радна група је у периоду од 2011. до 2014. године сачинила Приручник за примену посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања.

Посебна радна група, Института за ментално здравље и Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” је током 2013. године у сарадњи са UNICEF-ом, пилотирала пројекат успостављања одрживог система извештавања о заштити деце од злостављања и занемаривања у оквиру здравственог система. Овај пројекат је спроведен у 13 одабраних здравствених установа, са циљем повећања ефикасности заштите деце од злостављања и занемаривања у систему здравствене заштите. Током 2014. године у овај пројекат је укључено још 55 здравствених установа.

Институту за јавно здравље Србије у писаној форми је достављено 70 извештаја из установа из Плана мреже и један извештај из приватне праксе. До 31. маја 2015. године укупно је 14 здравствених установа доставило писане извештаје у складу са Посебним протоколом. У 16 здравствених установа вишег нивоа које су током 2014. године доставиле извештаје, регистровано је 205 пријава сумње на злостављање и занемаривање. У четири установе није било пријава током 2014. године. У 54 дома здравља укупно је пријављено 275 сумњи на злостављање и занемаривање. У 16 домова здравља који су доставили извештај није било регистрованих пријава.

[677] *Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, op. cit., стр. 14.

5.2.1. Превентивне активности здравственог система

У наставку рада указаћемо на превентивне активности здравствених радника, које се предузимају на свим нивоима превенције од насиља, злостављања или занемаривања деце и то кроз примарну, секундарну и терцијарну превенцију.

Примарна превенција здравствених установа остварује се кроз активности које имају за циљ спречавање појаве злостављања или занемаривања деце и младих. Она се „спроводи кроз подизање ниво ефикасности услуга здравственог система служби које раде са децом и родитељима, али и кроз низ мера које се спроводе на друштвеном нивоу, и које се односе на различите иницијативе за измене и допуне законске регулативе у вези заштите деце од насиља, указивање и стална едукација друшвене јавности о штетности насиља, креирање превентивних пројекта са циљем да у оквиру здтавсвених служби пружи заштита деци“.[678]

Активностима примарне превенције утиче се на друштвену јавност преношењем порука путем медија да је проблем злостављања деце одговорност сваког члана друштва. То се постиже кроз едукацију родитеља и старатеља о значају здравог раста и развоја деце, као и могућим последицама које се испољавају код сваког облика насиља на децом.

На породичном нивоу „активности треба да се усмеравају са циљем помоћи родитељима за рано утврђивање проблема зависности од алкохола и опојних средстава, обука родитеља о понашању деце, дисциплиновању, безбедности и развоју“.[679]

Примарна превенција може се поделити на општу, селективну и индиковану превенцију. Интервенције опште превенције усмерене су на целу популацију, на све кориснике здравственог система који морају бити упознати са карактеристикама, облицима, последицама злостављања и занемаривања деце и применама мера како би спречили злостављање и занемаривање. Интервенције селективне превенције односе се на појединце или групе, код којих је због постојања биолошких, психолошких или социјалних фактора могућност за појаву психичких здравствених болести или поремећаја понашања, значајно виша од просека средине која га окружује.[680] Као ризичне групе јављају се деца и млади са психо-физиолошким сметњама, као и породице са биопсихосоцијалним проблемима. „Индикована превенција односи се на особе које су у високом ризику, које имају препознатљиве знаке за развој психичких здравствених

[678] Ibidem, стр. 106.
[679] Ibidem, стр. 107
[680] Ibidem.

проблема или генетске знакове који који указујз на предиспонираност за развој психичких поремећаја и болести и поремећаја у понашању“.[681]

Активности секундарне превенције усмерене су на препознавање и евидентирање деце и породица код којих постоје чиниоци који указују на појаву злостављања или занемаривања деце. То су породице код којих постоје проблеми са насиљем, злоупотреба психоактивних супстанци, социјално и материјално угрожене породице.

Под терцијарном превенцијом подразумева се делатности здравствених радника и сарадника у ситуацијама постојања насиља у породици. Подразумева активности са децом жртвама насиља, рад са тзв. „незлостављајућим родитељем” и „злостављачем”, са циљем да се спречи накнадно насиље и злостављање и на тај начин умањи направљена штета. Терцијарна превенција због своје специфичности захтева интердисциплинарно и активно учешће и предузимање активности стручних лица из осталих система.[682]

5.2.2. Процес заштите детета од злостављања или занемаривања

Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања предвиђа да у систему здравствене заштите, процес заштите детета од злостављања или занемаривања обухвата следеће кораке: препознавање случајева злостављања или занемаривања; консултација и процена ризика од злостављања и занемаривања; пријављивање злостављања и занемаривања надлежном органу и на крају документовање стања злостављеног и занемареног детета.

Према Посебном протоколу, свака здравствена установа је била дужна да у периоду од три месеца од објављивања протокола формира стручни тим за заштиту деце од злостављања и занемаривања и о томе обавести Министарство здравља. Прописано је да се стручни тим чине директор, начелник педијатрије и одговорне сестре педијатрије, начелник службе за хитну помоћ, патронажне сестре, психолог и социјални радник који организује рад радне групе у установама примарне здравствене заштите. У мањим здравственим установама, организују се тимови са минималним бројем чланова, који чине педијатар и медицинске сестре. Основни задатак овог тима је пружање неопходне помоћи здравственом раднику код кога постоји сумња на злостављање и занемаривање детета и да спроводи поступак заштите детета. Овај поступак укључује и процену детета и породице, пријављивање и комуникацију са сарадња са центрима за социјални рад и

[681] Ibidem, стр. 108.
[682] Ibidem.

полицијом. Такође, стручни тим је у обавези да изради план за примену Посебног протокола у датој здравственој установи и обучи чланове колектива за његову примену. Такође је дужан да води евиденцију случајева злостављања и занемаривања у посебном регистру и да подноси годишњи извештај о раду свом колективу, надлежном центру за социјални рад и Институту за јавно здравље Србије.

1) Препознавање случајева злостављања или занемаривања је најважнији корак у у процесу заштите детета. Најзначајнију улогу у овом процесу имају лица која се налазе у примарној здравственој заштити (лекари, педијатри, педијатријске сестре, патроножне сестре и др). Случајеви злостављања и занемаривања детета откривају се на основу знака повреде детета или проблема у понашању детета, као и поверавањем самог детета или када се информација да дете трпи неки облик насиља добија од неког лица.

Када не постоје знаци и симптоми који указују са сигурношћу да дете трпи неки облик злостављања или занемаривања, здравствени радници у сваком контакту са дететом и родитељима детета треба да трагају за евентуалним знацима повреда детета или да на основу промене у понашању детета или родитеља посумњају на злостављање или занемаривање детета.

2) Консултација и процена ризика од злостављања и занемаривања је следећа фаза која се примењује. Она наступа када се појави сумња злостављања или занемаривања детета, и тада стручњак који је забринут треба да изврши консултације са стручним тимом. Сам процес консултација са стручним тимом не сме да омета и пролонгира брзо санирање повреда и болести детета.

Када је потребно стручни тим мора да обави консултације са образовним, здравственим установама, СОС службама, центром за социјални рад и другим установама за које се верује да поседују информације о детету и породици. Преко ових консултација стручни тим настоји да прикупи што више потребних и додатних података који се односе на дете и породицу, да заједнички уз консултације процене ризик од злостављања или занемаривања детета и да постигну споразум у вези потребних мера заштите детета.

3) Право и дужност свих здравствених радника је да надлежном органу или надлежној служби пријаве сумњу на злостављање и занемаривање детета. Одредбом чл. 253. Закона о кривичном поступку предвиђена је дужност свих државних органа, органа територијалне аутономије или органа локалне самоуправе, јавних предузећа и установа да изврше пријаву за кривична дела која се гоне по службеној дужности, о којима су обавештени приликом обављања својих послова или за њих сазнају на неки други начин.

Такође, Породичним законом предвиђено је право и дужност свих дечијих, здравствених и образовних установа или установа социјалне заштите, правосудних органа и других државних орган, удружења и грађана, да јавно тужилаштво или орган старатељства обавесте о разлозима за заштиту права детета. [683]

У случају да се појави сумња да постоји злостављање или занемаривање деце Протоколом је прописано да се предузимају најпре мера медицинског збрињавања повреда или болести детета, затим документовање стања детета, што подразумева податке који се односе на идентитет детета, пратиоца и наводног починиоца, податке у вези повреда и поремећаја понашања. Такође, прописано је да се изврши консултовање са стручним тимом који је задужен за заштиту од злостављања и занемаривања и да се у сарадњи са стручним тимом установи ризик од злостављања и занемаривања детета. Након ових мера, потребно је обавестити социјалог радник, Дом здравља и извршити консултацију са социјалним радником из најближег центра за социјални рад или са образовно-васпитним установама, другим здравственим установама, центарима за социјални рад, СОС службама и слично, за које се претпоставља да имају било какве информације и сазнања о детету и породици.[684]

После препознавања случаја злостављања или занемаривања, извршених консултација и процене ризика примењују се следеће активности:

а) У случају непосредне угрожености живота и здравља детета или када ситуација указује да ће, уколико се не предузме хитна мера заштите, живот и здравље детета бити непосредно и тешко угрожени, врши се неодложна пријава полицији и Центру за социјални раду. Протоколом је прописано да се врши неодложно пријављивање у ситуација када се код детета примети постојање повреде као последица физичког или сексуалног злостављања, када се посумња да родитељ, старатељ и друге особе својим активностима могу да нанесу тешке повреде детета. Такође, прописано је да се врши неодложно пријављивање у случају када је дете у ризику од повреде или оштећења од родитеља или старатеља, који се налази у психотичном стању или због неког менталног поремећаја и болести испољава агресивно понашање или је реч о родитељу који има, поремећај личности, употребљава психоактивне супстанце или конзумира алкохол. Протоколом је даље наведено да се неодлажна пријава врши онда када је дете млађе од 6 година без надзора или када је у окружење детета такво да може доћи до непосредног

[683] чл.. 263. ст.3., Породични закон РС.
[684] Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 20.

угрожавања живота или здравља детета, када се посумња да ће дете доживети одмазду или уцену од стране родитеља, старатеља односно да ће родитељ или старатељ побећи са дететом и своју бес која је изазвана пријављивањем усмерити према детету.

Док не дође надлежни орган, деца код које су угрожени живот и здравље, треба да остану у здравствену установу, и не сме да се повере лицу за које се сумња да га злоставља или да скрива злостављача. По постављању индикације подноси се пријава Центру за социјални рад и полицији.

б) У члану 268. став 3. Породичног закона прописана је да су државни органи, установе и грађани дужни да центру за социјални рад, пријаве сваки случај злостављања и занемаривања детета.

Здравствени радници и сарадници су у обавези да када у току рада дођу до података да је неко дете жртва злостављања и занемаривања одмах пријаве сумњу на злостављање и занемаривање центру за социјални рад. Пре него што поднесу пријаву центру за социјални рад препоручљиво је и да обаве разговор са породицом детета, да се ангажују ради прикупљања података од родитеља и да их упознају да ће у конкретном извршити пријаву центру за социјални рад. Разговор са породицом детета обавља се само у случају да тај разговор не доприноси повећању ризика од повреда код детета.

Пријаве се подносе писменим, усменим или телефонским путем. Након усмене пријаве треба да уследи и писмена пријава у року од 48 сати. Стручњак или служба која врши пријаву, у пријави треба да наведе информације о детету и породици и да напише факторе који стварају сумњу на постојање злостављања или занемаривања детета.

в) Тим стручњака установе, после стручног проучавања прикупљених информација може да донесе одлуку да сумњу одмах не пријави центру за социјални рад. Такву одлуку доноси уколико утврди да је низак ризик злостављања или занемаривања детета, да дететова породица има вољу и жељу да врши промене ради адекватније заштите детета и да установа има потенцијал да се бави проблемима око детета и његове породице. Ова одлука мора да се преиспитује у редовним временским интервалима.

4) Документовати стање детета подразумева детаљно и јасно записивање информација о идентитету детета, о насталим повредама, околностима под којима је настала повреда, као и поремећајима понашања, као и бележење података о насилнику. Такође, пожељно је и фотографисати повреде детета. У вођењу документације помаже коришћење X ревизије Међународне класификације болести (МКБ-10) која подразумева

поред категорије Т74, која се тиче синдрома злостављања детета, категорију З 61 у вези проблема са негативним животним догађајима у детињству.[685]

Надлежни центар за социјални рад надгледа израду плана заштите детета. Здравствени радник или сарадник који је пријавио злостављање треба да учествује са центром за социјални рад, полицијом, тужилаштвом у даљем поступку утврђивања и испитивања. Његова улога је посебно битна када је реч о психичком опоравку детеа од претрпљеног насиља. Такође, он мора активно да се стара о спровођењу плана заштите, односно да пружа договорене услуге, као и да активно сарађује са локалном заједницом односно образовно-васпитном установом.

5.3. Улога правосудног система у превенцији и заштити деце од насиља

Права детета у Србији поред Устава штите се и бројним ратификованим међународним конвенција и законским текстовима. Различити сегменти живота и права детета регулисани су Конвенцијом УН о правима детета, Факултативним протоколом уз Конвенцију о правима детета о забрани продаје деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, Националним планом акције за децу и Општим протоколом за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Што се тиче закона, права детет штите се нормама Породичног закона, Закона о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности, Закона о финансијској пордшци породици са децом, Закона о здравственој заштити, Закона о основама система образовања и васпитања, Закона о основној школи и Закона о средњој школи. На плану институционалне изградње, ради континуираног унапређења правних оквира за заштиту деце уведена су следећа тела: Савет за права детета при Влади Републике Србије, Пододбор за права детета у оквиру Одбора за родну равноправност Народне скупштине и институција Заштитник грађана, чији је један од заменика задужен за права детета.[686]

У јуну 2009. године донет је Посебан протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања. Задатак протокола је да кроз координиране активности и поступке пружи заштиту малолетним лицима од даље виктимизације и обезбеди им одговарајућу подршку. Посебно место, у том смислу у Протоколу, посвећено је поступку заштите малолетника од злостављања и занемаривања, која се остварује у грађанском судском поступку и кривичном судском

[685] Ibidem, стр. 20.
[686] Заштитник грађана. Видети: http://www.zastitnik.rs/index.php/prava-deteta, приступ 02.08.2016. године.

поступку, као и у односу између ова два поступка, односно месту и улози јавног тужилаштва и органа старатељства.[687]

Посебним протоколом је прописано да специфични циљеви треба да допринесу успостављању ефикасне и јединствене процедуре, са циљем осигурања постојања брзог и координираног поступка који пружа заштиту малолетним лицима од виктимизације и омогућава потребну помоћ. Такође, треба да допринесу да организационе јединице министарства правосуђа, надлежни правосудни органи и службе које учествују у процесу заштите малолетних лица остваре ефикасну сарадњу.

Правни систем у Србији своју улогу у процесу заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања остварује помошу полиције, на основу физичке заштите малолетних лица, предузимањем различитих мера ради спречавања насиља над децом, откривањем кривичних дела учињених на према малолетним лицима; вођењем поступка пред центром за социјални рад у циљу заштите права детета, вођењем грађанских и кривичних судских поступака у оквиру породичноправне заштите и кривичноправне заштите, спровођењем истражних поступака и суђења за кривична дела на штету малолетних лица.[688]

5.3.1. Поступци за остваривање права на заштиту деце од насиља

Породични закон Републике Србије предвиђа да је дужност сваког да се у свим активностима који се тичу деце руководе његовим најбољем интересом.[689] Истим чланом предвиђена је дужност државе да предузима све неопходне мере како би детету пружила заштиту од свих облика физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, од занемаривања и од сваке врсте експлоатације.[690] Држава је у обавез да поштује, штити и унапређује права детета. Повредом интереса детета сматра се да је повређен интерес државе, те је обавеза државе да преко овлашћених органа интервенише у породичне односе.

Права и обавезе родитеља према деци прописана су Породичним законом, те је прописано да мајка и отац заједнички врше родитељско право, и да су у вршењу овог права равноправни. Чланом 7. Породичног закона прописана је забрана злоупотребе родитељског права. Из напред наведених законских одредби произилази да првенствену

[687] Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 158.
[688] Ibidem., стр. 142.
[689] чл. 6., Породичан закон РС.
[690] чл. 6. ст.2., Породичан закон РС, чл. 6 ст.2.

одговорност за развој и подизање детета имају родитељи, а да после њих одговорност припада држави која је дужна да обезбеди услове правлног развоја детета, и да заштити права и интересе деце. По правилу, заштита права деце се остварује у судском поступку, а изузетно дозвољава се и предузимање одређених породичноправних мера заштите од злостављања и занемаривања – у управном поступку. [691]

5.3.2. Заштита малолетних лица од насиља у грађанском судском поступку

Заштита малолетних лица од насиља у грађанском судском поступку спроводи се кроз парнични поступак којим се родитељ лишава родитељског права, у поступку за заштиту детета од насиља у породици изрицањем мера заштите као и у посебном поступку који се води за заштиту права детета.

Родитељ који се према детету понаша тако да својим понашањем повређује личност, интерес и права детета може бити лишен родитељског права. Закон прави разлику између делимичног и потпуног лишења родитељског права.

Родитељског права делимично се лишава родитељ детета који несавесно врши права и дужности из садржине родитељског права. Судском одлуком родитељ се лишава једног или више права и дужности из садржине родитељског права, осим дужности издржавања. Породични закон прописује да се родитељ који врши родитељско право, судском одлуком може лишити права и дужности чувања, подизања, васпитавања, образовања и заступања детета, управљања и располагања имовином детета, док се родитељ који не врши родитељско право може лишити права на одржавање личних односа са дететом и права одлучивања о питањима која су битна за живот детета.[692]

Најтежа грађанскоправна санкција која се изриче родитељу је потпуно лишење родитељског права. Ова санкција се изриче родитељу који злоупотребљава своја родитељска права или грубо занемарује родитељске дужности. У Породичном закону правни стандарди „злоупотреба“ и „грубо занемаривање“ су дефинисани навођењем поступака који се имају сматрати тежим нарушавањем стандарда родитељског старања. Суд приликом доношења одлуке, узимајући у обзир све околности конкретног случаја, процењује да ли се понашањем родитеља злоупотребљава или грубо занемарује родитељска дужност. Ова санкција лишава родитеља свих права и дужности из родитељског односа, осим дужности издржавања детета.

[691] Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 143.
[692] чл.81. ст.1., Породични закон Републике Србије.

Поступак у парницама у којима се родитељ лишава родитељског права покреће се тужбом, коју могу да поднесу дете, други родитељ, јавни тужилац и орган старатељства. Породичним законом у чл. 263 ст.3 је предвиђено да све дечије, здравствене и образовне установе или установе социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани имају право и дужност да надлежно јавно тужилаштво или орган старатељства обавесте о разлозима лишења родитељског права.

Поступак којим се родитељ лишава родитељског права може се водити и као адхезиони, придружени поступак уз поступак у брачним споровима, у матернитетским и патернитетским споровима, у парничним поступцима за заштиту права детета и за вршење родитељског права. Када се поступак води као адхезиони може се покренути на предлог неке од парничних странака у основном поступку или сам суд, може да га покрене по службеној дужности.

У поступку који се води за лишење родитељског права најбољи интерес детета је одлучујући. Хитност поступања суда у овом поступку огледа се у обавези суда да прво рочиште закаже у року од осам дана од дана када је тужба примљена у суд. Такође, обавеза је другостепеног суда да одлуку по жалби донесе у року од 15 дана од дана достављања жалбе. Суд је дужан да прибави стручни налаз и мишљење органа старатељства или породичног саветовалишта пре него што пресудом одлучи о потпуном или делимичном лишењу родитељског права. У пресуди којом одлучује суд може одредити једну или више заштитних мера од насиља у породици.

Закон предвиђа могућност да се уз поступак који се води за лишење родитељског права, као основни поступак, може се покренути као адхезиони поступак, истовремено или накнадно и поступак за заштиту од насиља у породици. Он се покреће истицањем одговарајућег захтева којим се одређује мера за заштиту од насиља у породици. Такође, постоји могућност да суд по службеној дужности иницира поступак за заштиту од насиља у породици.

Према Породичном закону насиље у породици постоји када један члан породице према другоме члану предузима радње којима угрожава његов телесни интегритет, душевно здравље или спокојство. Затим обухвата радње којима наноси или покушава нанети телесну повреду, присиљава га на сексуални однос и претњом убиством или наношењем телесних повреда изазива страх код члана породице или њему блиском лицу. Такође, према закону под насиљем у породици подразумевају се и понашања којима се ограничава слобода кретања или комуникација са трећим лицима, наводи на сексуални

однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем, као и свако вређање, дрско и безобзирно понашање.

Законом је прописано да тужбу ради заштите права детета могу поднети дете, родитељи детета, јавни тужилац и орган старатељства. Све дечје, здравствене, установе образовања или установе социјалне заштите, правосудни органи, удружења и грађани имају право и дужност да обавесте надлежно јавно тужилаштво или орган старатељства о разлозима за заштиту права детета.

Суд одређује једну или више мера заштите од насиља у породици члану породице који врши насиље. Мером заштите се лицу који врши неки облик насиља изриче забрана или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице. Законоником су прописане мере које се могу изрећи за заштиту од насиља у породици. Најпре је прописано да се члану породице може издати налог за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности. Затим се прописује да се лицу које врши насиље може издати налог за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности. Члану породице који врши насиље може се и забранити да се приближи члану породице на одређеној удаљености, да приступи простору око места становања или места рада члана породице и да даље узнемирава члана породице.[693]

Изречене мере заштите од насиља у породици према закону могу најдуже да трају годину дана, али се могу продужавати уколико трају разлози који су довели до њиховог изрицања. Када престану разлози изречене мере, она се укида и законом је прописана могућност укидања мере и пре истека времена трајања.

Законом је прописана дужност суда који је донео пресуду поводом спора за заштиту од насиља у породици да исту без одлагања достави органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено. Такође, дужност је суда да одлуку достави и органу старатељства са територије пребивалишта односно боравишта члана породице против кога је мера заштите дређена. Предвиђена је дужност органа старатељства да води евиденцију о лицима којима је изречена мера заштите од насиља у породици, као и о лицима према којима је извршен акт насиља.[694]

[693] чл. 198., Породични закон Републике Србије.
[694] чл. 289., Породични закон Републике Србије.

5.3.3. Положај малолетног лица у грађанском судском поступку

У грађанском судском поступку малолетно лице има положај странке, сведока и лица о чијем се праву одлучује у поступку, у ком случају нема положај странке.[695]

1) У случају када се у поступцима који се воде ради заштите права детета и поступцима за вршење, односно лишење родитељског права, као странка појављује малолетно лице суд је у обавези да најпре процени способност детета да формира своје мишљење. Ову чињеницу суд утврђује на основу узраста и развојне способности детета. Ради утврђивања и оцене ове способности, суд прибавља стручан налаз и мишљење органа старатељства и по потреби ако је дете школског узраста и мишљење школског психолога односно породичног саветовалишта.

Малолетно лице које се јавља као странка у судском поступку може да заступа родитељ, као законски заступник. Када постоји колизија интереса детета и родитеља, малолетник према закону може суду да се обрати са захтевом да му се од стране суда постави колизијски старатељ, односно привремени заступник. Малолетно лице које није напунило десет година, а способно је за расуђивање може да затражи да му орган старатељства службено одреди колизијског старатеља или привременог заступника када постоје супротни интереси између детета, његових родитеља или законског заступника. Суд одређује привременог заступника и о томе обавештава орган старатељства. У случају да суд не одреди детету привременог заступника, дужан је да обавести орган старатељства да постоји потреба посебног заступања малолетног лица, те му тада колизијског старатеља по службеној дужности поставља орган старатељства.

Законом је прописано да је особа која је одређена да у судском поступку заступа малолетно лице дужна да се стара да дете на време добије сва обавештења која су му потребна. Такође, треба да омогући детету да искаже своје мишљење, да мишљењу детета посвети довољну пажњу сходно годинама и зрелости и да његово мишљење утврди на начин и на месту сходно годинама и зрелошћу детета.

Опште право малолетног лица је да изражава своје мишљење у току судског поступка. Суд и остали државни органи су дужни да посебну пажњу посвете мишљењу детета. Породичним законом прописано је да суд мишљење малолетног лица прибавља посредством психолога школе у коју дете иде, односно органа старатељства, породичног

[695] Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 16.

саветовалишта или друге установе специјализоване за посредовање у породичним односима, уз присуство лица које само дете бира.[696]

Малолетно лице се, сходно одредбама Породичног закона, лишава права да изрази своје мишљење када суд, односно колизијски старатељ или привремени заступник процене да је изражавање мишљења малолетног лица у супротности са његовим најбољим интересом.

2) Малолетно лице у грађанском судском поступку има положај сведока када се доноси одлука о његовим правима. Приликом испитивања, малолетно лице у грађанском судском поступку, испитује се применом правила кривично-правне заштите малолетних лица.

-Малолетно лице се сматра субјектом права, те је суд дужан да кроз поступак који се спроводи ради доношења одлуке о његовим правима и интересима омогући детету да изнесе своје мишљење и став;

- У грађанском судском поступку суд у поступању према малолетном лицу треба да размишља о томе да се ради о осетљивом и рањивом људском бићу, које је због својих година, пола, животног искуства, здравственог стања најчешће врло везано за члана породице који га злоставља и занемарује;

-Неопходан предуслов за квалитетно извођење доказа, је психолошка припрема малолетног лица. Припрема се предузима са циљем да се психички, физички статус малолетног лица не угрози. Тиме се спречава додатна виктимизација детета, односно „институционално злостављање“ детета, односно да се дете више пута саслушава;

-Током поступка треба настојати да се малолетно лице ослободи осећаја кривице за насиље које му се догодило, да је дете криво због понашања насилника, као и да ће својим учествовањем у поступку нанети штету;

-Приликом саслушању малолетног лица неопходно је присуство стручник лица, психолога или педагога и стручних служби за посредовање у породичним односима.[697]

3) Малолетно лице нема положај странке у парничном поступку када је поступак према насилнику покренут од стране другог родитељ, органа старатељства или јавног тужиоца, у поступцима у којима се одлучује о правима пунолетних чланова породице, чак ни када се у тим поступцима одлучује и о његовим правима.

[696] чл. 65. ст.6., Породични закон Републике Србије.
[697] Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 18.

У судским поступцима који се воде за заштиту од насиља у породици и за лишење родитељског права малолетно лице има положај странке само када оно покрене поступак или то учини његов законски заступник, у његово име.

5.3.4. Заштита малолетних лица од насиља у кривичном судском поступку

Законом о кривичном поступку прописана је дужност свих државних органа, органа територијалне аутономије, органа локалне самоуправе, јавних предузећа и установа да поднесу кривичну када је извршено кривично дело за које се гоњење предузима по службеној дужности. Такође, дужни су да предузму неопходне радње и мере како би се сачували трагови кривичних дела, предмети извршења кривичних дела и остали докази.

У случају постојања основа сумње да је извршено кривично дело према малолетном лицу, дужност је полиције да предузме неопходне радње да се учинилац кривичног дела пронађе, да се обезбеде трагови кривичног дела и предмети који представљају доказ. Такође, полиција ради на прикупљању обавештења од грађана која могу бити корисна за ефикасно вођење кривичног поступка. Ове мере полиције претходе кривичном поступку и када их предузима полиција дужност је да поднесе надлежном јавном тужиоцу кривичну пријаву. Полиција може осумњиченог лишити слободе и га задржати најдуже до 48 часова, уколико је реч о пунолетном лицу.

У предкривичном поступку захтева се активна сарадња и размена података са осталим институцијама, а посебна сарадња полиције и центра за социјални рад је предвиђена у случају када су живот и здравље детета угрожени или када му прети непосредна опасност од озбиљног оштећења здравља.

Кривичне пријаве којима се пријављује насиље над малолетним лицима поступају јавни тужиоци основних, виших или апелационих јавних тужилаштва. За поступање по овим пријава захтева се да представници тужилаштва имају посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Кривична пријава се подноси писмено или усмено, може бити анонимна или потписана. Свака кривична пријава мора да садржи опис конкретног догађаја, место и време извршења кривичног дела, начин извршења дела и означење учиниоца ако су позната лица. Није неопходно да кривична пријава садржи правну квалификацију кривичног дела.

Законом је прописано да се кривична пријава подноси надлежном органу за кривична дела за које се гоњење предузима по службеној дужности. За остала кривична дела гоњење се предузима на основу приватне тужбе или предлога за кривично гоњење.

Дужност јавног тужиоца је да поступи по свакој кривичној пријави и на основу процене може да донесе одлуку о одбацивању кривичне пријаве, да захтева да полиција прикупи додатна обавештења, поднесе захтев за покретање истраге против одређеног лица, предложи судији да подигне непосредну оптужницу или да сам подигне оптужницу.

Под кривичним делима која се врше „на штету малолетних лица“ подразумевају се она дела код којих је малолетство елемент бића кривичног дела. У Кривичном законику установљена је кривичноправна заштита деце, односно малолетних лица кроз кривична дела из групе кривичних дела којима се штите живот и тело и то кроз кривична дела: тешко убиство (члан 114. КЗ), навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 119. КЗ), тешка телесна повреда (члан 121. КЗ). Затим кроз кривично дело отмица (члан 134 КЗ), као и кроз кривична дела која припадају групи кривичних дела којима се штити полна слобода и то: силовање (члан 178 КЗ), обљуба над немоћним лицем (члан 179 КЗ), обљуба над дететом (члан 180. КЗ), обљуба злоупотребом положаја (члан 181. КЗ), недозвољене полне радње (члан 182. КЗ), подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 183. КЗ), посредовање у вршењу проституције (члан 184. КЗ), приказивање, прибављање и поседовање порнографских материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију (члан 185. КЗ), навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама (члан 185а. КЗ) и искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу (члан 185б. КЗ). Такође, кривично правна заштита се пружа и кроз кривична дела против брака и породице и то: ванбрачна заједница са малолетником (члан 190. КЗ), одузимање малолетног лица (члан 191. КЗ), промена породичног стања (члан 192. КЗ), запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193. КЗ), насиље у породици (члан 194. КЗ), недавање издржавања (члан 195. КЗ) и родоскрвњење (члан 197. КЗ). Заштита се остварује и кроз кривична дела против имовине и то: разбојничка крађа (члан 205. КЗ), разбојништво (члан 206. КЗ), изнуда (члан 214. КЗ) и кроз кривично дело омогућавање уживања опојних дрога (члан 247. КЗ). Заштита малолетних лица пружа се и кроз кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом и то: ратни злочин против цивилног становништва (члан 372. КЗ), трговина људима (члан 388. КЗ), трговина малолетним лицима ради усвојења (члан 389. КЗ),

заснивање ропског односа и превоза лица у ропском односу (члан 390. КЗ). За напред наведена кривична дела, у којима се као жртве јављају малолетна лица, а ради њихове посебне заштите, прописано је да су за поступање надлежне специјализоване судије, које имају посебна знања у вези кривичноправне заштите малолетних лица и права деце.

Сходно Закону о уређењу судова у кривичним поступцима у којима се малолетно лице појављује као жртва, односно оштећени, надлежност за поступање је подељена између основних и виших судова, односно основних и виших тужилаштава. Основни суд је надлежан да у првом степену поступа у кривичним поступцима који се воде за кривична дела за која је као главна казна предвиђена новчана казна или казна затвора до десет година и десет година ако за појединa од њих није надлежан други суд.[698] Виши суд је надлежан да поступа за кривична дела за које је као главна казна предвиђена казна затвора преко десет година, а у првом степену увек поступа у кривичним поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела.[699]

5.4. Улога других субјекта у превенцији и заштити деце од насиља

У заштити детета од насиља поред установа социјалне заштите, здравственог и правосудног система очекује се и активно учешће других субјекта и то: установа образовно-васпитног система, организација цивилног друштва, локалних самоуправа, писаних и телевизијских медија. У наставку рада приказаћемо њихову улогу у превенцији насиља над децом, препознавања и реаговања у околностима када постоји сумња да је дете жртва насиља.

5.4.1. Улога образовно-васпитног система у превенцији и заштити деце од насиља

У оквиру установа образовно-васпитног система укључено је око милион деце и толики број њихових породица, као и огроман број запослених. Сви они имају право да се осећају сигурно и безбедно у учионицама, ходницима, двориштима и игралиштима својих школа и вртића. У вези са овим један од приоритетних циљева образовно-васпитног система је да деци у вртићима, предшколским установама, основним и

[698] чл. 22., Закон о уређењу судова („Сл. Гласник РС“, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011- др. закон, 78/2011-др. закон, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015- др. закон, 13/2016, 108/2016, 113/2017, 65/2018-одлука УС,87/2018 и 88/2018- одлука УС).
[699] чл. 23., Закон о уређењу судова.

средњим школама обезеди услове за безбедно одрастање и заштити их од свих облика насиља, занемаривања и злостављања.

Заштите деце од насиља у образовно-васпитним установама остварује се применом следећих докумената и приручника: Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља,злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама[700]; Приручника за примену Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама[701]; Правилника о протоколу поступања у установи у одговору на насиље[702]; Оквирног акционог плана за превенцију насиља у образовно-васпитним установама[703].

Улога васпитно-образовног тима огледа се најпре у превенцији насиља над децом и подстрекавању и учењу деце да препознају насиље и адекватно реагују у ситуација насиља. Васпитно-образовни тим има улогу и да препозна случајеве насиља као и да ефикасно и адекватно реагује у случају постојања сумње да је дете било изложено насиљу, било у породици или од стране запослених или других одраслих особа. Уколико се ради о вршњачком насиљу, поред планирања заштитних мера за дете које је трпело насиље, потребно је испланирати и активности и за децу која су се понашала насилно или била сведоци насиља. У случају постојања сумње на насиље, злостављање и занемаривање деце од стране одраслих особа, образовно-васпитна установа је обавезна да случај пријави релевантним службама и да са њима сарађује.

Како би установе обезбедиле сталне и континуиране активности планирања и реализације мере превенције насиља неопходно је да оформе Тим за заштиту деце од насиља. Тим има задатак да се заједно са запосленима из установе, родитељима, децом, ученицима и локалном заједницом, стара о примени Оквирног акционог плана за превенцију насиља у образовно-васпитним установама и Посебног протокола. Тим спроводи и руководи активностима на превенцији насиља. Такође, саставља и Програм

---

[700] Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама.
Видети:https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_za_zastitu_dece_i_ucenika_od_nasilja_zlostavljanja_i_zanemarivanja_u_obrazovno-vaspitnim_ustanovama.html, приступ 05.09.2018.године.

[701] Приручник за примену Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Видети: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik_ya_primenu_posebnog_protokola.pdf, приступ 01.09.2018. године.

[702] Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, Видети: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html, приступ 01.09.2018. године.

[703] Оквирни акциони план за превенцију насиља у образовно-васпитним установама, Видети: http://www.uvb.org.rs/pdf/OKVIRNIAKCIONIPLANNeshaSveKonacnoURadu.pdf, приступ 01.09.2018. године.

заштите деце од насиља. Да би се остварила функција Програма нужно је да се анализирају мере које је установа већ предузела у циљу превенције насиља, какве су физичке могућности и технички услови за реализовање примарне надлежности и др. Када се спроведу анализе израђује се Програм заштите деце од насиља. Он обухвата: превентивне активности, које се односе на то шта се предузима у циљу ограничења и спречавања насиља, на који начин установе прате резултате превенције и мере интервенције и шта предузети уколико дође до насиља и на који начин је извршена подела улога и одговорности.

Посебним протоколом за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама се осмишљава интерни поступак у случају када се сумња или када се већ дешава насиље, злостављање и занемаривање. Посебним протоколом пружа се и „оквир за превентивне активности и унапређују стандарди за заштиту деце или ученика“.[704]

У образовно-васпитним установама превенција насиља обухвата мере и радње које се предузимају са циљем стварања безбедне и мотивисане околине, атмосфере која се заснива на сарадњи, са сталном комуникацијом, у којој нема насиља, или је исто сведено на најмању могућу меру. Програм и активности превенције остварују: „благовремено откривање могућег насиља и отклањање његовог узрока; припреме за правилно деловање уколико дође до насиља; обухватну ресоцијализацију учесника у насиљу; заштиту права и смањење додатне патње свих учесника насиље; стално стручно оспособљавање; постављање релевантних васпитних циљева редовном наставом или активностима у вртићу и васпитним радом у домовима ученика; понуду ваннаставних активности ради организовања слободног времена ученика и деце; доношење правила понашања и њихову континуирану примену; различите програме помоћи деци и ученицима у развијању просоцијалних животних вештина или превазилажењу школског неуспеха; активно учешће деце и ученика у планирању и остваривању превентивних активности; сарадњу са другим институцијама ради раног откривања проблема, поремећаја у понашању и других ризика за појаву насиља и правовремене помоћи; сарадњу са родитељима и локалном заједницом са циљем ангажовања свих стручних и институционалних капацитета за превенцију насиља и заштиту деце; покретање

[704] Калезић, Вигњевић А., Петрићевић А., Лајовић Б., Радосављевић Б., Максимовић Б., Коруга Д., Чукурановић Г., Вуковојац И., Николић Ј., Зајегановић Јаковљевић Ј., Ристић Ћировић Ј., Стаменовић С., Вучковић С., Дешић З., *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007. година.

иницијативе у локалној заједници за измене закона или њихово доследно спровођење како би се смањили негативни утицаји и ризици у окружењу, на пример: измештање кафића и кладионица из непосредног окружења установе; поштовање уредбе о забрани продаје алкохола, дувана, пиротехничких средстава и психоактивних супстанци малолетним особама и сл“.[705]

Како би се у установи обезбедио осећај безбедности и сигурности за све, неопходна је благовремена и брза реакција на појаву било ког облика насиља. Посебни протокол прописује кораке које треба преузети у поступку интервенције. Под њима се подразумева концепт ефикасног реаговања укључивањем свих меродавних и корисних појединаца или институција у процес заштите деце. Како би се остварила делотворна интервенција у оквиру установе је нужно установити тзв. „унутрашњу заштитну мрежу“, у којој је потребно одредити тачну улогу и одговорност свих запослених и деце са тачно одређеним активности. Наиме, у установи треба тачно одредити ко, када и на који начин обавља интервенцију и предузима неопходне активности у различитим могућим ситуацијама насиља. Када се насиље над дететом, од стране одраслог лица, дешава ван установе, у интервенцију се обавезно укључују други органи или институције, као што су полиција, здравствене службе, центар за социлни рад. Једино уколико се сви системи у заштити детета повежу остварује се делетворно превазилажење проблема и умањење последица. Тада се говори о фукционисању „спољашње заштитне мреже“.

Дефинисање улога и одговорности свих запослених у установи, административно-техничког особља, васпитача, наставника, одељенских старешина, стручних сарадника, тима за заштиту од насиља и директора сматра се најбитнијим за функционисање заштитних мрежа.

Ко ће бити укључен у процес заштите деце од насиља и начин решавања конкретних случајева зависи од одређених чинилаца. Они се односе на то ко врши насиље, да ли је реч о поновљеном насиљу; које су могуће последице (како ћемо решавати појединиактнасиља, зависи и од конкретних последица које он проузрокује, али и од личног доживљаја детета које трпи насиље); какве су компетенције запослених и какав је лични доживљај детета које трпи насиље.[706]

Процедура и поступци у заштити деце од насиља подразумева предузимање следећих корака: сазнање односно откривање насиља, прекидање или заустављање

[705] Калезић, Вигњевић А., и др., *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*., op. cit., стр. 18-19.
[706] Заштита детета од злостављања и занемаривања, op. cit., стр. 178.

насиља, смиривање ситуације, консултација између установе и других надлежних служби, спровођење испланираних радњи и мера заштите и на крају контролисање резултата мера које су примењене.

Откривање насиља представља прву фазу у поступку заштите малолетника од злостављања и занемаривања. Насиље над ученицима у установи открива се на основу опажања или прибављањем информација да се насиље дешава или стварањем сумње да се дешава. Стварање сумње на постојање насиља најчешће се препознаје према спољашњим знацима или на основу понашања ученика, као и у случају када се ученик или неко друго лице повери на постојање насиља.

Прекидање, заустављање насиља је следећи корак у овом процесу. Овај корак обухвата дужност свих лица која располажу са информацијом да се насиље догађа, или код којих постоји сумња да се дешава насиље. Како ће се насиље прекинути или обуставити зависи од конкретне ситуације. Ради спречавања некоординисаног и неодговарајућег реаговања и могућих негативних последица важно је да установа испланира на који начин ће реаговати у различитим ситуацијама.

Смиривање ситуације је следећа фаза у поступку заштите деце од насиља. У овој фази се обезбеђује безбедност и сигурност детета и она подразумева разговоре са учесницима и посматрачима. У овом фази поступка неопходно је да се у оквиру установе све радње предузимају усаглашено, да се разговор са децом или ученицима обави са по могућству једном особом, а не неколико пута. Важно је да се у склопу унутрашње заштитне мреже омогући кретање информација које су важне за брзу и ефикасну реакцију. У Приручнику за примену Посебног протокола дате су сугестије за обављање разговора и указано је да после обављеног разговора треба анализирати ситуацију постављањем одређених питања.

Када се појави сумња или се добије информација о постојању насиљу спроводе се консултације. У овој фази Тим оцењује степен ризика и доноси одлуку на који начин ће решавати случај, односно да ли ће га Тим решавати самостално или уз укључивање других меродавних институција. Консултације се могу обављати у оквиру установе или са службама изван установе. У оквиру установе консултације се обављају са колегама, са запосленима из Тима за заштиту деце или ученика, стручним лицима, педагогом, директором и школским полицајцем. У консултацијама ван установе врши се консултација са службом локалног центра за социјални рад и специјализованом службом локалне здравствене установе. На основу ове консултације се разјашњавају околности, на прави начин анализирају чињенице, врши се процена ниво ризика, прави се план

заштите, спречавају некординисане акције, које могу довести до поновног проживљавања искуства жртве. У консултацијама се износи опширан и исцрпан детаљан приказ насиља при чему се штити приватност детета, ученика и других учесника насиља; одређују се задаци, позиције и обим одговорности у оквиру установе; лоцирају се улоге, позиције и професионална одговорност осталих учесника или стручних лица; доноси се одлука о томе како ће се реаговати у одрђеној ситуацији и како ће се иста пратити. У току консултација посебно је важно да се заштити најбољи интерес детета и да се испоштује принцип поверљивости.

После откривања, заустављања насиља и обављених консултација, планирају се и реализују следеће акције: предузимање неопходних мера на ниво установе и активности које установа предузима у сарадњи са другим наадлежним институцијама. План активности на нивоу установа подразумева пружање информација о поступању родитеља у случају појаве сумње на насиље, усаглашавање заштитних мера које треба предузети и планирање програма за ојачавање деце за продуктивно реаговање када дође до ситуације насиља. Надлежне службе које се по потреби укључују су здравствена служба, полиција и Центар за социјални рад.

Праћење ефеката предузетих мера је следећа фаза и подразумева активности Тима за заштиту ученика да прати ефекте предузетих заштитних мера. Такође, планирају се и активности на основу којих ће се сви учесници насиља поново реинтегрисати у установу и њихов даљи ефикасан живот и деловање у установи.

Образовно-васпитна установа током процеса заштите деце од насиља надгледа реализацију програма заштите од насиља, бележи догађаје насиља, злостављања и занемаривања, контролише реализацију дефинисаних планова за заштиту деце, разматра стање и израђује извештаје. Извештај о реализовању програма заштите је интегрални део извештаја о раду установе који се доноси на годишњем нивоу. Он се прослеђује Министарству просвете, односно надлежној школској управи. Овај извештај чине подаци о оствареним превентивним и интервентним активностима, броју и врсти насиља, злостављања и занемаривања, предузетим мерама заштите и оствареним ефектима. Анализом стања, праћењем насиља, злостављања и занемаривања, квалитативним вредновањем продуктивности мера и активности које су предузете ради превенције насиља и интервенције, установа формулише даље планове за заштиту деце од насиља.[707]

[707] Ibidem., стр. 180.

5.4.2. Улога организација цивилног друштва у превенцији и заштити деце од насиља

У заштити детета од насиља очекује се активно учешће организација цивилног друштва и то "организација које се баве заштитом деце од свих врста насиља, побољшањем положаја деце, реализовањем психолошких и социјалних програма за децу, другим видовима насиља, укључујући насиље према женама, старим особама, насиље у институцијама, као и оне које раде са учиниоцима насиља, активностима са одраслима од којих могу добити директне и/или индиректне информације о деци".[708]

Организације цивилног друштва имају улогу да учествују у развијању и подстицају права детета на заштиту, да пруже информације деци о њиховим правима и начинима заштите истих, као и о превенцији насиља, откривању и пријављивању случајева насиља над децом. Својим активностима учествују у планирању и обезбеђивању услуга из своје делатности за дете, у надгледању и оцени добијених резултата примењених мера, као и у интеракцији са учесницима других система. Њихова улога је посебно значајна у давању охрабрења деци која су претрпела неки облик насиља, посебно деци са инвалидитетом, деци из ромске заједнице, деци са улице, избеглицама, расељеним лицима или деци која су жртве трговине људима.

У Нацрту Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља од 2018. године до 2022. године као примери организација које активно пружају подршку деци из рањивих група наводе се: "Склониште за ургентну заштиту злостављане деце које је успоставило Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику; Свратиште за децу улице које је успоставио Центар за интеграцију младих; Програм дневног центра за децу и младе са проблемима у понашању који је успоставила невладина организација ИАН Телецентар; Клуб за здраве промене за оснаживање деце са инвалидитетом изложене насиљу и занемаривању који је успоставио Центар за права детета уз подршку међународне добротворне организације ЛУМОС; Услуге директне подршке деци жртвама трговине људима које пружају Центар за заштиту жртава трговине људима, институције у оквиру система социјалне заштите, невладине организације АТИНА и АСТРА; Инцест Траума Центар (ИТЦ), који пружа помоћ и подршку деци жртвама сексуалног насиља; Клуб за здраве промене за оснаживање деце са инвалидитетом

[708] Ibidem, стр. 183.

изложене насиљу и занемаривању који је успоставио Центар за права детета уз подршку међународне добротворне организације ЛУМОС".[709]

Локална самоуправа сваког града у Репулици Србији одговорна је да обезбеди ефикасно и квалитетно деловање свих установа са њене територије, у циљу организовања процеса пружања помоћи и заштите жртава насиља у друштву или породици.

Медији са циљем заштите деце од насиља треба кроз своје садржаје да пропагирају ненасилне моделе понашања и опхођења, као и да друштвену јавност, у случају постојања насиља над децом, информишу и извештавају професионално, поштујући права и интересе детета.

[709] Нацрт Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља од 2018. године до 2022. године, Видети: https://www.pravniportal.com/nacrt-nacionalne-strategije-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja-za-period-2018-2022-godine/, приступ 01.09.2018. године.

II

ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП

Опис истраживања

1.1. Предмет и циљ истраживања

Криминална феноменологија и криминална етиологија насиља над децом су две централне области у оквиру којих ће се одвијати истраживање ове друштвене појаве. Овај циљ ћемо постићи проучавањем доступне кривичноправне и криминолошке литературе, као и емпиријским истраживањем.

Предмет истраживања обухвата кривична дела код којих су жртве деца независно од пола, старости до осамнаест година живота.

Емпиријски део истраживања спроведен је у Основном суду у Нишу и Вишем суду у Нишу, јер се пред наведеним судовима воде кривични поступци за кривична дела у којима се дете јавља као жртва кривичног дела, а која кривична дела су обухваћена узорком истраживања. Истраживање је спроведено у временском периоду од 2006. године до 2018. године, при чему су предмет истраживања само правноснажно донете одлуке.

Циљ истраживања представља прикупљање статистичких података о феноменолошким и етиолошким карактеристикама насиља над децом, са указивањем на кривична дела у којима се као жртве насиља јављају деца.

У истраживачком раду посебна пажња је посвећена анализи следећих података: 1. бројном стању извршених кривичних дела, 2. месту и времену извршења кривичног дела 3. саучесништву и стицају, 4. узрасту, полу и брачном стању извршиоца кривичних дела, 5. степену образовања, занимању и здравственом стању извршиоца кривичног дела, 5. полу, узрасту и здравственом стању жртве, 6. породичним приликама детета жртве кривичног дела. На овај начин, по мишљењу ауторке, у довољној мери су прикупљени подаци на основу којих ће се показати феноменолошке и етиолошке карактеристике предмета истраживања.

1.2. Хипотезе

Главне хипотезе истраживања проистичу из предмета и циља истраживања и односе се на етиолошке карактеристике починиоца кривичних дела према деци,

карактеристике деце-жртава кривичних дела и карактеристике породица односно родитеља деце која се јављају као жртве кривичних дела.

Истраживањем су проверене следеће хипотезе:

- Као место извршења кривичног у највећем броју случајева јавља се кућа односно стан извршиоца насиља над децом;

- Насиље над децом се најчешће јавља у зимским месецима;

- До извршења кривичних дела насиља над децом долази најчешће радним данима у току недеље;

- Највећи број кривичних дела из узорка извршено је од стране само једног лица**;**

- Најчешћи извршиоци кривичних дела према деци су лица блиска деци (родитељи, чланови породице, најближа фамилија);

- Извршиоци кривичних дела према деци су у већем броју особе мушког пола;

- Извршиоци кривичних дела према деци су у највећем броју особе између 20-35. година;

- Извршиоци кривичних дела према деци у време извршења кривичног дела нису били у брачној заједници;

- Извршиоци кривичних дела према деци у највећем броју случајева имају основно школско образовање;

- Извршиоци кривичних дела према деци су у већем броју особе без занимања и запослења;

- Извршиоци кривичних дела према деци су лица нарушеног здравственог стања;

- Извршиоци кривичних дела према деци нису осуђивана лица;

- Извршиоци кривичних дела према деци имају различите облике поремећаја у понашању;

- Деца-жртве кривичног дела су чешће женског него мушког пола**;**

- Деца-жртве кривичних дела су душевно и телесно здрава лица;

- Највећи број деце жртава кривичних дела су у време извршења кривичног дела била у узрасту од 14 година;

- Деца-жртве кривичних дела су у највећем броју душевно и телесно здрава деца;

- Деца-жртве кривичних дела показују различите облике асоцијалног понашања;

- Деца жртве кривичних дела потичу из потпуних породица;

- Деца жртве кривичних дела потичу из многобројних породица;

- Родитељи деце-жртава кривичних дела су најчешће осуђивана лица;

- Деца-жртве кривичних дела потичу из породица у којима нико није теже болестан;

- Материјална ситуација породице детета жртве кривичног дела је лоша;

- У породици деце које су жртве кривичних дела постоји физичко кажњавање;

- Код највећег броја породице деце постоји добро васпитање.

1.3. Узорак и метод истраживања

Узорком истраживања обухваћени су кривични предмети који су правноснажно пресуђени на територији седишта Основног и Вишег суда у Нишу. За одређивање узорка истраживања као критеријум примењено је да је реч о правноснажној судској одлуци донетој за кривично дело које је обухваћено истраживањем и то у временском периоду од 2006. године до 2018. године.

Приликом рада на докторској дисертацији у теоријском делу рада коришћене су следеће методе истраживања: нормативно-догматска метода, историјска метода, компаративна метода, упоредно-правни метод, аксиолошка метода, социолошки метод, логичка метода, анализа и синтеза.

У емпиријском истраживању предмета употребљен је метод посредног посматрања заједно са методом анализе садржаја, односно анализе кривичних предмета у којима су вођени кривични поступци за кривична дела у којима се дете јавља као жртва кривичног дела и правноснажних пресуда које су донете у Основном суду у Нишу и Вишем суду у Нишу.

2. Феноменологија насиља над децом на основу података Основног суда у Нишу и Вишег суда у Нишу

2. 1. Обим, динамика и структура

Пошто је као критеријум за одређивање предмета истраживања узето да је реч о донетој правноснажној судској пресуди, узорком истраживања нису обухваћени подаци о броју пријављених кривичних дела надлежним тужилаштавима, већ правноснажне пресуде донете од надлежних судова. Такође, резултати који су приказани у табелама класификовани су према годинама правноснажности пресуде.

У Табели бр.1. приказан је број кривичних дела у години правоснажности пресуде за кривична дела из узорка истраживања, који су правноснажно окончани пред Основним

судом у Нишу. Из табеле се може видети да је у 2011. години и 2012. години било највише правоснажних пресуда и то њих 16, односно 15. У 2010. години је било 13, а у 2013. години 12 правноснажно окончаних кривичних поступка. Најмањи број правноснажних пресуда за кривична дела из узорка истраживања од стране Основног суда у Нишу донето је 2006. године, 2009. године и 2016. године.

Табела бр.1. Кривична дела за која су кривични поступци правноснажно окончани пред Основним судом у Нишу

Назив кривичног дела	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Обљуба са дететом	**1**	-	-	-	**1**	**1**	-
Недозвољене полне радње	-	**3**	-	**1**	**8**	**5**	**5**
Блудне радње	**1**	-	-	-	-	-	-
Одузимање малолетног лица	-	**1**	**5**	-	**2**	**3**	**3**
Промена породичног стања	-	-	-	-	**1**	-	-
Запуштање и злостављање малолетног лица	-	**3**	**1**	-	**1**	**5**	**4**
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	-	-	**1**	-	-	**1**	**1**
Насиље у породици и одузимање малолетног лица	-	-	-	-	-	-	-
Посредовање у вршењу проституције	-	-	-	-	-	**1**	-
Насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица	-	-	-	-	-	-	**1**
Ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање	-	-	-	-	-	-	-

вршења полног односа							
Ванбрачна заједница са малолетником	-	-	-	-	-	-	-
Насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	-	-	-	-	-	-	**1**
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Укупно по годинама	**2**	**7**	**7**	**1**	**13**	**16**	**15**

Назив кривичног дела	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Обљуба са дететом	-	-	-	-	-	-
Недозвољене полне радње	**2**	**-**	**1**	**-**	**1**	**2**
Блудне радње	-	-	-	-	-	-
Одузимање малолетног лица	**4**	**4**	**-**	**-**	**-**	**-**
Промена породичног стања	-	-	-	-	-	-
Запуштање и злостављање малолетног лица	**5**	**3**	**2**	**-**	**-**	**1**
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	-	-	-	-	**1**	-
Насиље у породици и одузимање малолетног лица	-	-	-	**1**	-	-
Посредовање у вршењу проституције	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**

Насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Ванбрачна заједница за малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа	**1**	-	-	-	-	-
Ванбрачна заједница са малолетником	-	-	-	**1**	**1**	-
Насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	-	-	-	-	-	-
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	-	**1**	-	-	-	-
Укупно по годинама	**12**	**8**	**3**	**2**	**3**	**3**

У Табели 2. приказан је број кривичних дела у години правоснажности пресуде за кривична дела из узорка истраживања за које је кривични поступак правноснажно окончан пред Вишем суду у Нишу. Треба напоменути да је било случајева преквалификације кривичних дела за неке кривичне догађаје и то након укидања пресуде, тако да ти догађаји не улазе у предмет истраживања овог рада.

Из Табеле 2. закључује се да је 2012. година донела највише правоснажних пресуда за кривична дела из узорка и то 5, у 2013.години има 3 правоснажних пресуда. У осталим годинама срећемо се повремено донетим пресудама.

Табела 2. Кривична дела за која су кривични поступци правноснажно окончани пред Вишим судом у Нишу

Назив кривичног дела	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Обљуба са дететом	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**3**
Обљуба над немоћним лицем	-	-	-	-	-	-	-

Обљуба злоупотребом положаја	-	-	-	-	-	-	-
Обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником	-	-	-	-	-	-	**1**
Силовање	-	-	**1**	-	**1**	-	-
Отмица	-	-	-	-	-	-	**1**
Укупно	**0**	**0**	**1**	**0**	**1**	**1**	**5**

Назив кривичног дела	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Обљуба са дететом	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**
Обљуба над немоћним лицем	-	-	-	**1**	-	-
Обљуба злоупотребом положаја	-	**1**	-	-	-	-
Обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником	-	-	-	-	-	-
Силовање	**2**	-	**1**	-	**1**	-
Отмица	-	-	-	-	-	-
Укупно	**3**	**2**	**2**	**2**	**2**	**1**

Укупно посматрано, у периоду од 2006. године - 2018. године, пред Основним и Вишим судом у Нишу, правоснажно је пресуђено 112 случајева кривичних дела у којима се деца јављају као жртве кривичних дела. Од овог броја највише је правноснажно окончаних кривичних поступка за кривично дело недозвољене полне радње (28 или 25%), кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица (25 или 22,32%) и кривично дело одузимање малолетног лица (22 или 19,64%).

Кривично дело обљуба са дететом јавља се у 13 случајева, кривично дела силовање у 6 случаја, кривично дело приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију у 4 случајева или у 3,57%, а кривично дело ванбрачна заједница са малолетником у 2 случаја или у 1,78%.

Када је реч о кривичним делима блудне радње, промена породичног стања, посредовање у вршењу проституције, насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа**,** насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање,

прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, насиље у породици и одузимање малолетног лица подвођење и омогућавање вршења полног односа**,** у посматраном периоду јављају се са по једним случајем или са по 0,89%. Такође, кривична дела обљуба над немоћним лицем, кривично дело обљуба злоупотребом положаја, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником и кривично дело отмица у посматраном периоду јављају се са по једним случајем или у 0,89%.

Вредно помена је да је за кривично дело родоскрвњење покренут један кривични поступак 2007. године по оптужници тада Окружног јавног тужилаштва у Нишу, али је након укидања првостепене пресуде извршена преквалификација кривичног дела која се оптужбом стављала на терет окривљеном, те је кривично дело преквалификовано у кривично дело силовање из чл. 178 ст.4, а које представља узорак овог истраживања.

2.2. Дистрибуција кривичних дела према локацији извршења

Као локација извршења кривичних дела обухваћена узорком, у највећем броју случајева и то у 57 или 50,89% јавља се кућа односно стан извршиоца насиља над децом. У 10 случајева (8,93%) се јавља улица као место извршења. У по два случаја или у по 1,78% као место извршења јавља се кућа у селу и стан оштећене. Као место извршења у по једном случају или 0,89% јављају се и школа, испред капије куће, спортска хала Чаир, испред улаза зграде, викенд кућа, испред куће, радња окривљеног, канцеларија школе, стан мајке оштећене, место испред школе, сеоски пут, базен, аутомобил, двориште школе, ливада, пут и барака. За четири случаја или у 3,57% овај податак је непознат.

Имајући у виду да се кривично дело одузимање малолетног лица чини задржавањем или одузимањем малолетног лица, или онемогућавањем извршења одлуке о додели малолетног лица од законски таксативно побројаних особа или установа које имају правни основ да се дете налази код њих, анализом садржаја судских предмета у којима су вођени поступци за ово дело није унет податак о месту извршења, те ово дело није ни обухваћено узорком истраживања у погледу локације извршења.

Табела бр.3. Локација извршења кривичних дела

Кућа/стан Окривљеног	Улица	Непознато	Кућа у селу	Стан оштећене

57	**10**	**4**	**2**	**2**
50,89%	**8,93%**	**3,57%**	**1,78%**	**1,78%**
Испред капије куће	Школа	Спортска хала	Испред улаза зграде	Викенд кућа
1	**1**	**1**	**1**	**1**
0,89%	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**
Базен	Испред куће	Радња окривљеног	Канцеларија школе	Стан мајке оштећене
1	**1**	**1**	**1**	**1**
0,89%	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**
Место испред школе	Сеоски пут	Аутомобил	Двориште школе	Ливада
1	**1**	**1**	**1**	**1**
0,89%	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**	**0,89%**
На путу	Барака			
1	**1**			
0,89%	**0,89%**			

Посматрано по кривичним делима дошло се до следећих података:

Код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** као место извршења у 16 случајева јавља се кућа извршиоца кривичног дела, у 6 случајева улица а у 3 случајева овај податак је непознат.

К**од кривичног дела недозвољене полне радње** у 14 случајева као место извршења јавља се кућа односно стан извршиоца кривичног дела, а у 4 случајева улица. У осталим случајевима као место извршења јављају се: спортска Хала Чаир, школа, стан оштећене, место испред капије куће, викенд кућа, испред улаза зграде, радња окривљеног, канцеларија школе.

Код **кривичног дела обљуба са дететом** у десет случајева јавља се кућа или стан извршиоца кривичног дела, у једном случају ливада у селу и у једном случају као место извршења кривичног дела јавља се пут. За једаан кривични поступак овај податак није могао бити утврђен с обзиром да место извршења кривичног дела није било означено у оптужном акту.

Код **кривичног дела промена породичног стања** као место извршења узима се стан мајке оштећене.

Код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију као место извршења јављају се базен, стан окривљеног, место испред школе и кућа у селу.

Код кривичног дела блудне радње, као место извршења јавља се сеоски пут.

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица као место извршења кривичног дела јавља се кућа извршиоца.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције место извршења је стан извршиоца кривичног дела.

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица као место извршења кривичног дела јавља се кућа извршиоца кривичног дела.

Код **кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа** место извршења је кућа извршиоца кривичног дела**.**

Код **кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником** место извршења кривичног дела је кућа.

Код **кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и**

искоришћавање малолетног лица за порнографију, као место извршења јавља се кућа у селу.

Код **кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа** као место извршења јавња се кућа извршиоца.

К**од кривичног дела силовање** у 3 случаја се као место извшења кривичног дела јавља кућа извршиоца кривичног дела. У преосталим поступцима, као место извршења кривичног дела јавља се школско двориште, барака и аутомобил.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем, обљуба детета злоупотребом положаја, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** и **кривичног дела отмица** место извршења је кућа односно стан извршиоца кривичног дела.

Овим подацима је потврђена постављена хипотеза да се као место извршења кривичног у највећем броју случајева јавља кућа односно стан извршиоца насиља над децом.

3. Временска диструбуција

3.1. Временска дистрибуција кривичних дела по месецима

Дистрибуција кривичних дела који чине узорак истраживања може се посматрати и према времену извршења кривичног дела. Временски предмет истраживања постављен је у односу на време правноснажности пресуде, те је временску динамику кривичних дела могуће посматрати по месецима када су извршена.

Код највећег броја случајева обухваћеним истраживањем, реч је о једнократним облицима насиља над децом и то у чак 82 случајева. Код 30 случајева обухваћеним истраживањем, реч је о продуженим кривичним делима.

Посматрани једнократни облици насиља над децом дају следеће податке:

Код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** у највећем броју случајева и то у 10, у оптужном акту није наведен месец извршења кривичног дела; март месец се јавља у осам случајева; месец мај и август у по два случаја; док се месеци септембар, октобар и новембар јављају у по једном случају.

Код к**ривичног дела недозвољене полне радње** време извршења кривичног дела су децембар у по 5 случаја; месеци јануар, мај и јули у по три случаја; фебруар, март, октобар у по два случаја; и месеци април, јун и август у по једном случају.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** у четири случаја нема овог податка у оптужном акту; месец октобар се јавља у 3 случаја; месеци април, јул, септембар и децембар у по два случаја; и месеци фебруар, март, мај, август и новембар у једном случају.

Код **кривичног дела обљуба са дететом** у једном случају се јавља месец јун као време извршења, а у дугом случају овај податак није наведен.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** као време извршења кривичног дела у два случаја јављају се месец август и у једном месец децембар.

Код **кривичног дела промена породичног стања** као време извршења кривичног дела јавља се фебруар месец.

Код **једног кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица** као време извршења кривичног дела у оптужном акту је наведено да је кривично дело извршено током 2014.године и 2015. године без навођења месеца.

Код **кривичног дела посредовање у вршењу проституције** као време извршења кривичног дела јавља се јануар месец.

Код кривичног дела насиље у породици и кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица време извршења је јануар месец.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа време извршења кривичног дела је јун месец.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа као време извршења јавља се децембар месец.

На основу резултата, издвојени су следећи месеци као време извршења кривичних дела: јануар, фебруар, март, мај, јун, јули, август, септембар, октобар, новембар, децембар.

У наставку су наведени месеци у којима је долазило до првог, иницијалног акта злостављања када је реч о кривичним делима обухваћена нашим узорком која имају квалитет продужености. Она кривична дела обухваћена нашим узорком која имају квалитет продужености, и којих у узорку има 30, дешавали су се како у зимским месецима, тако и у летњим и то у свим месецима током године. Као време извршења кривичног дела узет је месец у коме је започето извршење кривичног дела.

Посматрајући свако продужено кривично дело посебно дошло се до следећих података:

Код к**ривичног дела недозвољене полне радње** квалитет продужености јавља се у 8 случаја, а као време извршења кривичног дела јављају се следећи месеци: октобар, новембар, децембар и јануар.

Код два **продужена кривична дела одузимање малолетног лица** као време извршења кривичног дела јављају се месеци април и децембар.

Код једног **продуженог кривичног дела обљуба са дететом** јавља се јуни месец као време извршења кривичног дела.

Код једног продуженог кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију као време извршења кривичног дела јавља се друга половина 2009. године, без назначења дана и месеца у години.

Код продуженог **кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,** прво дело из стицаја се јавља у септембру месецу а друго кривично дело из стицаја се јавља фебруара месеца.

Када је реч о продуженим **кривичним делима обљуба над дететом** која су обухваћена узорком, период злостављања трајао је у два случаја неутврђеног дана у периоду од неколико дана, у два случаја у периоду од 7 месеци, у једном случају 9 месеци а у шестом случају са најдужем временом злостављања, период злостављања трајао је годину дана и 3 месеца.

Код продужених кривичних дела **силовање** из узорка, у три случаја период сексуалног злостављања трајао је по неколико дана, а у једном пуне две године.

Такође, код продуженог **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** кривично дело је учињено неутврђеног дана током 2014. године.

Као месеци у којима је долазило до првог, иницијалног акта злостављања када је реч о кривичним делима обухваћена узорком која имају квалитет продужености, издвојени су следећи месеци у којима почиње злостављање деце: јануар, март, мај, јул, август, октобар, новембар и децембар.

Из ових података показало се да злостављање деце није везано за летње или зимске месеце у години, те није потврђена постављена хипотеза да се насиље над децом најчешће јавља у зимским месецима.

3.2. Временска дистрибуција кривичних дела по данима

Како узорак истраживања обухвата велики број случајева кривичних дела у коме је насиље над децом трајало неколико месеци па чак и година, као дан извршења кривичног дела узет је дан у недељи у коме је насиље започело.

Посматрајући појединачно кривична дела дошло се до следећих података:

Тако, код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** као дани извшења јављају се уторак, среда, четвртак, субота у по два случаја, понедељак и среда у по једном случају, а неутврђени дан у 13 случајева.

Код **кривичног дела недозвољене полне радње** као дани извршења у 4 случајева јавља се петак; понедељак и уторак у 3 случајева; среда и субота у по 2 случаја. Ово кривично дела је у 11 случајева учињено неутврђеног дана

Код **кривичног дела обљуба са дететом** у седам кривичних поступака у оптужном акту није наведен дан извршења кривичног дела, два пута је кривично дело извршено у суботу, два пута у среду и у по једном у понедељак и петак.

Код кривичног дела одузимање малолетног лица као дани извршења јављају се уторак, петак и недеља у по 3 случаја, среда и четвртак у по 2 случаја и субота у једном случају. У 7 случаја кривично дело је извршено неутврђеног дана.

К**ривично дело промена породичног стања** извршено је неутврђеног дана.

Код кривичног дела кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију кривично дело је учињено у два случаја неутврђеног дана, а у једном случају у уторак.

Код **кривичног дела блудне радње,** кривично дело је извршено у четвртак.

Кривично дела насиље у породици и одузимање малолетног лица је извршено неутврђеног дана.

Код **кривичног дела посредовање у вршењу проституције** као дан извршења кривичног дела јавља се среда.

Код **кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица** као дан извршења јавља се недеља.

Код **кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,** прво дело из стицаја учињено је неутврђеног дана а друго у понедељак.

Кривично дело ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа учињено је неутврђеног дана.

Кривично дело силовање у три случаја учињено је неутврђеног дана, једном у уторак, једном у четвртак и једном у петак.

Кривично дело отмица учињено је у понедељак.

Кривично дело обљуба над немоћним лицем и **кривично дело обљуба детета злоупотребом положаја** учињени су неутврђеног дана.

Кривично дело обљуба са дететом у стицају са ванбрачном заједницом са малолетником учињено је у понедељак.

Када је реч о данима у недељи, из наведеног се закључује да је до извршења кривичних дела долазило у свим данима недеље, с тим што за 41 извршених кривичних дела није могао бити утврђен овај податак јер исти није био наведен у оптужном акту. Наведеним подацима није потврђена постављена хипотеза да до извршења кривичних дела насиља над децом долази најчешће радним данима у току недеље.

4. Однос покушаних и свршених кривичних дела

Што се тиче односа покушаних и свршених кривичних дела, у узорку истраживања од 112 правноснажно пресуђених кривичних поступака, за два кривична дела дошло се до података да су остала у покушају и то једно кривично дело силовање и једно кривично дело обљуба са дететом, насупрот 110 свршених кривичних дела. Наведено указује да је мања друштвена опасност свршених кривичних дела насиља над децом у односу на кривична дела насиља над децом која су остала у покушају.

Табела бр.4. Однос покушаних и свршених кривичних дела

Кривично дело	**Покушано**
Обљуба са дететом	**1**
Силовање	**1**
Укупно	**2**

5. Саучесништво при извршењу кривичних дела

Саучесништво при извршењу кривичног дела огледа се у учествовању више лица у његовом извршењу. Постоји више начина учествовања више лица тако да постоји и неколико облика саучесништва и то: саизвршилаштво, подстрекавање и помагање.

Према законској дефиницији „саизвршилаштво постоји уколико више лица учествовањем у радњи извршења са умишљајем или из нехата заједнички изврше кривично дело или остварујући заједничку одлуку другом радњом са умишљајем битно допринесу извршењу кривичног дела“.[710] Законом је прописан и други облик саучесништва као подстрекавање „које се састоји у умишљајном подстрекавању другог на извршење кривичног дела“.[711] Навођење представља утицање на другог да донесе одлуку да изврши неко кривично дело. Последњи облик је помагање и „састоји се у пружању помоћи другоме да изврши кривично дело“.[712]

У узорку обухваћених кривичних дела у којима се деца јављају као жртве, највећи број кривичних дела и то 106 или 96,46% извршено је од стране само једног лица**.** Од 112 случаја који чине узорак**,** у 6 случаја или у 4,46% постојало је саизвршилаштво као облик саучесништва, и то код 4 кривична дела запуштање и злостављање малолетног лица и код једног кривичног дела силовање. Помагање као облик саучесништва се јавља у једном случају (0,89%), код кривичног дела обљуба са дететом. Подстрекавања као облика саучесништва није било у узорку.

Графикон.1. Саучесништво у извршењу кривичних дела

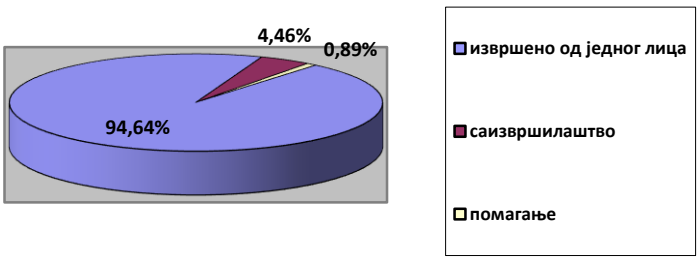

[710] Кривични Законик РС, чл. 33.
[711] Кривични Законик РС, чл. 34.
[712] Кривични Законик РС, чл. 35.

6. Стицај

Према одредбама Кривичног Законика „стицај кривичних дела постоји када је учинилац једном радњом или са више радњи учинио више кривичних дела за које му се истовремено суди“.[713]

У узорку истраживања, од 112 случајева колико је извршених у просторном и временском оквиру нашег истраживања, у највећем броју случајева, и то 110 је извршено самостално, што чини 98,21%. У два случаја или у 1,79% кривично дело извршено је у стицају са неким другим кривичним делима, и то кривично дело обљуба са дететом из чл. 180 ст.2 у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником и кривично дело насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију.

7. Окривљени

7.1. Структура окривљених према полу

Анализом података прикупљених истраживањем, приказаних у Табели бр. 5, добијени су подаци да је од 118 извршиоца кривичних дела у којима се деца јављају као жртве дела, 83 лица мушког пола, док се 35 лица припадница женског пола нашло у улози извршиоца кривичних дела.

Табела бр.5. Полна структура окривљених лица

Полна структура окивљених	**Број**	**%**
Мушки	**83**	**70,34**
Женски	**35**	**29,66**
Укупно	**118**	**100**

[713] Кривични Законик РС, чл. 60.

Графикон бр.2. Структура окривљених према полу

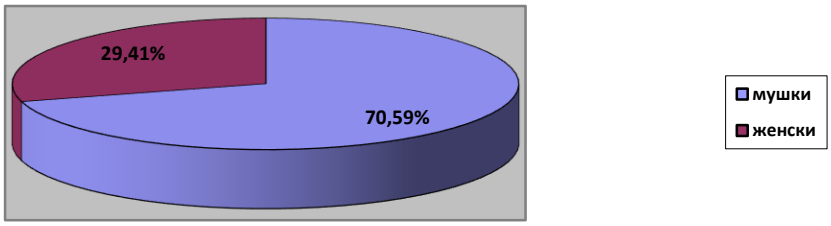

Табела бр.6. Структура окривљених према полу за кривична дела обухваћена узорком

Кривично дело	Мушкарци	Жене
Обљуба са дететом	**13**	1
Недозвољене полне радње	**28**	/
Блудне радње	**1**	/
Одузимање малолетног лица	**13**	**9**
Промена породичног стања	/	**1**
Запуштање и злостављање малолетног лица	**7**	**22**
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	**4**	/
Насиље у породици и одузимање малолетног лица	**1**	/

Посредовање у вршењу проституције	**1**	**/**
Насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица	**1**	**/**
Ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа	**1**	**/**
Ванбрачна заједница са малолетником	**2**	**/**
Насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	**1**	**/**
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	**/**	**1**

Силовање	**6**	**1**
Обљуба над немоћним лицем	**1**	**/**
Обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником	**1**	**/**
Обљуба детета злоупотребом положаја	**1**	**/**
Отмица	**1**	**/**
Укупно	**83**	**35**

У наставку је приказана полна структура окривљених појединачно за свако кривично дело обухваћено узорком и процентуални однос мушких и женских извршиоца кривичних дела.

Свих 28. окривљених **код кривичног дела недозвољене полне радње,** су лица мушког пола.

Код кривичног дела одузимање малолетног лица у 13 кривична поступка (59,09%) извршилац је мушко лице, а у 9 кривична поступка женско лице (40,91%).

Табела бр.7. Полна структура окривљених код кривичног дела одузимање малолетног лица

Полна структура окивљеног	**Број**	**%**
Мушки	**13**	**59,09**
Женски	**9**	**40,91**
Укупно	**22**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** извршилац кривичног детета је женско лице.

4. окривљених **код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** су лица мушког пола.

Код кривичног дела блудне радње, окривљени је мушког пола.

Што се тиче **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** 22 окривљених су лица женског пола и 7 окривљених особе мушког пола.

Табела бр.8 Полна структура окривљених код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Полна структура окивљеног	**Број**	**%**
Мушки	**7**	**24,14**
Женски	**22**	**75,86**
Укупно	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела посредовање у вршењу проституције, **кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, кривичног дела ванбрачна**

заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, кривичног дела отмица за које је вођен по један кривични поступак, према једном окривљеном лицу, мушког пола.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником 2 окривљених су лица мушког пола.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, окривљени је особа мушког пола.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени је особа женског пола.

Тако, за **кривично дело обљуба са дететом** вођено је 13 кривичних поступака против 14 лица, и то 13 мушког пола и 1 лице женског пола.

Табела бр.9. Полна структура окривљених код кривичног дела обљуба са дететом.

Полна структура окивљеног	**Број**	**%**
Мушки	**13**	**92,86**
Женски	**1**	**7,24**
Укупно	**14**	**100**

За **кривична дело обљуба над немоћним лицем, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** и **кривично дело обљуба детета злоупотребом положаја** пред Вишим судом у Нишу вођен је по један кривични поступак према једном окривљеном лицу, мушког пола.

Код шест кривичних поступака који су вођени за **кривично дело силовање,** као окривљени се јављају 6 лица мушког пола, и једно лице женског пола, јер је у једном од кривичних поступка кривични поступак вођен против једног окривљеног лица (мушког пола) и саизвршиоца (женског пола).

Табела бр.10. Полна структура окривљених код кривичног дела силовање

Полна структура окивљеног	**Број**	**%**
Мушки	**6**	**85,71**

Женски	**1**	**14,29**
Укупно	**7**	**100**

Из Табеле бр.10 произилази да се мушкарци јављају као искључиви извршиоци кривичних дела са елементом сексуалног насиља. Што се тиче жена, из нашег узорка, оне се јављају као извршиоци кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица (у 22 случајева) и кривичног дела одузимање малолетног лица (у 9 случајева). Жене се као искључиви извршиоци кривичних дела јављају код кривичног дела промена породичног стања (у 1 случају) и подвођење и омогућавање вршења полног односа (у 1 случају). Такође, у једном случају код кривичног дела силовање и једног кривичног дела обљуба са дететом женска особа се јавља као саизвршилац кривичног дела, односно као помагачица.

На основу наведених података потврђена је хипотеза да су извршиоци кривичних дела према децу у већем броју особе мушког пола.

7.2. Структура окривљених према сродству са дететом

Од 118 извршиоца кривичних дела њих 113 су лица која су блиска и позната детету. Њих 5 је било непознато деци жртви кривичног дела.

Табела бр.11. Структура окривљених према сродству са дететом.

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	**33**	**27,97**
Отац	**23**	**19,49**
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	**12/4**	**10,17/3,39**
Баба/деда	**1/3**	**0.85/2,54**
Очух/маћеха	**2**/0	**1,69**/0
Рођак	**9**	**7,63**
Пријатељ	**16**	**13,56**
Познаник	**1**	**0,85**
Усвојитељи	**1**	**0,85**

Комшија	**2**	**1,69**
Хранитељ	**1**	**0,85**
Наставник	**5**	**4,24**
Непознато лице	**5**	**4,24**
Укупно	**118**	**100**

Тако, од укупно 25 кривичних поступка који су вођени према 29 окривљених за кривично дело **запуштање и злостављање малолетног лица**, мајка детета се као извршилац кривичног дела јавља у 21. случаја (72,41%), у 5 кривична поступка извршилац је отац детета (17,24%). Као извршиоци овог кривичног дела у једном кривичном поступку се јавља баба детета (3,45%), у једном хранитељ детета (3,45%) и у једном се као извршиоци јављају усвојитељи детета (3,45%).

Табела бр.12. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица.

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	**21**	**72,41**
Отац	**5**	**17,24**
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	0	0
Баба/деда	**1**	**3,45**
Очух/маћеха	0	0
Рођак	0	0
Пријатељ	0	0
Усвојитељи	**1**	**3,45**
Хранитељ	**1**	**3,45**
Укупно	**29**	**100**

Код **кривичног дела обљуба са дететом** у највећем броју кривичних поступака, у пет кривична поступка као извршилац кривичног дела јавља се момак жртве (35,71%). У три кривична поступка као извршилац кривичног дела се јавља ванбрачни партнер детета

(14,28%), у два кривична поступка или у по 14,28% јавља се комшија и рођак и у по једном случају (по 7,14%) мајка детета жртве кривичног дела и пријатељ детета.

Табела бр.13. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела обљуба са дететом.

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	**1**	**7,14**
Отац	0	0
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	**5/3**	**35,71/14,28**
Баба/деда	0	0
Очух/маћеха	0	0
Рођак	**2**	**21,43**
Пријатељ	**1**	**7,14**
Комшија	**2**	**14,28**
Укупно	**14**	**100**

Што се тиче **кривичног дела недозвољене полне радње**, такође се, као извршиоци кривичног дела у највећем броју случајева јављају лица која су блиска детету. Код 11 кривичних поступака (39,28%) окривљени је пријатељ детета, у 5 кривична поступка (17,86%) извршилац је рођак, у 5.кривична постпку наставник, у два кривична поступка момак жртве или у 7,14% и у 2 (7,14%) кривична поступка окривљени је очух детета, у једном кривичном поступку (3,57%) деда детета. У 2 кривична поступка (7,14) као извршиоци се јављају лица која нису позната детету.

Табела бр.14. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела недозвољене полне радње.

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	0	0
Отац	0	0
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	**2**	**7,14**

Баба/**деда**	**1**	**3,57**
Очух/маћеха	**2**	**7,14**
Рођак	**5**	**17,86**
Пријатељ	**11**	**39,28**
Усвојитељи	0	0
Наставник	**5**	**17,86**
Хранитељ	0	0
Непознато лице	**2**	**7,14**
Укупно	**28**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** у 9 кривична поступка (40,91 %) извршилац је мајка детета, а у 13 кривична поступка отац детета (59,09%).

Табела бр.15. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела одузимање малолетног лица.

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	**9**	**40,91**
Отац	**13**	**59,09**
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	0	0
Баба/деда	0	0
Очух/маћеха	0	0
Рођак	0	0
Пријатељ	0	0
Усвојитељи	0	0
Хранитељ	0	0
Укупно	**22**	**100**

Као извршилац кривичног дела **промена породичног стања**, јавља се мајка детета.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,** од укупно 4

окривљених, 1 окривљени (25%) је пријатељ детета, а 3 окривљена (75%) су лица непозната детету, жртви кривичног дела.

Табела бр.16. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	0	0
Отац	0	0
Момак/ванбрачни партнер	0	0
Баба/деда	0	0
Очух/маћеха	0	0
Рођак	0	0
Пријатељ	**1**	**25**
Непознато лице	**3**	**75**
Укупно	**4**	**100**

Код кривичног дела блудне радње окривљени је рођак детета-жртве кривичног дела.

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица обљуба над немоћним лицем и **обљуба детета злоупотребом положаја** окривљени је отац детета.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције и код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени је момак детета-жртве кривичног дела.

За кривично дело ванбрачна заједница са малолетником су вођена два поступка према 2. окривљених који су момци-детета жртве кривичног дела

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, окривљени је деда детета жртве кривичног дела.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени је мајка детета жртве кривичног дела.

Окривљени код **кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** је окривљени који је живео у ванбрачној заједици са оштећеном у време извршења кривичног дела.

К**од кривичног дела силовање** у једном кривичном поступку као извршилац кривичног дела се јавља отац детета (14,28%), у другом кривичном поступку момак жртве кривичног дела (14,28%), у трећем (14,28%) деда детета, у четвртом рођак детета (14,28%) и у два кривична поступка као извршиоци кривичног дела јављају се 2 лица (28,57%) која су у пријатељском односу са дететом и његовом породицом.У једном кривичном поступку као окривљени (14,28%) се јавља познаник детета жртве.

Табела бр. 17. Структура окривљених према сродству са дететом код кривичног дела силовање

Сродство	**Број**	**%**
Мајка	0	0
Отац	**1**	**14,28**
Оба родитеља	0	0
Момак/ванбрачни партнер	**1**/0	**14,28**
Баба/**деда**	0/**1**	**14,28**
Очух/маћеха	0	0
Рођак	**1**	**14,28**
Пријатељ	**2**	**28,57**
Усвојитељи	0	0
Хранитељ	0	0
Познаник	**1**	**14,28**
Укупно	**7**	**100**

Окривљени је код **кривичног дела отмица** жртву познавао од раније, били су у пријатељским односима.

Из наведеног произилази да су најчешћи извршиоци кривичних дела, у којима се деца јављају као жртве кривичних дела, родитељи деце (отац и мајка), чланови породице,

ужа или шира фамилија, лица која су позната и блиска деци, што потврђује хипотезу да су најчешћи извршиоци кривичних дела према деци лица блиска деци.

7.3. Старосна структура окривљених

Истраживањем се дошло до података о старосној структури лица која се јављају као извршиоци кривичних дела. Од 118 окривљених у узорку доминира категорија извршиоца која припада старосној групи до 35. година и који припадају старосној групи од 36-55 година, по 51 лица. Осам окривљених припада старосној групи преко 65.година и 7 окривљених су средњих година, припадају старосној групи од 56-65 година. За једног окривљеног овај податак није познат. Малолетних извршилаца није било.

Табела бр.18. Структура окривљених према старосној групи којој припадају

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**51**	**43,22**
36-55 година	**51**	**43,22**
56-65 година	**7**	**5,93**
Преко 65 Година	**8**	**6,78**
Нема података	**1**	**0,85**
УКУПНО	**118**	**100**

Посматрајући старосну групу за свако кривично дело појединачно дошло се до следећих података:

Код **кривичног дела обљуба са дететом** 12. окривљених (85,71%) припадају старосној групи до 35. година, 2. окривљених (14,28%) припада старосној групи од 36-55. година. Наиме, једина извршитељка кривичног дела обљуба са дететом је у време извршења кривичног имала 37. година.

Табела бр.19. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела обљуба са дететом

Старосне групе	**Број**	**%**

До 35 година	**12**	**85,71**
36-55 година	**2**	**14,28**
56-65 година	0	0
Преко 65 Година	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**14**	**100**

Код кривичног дела недозвољене полне радње, окривљени не представљају хомогену групу у погледу животног доба, већ припадају различитим старосним групамо. Тако, 6 окривљена (21,43%) су били у животној доби преко 65. година, 3 окривљена (10,71%) од 56-65. година, 13 окривљених (46,43%) од 36-55. година и 6 окривљена (21,43%) у животној доби до 35. година.

Табела бр.20. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела недозвољене полне радње

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**6**	**21,43**
36-55 година	**13**	**46,43**
56-65 година	**3**	**10,71**
Преко 65 Година	**6**	**21,43**
Нема података	0	0
УКУПНО	**28**	**100**

Окривљени **код кривичног дела блудне радње** припада старосној групи од 36-55. година.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 12 окривљених (54,54%) је у животној доби до 35. година, а 10 окривљених (45,45%) је у животној доби од 36-55. година.

Табела бр.21. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела одузимање малолетног лица

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**12**	**54,54**
36-55 година	**10**	**45,45**
56-65 година	**0**	**0**
Преко 65 Година	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**22**	**100**

Окривљени код **кривичног дела промена породичног стања** припада старосној групи од 56-65. година.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** 2 окривљених (50%) је у животној доби до 35. година, 1 окривени (25%) од 36-55. година и 1 окривљени (25%) од 56-65. година.

Табела бр. 22. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**2**	**50**
36-55 година	**1**	**25**
56-65 година	**1**	**25**
Преко 65 Година	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**4**	**100**

Што се тиче **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** на основу података је утвршено да је 16 окривљених (55,17%) у животној доби од 36-55. година, 12 окривљених (41,38%) до 35. године, а за једног окривљеног (3,45%) је овај податак непознат.

Табела бр.23. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**12**	**41,38**
36-55 година	**16**	**55.17**
56-65 година	0	0
Преко 65 Година	0	0
Нема података	**1**	**3,45**
УКУПНО	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица и ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени припадају животној доби од 36-55. година.

Окривљени **код кривичног дела посредовање у вршењу проституције** је у животној доби до 35. година.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником 2 окривљених су у животној доби од 36-55. година.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, окривљени је у време извршења кривичног дела имао 65. година.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени је у животној доби од 36-55. година.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** окривљени је у време извршења кривичног дела имао 56 година, припада старосног групи од 56-65. година.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** окривљени је у време извршења кривичног дела припада старосној групи до 35. година.

Окривљени код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником је у време извршења кривичног дела имао 21. годину. Према нашем упитнику припада старосној групи до 35. година.

Што се тиче старости окривљених **код кривичног дела силовање** 3. окривљених (42,86%) припадају старосној групи до 35. година, 2. окривљених (28,57%) старосној групи од 36-55. година, 1. окривљени (14,28%) старосној групи од 56-65. година и 1.окривљени (14,28%) старосној групи преко 65. година.

Табела бр.24. Структура окривљених према старосној групи код кривичног дела силовање

Старосне групе	**Број**	**%**
До 35 година	**3**	**42,86**
36-55 година	**2**	**28,57**
56-65 година	**1**	**14,28**
Преко 65 Година	**1**	**14,28**
Нема података	0	0
УКУПНО	**7**	**100**

За **кривично дело отмица** утврђено је да је окривљени у време извршења кривичног дела имао 20. година и припадао старосној групи до 35. година.

Подаци потврђују хипотезу да највећи број извршиоца кривичних дела насиља над децом припада старосној групи до 35. година.

7.4. Здравствено стање окривљених

Када је реч о здравственом стању окривљених лица, од укупно 118 окривљених, већина окривљених њих 90 (76,27%) су душевно и телесно здрава лица. За 18 окривљених или 14,41% овај податак је непознат, 8 окривљених (6,78%) су лако ментално заостала лица, а код 2. окривљених или 1,69 % је реч о хроничном обољењу.

Табела бр. 25. Здравствено стање окривљених лица

Здравствено стање окривљеног	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**90**	**76,27**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**8**	**6,78**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	**2**	**1,69**
Нема података	**17**	**14,41**
УКУПНО	**118**	**100**

Графикон бр.3. Структура окривљених према здравственом стању

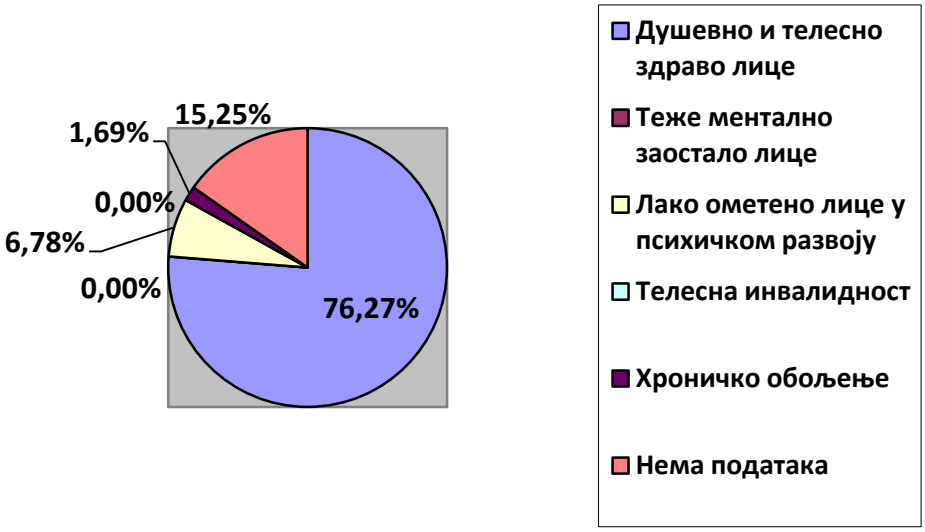

Појединачно гледано, истраживањем се дошло до следећих података:

За **кривично дело обљуба са дететом** вођен је кривични поступак против једног окривљеног за кога је утврђено да се ради о лако менталном заосталом лицу. Што се тиче осталих окривљених ради се о 13 душевно и телесно здравих лица.

Код **кривичног дела недозвољене полне радње** 21 окривљених (75%) су душевно и телесно здрава лица, 1 окривљени (3,57%) има хронично обољење, 1. окривљени (3,57%) има лаку менталну ретардацију. За 5. окривљених (17,86%) овај податак је непознат.

Табела бр.26 Структура окривљених према здравственом стању код кривичног дела недозвољене полне радње

Здравствено стање окривљеног	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**21**	**75**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**1**	**3,57**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	**1**	**3,57**
Нема података	**5**	**17,86**
УКУПНО	**28**	**100**

Окривљени код **кривичног дела блудне радње** је душевно и телесно здраво лица.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** за највећи број окривљених и то 16 или 72,73% је утврђено да се ради о душевно и телесно здравим лицима, а за 6 окривљених 27,27% је податак непознат.

Табела бр. 27. Структура окривљених према здравственом стању код кривичног дела одузимање малолетног лица

Здравствено стање окривљеног	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**16**	**72,73**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	0	0
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**6**	**27,27**
УКУПНО	**22**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** овај податак је непознат.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** за 3 окривљена

(75%) нема података у списима предмета о њиховом здравственом стању, а 1 окривљени (25%) је лице лако ометено у психичком развоју.

Табела бр.28. Структура окривљених према здравственом стању код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Здравствено стање окривљеног	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	0	0
Теже ментално заостало лице	**0**	**0**
Лако ометено лице у психичком развоју	**1**	**25**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**3**	**75**
УКУПНО	**4**	**100**

Што се тиче **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** 21 окривљених (72,41%) су душевно и телесно здрава лица, за 3 окривљених (10,34%) наведени податак не постоји, за 1 окривљеног (3,45%) је утврђено хронично обољење и за 1 окривљеног (3,45%) је утврђена лака ометеност у психичком развоју.

Табела бр. 29. Структура окривљених према здравственом стању код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Здравствено стање окривљеног	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**21**	**72,41**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**1**	**3,45**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	**1**	**3,45**
Нема података	**3**	**10,34**
УКУПНО	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела посредовање у вршењу проституције, кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица и кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа и кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени су душевно и телесно здрава лица.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником 2. окривљених су душевно и телесно здрава лица.

Окривљени код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, је психопатски структурисана личност са повременим депресивним непсихотичним испољавањима и симптоматском болешћу зависности од алкохола.

Према подацима нашег узорка **код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** и код једног **кривичног дела обљуба са дететом** утврђено је да се као учиниоци јављају особе заостале у менталном развоју.

Тако, **код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** према налазу и мишљењу вештака окривљени је особа заостала у менталном развоју на нивоу доње границе лаке менталне ретардације ка умереној, без регистрованих психотичних испољавања. Ради се о лицу који испољава слабу информисаност, одсуство апстрактног мишљења, има потпуно одсуство свести о томе да је урадио нешто кажњиво, а све у складу са традицијом и понашањем припадника средине у којој живи.

Ови подаци не потврђују постављену хипотезу да су извршиоци кривичних дела према деци лица нарушеног здравственог стања, с обзиром да је само код 8 окривљених из узорка утврђено неко обољење.

7.5. Брачни статус окривљених

Што се тиче брачног статуса окривљених највећи број извршилаца није било у брачној заједници у време извршења кривичног дела и то њих 81. Од тог броја највише је било разведних и то 32, 17. окривљених је било у ванбрачној заједници и њих 24. неожењено. У узорку смо наишли на 4. удовца, 1. удовицу и 3. неудатих.

Од укупно 118. извршиоца њих 32. је било у браку. За 5. извршиоца што чини 4,24% није било података о брачном стању.

Табела бр.30. Структура окривљених према брачном статусу

Брачни статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**32**	**27,12**
Ванбрачна заједница	**17**	**14,41**
Разведен	**32**	**27,11**
Удовац/удовица	**4/1**	**3,39/0,85**
Неожењен/неудате	**24/3**	**20,34/2,54**
Нема података	**5**	**4,24**
УКУПНО	**118**	**100**

Графикон бр.4. Брачни статус окривљених лица

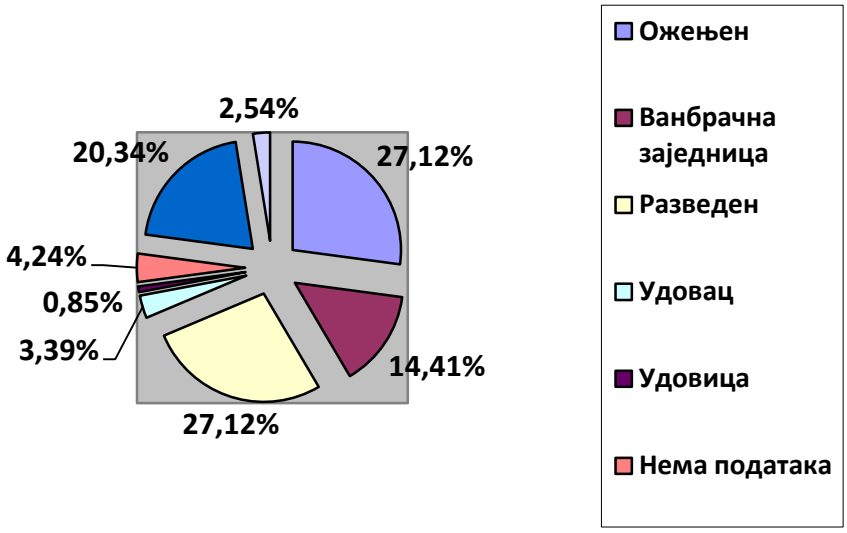

Код **кривичног дела обљуба са дететом** што се тиче породичног статуса окривљених, 7. окривљених (50%) су неожењени, по 2 окривљена је ожењено, живе у ванбрачној заједници и разведено и 1. окривљена (7,14%) је удовица.

Табела бр.31. Структура окривљених према брачном статусу код кривичног дела обљуба са дететом

Брачни статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**2**	**14,28**
Ванбрачна заједница	**2**	**14,28**
Разведен	**2**	**14,28**
Удовац/**удовица**	0/**1**	**0/7,14**
Неожењен	**7**	**50**
Нема података	0	0
УКУПНО	**14**	**100**

Код **кривичног дела недозвољене полне радње** 12 окривљених (42,86%) је ожењено, 9 неожењено (32,14%), 2 удовца (7,14%), 3 разведена (10,71%), 1 окривљени (3,57%) живи у ванбрачној заједници и за 1. окривљеног (3,57%) овај податак је непознат.

Табела бр.32. Структура окривљених према брачном статусу код кривичног дела недозввољњене полне радње

Породични статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**12**	**42,86**
Ванбрачна заједница	**1**	**3,57**
Разведен	**3**	**10,71**
Неожењен	**9**	**32,14**
Удовац	**2**	**7,14**
Нема података	**1**	**3,57**
УКУПНО	**28**	**100**

Окривљени је код **кривичног дела блудне радње** ожењено лице.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 16 окривљених (72,73%) је разведено, 3. окривљених (13,64%) ожењено односно удато, 2.окривљених (9,09%) живе у ванбрачној заједници, 1.окривљени (4,76%) је неожењен.

Табела бр.33. Структура окривљених према брачном статусу код кривичног дела одузимање малолетног лица

Породични статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**3**	**13,64**
Ванбрачна заједница	**2**	**9,09**
Разведен	**16**	**72,73**
Неожењен	**1**	**4,54**
Нема података	0	0
УКУПНО	**22**	**100**

За окривљеног код **кривичног дела промена породично стање** податак о брачном статусу је непознат.

Код **кривичног дело приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** тројица окривљених су неожењена лица, а један је ожењено лице.

Што се тиче **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица** 10 окривљених или 34,48% живи у ванбрачној заједници, а њих 6 или 20,69% је разведено. Четворо окривљених или 13,80% припада категорији ожењених. По троје окривљених или 10,34% припада категорији удато и неудато. За 3 окривљених (10,34%) је овај податак непознат.

Табела бр.34. Структура окривљених према брачном статусу код кривичног дела запуштањер и злостављање малолетног лица

Породични статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**4**	**13,80**
Удата	**3**	**10,34**
Ванбрачна заједница	**10**	**34,48**
Разведен	**6**	**20,69**
Неожењен	0	0
Неудата	**3**	**10,34**
Нема података	**3**	**10,34**

УКУПНО	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица окривљени је разведено лице.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције, кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица и **код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа** окривљени је ожењено лице.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником један окривљени је разведен, а други неожењено лице.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, окривљени је удовац.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљена је разведена.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** окривљени је неожењено лице.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** окривљени је разведено лице.

Код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником окривљени је живео у у ванбрачној заједници.

Када је реч о брачном статусу код **кривичног дела силовање,** 2 окривљених (28,57%) су разведени, 2. окривљених (28,57%) је ожењено, и по 1. окривљени или по 14,28% је неожењено, удовац, и лице које живе у ванбрачној заједници.

Табела бр.35. Структура окривљених према брачном статусу код кривичног дела силовање

Брачни статус окривљеног	Број	%
Ожењен	**2**	**28,57**
Ванбрачна заједница	**1**	**14,28**
Разведен	**2**	**28,57**
Удовац/удовица	**1**/0	**16.67**
Неожењен	**1**	**14,28**

Нема података	0	0
УКУПНО	**7**	**100**

Окривљени код **кривичног дела отмица** је неожењено лице.

Из прикупљених података произилази да највећи број извршилаца није било у брачној заједници у време извршења кривичног дела, чиме је потврђена постављена хипотеза.

7.6. Структура окривљених према школској спреми

Од 118 извршиоца кривичних дела према деци, највећи број окривљених, њих 52 или 44,07% имају средњу школу и 28 окривљених (23,73%) више разреде основне школе. Скоро подједнаки број окривљених је без школе, њих 14 (11,86%), и са нижим разредима основне школе, 13 окривљених (11,02%). Високу школу има 6 окривљених (5,08%), а за 5 окривљених (4,24%) овај податак је непознат.

Графикон бр.5. Структура окривљених према школској спреми

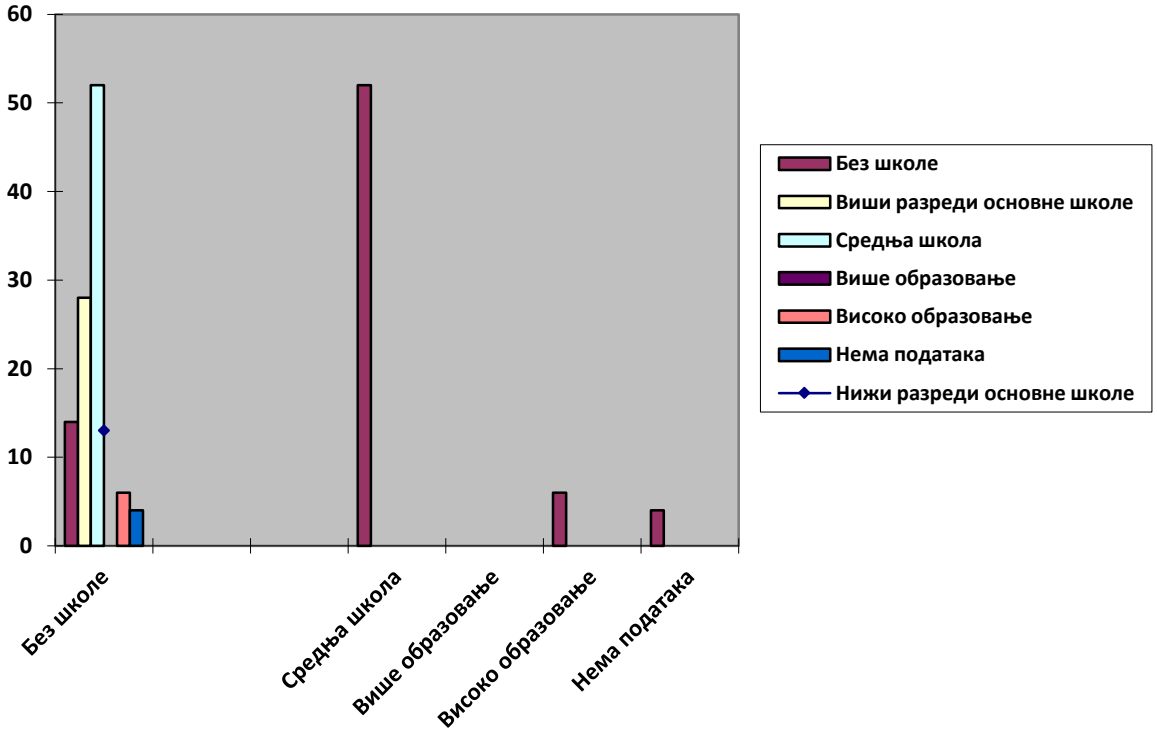

Табела бр.36. Стручна спрема окривљених лица

Стручна спрема окривљеног	Број	%
Без школе	**14**	**11,86**
Ниши разреди основне школе	**13**	**11,02**
Виши разреди основне школе	**28**	**23,73**
Средња школа	**52**	**44,07**
Више образовање	0	0
Високо образовања	**6**	**5,08**
Нема података	**5**	**4,24**
УКУПНО	**118**	**100**

Појединачно гледано код **кривичног дела обљуба са дететом**, 8. окривљених или 57,14% су лица која имају више разреде основне школе, троје окривљених (21,42%) средњу школу, два лица (14,28%) ниже разреде основне школе и једно лице је неписмено, без школе (7,14%).

Табела бр.37. Структура окривљених према школској спреми код кривичног дела обљуба са дететом

Стручна спрема окривљеног	Број	%
Без школа	**1**	**7,14**
Ниши разреди основне школе	**2**	**14,28**
Виши разреди основне школе	**8**	**57,14**
Средња школа	**3**	**21,42**
Више образовање	0	0
Високо образовања	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**14**	**100**

Код **кривичног дела недозвољене полне радње** 14 окривљених (50%) средњу школу, 5 окривљених (17,86%) имају више разреде основне школе, 4 окривљених (14.28%) је без школе, 3 окривљена (10,71%) ниже разреде основне школе и 2.окривљених (7.14%) високо образовање.

Табела бр. 38. Структура окривљених према школској спреми код кривичног дела недозвољене полне радње

Стручна спрема окривљеног	**Број**	**%**
Без школа	**4**	**14,28**
Ниши разреди основне школе	**3**	**10,71**
Виши разреди основне школе	**5**	**17,86**
Средња школа	**14**	**50**
Више образовање	0	0
Високо образовања	**2**	**7,14**
Нема података	0	0
УКУПНО	**28**	**100**

Код **кривичног дела блудне радње** окривљени има више разреде основне школе.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 14 окривљених (63,64%) имају средњу школу, 3. окривљених (13,64%) више разреде основне школе, 3 окривљених (13,64%) високо образовање, 1.окривљени (4,54%) је лице без школе и за 1.окривљеног (4,54%) је податак непознат.

Табела бр. 39. Структура окривљених према школској спреми код кривичног дела одузимање малолетног лица

Стручна спрема окривљеног	**број**	**%**
Без школа	**1**	**4,54**
Ниши разреди основне школе	0	0
Виши разреди основне школе	**3**	**13,64**
Средња школа	**14**	**63,64**
Више образовање	0	0
Високо образовања	**3**	**13,64**
Нема података	**1**	**4,54**
УКУПНО	**22**	**100**

Окривљени је **кривичног дела промена породичног стања** високог образовања.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** сва 4. окривљена имају средњу школу.

Када је реч о **кривичном делу запуштање и злостављање малолетног лица** највећи број окривљених, њих 8 (27,58%) су лица без школе, 7 окривљених (24,14%) имају више разреде основне школе, 6. окривених (20,69%) имају средњу школу, 5 окривљених (17,24%) имају ниже разреде основне школе и за 3 окривљених (10,34%) овај податак је непознат.

Табела бр. 40. Структура окривљених према школској спреми код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Стручна спрема окривљеног	**Број**	**%**
Без школа	**8**	**27,58**
Ниши разреди основне школе	**5**	**17,24**
Виши разреди основне школе	**7**	**24,14**
Средња школа	**6**	**20,69**
Више образовање	0	0
Високо образовања	0	0
Нема података	**3**	**10,34**
УКУПНО	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела посредовање у вршењу проституције и кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица окривљени имају средњу школу.

Окривљени **код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа** има више разреде основне школе.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником 1 окривљени има ниже основно образовање а 2. је без школе.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, кривичног дела подвођење и

омогућавање вршења полног односа, **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** и **обљуба детета злоупотребом положаја** окривљени су лица са завршеном средњом школом.

Код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником окривљени је лице готово скоро потпуно неписмен, јер је прекинуо школовање у другом разреду основне школе.

Што се тиче стручне спреме окривљених, к**од кривичног дела силовање,** четири окривљених или 57,14% су лица која имају средњу стручну спрему, и по једно лице или 14,28% има ниже разреде основне школе, више разреде основне школе и једно лице је неписмено, лице без школе.

Табела бр. 41. Структура окривљених према школској спреми код кривичног дела силовање

Стручна спрема окривљеног	**Број**	**%**
Без школа	**1**	**14,28**
Ниши разреди основне школе	**1**	**14,28**
Виши разреди основне школе	**1**	**14,28**
Средња школа	**4**	**57,14**
Више образовање	0	0
Високо образовања	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**7**	**100**

Код **кривичног дела отмица** окривљени је ванредно завршавао средњу школу.

Подаци показују да највећи број извршиоца имају средњу школу, тако да не потврђују постављену хипотезу да у највећем броју случајева извршиоци кривичних дела имају основно-школско образовање.

7.7. Структура окривљених према занимању

Што се тиче занимања окривљених, доминантна категорија окривљених који су извршили неко од кривичних дела према деци су лица по занимању радници и то њих 59 или 49,57%. 21 окривљених (17,64%) су лица без занимања, 11 или 9,24% окривљених су лица друге професије. 8 окривљених (6,72%) су лица са другим приходима, 5 окривљених (4,20%) из нашег узорка су по занимању службеници. 4 окривљене (3,36%) из нашег узорка по занимању су домаћице, 1 окривљени пољопривредник и 1 окривљени (по 0,84%) припада категорији незапослено лице. За 9 окривљених (7,56%) нема података о занимању.

Табела бр. 42. Структура окривљених према школској спреми

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**59**	**49,57**
Службеници	**5**	**4,20**
Друге професије	**11**	**9,24**
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	**8**	**6,72**
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	**1**	**0,84**
Домаћица	**4**	**3,36**
Незапослено лице	**1**	**0,84**
Без занимања	**21**	**17,64**
Нема података	**9**	**7,56**
УКУПНО	**118**	**100**

Графикон бр.6. Занимање окривљених лица

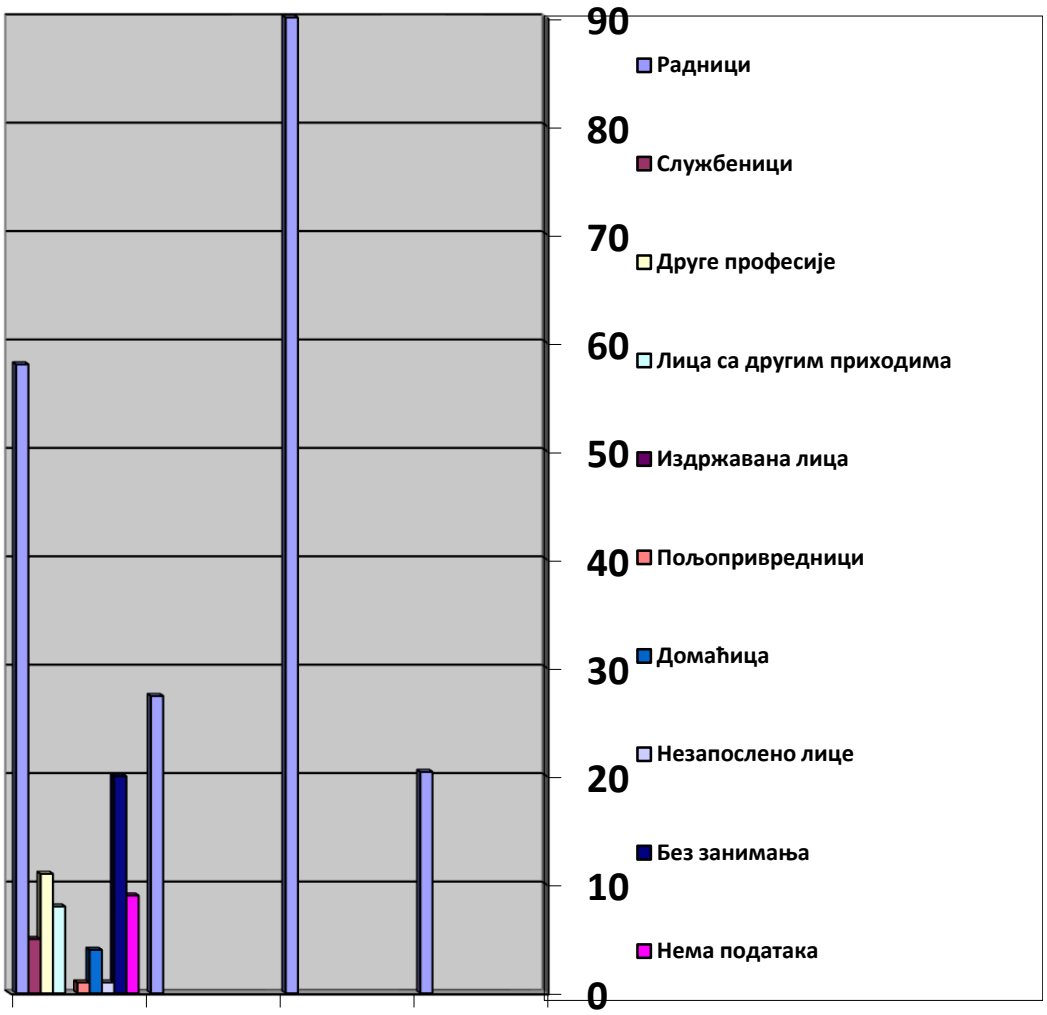

Појединачно гледано за свако кривично дело обухваћено узорком дошло се до следећих података.

Код **кривичног дела обљуба са дететом** 8 окривљених (57,14%) су по занимању радници, 5. окривљених или 35,71% су лица без занимања, 1. окривљени је пољопривредник (7,14%).

Табела бр. 43. Структура окривљених према занимању код кривичног дела обљуба са дететом

Занимање окривљеног	**Број**	**%**

Радници	**8**	**57,14**
Службеници	0	0
Друге професије	0	0
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	0	0
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	**1**	**7,14**
Домаћица	0	0
Без занимања	**5**	**35,71**
Нема података	0	0
УКУПНО	**14**	**100**

Што се тиче **кривичног дела недозвољене полне радње,** од укупно 29 окривљених, 12 окривљених (41,38%) су по занимању радници, 6 окривљених (20,69%) су лица друге професије, 10 окривљених (34,48%) су лица са другим приходима и 1 окривљени (3,45%) лице без занимања.

Табела бр. 44. Структура окривљених према занимању код кривичног дела недозвољене полне радње

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**12**	**41,38**
Службеници	0	0
Друге професије	**6**	**20,69**
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	**10**	**34,48**
Издржавана лица	0	0

Пољопривредници	0	0
Домаћица	0	0
Без занимања	**1**	**3,45**
Нема података	0	0
УКУПНО	**29**	**100**

Код **кривичног дела блудне радње** окривљени је лице без занимања.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 11 окривљених (50%) су по занимању радници, 5 окривљених (22,73%) су службеници, за 4 окривљена (18,18%) је овај податак непознат и 2 окривљена (9,09%) су лица са другим професијама.

Табела бр. 45. Структура окривљених према занимању код кривичног дела одузимање малолетног лица

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**11**	**50**
Службеници	**5**	**22,73**
Друге професије	**2**	**9,09**
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	0	0
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	0	0
Домаћица	0	0
Без занимања	0	0
Нема података	**4**	**18,18**
УКУПНО	**22**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** окривљени је лице из категорије друге професије.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** 3 окривљених или 75% су лица која су по занимању радници, за 1 окривљеног (25%) податак је непознат.

Табела бр.46. Структура окривљених према занимању код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**3**	**75**
Службеници	0	0
Друге професије	0	0
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	0	0
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	0	0
Домаћица	0	0
Без занимања	0	0
Нема података	**1**	25
УКУПНО	**4**	**100**

Од 29 окривљених код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица**, 48,27 % односно њих 14 су по занимању радници, 7 окривљених (23.14 %) су лица без занимања, 4 окривљене (13,79 %) су домаћице, а за 4 окривљених (13,79 %) нема података.

Табела бр.47. Структура окривљених према занимању код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**14**	**48,27**
Службеници	0	0
Друге професије	0	0

Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	0	0
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	0	0
Домаћица	**4**	**13,79**
Без занимања	**7**	**23,14**
Нема података	**4**	**13,79**
УКУПНО	**29**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, кривичног дела посредовање у вршењу проституције, кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица и кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа окривљени су по занимању радници.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником један окривљени је радник по занимању, а други лице без занимања.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, окривљени је по занимању радник, аутолимар.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа, кривичног дела обљуба над немоћним лицем и **обљуба детета злоупотребом положаја** окривљени су по занимању радници.

Окривљени **код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** није запослен и издржава се од повремених физичких послова које обавља.

Што се тиче занимања окривљених к**од кривичног дела силовање** 3. окривљених (42,86%) су по занимању радници, 2. окривљених (28,57%) су лица без занимања, 1. окривљени (14,28%) лице са другим приходима и 1.окривљени (14,28%) лице друге професије.

Табела бр. 48. Структура окривљених према занимању код кривичног дела силовање.

Занимање окривљеног	**Број**	**%**
Радници	**3**	**42,86**
Службеници	0	0
Друге професије	**1**	**14,28**
Лица са другим приходима (пензионери, примаоци социјалне помоћи, занатлије)	**1**	**14,28**
Издржавана лица	0	0
Пољопривредници	0	0
Домаћица	0	0
Незапослено лице	0	0
Без занимања	**2**	**28,57**
Нема података	0	0
УКУПНО	**7**	**100**

Код **кривичног дела отмица** окривљени је лице без занимања.

Прикупљени подаци указују да доминантна категорија окривљених који су извршили неко од кривичних дела према деци, су лица по занимању радници чиме није потврђена хипотеза да су извршиоци кривичних дела према деци у већем броју особе без занимања и запослења.

8. Структура деце

8.1. Полна структура деце

Када је реч о полној структури деце која се јављају као жртве кривичних дела, бројна истраживања указују да се као жртве кривичних дела јављају деца и женског и мушког пола. Што се тише узорка истраживања, од укупно 152 детета, 109 детета или 71,71% детета женског пола јављају као жртве кривичних дела, а 43 детета (28,29%) мушког пола. Одступање постоји код сексуалних кривичних дела, где се као жртве јављају искључиво деца женског пола.

Табела бр. 49. Полна структура деце

Полна структура деце	Број	%
Мушки	**43**	**28,29**
Женски	**109**	**71,71**
Укупно	**152**	**100**

Графикон бр.7. Структура деце према полу

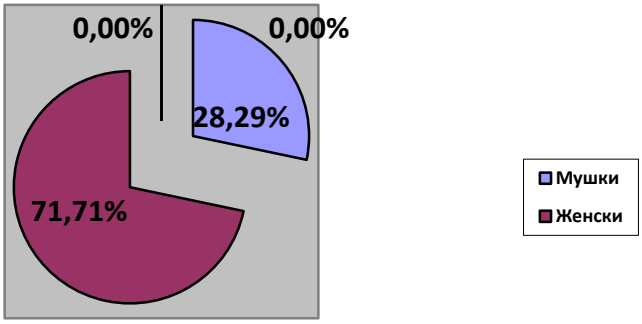

Појединачно посматрано код **кривичног дела одузимање малолетих лица**, од укупно 26 детета-жртава кривичног дела, 15 детета жртава кривичног дела (57,69%) је женског пола, а 11 детета (42,31%) мушког пола.

Табела бр. 50. Полна структура деце код кривичног дела одузимање малолетног лица

Полна структура деце	Број	%
Мушки	**11**	**42,31**
Женски	**15**	**57,69**
Укупно	**26**	**100**

Од 48 детета жртви **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица**, 25 детета (52.08%) је мушког пола, а 23 детета (47.92%) женског пола.

Табела бр. 51 Полна структура деце код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Полна структура деце	Број	%
Мушки	**25**	**52,08**
Женски	**23**	**47,92**
Нема података	**0**	**0**
Укупно	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица од 5 детета жртви кривичног дела, 2 детета (40%) су мушког пола, а три детета (60%) женског пола.

Табела бр. 52. Полна структура деце код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица

Полна структура деце	Број	%
Мушки	**2**	**40**
Женски	**3**	**60**
Нема података	**0**	**0**
Укупно	**5**	**100**

Дечаци се као жртве кривичног дела јављају у једном кривичном поступку који је правноснажно окончан за **кривично дело силовање**, један за **кривично дело обљуба са дететом у покушају** и један за **кривично дело отмица**.

Код кривичног дела **насиље у породици и одузимање малолетног лица** два детета-жртве кривичног дела су мушког пола.

Код осталих кривичних дела искључиво се као жртве кривичног дела јавља дете женског пола.

Наведени подаци потврђује постављену хипотезу да су деца-жртве кривичног дела чешће женског него мушког пола.

8.2. Структура деце према старости

Највише деце жртви, припада старосној групи између 7-14. година старости, и то њих 103 или 67,76%. За 17 детета (11,18%) је утврђено да припадају старосној групи од 3-7. година. 11 детета (7,24%) припада старосној групи од 1-3. године, а два (1,31%) уједно и најмлађа детета-жртве кривичног дела из узорка припадају старосној групи до 1. године и једна жртва (0,66%) је у време извршења кривичног дела имала 14. година.

Што се тиче жртава које су биле старије од 14. година (њих 18 или 11,84%), њих 4 је у време извршења кривичног дела имало 15. година, 3. детета је имало 16. година, а 8 детета жртве су имале по 17. година, 2 детета 18. година и 1. дете 19. година.

Графикон бр. 8. Старосна структура деце-жртви кривичних дела

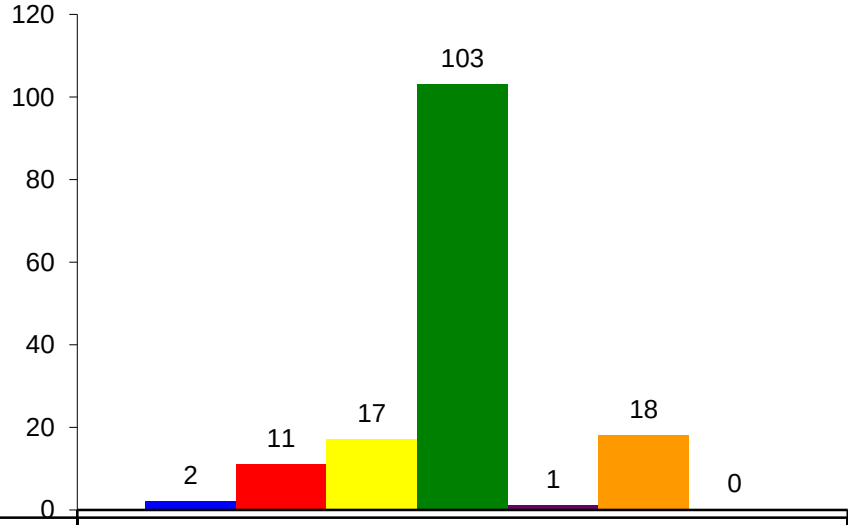

До 1. године	2
Од 1-3. година	11
Од 3-7. година	17
Од 7-14. година	103
14. година	1
Преко 14. година	18
Нема података	0

Појединачно посматрано код кривичног дела обљуба са дететом, свих 13 детета- жртава кривичног дела припадају старосној групи од 7-14. година.

Код **кривичног дела недозвољене полне радње**, од 35 детета-жртви кривичног дела, 25 детета (71.43%) припада старосној групи од 7-14. година, 3 детета (8.57%) старосној групи од 3-7. година. За 7 детета (20%) је утврђено да су у време извршења

кривичног дела имала преко 14. година, и то два детета 15. година, два детета 18. година, 1.дете 16. година, 1 дете 17. година и 1. дете 19. година.

Табела бр. 53. Старосна структура деце код кривичног дела недозвољене полне радње

Старосне групе	**Број**	**%**
До 1 године	0	0
1-3 године	0	0
3-7 година	**3**	**8,57**
7-14 година	**25**	**71,43**
Преко 14 година	**7**	**20**
Укупно	**35**	**100**

Код **кривичног дела блудне радње** дете жртва кривичног дела је у старосној групи од 7-14. година.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица**, 13 детета (50%) је у старосној групи од 7-14. година, 6 детета (23,07%) од 1-3. година, 5 детета (19,23%) од 3-7. година, 1 дете (3,85%) до 1. године и 1 дете (3,85%) жртва кривичног дела је у време извршења кривичног дела имало 17. година.

Табела бр. 54. Старосна структура деце код кривичног дела одузимање малолетног лица

Старосне групе	**Број**	**%**
До 1. године	**1**	**3,85**
1-3. године	**6**	**23,07**
3-7. година	**5**	**19,23**
7-14. година	**13**	**50**
Преко 14.година	**1**	**3,85**
УКУПНО	**26**	**100**

Дете жртва код **кривичног дела промена породичног стања**, припада старосној групи до 1. године

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** 6 детета жртве кривичних дела припада старосној групи од 7-14. година.

Када је реч о **кривичном делу запуштање и злостављање малолетног лица**, од укупно 48 жртава кривичних дела, 34 детета (70.83%) је у старосној групи од 7-14. година, 6 детета (12.5%) од 3-7. година, 5 детета (10.42%) од 1-3. година и два детета (1.67%) су у време извршења кривичног дела имала преко 14. година, и то једно 15. година и једно 17. година. За једно дете је овај податак непознат.

Табела бр. 55. Старосна структура деце код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Старосне групе	**Број**	**%**
До 1. године	0	0
1-3. године	**5**	**10,42**
3-7. година	**6**	**12,5**
7-14. година	**34**	**70.83**
Преко 14. година	**2**	**1,67**
Нема података	**1**	**2,08**
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета припадају старосној групи од 7-14. година .

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције дете жртва кривичног дела има 14. година

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица 5 детета припадају старосној групи од 7-14. година .

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа дете има 15. година.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником деца жртве кривичног су имали једно 17. година, односно друго 16. година.

Код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, дете-жртва кривичног дела у време извршења кривичног дела имало преко 14. година, тачније 17. година .

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа дете-жртва кривичног дела у време извршења кривичног дела имало преко 14. година, односно 17. година

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** жртва кривичног дела је девојчица која је у време извршења кривичног дела имала 4. година. Према упитнику припада старосној групи од 3-7. година.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** реч је о жртви-девојчици која је је у време извршења кривичног дела имала 14. година.

Код кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником жртва кривичног дела је девојчица која је у време извршења кривичног дела имала 12. година и 6 месеци. Према нашем упитнику припада старосној групи до 14. година.

Што се тиче **кривичног дела силовање** 4 детета жртве кривичног дела или 66,67% припадају старосној групи од 7-14. година, 2. детета (33,33%) су у време извршења кривичног дела имала преко 14. година и то 1 дете 16. година и друго дете 17. година.

Табела бр. 56. Старосна структура деце код кривичног дела силовање

Старосне групе	**Број**	**%**
До 1. године	0	0
1-3. године	0	0
3-7. година	0	0
7-14. година	**4**	**66,67**
14.година	0	0
Преко 14. година	**2**	**33,33**
Нема података	0	0
УКУПНО	**6**	**100**

Код **кривичног дела отмица** реч је о жртви која је у време извршења кривичног дела имала 16. година.

Добијени подаци показују да се под ризиком злостављања налазе деца различитог узраста. Међутим, у већини случајева код кривичних дела обухваћена узорком као жртве кривичних дела јављају се деца која нису навршила 14 година, која припада старосној групи између 7-14 година старости, чиме је потврђена хипотеза да највећи број деце-жртава кривичног дела припада старосној групи од 7-14 година.

8.3. Структура деце према здравственом стању

Када је реч о здравственом стању деце- жртава кривичног дела у највећем броју се ради о деци која су душевно и телесно здрава лица. Од укупно 152 детета жртви кривичних дела, за 103 детета или 67,76% је утврђено да немају психо-физичке сметње и да су телесно и душевно здрава лица.

За 1 дете (0,66%) је утврђено да је теже ментално заостало, за 10. детета (6,58%) лако ментално ометена у психичком развоју и за 4 детета (2,63%) да су имала хронично обољење, што указује да психо-физичке сметње код детета могу да представљају разлог злостављања. За преосталих 34 детета или 22,37% из нашег узорка овај податак је непознат.

Графикон бр.9. Структура деце-жртава кривичног дела према здравственом стању

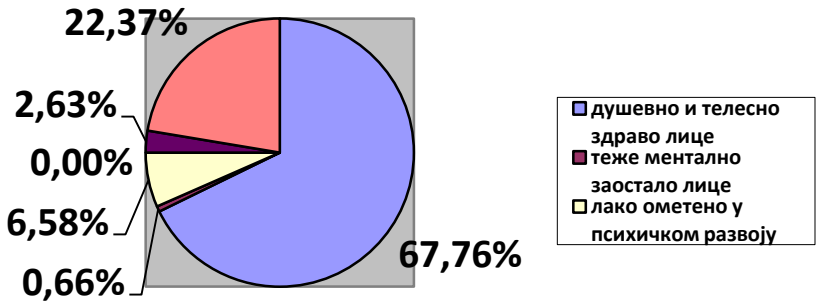

Табела бр. 57. Здравствено стање деце жртава кривичних дела

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**103**	**67,76**

Теже ментално заостало лице	**1**	**0,66**
Лако ометено лице у психичком развоју	**10**	**6,58**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	**4**	**2,63**
Нема података	**34**	**22,37**
УКУПНО	**152**	**100**

Појединачно гледано код **кривичног дела обљуба са дететом** 11 детета (84,61%) су душевно и телесно здрава лица, за 1 дете (7,69%) нема податка о здравственог стања и код једне жртве кривичног дела је утврђено да се ради о детету лаке менталне ретардације.

Табела бр. 58. Структура деце према здравственом стању код кривичног дела обљуба са дететом

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**11**	**84,61**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**1**	**7,69**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**1**	**7,69**
УКУПНО	**13**	**100**

За 23 детета (65.71%) из узорка, код **кривичног дела недозвољене полне радње**, је утврђено да су душевно и телесно здрава лица, 3 детета (8,57%) су деца лако ометена у психичком развоју и за 9 детета (25,71%) нема овог података.

Табела бр. 59. Структура деце према здравственом стању код кривичног дела недозвољене полне радње

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**23**	**65,71**

Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**3**	**8,57**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**9**	**25,71**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 19 детета жртве кривичног дела (73.07%) су душевна и телесно здрава, а за 7 детета (26.92%) овај податак је непознат.

Табела бр. 60. Структура деце према здравственом стању код кривичног дела одузимање малолетног лица

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**19**	**73,07**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	0	0
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**7**	**26,92**
УКУПНО	**26**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** за дете жртву кривичног дела податак о здрастеном стању је непознат.

Када је реч о к**ривичном делу приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, од укупно 6 детета жртви кривичног дела, за 2 детета (33.33%) је овај податак непознат, 1 дете (16,67%) је душевно и телесно здраво, 1 дете (16,67%) теже ментално заостало лице и 2 детета (33.33%) лако ометено у психичком развоју.

Табела бр. 61. Структура деце према здравственом стању код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**1**	**16,67**
Теже ментално заостало лице	**1**	**16,67**
Лако ометено лице у психичком развоју	**2**	**33,33**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	0	0
Нема података	**2**	**33,33**
УКУПНО	**6**	**100**

Код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица од укупно 48 детета, 28 детета (58,33%) је душевно и телесно здраво, за 14 детета (29,17%) је овај податак непознат, код 4 детета (8,33%) постоји хронично обољење и код 2 (4,17%) лака ометеност у психичком развоју.

Табела бр. 62. Структура деце према здравственом стању код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Здравствено стање деце	Број	%
Душевно и телесно здраво лице	**28**	**58,33**
Теже ментално заостало лице	0	0
Лако ометено лице у психичком развоју	**2**	**4,17**
Телесна инвалидност	0	0
Хроничко обољење	**4**	**8.33**
Нема података	**14**	**29,17**
УКУПНО	**48**	**100**

Што се тиче здравственог стања жртве к**од кривичног дела обљуба са дететом из у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са**, утврђено је да је реч о особи заосталог менталног развоја, на нивоу умерене менталне ретардације и без елемента психотичности, а њен телесни развој је оставио утисак особе која има више година.

Такође, к**од кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником**, утврђено је да је реч о особи заосталог менталног развоја, на нивоу умерене менталне ретардације и без елемента психотичности, а њен телесни развој је оставио утисак особе која има више година.

К**од кривичног дела силовање** код једне жртве кривичног дела утврђено је да се ради о детету на доњој граници умерене менталне заосталости, едукативне и васпитне запуштености. Њено емоционално функционисање је далеко испод њеног календарског узраста. Такође, ради се о детету које је и физички хендикепирано јер је слабовида. Све остале жртве кривичног дела силовање су душевно и телесно здрава лица.

Код осталих кривичних дела из узорка и то**: блудне радње, обљуба над немоћним лицем, обљуба детета злоупотребом положаја, насиље у породици и одузимање малолетног лица, подвођење и омогућавање вршења полног односа, посредовање у вршењу проституције, насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, ванбрачна заједница са малолетником, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију и кривичног дела отмица** утврђено је да је реч је о душевно и телесно здравој деци.

Из наведених података се закључује да што се тиче здравственог стања деце-жртава кривичног дела, у великом броју се ради о деци која су душевно и телесно здрава лица, за њих 132 је утврђено да немају психо-физичке сметње, чиме је и потврђена хипотеза да су деца жртве кривичног дела душевно и телесно здрава.

8.4. Структура деце према друштвено негативном понашању

Што се тиче друштвено негативних понашања деце жртава кривичних дела, за више од половине деце из нашег узорка овај податак је непознат и то за њих 81 (53,29%). За 45 детета (29,61%) је утврђено да је реч о деци без икаквих поремећаја у понашању. За 7 детета (4,60%) је утврђено постојање скитње и прошње као облик друштвено негативног понашању. За по 5 детета из узорка или по 3,29% утврђено је бежање од

школе и куће и васпитна запуштеност. Такође, за 5 детета (3,29%) из нашег узорка утврђено је постојање више различитих облика асоцијалног понашања и то: бежање од школе и куће и други облици асоцијалног понашања. Код 3 детета (1,97%) постоје други облици асоцијалног понашања. За једно дете (0,66%) из узорка утврђено да често конзумира алкохол и да је кажњаван за извршавање кривичних дела.

Графикон бр.10. Структура деце према друштвено негативном понашању

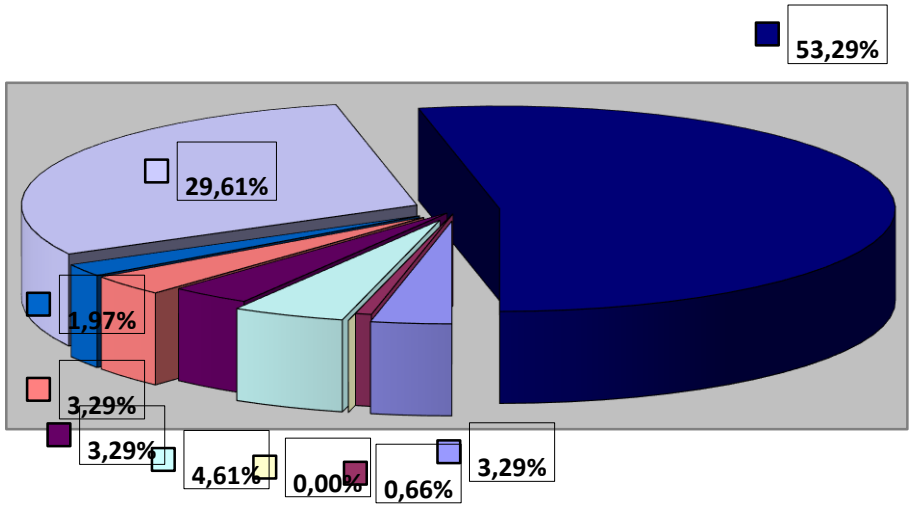

Табела бр.63. Друштвено негативно понашање деце-жртава кривичних дела

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	**5**	**3,29**
Алкохоличар и кажњаван за кривична дела	**1**	**0,66**
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	**7**	**4,61**
Бежање од школе и куће	**5**	**3,29**
Бежање од школе и куће и други облици асоцијалног понашања	**5**	**3,29**
Други облици асоцијалног понашања	**3**	**1,97**
Не постоји друштвено негативно понашање	**45**	**29,61**
Нема података	**81**	**53,29**

УКУПНО	**152**	**100**

Код **кривичног дела обљуба са дететом** за 2 детета (15,38%) је овај податак непознат, а за 1 дете (7,69%) је утврђено бежање од школе и куће, а код преосталих 10 детета (76,93%) није утврђено постојање друштвено негативног понашања.

Табела бр. 64. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела обљуба са дететом

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	0	0
Кажњаван за кривична дела	0	0
Алкохоличар	0	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	0	0
Бежање од школе и куће	**1**	**7,69**
Други облици асоцијалног понашања	0	0
Не постоји друштвено негативно понашање	**10**	**76,92**
Нема података	**2**	**15,38**
УКУПНО	**13**	**100**

Код **кривичног дела недозвољене полне радње**, за 26 детета (74,28%) је овај податак непознат, а за 9 детета (25,72%) је утврђено да не постоји друштвено негативно понашање.

Табела бр. 65. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела недозвољене полне радње

Друштвено негативно понашање	Број	%

Васпитна запуштеност	0	0
Кажњаван за кривична дела	0	0
Алкохоличар	0	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	0	0
Бежање од школе и куће	0	0
Други облици асоцијалног понашања	0	0
Не постоји друштвено негативно понашање	**9**	**25,72**
Нема података	**26**	**74,28**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела блудне радње** код детета не постоји друштвено негативно понашање.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** за 16 детета (61,64%) је овај податак непознат, а за 10 детета (38,46%) је утврђено да не постоји друштвено негативно понашање.

Табела бр. 66. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела одузимање малолетног лица

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	0	0
Кажњаван за кривична дела	0	0
Алкохоличар	0	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	0	0
Бежање од школе и куће	0	0
Други облици асоцијалног понашања	0	0
Не постоји друштвено негативно понашање	**10**	**38,46**
Нема података	**16**	**61,64**
УКУПНО	**26**	**100**

Код кривичног дела промена породичног стања за дете жртву кривичног дела овај податак је непознат.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, од укупно 6 детета жртви кривичног дела, за 4 детета (66,67%) је овај податак непознат, а за 2 детета (33,33%) је утврђена скитња и прошња.

Табела бр. 67. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	0	0
Кажњаван за кривична дела	0	0
Алкохоличар	0	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	**2**	**33,33**
Бежање од школе и куће	0	0
Други облици асоцијалног понашања	0	0
Не постоји друштвено негативно понашање	0	0
Нема података	**4**	**66,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, за највећи број деце из узорка, за 31. детета (64,58%) је овај податак остао непознат. За 5 детета (10,42%) из нашег узорка је утвђена васпитна запуштеност. Што се тиче осталих облика друштвено негативних понашања за 4 детета (8,33%) је утврђена скитња-прошња и за 4 детета (8,33%) бежање од школе и куће. Код 3 детета (6,25%) постоје други облици асоцијалног понашања.

Табела бр. 68. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	**5**	**10,42**
Алкохоличар и кажњаван за кривична дела	1	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	**4**	**8,33**
Бежање од школе и куће	**4**	**8,33**
Други облици асоцијалног понашања	**3**	**6,25**
Не постоји друштвено негативно понашање	0	0
Нема података	**31**	**64,58**
УКУПНО	**48**	**100**

Што се тиче **кривичног дела силовање** код два детета или 33% није утврђено постојање друштвено негативног понашања, за три детета или 50% овај податак је непознат, а за једно дете је утврђено да потиче из породице у којој се чланови породице баве прошњом.

Табела бр. 69. Структура деце према друштвено негативном понашању код кривичног дела силовање

Друштвено негативно понашање	Број	%
Васпитна запуштеност	0	0
Кажњаван за кривична дела	0	0
Алкохоличар	0	0
Наркоманија	0	0
Скитња-прошња	**1**	**16,67**
Бежање од школе и куће	0	0
Други облици асоцијалног понашања	0	0
Не постоји друштвено негативно понашање	**2**	**33,33**
Нема података	**3**	**50**
УКУПНО	**6**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица код 5 детета је утврђена бежање од школе и куће и други облици асоцијалног понашања.

Код кривичних дела насиље у породици и одузимање малолетног лица, посредовање у вршењу проституције, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа код детета жртве, ванбрачна заједница са малолетником, насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, подвођење и омогућавање вршења полног односа, обљуба над немоћним лицем, обљуба детета злоупотребом положаја, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником и **кривичног дела отмица** код деце жртава кривичног дела није евидентиран поремећај у понашању.

Наведени подаци не потврђују постављену хипотезу да деца-жртве кривичних дела показују различите облике друштвено негативног понашања.

9. Породична средина и односи у породици у којима су злостављана деца

9.1. Структура деце према типу породице

Највећи број деце жртава кривичних дела живела су у време извршења кривичног дела са оба родитеља (57 детета-37,50%), односно само са мајком (48 детета-31,58%). Са оцем је живело 14 детета или 9,21 %, код хранитеља 12 (7,89%) и са мајком и очухом 5 детета (3,29%) . Најмањи број деце, по 1 дете (0,66%) живело је са усвојитељем односно потиче из ванбрачне заједнице. За 14 детета-жртве кривичног дела (9,21%) из узорка, овај податак је непознат.

Табела бр. 70. Структура деце према типу породице детета

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**57**	**37,50**
Отац и маћеха	0	0
Мајка и очух	**5**	**3,29**
Само отац	**14**	**9,21**

Само мајка	**48**	**31,58**
Ванбрачна заједница	**1**	**0,66**
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	**1**	**0,66**
Хранитељи	**12**	**7,89**
Нема података	**14**	**9,21**
УКУПНО	**152**	**100**

Графикон бр.11. Структура деце према типу породице детета

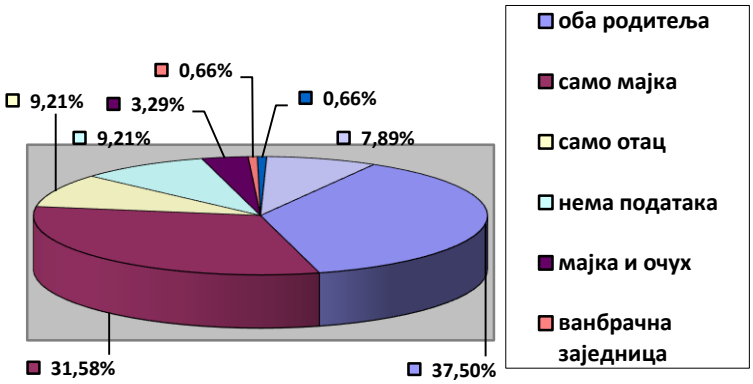

Појединачно посматрано за свако кривично дело дошли смо до следећих података:

Код **кривичног дела обљуба са дететом** 6 детета (46,15%) су у време извршења живела у породици са оба родитеља, три детета (23,08%) само са мајком, два детета или 15,38% живе са мајком и очухом и два детета живе у хранитељској породици.

Табела бр. 71. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела обљуба са дететом

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**6**	**46,15**
Отац и маћеха	**2**	**15,38**

Мајка и очух	0	0
Само отац	0	0
Само мајка	**3**	**23,08**
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	0	0
Хранитељи	**2**	**15,38**
Нема података	0	0
УКУПНО	**13**	**100**

Што се тиче кривичног дела **недозвољене полне радње** 8 детета (22.86%) су живела са оба родитеља, 9 детета (25.71%) само са мајком, 3 детета (8.57%) са мајком и очухом, 2 детета (5.71%) са хранитељем, 2 детета (5.71%) само са оцем и за 11 детета (31.43%) је овај податак непознат.

Табела бр. 72. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела недозвољене полне радње

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**8**	**22,86**
Отац и маћеха	0	0
Мајка и очух	**3**	**8,57**
Само отац	**2**	**5,71**
Само мајка	**9**	**25,71**
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	0	0
Хранитељи	**2**	**5,71**
Нема података	**11**	**31,43**
УКУПНО	**35**	**100**

Дете жртва кривичног дела код **кривичног дела блудне радње** потиче из породице са оба родитеља.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 20 детета (76,92%) потичу из породице само са мајком и 6 детета (23,08%) из породице само са оцем.

Табела бр. 73. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела одузимање мсалолетног лица

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	0	0
Отац и маћеха	0	0
Мајка и очух	0	0
Само отац	**6**	**23,08**
Само мајка	**20**	**76,92**
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	0	0
Хранитељи	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**26**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** дете жртва кривичног дела потиче из породице само са мајком.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** 2 детета (33,33%) потичу из породице само са оцем, 2 детета (33,33%) живи са оба природна родитеља, 1 дете (16,67%) се налази под привременим старатељством. За једно дете овај податак је непознат.

Табела бр. 74. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**2**	**33,33**
Отац и маћеха	0	0

Мајка и очух	0	0
Само отац	**2**	**33,33**
Само мајка	0	0
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	0	0
Хранитељи	0	0
Привремени старатељ	**1**	**16,67**
Нема података	**1**	**16,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Од 45 детета код **кривичног запуштање и злостављање малолетног лица**, 26 (54,17%) потичу из породице са оба родитеља, 11 детета (22,92%) из породице само са мајком, 7 детета (14,58%) живе са хранитељима, 3 детета (6,25%) из породице само са оцем, 1 дете (2,08%) живе са усвојиоцима.

Табела бр. 75. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**26**	**54,17**
Отац и маћеха	0	0
Мајка и очух	0	0
Само отац	**3**	**6,25**
Само мајка	**11**	**22,92**
Само баба или деда	0	0
Усвојиоци	**1**	**2,08**
Хранитељи	**7**	**14,58**
Привремени старатељ	0	0
Нема података	0	0
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета жртва кривичног дела потичу из породице само са мајком.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа и насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, обљуба детета злоупотребом положаја, отмица и **кривичног дела обљуба са дететом из у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником**, деца жртве кривичног дела потичу из породица са оба родитеља, живи у потпуној породици.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником за дете жртву овај податак је непознат.

Код кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа дете потиче из породице само са мајком.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** дете жртва кривичног дела потиче из ванбрачне заједнице.

Када је реч о кривичном делу **силовање** код једног детета или у 16,67% је утврђено да потиче из непотпуне породице, у којој живи само са оцем, услед смрти мајке. За четири детета (66,67%) је утврђено да живе са оба родитеља, у потпуној породици. За једно дете или 16,67% жртву кривичног дела овај податак је непознат.

Табела бр. 76. Структура деце према типу породице детета код кривичног дела силовање

Породица деце	Број	%
Оба природна родитеља	**4**	**66,67**
Отац и маћеха	0	0
Мајка и очух	0	0
Само отац	**1**	**16,67**
Само мајка	0	0
Само баба или деда	0	0
Ванбрачна заједница	0	0
Усвојиоци	0	0

Хранитељи	0	0
Нема података	**1**	**16,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Највећи број деце из узорка потиче из потпуних породица са оба природна родитеља чиме је потврђена постављена хипотеза.

9.2. Структура деце према породичним односима

Истраживањем су прикупљени подаци о односу између родитеља и детета жртве кривичног дела, који утичу на породичну атмосферу. У већини породица односи између родитеља и детета жртве кривичног дела били су поремећени и то код 73 детета или 48,03%. 26 детета (17,10%) потичу из породице са хармоничним односима, а за 53 детета (34,87%) је овај податак непознат.

Графикон бр. 12. Структура деце према породичним односима

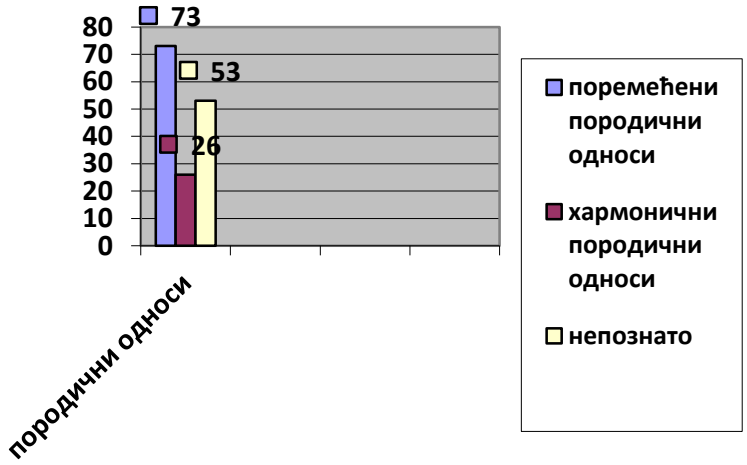

Табела бр. 77. Породични односи између родитеља и детета жртве кривичног дела

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	**26**	**17,10**
Поремећени породични односи	**73**	**48,03**
Нема података	**53**	**34,87**
УКУПНО	**152**	**100**

Код **кривичног дела обљуба са дететом,** три детета жртве злостављања (53,85%) живе у породици са хармоничним породичним односима и три у породици са поремећеним односима. За 7 детета (53,85%) наведени податак је непознат.

Табела бр. 78. Структура деце према породичним односима код кривичног дела обљуба са дететом

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	**3**	**23,08**
Поремећени породични односи	**3**	**23,08**
Нема података	**7**	**53,85**
УКУПНО	**13**	**100**

Код кривичног дела **недозвољене полне радње** за највећи број деце је овај податак је непознат-27 детета (77,14%). 6 детета (17,14%) долази из породице са хармоничним породичним односима и 2 детета (5,71%) из породице са поремећеним породичним односима.

Табела бр. 79. Структура деце према породичним односима код кривичног дела недозвољене полне радње

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	**6**	**17,14**
Поремећени породични односи	**2**	**5,71**
Нема података	**27**	**77,14**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 25 детета (96,15%) жртава кривичног дела потичу из породица са поремећеним породичним односима, а за 1 дете (3.85%) овај податак је непознат.

Табела бр. 80. Структура деце према породичним односима код кривичног дела одузимање малолетног лица

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	0	0
Поремећени породични односи	**25**	**96,15**
Нема података	**1**	**3,85**
УКУПНО	**26**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** и **кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником** за дете жртву ових кривичног дела овај податак је непознат.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију** за 6 детета које су жртве овог кривичног дела овај податак је остао непознат.

Што се тиче кривичног дела **запуштање и злостављање малолетног лица**, 32 детета (66,67%) потичу из породице поремећеним породичним односима. 8 детета (16,67%)-жртава кривичног дела потиче из породице са хармоничним породичним односима. За 8 детета-16,67% детета овај податак непознат.

Табела бр. 81. Структура деце према породичним односима код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	**8**	**16,67**
Поремећени породични односи	**32**	**66,67**
Нема података	**8**	**16,67**
УКУПНО	**45**	**100**

Код кривичних дела посредовање у вршењу проституције, блудне радње, **ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, подвођење и омогућавање вршења полног односа, обљуба над немоћним лицем и кривичног дела отмица** дете-жртва кривичног дела потиче из породице са хармоничним породичним односима.

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, обљуба детета злоупотребом положаја, обљуба са дететом у

стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником и **кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица** дете жртва кривичног дела потиче из породице са поремећеним породичним односима.

К**од кривичног дела силовање** утврђено је да три детета (50%) потичу из породица са хармоничним породичним односима. Једно дете-жртва кривичног дела (16,67%) потиче из породице са поремећеним породичним односима, а за два детета овај податак је непознат (33,33%).

Табела бр. 82. Структура деце према породичним односима код кривичног дела силовање

Породични односи	Број деце	%
Хармонични породични односи	**3**	**50**
Поремећени породични односи	**1**	**16,67**
Нема података	**2**	**33,33**
УКУПНО	**6**	**100**

Прикупљени подаци, показују да се дете као жртва злостављања јавља и у породици са хармоничним породичним односима и у породици са поремећеним односима, с тим да је већи број деце жртве кривичног дела која потичу из породица са поремећеним односима чиме је потврђена постављена хипотеза.

9.3. Број деце у породици

Предмет истраживања било је и прикупљање података о броју деце у породици из које потиче жртва кривичног дела. Највећи број породица детета- жртве кривичног дела је са 3-5 детета и то њих 54 или 35,53%. 34 детета (22,37%) је из породица са двоје деце и 35 детета (23,03%) из породица са једним дететом. Два детета (1,32%) долази из породице са преко 5 детета и за 27 детета (17,76%) овај податак је непознат.

Табела бр. 83. Структура деце према броју деце у породици детета жртве кривичног дела

Број деце у породици	Број деце	%

1 дете	**35**	**23,03**
Двоје деце	**34**	**22,37**
Троје до петоро	**54**	**35,53**
Преко петоро	**2**	**1,32**
Непознато	**27**	**17,76**
УКУПНО	**152**	**100**

Графикон бр.13. Број деце у породици из које потиче дете жртва кривичног дела

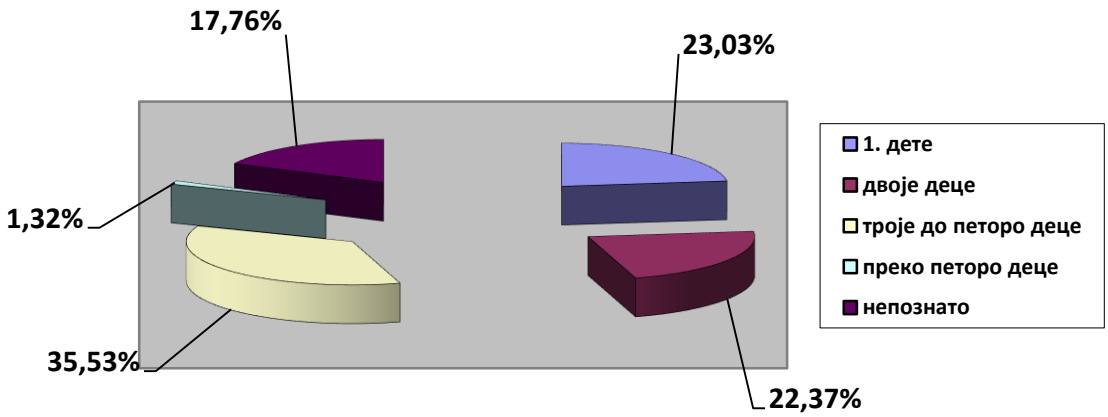

Појединачно гледано за свако кривично дело дошли смо до следећих података :

Код **кривичног дела обљуба са дететом** 3 детета (23,08%) потиче из породице са 3-5 детета, за 5 детета (38,46%) нема овог податка, по два детета или по 15,38% потичу из породица са једним дететом и из породице са два детета. Једно дете (7,69%) потиче из породице са преко 5 детета.

Табела бр. 84. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела обљуба са дететом

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	**2**	**15,38**
Двоје деце	**2**	**15,38**
Троје до петоро	**3**	**23,08**
Преко петоро	**1**	**7,69**
Непознато	**5**	**38,46**

УКУПНО	**13**	**100**

Када је реч о **кривичном делу недозвољене полне радње**, највећи број деце, 9 детета (25,71%) потиче из породица са 3-5 детета (22,58%), 6 детета (17,14%) из породице са 2 детета, 6 детета (17,14%) из породице са 1 дететом. За 14 детета (40%) је овај податак непознат.

Табела бр. 85. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела недозвољене полне радње

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	**6**	**17,14**
Двоје деце	**6**	**17,14**
Троје до петоро	**9**	**25,71**
Преко петоро	0	0
Непознато	**14**	**40**
УКУПНО	**35**	**100**

Што се тиче **кривичног дела одузимање малолетног лица** 15 детета (57,69%) потичу из породице са 1 дететом, 9 детета (34,61%) из породице са 2 детета, 1 дете (3,85%) из породице са 3-5 година. За једно дете (3,85%) овај податак је непознат.

Табела бр. 86. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела одузимање малолетног лица

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	**15**	**57,69**
Двоје деце	**9**	**34,61**
Троје до петоро	**1**	**3,85**
Преко петоро	0	0
Непознато	**1**	**3,85**
УКУПНО	**26**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања**, овај податак је непознат.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, 4 детета (66,67%) потичу из породице са 1 дететом и 1 дете (16,67%) из породице са 2 детета. За једно дете овај податак је непознат.

Табела бр. 87. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	**4**	**66,67**
Двоје деце	**1**	**16,67**
Троје до петоро	0	0
Преко петоро	0	0
Непознато	**1**	**16,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Код кривичног дела **запуштање и злостављање малолетног лица**, 34 детета (70,83%) потичу из породица са 3-5 детета. Код 5 детета (10,42%) је утврђено да потичу из породице са 1 дететом, 7 детета (14,58%) из породице са 2 детета и 1 дете (2,08%) из породице са преко 5 детета. За 1 дете (2,08%) је овај податак непознат.

Табела бр. 88. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	**5**	**10,42**
Двоје деце	**7**	**14,58**
Троје до петоро	**34**	**70,83**
Преко петоро	**1**	**2,08**
Непознато	**1**	**2,08**
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета жртва кривичног дела потичу из породице са 2 детета.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције дете-жртва кривичног дела потиче из породице са 2 детета.

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица 5 детета -жртве кривичног дела потичу из породице са 3-5 детета.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа дете-жртва кривичног дела потиче из породице са 2 детета.

Код кривичног дела ванбрачна заједница са малолетником за 2 детета-жртве кривичног дела овај податак је непознат.

Дете-жртва **код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, кривичног дела подвођење и омогућавање вршења полног односа** и **кривичног дела отмица** дете жртва кривичног дела потиче из породице са два детета.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** и **кривичног дела блудне радње,** дете жртва кривичног дела потиче из породице са 1 дететом.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** дете жртва потиче из породице која има 3 детета.

Дете жртва **кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником**, рођено је као једино дете у породици.

К**од кривичног дела силовање** три детета или 50% потичу из породица са два детета, два детета (33,33%) из породице са троје до петоро деце и за једно дете (16,67%) жртву кривичног дела овај податак је непознат.

Табела бр. 89. Структура деце према броју деце у породици код кривичног дела силовање

Број деце у породици	Број деце	%
1 дете	0	0
Двоје деце	**3**	**50**
Троје до петоро	**2**	**33,33**

Преко петоро	0	0
Непознато	**1**	**16,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Највећи број деце из нашег узорка потичу из породица са више деце чиме је потврђена хипотеза да деца-жртве кривичног дела потичу из многобројних породица.

9.4. Здравствено стање у породици

Што се тиче здравственог стања у породици деце-жртава кривичних дела у судским предметима овај податак није био доступан за 52 случаја (34,21%). Утврђено је да 85 (55,92%) детета потиче из породица у којима нико није теже болестан. 13 детета (8,55%) долазе из породица у којима је болестан 1 родитељ, а 2 детета (1,31%) жртви кривичног дела потичу из породице у коју су болестна оба родитеља.

Графикон бр. 14. Здравствено стање у породици деце-жртава кривичних дела

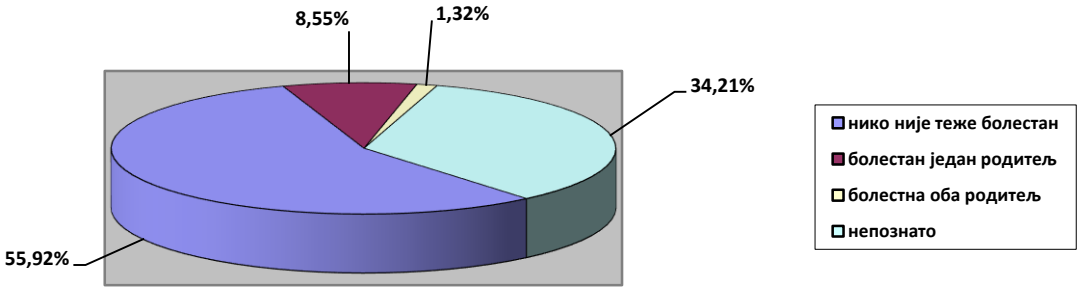

Табела бр. 90. Структура деце према здравственом стању у породици

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**85**	**55,92**
Болестан један родитељ	**13**	**8,55**
Болестна оба родитеља	**2**	**1,31**
Болестан брат/сестра	0	0

Непознато	**52**	**34,21**
УКУПНО	**152**	**100**

Код **кривичног дела обљуба са дететом**, 8 детета (61,54%) потиче из породице у којој нико није теже болестан, а за 5 детета (38,46%) нема овог податка.

Табела бр. 91. Структура деце према здравственом стању породице детета код кривичног дела обљуба са дететом

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**8**	**61,54**
Болестан један родитељ	0	0
Болестна оба родитеља	0	0
Болестан брат/сестра	0	0
Непознато	**5**	**38,46**
УКУПНО	**13**	**100**

Када је реч о **кривичном делу недозвољене полне радње**, највећи број деце, 20 детета (57,14%) потиче из породица у којима нико није теже болестан, а за 15 детета (42,86%) овај податак је непознат.

Табела бр. 92. Структура деце према здравственом стању породице детета код кривичног дела недозвољене полне радње

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**20**	**57,14**
Болестан један родитељ	0	0
Болестна оба родитеља	0	0
Болестан брат/сестра	0	0
Непознато	**15**	**42,86**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела блудне радње**, дете жртва кривичног дела потиче из породице у којој нико није теже болестан.

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 17 детета (65,38%) потичу из породице у којој нико није теже болестан. 2 детета (7,69%) потиче из породице у којој је болестан 1 родитељ. За 7 детета (26,92%) је овај податак је непознат.

Табела бр. 93. Структура деце према здравственом стању породице детета код кривичног дела одузимање малолетног лица

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**17**	**65,38**
Болестан један родитељ	**2**	**7,69**
Болестна оба родитеља	0	0
Болестан брат/сестра	0	0
Непознато	**7**	**26,92**
УКУПНО	**26**	**100**

За **кривично дело промена породичног стања**, **кривично дело приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографиј**, **кривично дело посредовање у вршењу проституције, кривично дело ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, кривично дело ванбрачна заједница са малолетником** овај податак не постоји у списима предмета.

Код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица**, 25 детета (52,08%) потичу из породица у којима нико није теже болестан, 11 детета (22,92%) из породице у којој је болестан 1 родитељ, а за 12 детета (25%) је овај податак непознат.

Табела бр. 94. Структура деце према здравственом стању породице детета код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**25**	**52,08**
Болестан један родитељ	**11**	**22,92**

Болестна оба родитеља	0	0
Болестан брат/сестра	0	0
Непознато	**12**	**25**
УКУПНО	**48**	**100**

Што се тиче кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета жртва кривичног дела потичу из породице у којо су болестна оба родитеља.

Код кривичних дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, подвођење и омогућавање вршења полног односа обљуба над немоћним лицем, **обљуба детета злоупотребом положаја, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником и кривичног дела отмица** дете потиче из породице у којој нико није теже болестан.

К**од кривичног дела силовање** у два случаја или у 33,33% реч је о породицама у којима нико није теже болестан, у једном случају или 16,67 болестан 1 родитељ, и за три случаја (50%) овај податак је непознат.

Табела бр. 95. Структура деце према здравственом стању породице детета код кривичног дела силовање

Здравствено стање у породици	Број деце	%
Нико није теже болестан	**2**	**33,33**
Болестан један родитељ	**1**	**16,67**
Болестна оба родитеља	0	0
Болестан брат/сестра	0	0
Непознато	**3**	**50**
УКУПНО	**6**	**100**

На основу прикупљених података потврђена је постављена хипотеза да деца- жртве кривичних дела потичу из породица у којима нико није теже болестан.

9.5. Криминалитет у породици

Када је реч о криминалитету чланова породице детета-жртве кривичног дела дошло се до следећих података. За већину породица овај податак је непознат- у 68 случајева (44,74%). 56 детета (36,84%) потичу из породица у којима нико није осуђиван, у 25 случајева (16,45%) постоји осуђиваност оца, а у 3 (1,97%) осуђиваност мајке.

Графикон бр. 15. Криминалитет чланова породице детета жртве кривичног дела

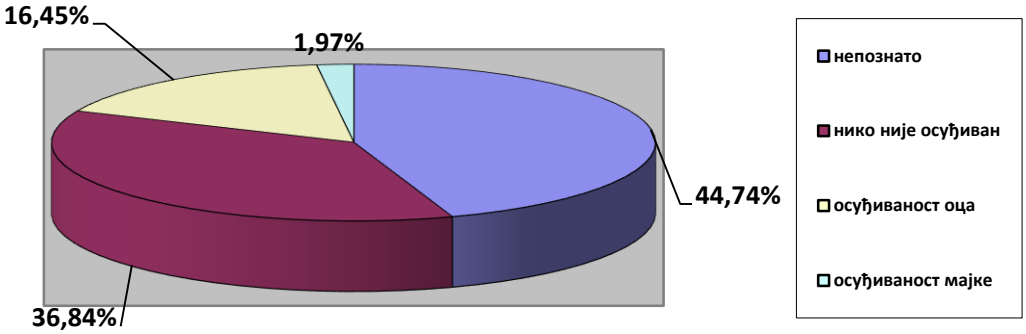

Табела бр. 96. Структура деце према криминалитету у породици детета жртве кривичног дела

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**56**	**36,84**
Осуђиваност мајке	**3**	**1,97**
Осуђиваност оца	**25**	**16,45**
Нема података	**68**	**44,74**
УКУПНО	**152**	**100**

Код кривичног дела обљуба са дететом у три случаја или у 23,06% реч је о породицама у којима нико није осуђиван, код две породице (15,38%) постоји осуђиваност оца а за осам породица (61,54%) не постоји наведени податак.

Табела бр. 97. Структура деце према криминалитету у породици код кривичног дела обљуба са дететом

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**3**	**23,06**
Осуђиваност мајке	0	0
Осуђиваност оца	**2**	**15,38**
Нема података	**8**	**61,54**
УКУПНО	**13**	**100**

Када је реч о **кривичном делу недозвољене полне радње**, за највећи број деце, 26 детета (74,28%) овај податак није познат, 8 детета (22,86%) потичу из породица у којима нико није осуђиван и 1 дете (2,86%) из породице у којој постоји осуђиваност оца.

Табела бр. 98. Структура деце према криминалитету у породици код кривичног дела недозвољене полне радње

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**8**	**22,86**
Осуђиваност мајке	0	0
Осуђиваност оца	**1**	**2,86**
Нема података	**26**	**74,28**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** 5 детета (19,23%) потичу из породице у којој је отац осуђиван, а 13 детета (50%) из породице у којој нико није осуђиван. За 8 детета (30,77%) нема података.

Табела бр. 99. Структура деце према криминалитету у породици код кривичног дела одузимање малолетног лица

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**13**	**50**
Осуђиваност мајке	0	0
Осуђиваност оца	**5**	**19,23**

Нема података	**8**	**30,77**
УКУПНО	**26**	**100**

Што се тиче **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лиц**а, 22 детета (45,83%) потичу из породица у којима нико није осуђиван. Код 15 детета (31,25%) је утврђено да потичу из породица у којима је отац осуђиван, а 3 детета (6,25%) из породице у којој је осуђивана мајка. Код 8 детета (16,67%) је овај податак непознат.

Табела бр. 100. Структура деце према криминалитету у породици код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**22**	**45,83**
Осуђиваност мајке	**3**	**6,25**
Осуђиваност оца	**15**	**31,25**
Нема података	**8**	**16,67**
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета жртва кривичног дела потичу из породице у којој постоји осуђиваност оца.

К**од кривичног дела силовање** у два случаја или 33,33% реч је о породицама у којима нико није осуђиван, а за четири породице (66,67%) не постоји овај податак.

Табела бр. 101. Структура деце према криминалитету у породици код кривичног дела силовање

Криминалитет у породици	Број деце	%
Нико није осуђиван	**2**	**33,33**
Осуђиваност мајке	0	0
Осуђиваност оца	0	0
Нема података	**4**	**66,67**
УКУПНО	**6**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, кривичног дела обљуба над немоћним лицем, о**бљуба детета злоупотребом положаја**, **кривичног дела отмица** дете потиче из породице у којој нико није осуђиван.

За **кривична дела блудне радње, промена породичног стања**, **приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, **посредовање у вршењу проституције, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** овај податак не постоји у списима предмета.

Подаци не потврђују постављену хипотезу да су родитељи деце-жртава кривичних дела најчешће осуђивана лица, с обзиром да је овај податак у највећем броју случајева остао непознат, из разлога што исти није евидентиран у списима предмета.

9.6. Социо-патолошке појаве у породици

Што се тиче социо-патолошких појава у породици детета, овај податак је у највећем броју поступака остао непознат, јер за 118 породица (77,63%) детета жртве кривичног дела овај податак не постоји у списима предмета. Постојање социо-патолошких појава је утврђено код 15 детета и то: алкохолизам 1 родитеља код 11 детета (7,24%), код 4 детета (2,63%) алкохолизам 1 родитеља и конзумирање психоактивних супстанци 1 родитеља, просјачење у породици код 3 детета (1,97%) и алкохолизам оба родитеља код 2 детета (1,31%). 14. детета или 9,21% потичу из породица у којима не постоје социо-патолошке појаве.

Табела бр. 102. Социо-патолошке појаве у породици детета жртве кривичног дела

Социо-патолошке појаве у породици	Број деце	%
Алкохолизам једног родитеља и конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	**4**	**2,63**
Алкохолизам оба родитеља	**2**	**1,31**
Алкохолизам једног родитеља	**11**	**7,24**

Конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци оба родитеља	0	0
Проституција неког члана породице	0	0
Утицај верских секти	0	0
Коцкање неког од чланова породице	0	0
Просјачење	**3**	**1,97**
Не постоје социо-патолошке појаве у породици	**14**	**9,21**
Нема података	**118**	**77,63**
УКУПНО	**152**	**100**

Графикон бр. 16. Структура деце према социо-патолошкој појави у породици детета жртве кривичног дела

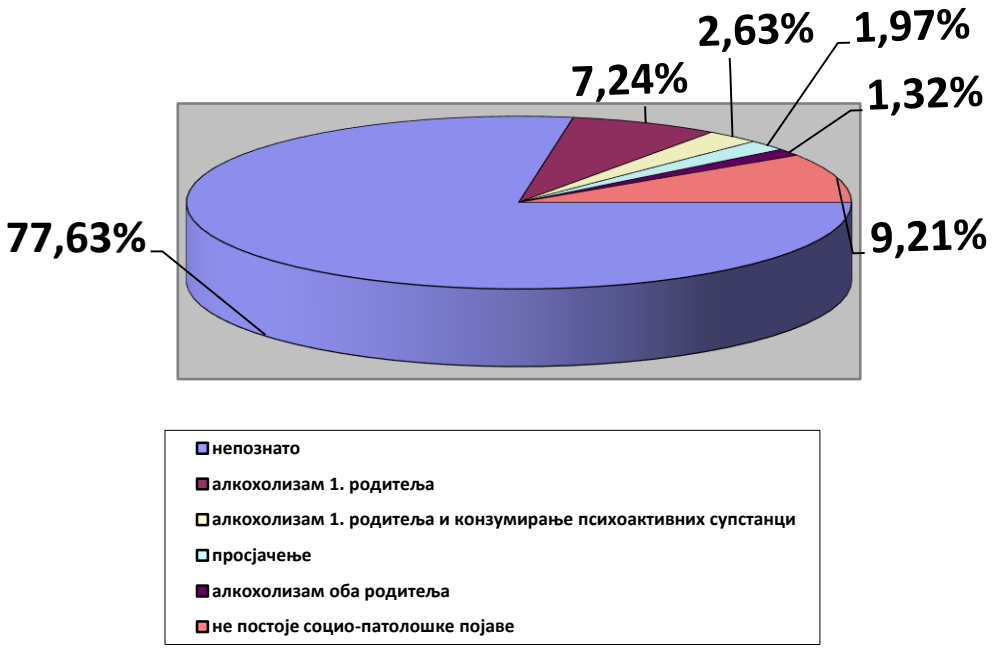

Тако код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетних лица** (табела бр.89), код 4 детета (8,33%) је утврђено да у породици из које потичу постоји алкохолизам 1 родитеља и конзумирање психоактивних супстанци 1 родитеља. Алкохолизам оба родитеља утврђено је код 2 детета (4,17%), алкохолизам једног родитеља код једног детета (2,08%) и код 2 детета (4,17%) просјачење у породици из које дете потиче. За 39 детета (81,25%) овај податак је непознат.

Табела бр. 103. Структура деце према социо-патолошкој појави у породици код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Социо-патолошке појаве у породици	Број деце	%
Алкохолизам једног родитеља и конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	**4**	**8,33**
Алкохолизам оба родитеља	**2**	**4,17**
Алкохолизам једног родитеља	**1**	**2,08**
Конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци оба родитеља	0	0
Проституција неког члана породице	0	0
Утицај верских секти	0	0
Коцкање неког од чланова породице	0	0
Просјачење	**2**	**4,17**
Нема података	**39**	**81,25**
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела недозвољене полне радње за 34 детета-жртве кривичног дела овај податак је непознат, а 1.дете да потиче из породице у којој постоји алкохолизам оца.

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица 5 детета жртве кривичног дела потичу из породице у којој постоји алкохолизам оца.

Код кривичног дела обљуба са дететом у једној породици (7,69%) је утврђено да се чланови породице баве просјачењем, код две породице детета или у 15,38% је утврђено постојање алкохолизма једног родитеља, за пет породица или 38,46% није утврђено постојање социо-патолошких појава и за четири породице или 30,77% је овај податак непознат.

Табела бр. 104. Структура деце према социо-патолошкој појави у породици код кривичног дела обљуба са дететом

Социо-патолошке појаве у породици	Број деце	%
Алкохолизам једног родитеља	**2**	**15,38**
Алкохолизам оба родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци оба родитеља	0	0
Проституција неког члана породице	0	0
Утицај верских секти	0	0
Коцкање неког од чланова породице	0	0
Просјачење	**1**	**7,69**
Без социо-патолошких појава	**5**	**38,46**
Без података	**4**	**30,77**
УКУПНО	**13**	**100**

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем и кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица** деца жртве кривичног дела потичу из породице у којој не постоји **социо-патолошке појаве**.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** што се тиче социо-патолошких појава у породици, утврђен је алкохолизам 1 родитеља.

К**од кривичног дела силовање** у једној породици (16,67%) је утврђено постојање алкохолизма једног родитеља, а за четири породице или 66,67% није утврђено постојање социо-патолошких појава и за једну породицу или 16,67% је податак непознат.

Табела бр. 105. Структура деце према социо-патолошкој појави у породици код кривичног дела силовање

Социо-патолошке појаве у породици	Број деце	%
Алкохолизам једног родитеља	**1**	**16,67**
Алкохолизам оба родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци једног родитеља	0	0
Конзумирање психоактивних супстанци оба родитеља	0	0

Проституција неког члана породице	0	0
Утицај верских секти	0	0
Коцкање неког од чланова породице	0	0
Просјачење	0	0
Без социо-патолошких појава	**4**	**66,67**
Без података	**1**	**16,67**
УКУПНО	**6**	**100**

К**од кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником**, овај податак не постоји у списима предмета.

Код **кривичног дела отмица** дете жртва кривичног дела потиче из породице у којој не постоје социо-патолошке појаве.

На основу ових података, није потврђена постављена хипотеза да деца- жртве кривичних дела потичу из породица са социо-патолошким појавама.

9.7. Економске прилике и материјално стање породице

Истраживањем су прикупљани подаци у вези економских прилика и материјалног стања породице жртава кривичног дела. Дошло се до података да велики број деце жртава кривичних дела долазе из породица у којима је материјална ситуација лоша или веома лоша- и то 69 детета (45,39%). 14 детета (9,21%) потиче из добростојећих породица. За 69 или за 45,39% породица овај податак је непознат.

Табела бр. 106. Економске прилике и материјално стање породице

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	**14**	**9,21**
Лоше или веома лоше	**69**	**45,39**
Нема података	**69**	**45,39**
УКУПНО	**152**	**100**

Графикон бр. 17. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице

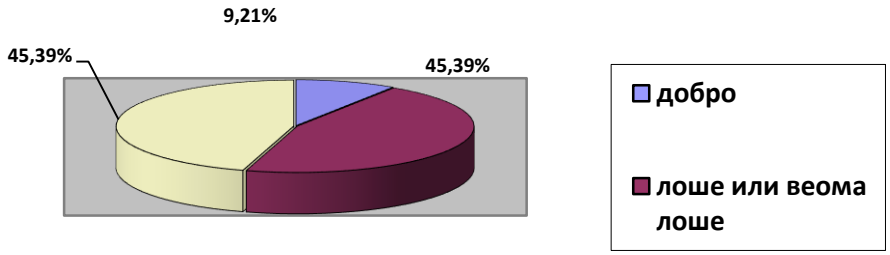

Тако код **кривичног дела обљуба са дететом**, 6 детета (46,15%) потичу из породица која живе у веома лошим ним условима. Једна породица (7,69%) живи у добрим стамбеним и материјалним условима, а за шест породица или 46,15% су ови подаци остали непознати.

Табела бр.107. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела обљуба са дететом

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	**1**	**7,69**
Лоше или веома лоше	**6**	**46,15**
Нема података	**6**	**46,15**
УКУПНО	**13**	**100**

Када је реч о **кривичном делу недозвољене полне радње**, за највећи број деце, 25 детета (71,43%) овај податак је непознат. За 7 детета (20%) је утврђено да потичу из породице са лошим или веома лошим и 3 детета (8.57%) са добрим материјалним условима.

Табела бр. 108. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела недозвољене полне радње

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	**3**	**8.57**
Лоши или веома лош	**7**	**20**
Нема података	**25**	**71.43**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица** за 24 детета (92.30%) овај податак је непознат, 1 дете (3.85%) потиче из породице са веома лошим материјалним условима и 1 дете (3.85%) из породице са добрим материјалним условима.

Табела бр. 109. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела одузимање малолетног лица

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Добри	**1**	**3.85**
Лоши или веома лоши	**1**	**3.85**
Нема података	**24**	**92.30**
УКУПНО	**26**	**100**

Код **кривичног дела промена породичног стања** овај податак је непознат.

Код **кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, 4 детета (80%) потичу из породице са лошим материјалним условима. За 2 детета (20%) овај податак непознат.

Табела бр. 110. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	0	0
Лоше	**4**	**80**
Веома лоше	0	0
Нема података	**2**	**20**
УКУПНО	**6**	**100**

Код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица**, највећи број деце потичу из породица са лошим или веома лошим материјалним условима и то 39 детета или 81.25%. 2 детета (4.17%) потичу из породица са добрим материјалним условима. Код 7 детета (14.58%) је овај податак непознат.

Табела бр. 111. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Добри	**2**	**4,17**
Лоши или веома лоши	**39**	**81.25**
Просечни	0	0
Нема података	**7**	**14.58**
УКУПНО	**48**	**100**

Код **кривичног дела одузимање малолетног лица**, за 24 детета (92.31%) је овај податак непознат, 1 дете (3.85%) потиче из са лошим материјалним условима и 1 дете (3.85%) из породице са добрим материјалним условима.

Табела бр. 112. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела одузимање малолетног лица

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	**1**	**3.85**
Лоше	**1**	**3.85**
Веома лоше	0	**0**
Нема података	**24**	**92,31**
УКУПНО	**26**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица за 2 детета жртве кривичног дела овај податак непознат.

Код кривичног дела посредовање у вршењу проституције дете-жртва кривичног дела потиче из породице са добрим материјалним условима.

Код кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица 5 детета потиче из породице са лошим материјалним условима

За **кривично дело блудне радње**, **кривично дело ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, ванбрачна заједница са малолетником, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, подвођење и омогућавање вршења полног односа** за дете-жртву кривичног дела овај податак је непознат.

Код **кривичног дела обљуба над немоћним лицем** породица живи у добрим стамбеним и материјалним условима.

Код кривичног дела **обљуба детета злоупотребом положаја** економске прилике и материјално стање породице детета су лоши.

К**од кривичног дела обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником**, стамбени услови породице детета су лоши. Такође, и материјални услови, јер се чланови породице издржавају од социјалне помоћи.

Код **кривичног дела силовање**, што се тиче стамбених и материјалних услова породица, за једну породицу (16,67%) је утврђено да живе у веома лошим стамбеним условима, у бараци, без струје и воде, без икаквих прихода, и без заинтересованости оца детета жртве кривичног дела да обезбеди егзистенцију члановима своје породице. Три

породице (50%) живе у добрим стамбеним и материјалним условима. За две породице (33,33%) нема овог податка.

Табела бр. 113. Структура деце према економским приликама и материјалном стању породице код кривичног дела силовање

Економске прилике и материјални услови породице	Број деце	%
Веома добро	0	0
Добро	**3**	**50**
Лоше или веома лоше	**1**	**16,67**
Нема података	**2**	**33,33**
УКУПНО	**6**	**100**

Код **кривичног дела отмица** економске прилике и материјално стање породице детета жртве су добри.

Подаци из узорка потврђују хипотезу да велики број деце жртава кривичних дела долазе из породица у којима је материјална ситуација лоша или веома лоша.

9.8. Физичко кажњавање у породици детета

Истраживањем су прикупљани подаци и о томе да ли постоји физичко кажњавање у породицама у којима живе деца жртве кривичних дела. У највећем броју случајева овај податак је непознат у списима предмета и то за 92 породица (60,53%). Код 40 детета (26,31%) је утврђено да у породици из које долазе не постоји физичко кажњавање. Код 20 детета (13,16%) је утврђено да постоји физичко кажњавање.

Табела бр. 114. Структура деце према физичком кажњавању деце

Физичко кажњавање у породици	Број деце	%
Не постоји	**40**	**26,31**
Постоји	**20**	**13,16**
Нема података	**92**	**60,53**
УКУПНО	**152**	**100**

Графикон бр. 18. Физичко кажњавање у породицама деце жртава кривичних дела

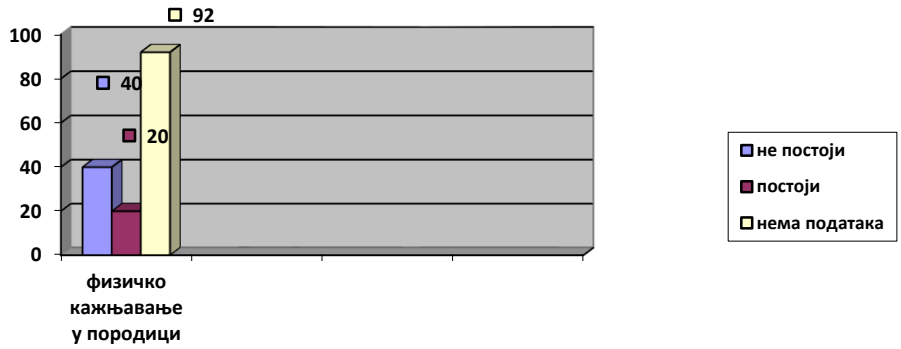

Посматрано свако кривично дело посебно, на основу добијених података, утврђено је да физичко кажњавање деце у породици постоји само код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетних лица**, и то код 17 детета (35,41%). Код 14 детета-жртава кривичних дела (29.17%) утврђено је да не постоји физичко кажњавање из породице из које долазе. Овај податак је непознат за 17 детета (35,14%).

Табела бр. 115. Структура деце према физичком кажњавању деце код кривичног дела запуштање и злостављање малолетних лица

Физичко кажњавање у породици	Број деце	%
Не постоји	**14**	**29.17**
Постоји	**17**	**35.41**
Нема података	**17**	**35.41**
УКУПНО	**48**	**100**

Код **кривичног дела обљуба са дететом**, код 4 детета (30,77%) је утврђено да не постоји физичко кажњавање, а код 8 детета или у 61,54% је овај податак непознат. За једну породицу или 7,69% је утврђено да постоји физичко кажњавање.

Табела бр. 116. Структура деце према физичком кажњавању деце код кривичног дела обљуба са дететом

Физичко кажњавање у породици	Број деце	%

Не постоји	**4**	**30,77**
Постоји	**1**	**7,69**
Нема података	**8**	**61,54**
УКУПНО	**13**	**100**

Када је реч о **кривичном делу недозвољене полне радње** код 7 детета (20%) је утврђено да не постоји физичко кажњавање, а код 28 детета (80%) је овај податак непознат.

Табела бр. 117. Структура деце према физичком кажњавању деце код кривичног дела недозвољене полне радње

Физичко кажњавање у породици	Број деце	%
Не постоји	**7**	**20**
Постоји	0	0
Нема података	**28**	**80**
УКУПНО	**35**	**100**

За **кривична дела блудне радње**, **промена породичног стања**, **посредовање у вршењу проституције, насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, посредовање у вршењу проституције** и **кривично дела отмица** за децу жртве кривичног дела је утврђено према подацима из узорка да потичу из породице у којој не постоји физичко кажњавање.

Када је реч о кривичним делима приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, одузимање малолетног лица, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, ванбрачна заједница са малолетником, подвођење и омогућавање вршења полног односа, обљуба над немоћним лицем, **обљуба детета злоупотребом положаја и обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником у** списима предмета не постоје подаци о постојању физичког кажњавања у породици детета жртве.

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица 2 детета жртве кривичног дела потичу из породице у којој постоји физичко кажњавање.

Код **кривичног дела силовање**, дошло се до податка да у две породице или у 33,33% постоји физичко кажњавање, у две породице не постоји и за две породице детета жртве је овај податак непознат.

Табела бр.118. Структура деце према физичком кажњавању деце код кривичног дела силовање

Физичко кажњавање у породици	Број деце	%
Не постоји	**2**	**33,33**
Постоји	**2**	**33,33**
Нема података	**2**	**33,33**
УКУПНО	**6**	**100**

Напред наведени подаци нису потврдили постављену хипотезу да у породици деце-жртава кривичног дела постоји физичко кажњавање.

9.9. Васпитање у породици детета

Када је реч о васпитању у породици из које потиче дете жртва кривичног дела код највећег броја породица детета и то 112 породица (73,68%) овај податак је остао непознат, код 32 породица (21,05%) васпитање је лоше и код 8 породица (5,26%) је васпитање добро.

Графикон бр. 19. Васпитање у породици детета жртве кривичног дела

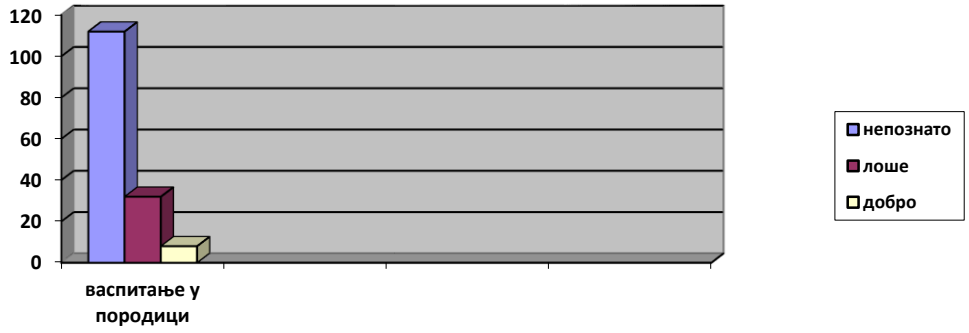

Табела бр.119. Структура деце према васпитању у породици

Васпитање у породици	Број деце	%
Добро	**8**	**5,26**
Лоше	**32**	**21,05**
Нема података	**112**	**73,68**
УКУПНО	**152**	**100**

За **кривична дела блудне радње**, **одузимање малолетног лица, промена породичног стања**, **приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију**, **посредовање у вршењу проституције, ванбрачна заједница са малолетником и подвођење и омогућавање вршења полног односа, ванбрачна заједница са малолетником, подвођење и омогућавање вршења полног односа, обљуба над немоћним лицем**, **обљуба детета злоупотребом положаја, обљуба са дететом у стицају са кривичним делом ванбрачна заједница са малолетником** и **отмица** у списима предмета не постоје подаци о васпитању у породици детета жртве.

Код кривичног дела обљуба са дететом за највећи број породица, 10 породица (76,92%) овај податак је непознат. У једној породици или у 7,69% постоји добро васпитање и у две породице (15,38%) лоше васпитање.

Табела бр. 120. Структура деце према васпитању у породици код кривичног дела обљуба са дететом

Васпитање у породици	**Број деце**	**%**
Добро	**1**	**7,69**
Лоше	**2**	**15,38**
Нема података	**10**	**76,92**
УКУПНО	**13**	**100**

Што се тиче **кривичног дела недозвољене полне радње** код 3 детета (8,57%) је утврђено да је васпитање у породици добро, а код 32 детета (91,43%) је овај податак непознат.

Табела бр. 121. Структура деце према васпитању у породици код кривичног дела недозвољене полне радње

Васпитање у породици	Број деце	%
Добро	**3**	**8,57**
Лоше	0	0
Нема података	**32**	**91,43**
УКУПНО	**35**	**100**

Код **кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица**, код 21 детета (43,75%) је утврђено да је васпитање у породици детета лоше, а за 1 дете (2,08%) да је васпитање добро. За највећи број деце, 26 детета (54,17%) овај податак је непознат.

Табела бр. 122. Структура деце према васпитању у породици код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица

Васпитање у породици	Број деце	%
Добро	**1**	**2,08**
Лоше	**21**	**43,75**
Нема података	**26**	**54,17**
УКУПНО	**48**	**100**

Код кривичног дела насиље у породици и одузимање малолетног лица и **кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица** деца потичу из породице у којој је васпитање лоше.

Деца-жртве к**од кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,** потичу из породице у којој је васпитање добро.

За **кривично дело силовање**, на основу података је утврђено да у једној породици (16,67%) постоји добро васпитање, у две (33,33%) лоше васпитање и за три породице (50%) овај податак је непознат.

Табела бр. 123. Структура деце према васпитању у породици код кривичног дела силовање

Васпитање у породици	Број деце	%
Добро	**1**	**16,67**
Лоше	**2**	**33,33**
Нема података	**3**	**50**
УКУПНО	**6**	**100**

Хипотеза да дете-жртва кривичног дела потиче из породице у којој је васпитање добро није потврђена с обзиром да је за већину деце из узорка, за њих 112, овај податак остао непознат.

ЗАКЉУЧАК

Насиље над децом представља друштвену појаву која привлачи пажњу стручне и научне јавности и значајни помаци су урађени везани за третирање насиља као друштвеног проблема, као облика социјалне патологије који постоји у нашем друштву (везано за законске оквире, за повезивање институција које се баве овим проблемом, за рад на препознавању и превенцији насиља и сл.).

Међутим, насиље над децом као појаву не можемо искоренити, или бар смањити доношењем закона, протокола или других аката, већ је поред наведеног неопходно да се насиљу над децом као комплексном проблему приступи са свих страна, уз активну улогу свих друштвених институција и појединаца. Постојећу законску регулативу друштвена стварност свакодневно демантује, те је број пријављених случајева из године у годину све већи. Међутим, ни пријављени и процесуирани случајеви насиља над децом не осликавају право стање ствари, с обзиром да многа насилничка понашања над децом не буду пријављена и остају под велом породичне тајне која остаје неоткривена.

Поред криминолошког и кривичноправног аспекта насиља над децом који је обрађен у теоријском делу рада, обављено је и истраживање које се односи на феноменолошке и етиолошке карактеристике насиља над децом, те је извршен увид и анализа правноснажних пресуда које су донете у периоду од 2006. до 2018. године, у Основном и Вишем суду у Нишу, у поступцима вођеним за кривична дела у којима се као жртва дела јавља дете.

Анализом прикупљених података добијени су подаци да су кривична дела у којима се дете јавља као жртва кривичног дела, према временском и просторном оквиру истраживања, акт појединца, с обзиром да је највећи број кривичних дела из узорка учињено од стране једног лица. Изводи се закључак да је мања друштвена опасност ових облика кривичног дела насиља над децом у односу на кривична дела насиља над децом који су резултат деловања више лица. Такође, прикупљени подаци указују да се ова кривична дела најчешће врше самостално, без стицаја са другим кривичним делом. Насиље над децом није везано за летње или зимске месеце у години, јер се подједнаки број случајева јављао и у летњим и у зимским месецима. До извршења кривичних дела долазило је у свим данима недеље, с тим што за 41 од 112 извршених кривичних дела није било могуће утврдити овај податак јер исти није био наведен у оптужном акту.

Када је реч о полу учиниоца кривичних дела, на основу података истраживања утврђено је да кривична дела насиља над децом у 70,34% врше лица мушког пола. Припаднице женског пола нашле су се у улози извршиоца кривичних дела у 29,66%. Мушкарци се јављају као искључиви извршиоци кривичних дела са елементом сексуалног насиља. Што се тиче жена, из нашег узорка, оне се јављају као извршиоци кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица (у 22 случајева) и кривичног дела одузимање малолетног лица (у 9 случајева). Жене се као искључиви извршиоци кривичних дела јављају код кривичног дела промена породичног стања (у 1 случају) и подвођење и омогућавање вршења полног односа (у 1 случају). Такође, у једном случају, код кривичног дела силовање и једног кривичног дела обљуба са дететом, женска особа се јавља као саизвршилац кривичног дела, односно као помагачица.

Најчешћи извршиоци кривичних дела, код којих су деца жртве кривичних дела, су родитељи деце (отац и мајка), чланови уже и шире породице, лица која су позната и блиска деци. Према резултатима истраживања то се нарочито види код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, обљуба са дететом и силовање, код којих се као учиниоци кривичних дела искључиво јављају лица блиска деци. Извршиоци кривичних дела који нису били познати деци-жртви јављају се код кривичног дела недозвољене полне радње и приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију. Највише извршилаца кривичних дела у којима се дете јавља као жртва су млађи људи који припадају старосној групи од двадесет до раних тридесет година. Од 118 окривљених у узорку преовладава група извршиоца кривичних дела која припада старосној групи до 35. година и старосној групи од 36-55 година, по 51 лица. Што се тиче здравственог стања окривљених, већина окривљених њих 76,92% су душевно и телесно здрава лица. Код 6. окривљених из узорка утврђено је неко обољење, 4 окривљених су лако ментално заостала лица, а код 2 окривљених је реч о хроничном обољењу.

Када је реч о школској спреми лица који су извршиоци кривичних дела, подаци укажују да они не чине хомогену групу по образовању, јер се разликују по степену образовања, тако да се као извршиоци кривичних дела појављају како лица која немају школу, тако и они са основним и средњим степеном образовања. Подаци истраживања указују да међу извршиоцима доминирају они са завршеном средњом школом. Што се тиче занимања окривљених, доминантна категорија окривљених су лица по занимању радници и то њих 49,57%. Из прикупљених података се закључује да су најбројнији

извршиоци кривичних дела који нису били у брачној заједници у време извршења кривичног дела.

Што се тиче деце-жртве кривичног дела, од укупно 152 детета из узорка, 109 детета или 71,71% је женског пола а 43 детета или 28,29% мушког пола. Одступање постоји код сексуалних кривичних дела, где се као жртве јављају искључиво деца женског пола. Дакле, пол жртава се у потпуности разликује од пола извршилаца који су сви били мушкарци, сем две жене које су се нашле у својству помагачице. Деца женског пола најчешће су жртве кривичних дела у доби од 7-14 година, а деца мушког пола у доби од 7-14 година и преко 14.година. Сексуална кривична дела су највише вршена према деци женског пола у доби од 7-14 година. У највећем броју случајева ради се о деци која су душевно и телесно здрава лица, која немају психо-физичке сметње. Од укупно 152 детета жртви кривичних дела, за 103 детета или 67,76% је утврђено да немају психо-физичке сметње и да су телесно и душевно здрава лица.

Што се тиче друштвено негативних понашања деце жртава кривичних дела, за више од половине деце из узорка овај податак је непознат, за 53,29%. За 7 детета је утврђено постојање скитње и прошње, као облик друштвено негативног понашања. За по 5 детета из узорка утврђено је бежање од школе и куће и васпитна запуштеност. Такође, је за 5 детета из узорка утврђено постојање више различитих облика асоцијалног понашања и то: бежање од школе и куће и други облици асоцијалног понашања. Код 3 детета постоје други облици асоцијалног понашања, а за једно дете је утврђено да често конзумира алкохол и да је кажњаван за извршавање кривичних дела.

Деца –жртаве кривичног дела су у време извршења кривичног дела живела са оба родитеља у 37,50%, односно само са мајком у 31,58%. Најмањи број деце, по 1 дете или 0,66% живело је са усвојитељем односно потиче из ванбрачне заједнице. За 14 детета-жртви кривичног дела или 9,21% из узорка, овај податак је непознат. Истраживањем су прикупљени подаци о односу између родитеља и детета жртве кривичног дела, који утичу на породичну атмосферу. Ови односи су посматрани као хармонични и поремећени породични односи. У већини породица односи између родитеља и детета жртве кривичног дела били су поремећени и то код 48,03%. Деце која чине узорак углавном и у највећем броју долазе из породица са више деце. Што се тиче здравственог стања у породици деце-жртава кривичних дела у судским предметима овај податак није био доступан за 34,21%, за 55,92% детета је утврђено да потиче из породица у којима нико није теже болестан, 8,55% детета долази из породица у којима је болестан 1

родитељ, а 1,31% детета-жртви кривичног дела потичу из породице у којо су болестна оба родитеља.

Истраживање је обухватало и податке о криминалитету чланова породице детета жртве, те је за већину породица овај податак остао непознат и то у 44,74%. У 16,45% постоји осуђиваност оца, а у 1,97% осуђиваност мајке. Постојање социо-патолошких појава је утврђено код 15 детета и то: алкохолизам 1 родитеља, алкохолизам 1 родитеља и конзумирање психоактивних супстанци 1 родитеља, просјачење у породици, алкохолизам оба родитеља. У највећем броју поступака овај податак је остао непознат. Постојање социо-патолошких појава је утврђено код кривичног дела запуштање и злостављање малолетних лица, код кривичног дела недозвољене полне радње и кривичног дела насиље у породици и запуштање и злостављање малолетног лица**,** док код осталих кривичних дела из узорка није било ових података. Истраживањем су прикупљани подаци у вези економских прилика и материјалног стања породице жртава кривичног дела, те је закључено да велики број деце-жртава кривичних дела долази из породица у којима је материјална ситуација лоша или веома лоша. Подаци о физичком кажњавању и васпитању у породици из које потиче дете-жртва кривичног дела код највећег броја породица детета је остао непознат.

Насиље над децом представља сложен друштвени проблем који се мора посматрати са различитих аспеката: социолошког, психолошког, медицинског и правног, те је за његово решавање потребно укључити различите стручњаке и обезбедити адекватну правну заштиту. Полиција, тужилаштва, судови и центри за социјални рад, требају да раде на остваривању сталне и ефикасне комуникације, а орган старатељства мора вршити контролу и превенцију**.** Тек остваривањем програма примарне, секундарне и терцијарне превенције, законски оквир може остварити свој пун потенцијал. Потребно је усавршити постојеће механизме и ускладити их са међународним документима.

Када је реч о Србији, постоји изразита потреба за даљим усклађивањем националног законодавства и континуираном применом ратификованих међународних докумената, као и превенцијом насиља над децом, кроз адекватну едукацију, добру кординацију институција али и утицање на круте културолошке обрасце и на друштвену свест да није срамотно причати о преживљеном насиљу и бити жртва насиља, а све да се исто не би пријављивало након година трпљења. Едукација људи, породица, појединаца и деце у великој мери може допринети смањењу насиља над децом.

Држава, надлежни огани и институције треба да усмере своје напоре на информисање, образовање и обучавање људи о инструментима и механизмима који су

прописани ради заштите људских права. Те активности усмерене на подизање свести и едукацију укључују стварање документације и информација, визуелног материјала, организовање саветовалишта, радионица, образовних скупова, вођење кампања и предузимање других иницијатива које треба да појасне поједине аспекте људских права. Такође, све релевантне установе, институције и појединци који су дужни да штите интерес детета, треба да успоставе бољу усклађеност у раду, јер крајњи резултат треба да буде управо правовремена и делотворна заштита права и интереса детета.

Литература на српском језику

1. Аврамовић, С., Општа правна историја, Стари и средњи век, Номос, Београд, 2004.
2. Бањанин-Ђуричић, Н., Ударац по души, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Југословенски центар за права детета, Београд, 1998.
3. Бањанин-Ђуричић, Н., И ученици имају право, Темида, Београд, 2010.
4. Беговић, М., Породично право, Научна књига, Београд, 1961.
5. Базић, Б., Феномен вршњачког насиља и облици његовог испољавања, БАШТИНА, Лепосавић-Приштина, 2013.
6. Боневски, Д., Новотни, А., Злостављање у детињству и панични поремећаји, Медицински преглед, вол. 61, бр. 3-4, 2008.
7. Вуков, М., Баба-Милкић, Н., Инцест-најбоље чувана породична тајна, Социологија, бр.1/1993, Београд, 1993.
8. Вучковић-Шаховић, Н., Права детета у свету и у Југославији, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.
9. Вучковић-Шаховић, Н., Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, Центар за права детета, Београд, 2006.
10. Вучковић-Шаховић, Н., Права детета у међународним документима, Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2012.
11. Ђурђић, В. Јовашевић, Д, Кривично право, Посебни део, друго измењено и допуњено издање, Номос, Београд, 2010. година.
12. Dimovski, D., Millić, I., Globalisation and law, Faculty of Law, University of Nis, Nis, 2017.godina.
13. Ekermen V., N., Psihodinamika porodičnog života, Grafički zavod-Titograd, 1966.
14. Erlich, V., Jugoslovenska porodica u transformaciji, Naprijed, Zagreb, 1964.
15. Ждеро, В. , Психичко злостављање и занемаривање деце у обитељи, Љетопис социјалног рада, 12(1), 2005.
16. Жегарац, Н., Деца која чекају, Београд: Save the children UK-Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004.

17. Жегарац, Н., Мијановић, Љ., Обретковић, М., Пејаковић, Љ., Симовић, И., Стевановић, И., Заштита детета од злостављања, Југословенски центар за права, Београд, 2004.

18. Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, Трговина децом у Србији и Црној Гори, ЦЕТИ, Центар за евалуацију, тестирање и истраживање, Београд, 2005.

19. Жегарац, Н., Џамиња-Игњатовић Т, Заштита детета од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола, Процена ризика од занемаривања и злостављања, Центар за права детета, Београд, 2011.

20. Жегарац, Н., Вујовић, Р., Заштита детета од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола, Министарство рада и социјалне политике, УНИЦЕФ, Београд, 2011.

21. Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б., Виктимологија, Правни факултет у Београду, Криминолошка секција Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2011. год.

22. Ишпановић-Радојковић, В., Заштита деце од злостављања и занемаривања, Правни живот бр. 9/2005, Београд, 2005.

23. Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., Калезић Вигњевић, А., Стевановић, И., Срна, Ј., Вујовић, Р., Жегарац, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања: примена Општег протокола, Центар за права детета, Београд, 2011.

24. Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., Калезић Вигњевић, А., Стевановић, И., Срна, Ј., Вујовић, Р., Жегарац, Н., Приручник за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Центар за права детета, Београд, 2011.

25. Јанковић, С., Петрушић, Н., Права детета у међународним документима, Заштитник грађана и Повереница за заштиту равноправности, Београд, 2011.

26. Јањић-Комар, М., Права детета на живот и здравље, докторска дисертација, Београд, 1981.

27. Јањић-Комар, М., Корач, Р., Поњавић, З., Породично право, Номос, Београд, 1995.

28. Јовановић, Ј., Злостављање и занемаривање деце, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2014.

29. Калезић Вигњевић А., Петрићевић А., Лајовић Б., Радосављевић Б., Максимовић Б., Коруга Д., Чукурановић Г., Вуковојац И., Николић Ј., Зајегановић Јаковљевић Ј., Ристић Ћировић Ј., Стаменовић С., Вучковић С., Дешић З., Посебни

протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007.

30. Кандић, Љ, Одабрани извори из опште историје државе и права, Савремена администрација, Београд, 1977.

31. Карчић, Ф., Одабрани извори за опћу хисторију државе и права, Правни факултет, Сарајево, 2004.

32. Константиновић, Вилић, С., Николић, Ристановић, В., Костић, М., Криминологија, Пеликант принт, Ниш, 2009.

33. Константиновић, Вилић, С., Костић, М., Заштита деце од злостављања и занемаривања, Правни живот, бр. 10., ТОМ II, Београд, 2007.

34. Константиновић, Вилић, С., Костић, М., Виктимологија, Центар за публикације Правног факултета, Ниш, 2011.

35. Косо, С., Шкријељ, А., Шкријељ Б., Дубарић, Е, Прушчевић, Ф., Хаџић, С., Представе и размишљања деце о злостављању, Београд, UNICEF Београд, 2005. година.

36. Костић, М., Девијантно понашање деце као последица претрпљене виктимизације, Социјална мисао, бр. 5-6, Београд, 1995.

37. Костић, М., Феноменолошке карактеристике сексулног злостављања деце, Социјална мисао, Београд, бр.7-8, 1995.

38. Костић, М., Дете као жртва криминалитета, Магистарска теза, Универзитет у Нишу-Правни факултет у Нишу, Ниш, 1995.

39. Костић, М., Криминална виктимизација деце (сексуално злостављање), Социјална мисао, Београд, бр.9-10, 1996.

40. Костић, М., Обележја социјалног положаја детета и ризик криминалне виктимизације, Социјална мисао, бр.11-12, Београд. 1996.

41. Костић, М., Појавни облици и структура криминалне виктимизације деце, 50 година Васпитно-поправног дома за малолетнике-Зборник радова-Београд, Министарство Крушевац, Васпитно-поправни дом за малолетнике, 1997.

47. Костић, М., Међународноправно признање и заштита основних права детета, Теме, Ниш, број 1-2/, 1998.

48. Костић, М., Деца убице, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2000.

49. Костић, М, Поглед на историју развитка кривичноправне заштите детета код нас, Историјски архив, Ниш, 2012.

50. Костић, М., Димовски, Д., Породица у лавиринту породичног насиља, Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“ Ниш, Ниш, 2013.

51. Ковачевић, М., Насиље у породици (појам, распрострањеност), Социјална мисао, бр.2-3, 2005.

55. Крон, Л., Сексуално насиље-психолошка студија, ИТГП, Прометеј и институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992.

56. Лазаревић, П., А., О државној интервенцији у породичним односима, Библиотека за правне и друштвене науке, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1927.

57. Лукић, М, Јовановић, С., Друго је породица: Насиље у породици- насиље у присуству власти, Инситут за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001.

58. Лукић, М., Криминолошка анализа насиља у породици, магистарска теза, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2003.

58. Лукић, Н., Дечија порнографија, Дипломски рад, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2018.

59. Љубојев, Н., Заштита детета од злостављања и занемаривања, Докторска дисертација, Београд, 2004.

60. Љубојев, Н., Видови емоционалног злостављања детета у породици, Социјална мисао, бр. 3-4, Београд. 2004.

61. Љубојев, Н., Појам и последице емоционалног злостављања у породици, Темида, бр.2, Београд, 2004.

63. Љубојев, Н., Појам физичког злостављања детета унутар породице, Правни живот, бр. 9, Београд, 2005.

67. Ментално здравље деце и младих; Сусрет теорије и праксе; III Конгрес друштво за дечију и адолесценту психијатрију и сродне струке Србије: Министарство здравља Републике Србије, Medicus London, ДЕАПС, 2013.

69. Митковић, М., Злостављање у детињству и адолесценцији као фактор ризика за повећану склоност одрасле особе ка злостављању деце, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2008.

70. Михић, Б., Породично насиље над децом, Темида, вол. 2, бр.3, 2002.

71. Миленковић-Вуковић, Ј., Криминолошки и кривичноправни аспект инцеста, Зборник радова Нова научна едукативна мисао број 5, 2013.

73. Милосављевић, М., Насиље над децом, Факултет политичких наука, Београд, 1998.

74. Милосављевић-Ђукић, И., Функционисање здравственог, правосудног и система социјалне заштите у заштити деце од злостављања и занемаривања, Докторска дисертација, Београд, 2015.

75. Милосављевић-Ђукић, И, Танкосић, Б., Породично насиље-карактеристике насиља над децом и последице на развој деце, Војно дело, Безбедност, 5/2018.

77. Мршевић, З., Женска права су људска права, Београд, 1994.

78. Мршевић, З., Инцестне злоупотребе деце, Правни живот, бр.9, Београд, 1996.

80. Мршевић, З., Инцест: између мита и стварности, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1997.

81. Мршевић, З., Тамна бројка код кривичних дела сексуално злостављање деце, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, вол. 37 бр.2, Београд, 1999.

84. Мршевић, З., Миливојевић, С., Ћопић, С., Деца-жртве насиља-криминолошки, кривичноправни и кривичнопроцесни субјекти, Темида бр.1, год.3, Београд, 2000.

85. Насиље над децом у Србији: Како побољшати реаговање пружалаца услуга у области утврђивања, пријављивања и упућивања случајева насиља над децом, УНИЦЕФ и ЕУ, 2013.

86. Недимовић, Т., Биро, М., Ко су жртве вршњачког насиља, Зборник Института за педагошка истраживања, год.45, бр. 1, 2013.

88. Николић-Ристановић, В., Од жртве до затворенице, Београд, 2000. година

89. Николић-Ристановић, В., Насиље над децом у примарној и секундарној породици, Породично насиље у Србији, Виктимолошко друштво, 2002.

90. Николић-Ристановић, В., Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса, Темида, бр. 1, година 6, Београд, 2003.

91. Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Трговина људима у Србији, ОЕБС-Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији и Црној Гори, 2004.

93. Николић, Д., Кривични законик Кнежевине Србије, Монографија, Ниш, 1991.

94. Николић, Д., Фрагменти правне историје, Институт за правна и друштвена истраживања Правног факултета, Ниш, 1997.

95. Николић, Д., Ђорђевић, А., Законски текстови Старог и Средњег века, Центар за публикацију Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010.

96. О Душановом законику, (са текстом „Закона благовернога цара Стефана), Научна књига, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1948.

97. Обретковић, М., Права детета на заштиту од породичног насиља. Социјална мисао, бр.4, Београд, 1997.

98. Обретковић, М., Насиље у породици- права детета на заштиту, Темида, бр.4, год.1, Београд, 1998.

101. Пантелић, Н., Насиље у породици, Практикум за поступање полицијских службеника, Београд, 2007.

102. Пејовић, Милованћевић, Ишпановић, Радојковић, В. и др. Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената, Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената, Психијатрија данас, Београд, 2001.

108. Петковић, Н., Занемаривање и злостављање деце у Србији – феноменологија, етиологија и друштвена реакција, докторска дисертација, Београд, 2015.

109. Попадић, Д., Плут, Д., „Насиље у основним школама у Србији – облици и учесталост“, Психологија, Институт за психологију, Филозофски факултет у Београду, 2007.

110. Попадић, Д., *Насиље у школама,* Институт за психологију, UNICEF, 2009.

111. Права детета у међународним документима, Уницеф Србија, заштитник грађана-повереник за заштиту равноправности, Београд, 2011.

114. Преживети насиље – последице по психичко и физичко здравље жртава породичног насиља и трговине људима, АСТРА, Београд, 2016.

115. Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Београд, 2012.

116. Приручник за примену посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2009.

117. Прокоп, А., Породично право: односи родитеља и дјеце, Школска књига, Загреб, 1972.

120. Савић, М., Кнежић, Б., Насиље међу вршњацима у школи, НБП, Часопис Криминалистичко-полицијске академије Београд, Криминалистичко-полицијска академија Београд, Београд, 2007.

122. Синобад, С., Обележја вршњачког насиља у школама. Темида, 8(3), 2005.

123. Смиљанић, Д., Мијушковић, М., Драма брака и породице, Издавачко предузеће „Рад“ Београд, 1965.

127. Стевковић, Љ., Карактеристике насиља над децом и његове последице на здравље, Београд, Темида, бр.3, 2006.

128. Стевковић, Љ., Породично насиље над децом-феноменолошки аспект, Социјална мисао, Београд, бр.2, 2007.

130. Стевановић, И., Деца као жртве породичног насиља, Правом против насиља,Зборник радова, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2002.

131. Стевановић, И., Осврт на нека питања сексуалног насила над децом, Темида бр.3, Београд, 2002.

132. Стевановић, И., Кривичноправни положај деце-жртава злостављања и занемаривања, Правни живот, бр.9/2005, Београд, 2005.

133. Станојевић, О., Римско право, Јавно предузеће Службени лист СЦГ, Београд, 2004.

134. Стојаковић, В., Злостављање деце, Београд: Институт за социјалну политику, 1984.

135. Тањевић, Н., Кривичноправна заштита деце жртава сексуалног насиља у Србији, Темида, бр.4, година 13, 2010.

137. Требјешанин, Ж., Насиље у школама и превенција, Годишњак Учитељског факултета у Врању, година прва, Универзитет у Нишу Учитељски факултет у Врању, 2010.

138. Хамурабијев законик, Утопија, Београд, 2005.

139. Hirjan, F., Singer, M., Maloletnici u krivičnom pravu, Informator, Zagreb, 1978.

140. Шаркић, С., Поповић, Д., Велики правни систем и кодификације, издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2005.

Литература на страном језику

1. B.J.Cling, Sexualized violence against Women und Children, The Guilford Pres, New York, 2004.

2. Conte R.John, Child sexual Abuse: Awareness and blacklash, the Future of Children, Sexual Abuse of Children, volume 4-number 2-summer/fall 1994.

3. Creighton, S., Child Abuse in 1985-Initial Findings from NSPCC register Research, Family Law, 1987.

4. Child Abuse and Neglect. Data Snapshot, DC Action for children, district of columbia. PP4, 2011.

5. Child abuse and neglect, NICE, October 2017.

6. Child sexual abuse: Incest, Assault and Sexual exploitation, A Special Report from the National Center on Child Abuse and Neglect, U.S. Department of health, education, and welfare Office of Human Development Services Administration for Children, Youth and Families Children's Bureau, August 1978.

7. Child Physical and Sexual Abuse: Guidelines for Treatment, National Crime Victims Research and Treatment Center Medical University of South Carolina Charleston, South Carolina Center for Sexual Assault and Traumatic Stress Harborview Medical Center Seattle, Washington, 2003.

8. Committee on the commercial sexual exploitation and sex trafficking of minors in the United States, Board on Children, Youth, and Families Committee on Law and , Ellen Wright Clayton, Richard D. Krugman, and Patti Simon, Washington, 2012.

9. Commercial Sexual Exploitation and Trafficking of Children “in a nutshell” A Resource for Pacific Island Countries, International Labour Organization, 2014.

10. D. Doliank, E. Matshes, E. Lew, Forenzic pathology, Principles and Practice, Elsevier Academic press, London, 2005.

11. David Finkelhor, Jill Korbin, Child Abuse & Neglect, Child Abuse As An International Issue, Vol. 12. PP. 3-23. 1988.

12. David Finkelhor, Child Abuse & Neglect, The International Epidemiology Of Child Sexual Abuse, Vol. 18, No. 5, pp. 409-417, 1994.

13. Douglas J .Besharov, Lisa A. Laumann, Society, Child Abuse Reporting, 1996.

14. Elliott, M., Female sexual abuse of children: The ultimate taboo, The Guilford Press A Division of Guilford Publications, Inc, New York, 1993.

15. Eldeson, J., Children Witnessing of Adult Domestic Violence, Journal of Interpersonal Violence, Vol.14, No.8., Sage Publications,1999.

16. Freeman, M.D.A, The Rights and Wrongs of Children, London, frances Pinter, 1985.

17. Fuller, K.A., Child molestation and pedophilia, The Journal of American Medical Association, 1989.

18. Furby, L., M. R. Weinrott, L. Blackshaw, Sex Offender Recidivism A Review 3-30, Psychological Bulletin, American Psychological Association Inc, Washington, 1989.

19. Fowler Jaff., A Practitioners Tool for the Assessment of Adults who Sexually Abuse Children, Jassica Kingsley Publishers, London/Philadephia, 2008.

20. Finkelhor, D., Phychological, Cultural and Family Factors in Incest and Family Sexual Abuse, Journal of Marriage and Family Counseling, 1978.

21. Female Genital Mutalation/Cutting: A statistical overview and expolartion of the dynamics of change, UNICEF

22. Georgiou, S. N., Bullying and victimization at school: The role of mothers. British Journal of Educational Psychology, 78 (1), 2008.

23. G. C. Nagayama Hall, Sexuall Offender Recidivism Revisited: A Meta - Analysis of Recent Treatment Studies 802-809, Journal of Consulting and Clinical Psychology, American Psychological Association Inc, Washington. 1995.

24. Hall, MD, Ryan C. W.; Richard C. W. Hall, MD, PA. A Profile of Pedophilia: Definition, Characteristics of Offenders, Recidivism, Treatment Outcomes, and Forensic Issues, Mayo Clinic Proceedings (MAYO Foundation for medical education and research), 2007.

25. Häuser, W., Schmutzer, G., Brähler, E., & Glaesmer, H., Maltreatment in childhood and adolescence: results from a survey of a representative sample of the German population. Deutsches Ärzteblatt international, 108(17), 2011.

26. Higgins, M., swain, J., Disability and child sexual abuse, Jessica Kingsley Publishers, London, 2010.

27. Hampton, R., Nowberger E., Child Abuse, Onoldence And Reporting By Hospitals, Significanse of severity, class and race, American Journal of Public Health, 75, 1985.

28. Hamarman, S., Pope, K. H., Czaja, S.J., Child Maltreatment, Emotional Abuse in Children: Variations in Legal Definitions and Rates Across the United States, 2002.

29. Higgins, M., Swain, J., Disability and child sexual abuse, Jessica Kingsley Publishers, London, 2010.

30. Karakurt, G., Silver, K., Therapy for Childhood Sexual Abuse Survivors Using Attachment and Family Systems Theory Orientations, The American Journalof Family Therapy, 42:79-91, 2014.

31. Keenan, M., Child Sexual Abuse and the Catholic Church: Gender, Power and Organiyational Culture, Oxford University Press, 2012.

32. Klain, E., Prostitution of Children and Child-Sex Tourism: An Analysis of Domestic and International Responses, American Bar Association Center on Children and the Law and National Center for Missing & Exploited Children, 1999.

33. Lansford, J.E., Miller-Johnson, S., Berlin, L.J., Dodge, K.A., Bates, J.E., Pettit, G.S., Child Maltreatment, Early Physical Abuse and Later Violent Delinquency: A Prospective Longitudinal Study, 2007.

34. Levesque, R. J. R., Sexual abuse of children – A human rights perspective, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1999.

35. Lloyd de Mause, History of chilhood, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, merryland, 2006.

36. NCANDS, Alternative responses to child maltreatment: Findings form NCANDS,2005.

37. NSPCC, Statistics-child abuse, 2012.

38. NSPCC, Child abuse statistics, 2012.

39. Ost, S., Child Pornography and Sexual Grooming: Legal and Societal Responses, Cambridge Univesity Press, New York, 2009.

40. O'Donohue, W. T., & Geer, J. H. (Eds.)., The Sexual Abuse of Children: Volume I: Theor and Research. Routledge, 2013.

41. Pajer,K., Gardner, W., Lourie, A.,(et al.), Physical Child Abuse Potential in Adolescent Girls: Associations With Psychopathology, Maltreatment, and Attitudes Toward Child-Bearing, CanJPsychiatry; 59(2):98-106, 2014.

42. Rowan, E., Understanding Child Sexual Abuse, University Press of Mississsippi, USA, 2006.

43. Schetky, D., Green., A., Child sexual abuse – A handbook for Healtcare Care and Legal Profeessionals, Brunner/Mazel, Inc, New York, 1988.

44. The future of children, Child Sexual Abuse: Awareness and Backlash Jon R. Conte,1994,

45. Valle, L.A., Silovsky, J.F., Child Maltreatment, Attributions and Adjustment Following Child Sexual and Physical Abuse, 2002.

46. Walsh, K., Brandon, L, Their Children's First Educators: Parents' Views About Child Sexual Abuse Prevention Education,J Child Fam Stud 21:734-746, 2012.

Законски текстови и правни извори

1. Устав Републике Србије, Сл. гласник Републике Србије, бр. 98/2006.

2. Устав Црне Горе, „Службени лист РЦГ", бр.1/07.

3. Устав Републике Српске „Службени гласник Републике Српске", бр. 21/92, 28/94,8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02 и 31/03.

4. Кривични законик Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

5. Кривични законик Србије, Службени гласник СРС, бр. 26/77.

6. Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994.године "Службени гласник РС", бр. 47/94.

7. Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002.године "Службенои гласник РС", бр. 10/2002 и 11/2002.

8. Кривични законик Републике Србије, „Службени гласник РС", 88/2005 - испр. и 107/2005 –испр, 72/2009 и 111/2009.

9. Казнени закон Републике Хрватске, Народне новине, број 125/2011.

10. Кривични законик Републике Словеније, Уредни лист, број 55/2008.

11. Кривични закон Босне и Херцеговине, Службени гласник Босне и Херцеговине, број 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006,32/2007 и 8/2010.

12. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службени лист Федерације Босне и Херцеговине, број: 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014 и 76/2014.

13. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 49/2003., измјене и допуне, Службени гласник Републике Српске, број 1/2012. и 67/2013.

14. Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, број 10/2003, 45/2004, 06/2005, 21/2010, 52/2011 и 9/2013.

15. Кривични законик Републике Црне Горе, „Службени лист РЦГ“, број 70/03, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 и 56/2013.

16. Кривични законик Републике Македоније, Службени весник Републике Македоније број 37/1996, Закон о измјенама и допунама Кривичног законика Републике Македоније, Службени вијесник Републике Македоније, број 88/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012 и 55/2013

17. Закон о заштити од насиља у породици, Службени гласник Републике Српске, број 102/2012

18. Закон о заштити од насиља у породици у ФБиХ „Службене новине ФБиХ“, бр. 28/13

19. Закона о заштити од насиља у породици, „Народне Новине 137/09, 14/10, 60/10“,

20. Породични закон Федерације БИХ, „Службене новине Федерације БИХ“ бр. 35/05 и Закон о изменама и допунама Породичног закона Федерације Босне и Херцеговине „Службене новине“ бр. 31/14.

21. Породични закон Брчко Дистрикт БиХ, „Службени гласник Брчко дистрикта БИХ“ бр. 3/07.

22. Породични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 54/2002.

23. Закон о заштити од насиља у породици "Службени лист ЦГ", бр. 46/2010.

24. Национални план акције за децу.

25. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, "Сл. гласник РС", бр. 122/2008

26. Опциони протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији „Сл. лист СРЈ- Међународни уговори”, бр. 7/2002

27. Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Влада РС, Београд, 2005.

28. Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Министарство просвете, Београд, UNICEF, 2007.

29. Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, Влада РС, Београд, Save the children, UK 2006.

30. Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Министарство унутрашњих послова, Београд, Save the children, UK, 2012.

31. Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Министарство правде РС, Београд, 2009.

32. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Министарство здравља РС, Београд, UNICEF, 2009.

33. Декларација о правима детета, резолуција 1386 Генералне скупштине Организације Уједињених Нација од 10.11.1959.године.

34. Конвенција о правима детета.

35. Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.

Интернет извори

1. Конвенција о правима детета.

http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1). pdf

2. Карађорђев Криминални законик.

http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Karadjordjev%20Kriminalni%20zakonik,%201807.pdf

3. Душанов Законик:

http://www.atlantaserbs.com/learnmore/library/DUSANOV-ZAKONIK.pdf.

4. Факултетивни протокол уз Коневенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.

https://www.astra.rs/wp-content/uploads/2017/11/Fakultativni-protokol-o-prodaji-decedecjojprostituciji-i-decjoj-pornografiji.doc.pdf

5. Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања из 2007.године.

http://ravnopravnost.gov.rs/wpcontent/download/konvencija_saveta_evrope_o_zastiti_dece_od_seksualnog_iskoriscavanja_i_seksualnog_zlostavljanja-se.pdf

6. Стратегија заштите од насиља у породици 2011-2015.
https://www.zsdzcg.me/images/Biblioteka/Strategija%20zastite%20od%20nasilja%20u%20porodici%202011-2015.pdf
7. Стратегија заштите од насиља у породици 2016-2020 са Акционоим планом за наведени период.
https://search.yahoo.com/yhs/search?hspart=iba&hsimp=yhs1&type=wvds_5277_CRW_RS&p=STRATEGIJA+ZA%C5%A0TITE+OD+NASILJA+U+PORODICI+20162020%2C+SA+AKCIONIM+PLANOM+ZA+NAVEDENI+PERIOD
8. Child welfare.
https://www.childwelfare.gov/calendar/materials/ncands_09.cfm
9. Statistics-child abuse.
www.nspcc.org.uk
10. UNICEF (2009), Children living on the street.
http://www.unicef.org/romania/children_1603.html
11. Мрежа организација за децу.
http://www.zadecu.org/saopstenja.php
12. Аутономни женски центар Београд.
http://www.womenngo.org.rs/
13. Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања.
http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/zlostavljanje/PRIRUCNIK%20OPSTI%20PROTOKOL.pdf
14. Инцест траума центар.
http://www.incesttraumacentar.org.rs/index.php/najcesce-postavljena-pitanja/koje-su-definicije-seksualnog-zlostavljanja-dece-i-incesta
15. Заштита детета од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола.
https://www.unicef.org/serbia/Primena_Opsteg_protokola_Zastita_deteta_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.pdf
16. Национална студије о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији.
http://www.incesttraumacentar.org.rs/files/2015/Preliminarni%20izvestaj%20%20ITC%20Nacionalna%20studija%202015.pdf
17. Центар за заштиту жртава трговине људима.
http://www.centarzztlj.rs/index.php/statistika

18. Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље.
https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html
19. Оквирни акциони план за превенцију насиља у образовно-васпитним установама.
http://www.uvb.org.rs/pdf/OKVIRNIAKCIONIPLANNeshaSveKonacnoURadu.pdf
20. Експлоатација деце са посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.
http://www.cpd.org.rs/Data/Files/eksploatacija_dece_2006.pdf
21. Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама.
http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf
22. Приручник за примену Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама.
http://www.mpn.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/08/Prirucnik_ya_primenu_posebnog_protokola.pdf
23. Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања.
http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_pravosudje.pdf
24. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања.
http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/2012/Maj/ZastitaDeceFinalnaverzijaprotokola.pdf
25. Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања.
http://www.unicef.org/serbia/Posebni_protokol_-_MUP(1).pdf
26. Заштита деце од насиља, злостављања и занемаривања.
http://www.ombudsman.rs/attachments/4542_Za%C5%A1tita%20dece.pdf
27. Статистички подаци Инцест Траума центра.
http://www.incesttraumacentar.org.rs/files/pdf/2009 Najnoviji statisticki podaci IncestTraumaCentra-Beograd. pdf
28. NCANDS, Alternative responses to child maltreatment: Findings form NCANDS, 2005.
https://www.childwelfare.gov/calendar/materials/ncands_09.cfm

29. Child abuse statistics.
www.nspcc.org.uk-

30. Нацрт Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља од 2018. године до 2022. године.
https://www.pravniportal.com/nacrt-nacionalne-strategije-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja-za-period-2018-2022-godine/.

31.http://www.unicef.rs/wp-content/uploads/2017/01/Determinante-i-faktori-nasilja-nad-decom-u-Srbiji_V3-1.pdf

32.http://www.nezavisne.com/novosti/svjet/Holandska-Komisija

33.https://www.inspq.qc.ca/en/sexual-assault/understanding-sexual-assault/consequences

34.https://www.ekspres.net/brejking/nasilje-nad-decom-u-srbiji-ocevi-zlostavljaju-majke-zanemaruju

35.https://www.paediatrie.at/images/News/2018/child-trafficking-in-europe.pdf

36.http://www.humiliationstudies.org/documents/AhmedAsianChildrenProstitution_.pdf

37.https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/---sroport_of_spain/documents/projectdocumentation/wcms_311028.pdf?fbclid=IwAR3EU78j7zoe4Dn5j_p6ATDG8C6FSotTukJEfBYXHPb5eIbBhXtfxLngi-w

38.http://www.blic.rs/vesti/drustvo/potresna-statistika-stotine-dece-u-srbiji-zrtve-zlostavljanja/gp5fdeq

39.http://www.prostitutionresearch.com/Child%20prostitution%20in%20the%20Netherlands.pdf

40.http://www.humiliationstudies.org/documents/AhmedAsianChildrenProstitution.pdf

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Јелена Миленковић-Вуковић рођена је 1983.године у Земуну, од оца Миодрага и мајке Бојане. Удата и мајка двоје малолетне деце. Основну школу и средњу школу Гимназију „Стеван Сремац“ завршила у Нишу. Правни факултет Универзитета у Нишу уписала школске 2002/2003. године и на истом дипломирала 2007. године. Школске 2008/2009 уписала докторске академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу на кривичноправном смеру. До сада објавила више научних чланака у научним часописима из области кривичног права и криминологије. Учествовала на следећим научно-стручним скуповима: Научно стручни скуп са међународним учешћем Тара, 21-23.октобар 2014.године и Саветовање српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор 17-19. септембра 2015.године. Од 2008. године најпре волонтирала у Основном суду у Нишу, а од 2009. године засновала радни однос на месту судијског приправника. 2010.године засновала радни однос у Основном суду у Нишу на радном месту „судијског помоћника“. Звање „виши судијски сарадник“ стекла је 2012. године. Од 10.11.2016.године трајно је премештена на радно место „секретар суда“ у звању самосталног саветника. Почетком 2019. године изабрана за судију Основног суда у Нишу.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом *Ток криминолошке мисли насиља над децом* која је одбрањена на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 20.03.2023 год

Потпис аутора дисертације:

Јелена М. Миленковић-Вујисић

(Име, средње слово и презиме)

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Наслов дисертације: Ток криминолошке мисли насиља над децом

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу,** истоветан штампаном облику.

У Нишу, 20.03.2023.

Потпис аутора дисертације:

Јелена М. Миленковић-Вучковић

(Име, средње слово и презиме)

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом: Ток криминолошке мисли насиља над децом

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство **(CC BY)**
2. Ауторство – некомерцијално **(CC BY-NC)**
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде **(CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима **(CC BY-NC-SA)**
5. Ауторство – без прераде **(CC BY-ND)**
6. Ауторство – делити под истим условима **(CC BY-SA)**

У Нишу, 20.03.2023 год

Потпис аутора дисертације:

Јелена М. Миленковић-Вујсовић

(Име, средње слово и презиме)